

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 43 том 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2019

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету протокол 2 від 20.12.2019 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор **М.В. Мамич**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

О.К. Гадомський, доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства, професор (Республіка Польща); **С.В. Голик**, кандидат філологічних наук, доцент; **І.І. Дмитрів**, кандидат філологічних наук; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук; **А.А. Кісельова**, кандидат філологічних наук; **А.П. Ладиненко**, кандидат філологічних наук; **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор; **Г.В. Савчук**, кандидат філологічних наук; **Ю.О. Томчаковська**, кандидат філологічних наук, доцент.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету», допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2019

© Міжнародний гуманітарний університет, 2019

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

---

*Aliyev Loghman,**Science Researcher of the Institute of Literature named after Nizami Ganjavi
Azerbaijan National Academy of Sciences*

CONCEPT OF NATIONAL-MORAL SELF-CONSCIOUSNESS IN EXAMPLES OF ARTISTIC IMAGES (IN THE CONTEXT OF CREATIVE ACTIVITY OF ALI ILDIRIMOGLU)

Summary. The aim of the article – is based on the analysis of the works of the famous Azerbaijani writer Ali Ildirimoglu, the problems of the concept of human being, the ideal person and the problem of sensuality, meeting the needs of human values.

Research methods: In the course of the study, cultural-historical and biographical methods were used to identify the concept of human being in the works of Ali Ildirimoglu, the environment of their heroes and socio-political events were evaluated through the prism of the writers' point of view. An important role in determining the concept of human life was played by the analysis of the environment and era of writers. Postmodern and psychoanalytic methods were also used to define the concept of human existence.

The use of formal logical methods (analysis, synthesis, induction, deduction, analogy) facilitated the study.

The novelty of the study lies in the fact that the author gives a free idea of the character, hero and literary essence of the personality-personality factor in the work of Ali Ildirimoglu. The idea of a perfect person in the writer's work is tuned to national-moral self-determination. This is mainly manifested in the light of the psychological characteristics and genetic memory of the heroes represented.

The author comes to such conclusions that the idea of national-moral self-determination is a field of study of aesthetic, artistic and other humanitarian fields. The role of national-moral self-determination in the formation of man in literary works and ways to solve this problem have always been in the spotlight.

It is noted that in the writer's creative activities, the ideas of constructing images of heroes and personality formation are dynamic. National-moral attitudes of A. Ildirimoglu, who lived in political and ideological, literary and aesthetic situations of different eras in the XX and XXI centuries, improved and developed over time and became the embodiment of monumental characters with perfect national ideas about the fate of the nation. From this point of view, the works of Ali Ildirimoglu play an exceptional role. As a writer, he could accomplish this task at the highest level in the name of his heroes. It is noted that the characters in the works of Ali Ildirimoglu should be carefully studied in the future.

Key words: hero, perfect human being, typical Azerbaijani character, self-determination, subjectivity, moral values.

Introduction. The distinguished representative of Azerbaijani literature, Ali Ildirimoghlu has a unique place in the history of literary prose. His creative activity combines political-moral and ideological realities of 20th and 21st centuries. Ali Ildirimoghlu was well aware of the political, social, cultural, ideological realities of the period of his life. He has always been in search of new methods and forms to depict the national realities of the epoch of his life.

He always tried to create the ideas of national self-determination and used different literary ways for the realization of these ideas. He was perfectly aware of historical-cultural potential of Azerbaijani person and tried to depict of national values of Azerbaijanis in his works. He has always been attached to national-moral values and the characters he has created in his works have been inspired by the moral world of his nation. The ideas of national-moral self-determination can be seen in all his works throughout of his creative activity. His human being concept is based on this moral aesthetic source.

The aim of the article is based on the analysis of the works of the famous Azerbaijani writer Ali Ildirimoglu, the problems of the concept of human being, the ideal person and the problem of sensuality, meeting the needs of human values.

Research methods: In the course of the study, cultural-historical and biographical methods were used to identify the concept of human being in the works of Ali Ildirimoglu, the environment of their heroes and socio-political events were evaluated through the prism of the writers' point of view. An important role in determining the concept of human life was played by the analysis of the environment and era of writers. Postmodern and psychoanalytic methods were also used to define the concept of human existence.

The use of formal logical methods (analysis, synthesis, induction, deduction, analogy) facilitated the study.

The novelty of the study lies in the fact that the author gives a free idea of the character, hero and literary essence of the personality-personality factor in the work of Ali Ildirimoglu. The idea of a perfect person in the writer's work is tuned to national-moral self-determination. This is mainly manifested in the light of the psychological characteristics and genetic memory of the heroes represented.

Being tied up with the language, religion, customs and traditions, moral-cultural behaviour is closely connected with the gene and heritage of nation. From this point of view respect to national-moral traditions is characteristic for Ali Ildirimoghlu as a personality, his moral world and his creative works. Despite living within the strict political realities Ali Ildirimoghlu's heroes were faithful to their ideals, respected national-moral values, and lived in the spirit of love of motherland. All the human being values of his heroes reflect the values of the author. Ali Ildirimoghlu is considered to be one of the main founders of national-moral self-determination ideas in Azerbaijani literature. His attempt to form a perfect personality is highly appreciated in Azerbaijani literature.

Statement of the main material. Subjectivised people, motherland: coded social-cultural feature of ethnos.

The phenomena of human being and personality have always been one of the intelligence and force centers and the locomotive of rapid development. Personalities make the history is also accepted in researches of literature and theoretical – aesthetic thinking. This aesthetic, psychological and cultural trend is the main source of topic for literature. Creating a hero and forming personality has always been one of the actual issues of literature and social sciences. This is closely connected with national-moral values of personality, who tries to immortalize mental features in his own image and transfer all positive elements of his people to future generation. Thus Ali Ildirimoghlu's heroes have always preserved dignity in their live experience and proved that they are perfect human beings and morally unique.

Ali Ildirimoghlu's heroes are honest, decent and faithful to their motherland. These heroes could inherit the memory, life style, moral and national values of Azerbaijani people which have been formed for thousands of years and pass to new generation. Who are they? They are those who honestly work hard in cornfields, sow, cut the grass in order to keep his body and soul together. It is Ildirim kishi who is wise, noble. It is brave, fighting, a man of his word and honest Nazim Ilham. It is Hirjat Jahangir, Sujaddin, Najaf, Mursud kishi, Qachaq Mursal, Amrah, "Kishi Tavat", Jabrayil, Qachaq Qabil Mirvlanverdi, Ibadulla and others. These characters are decent people of their motherland who combine honesty, bravery, faithfulness and all moral values. Individuals can combine positive moral values of the whole people.

Individualization, first of all demands the formation of the psychology, character and morality of human being. It is clear that moral values are very important for surviving, because

The principles of fundamental individualization is closely connected with moral values of the psychology of human being [5, p. 240]. Ali Ildirimoghlu sees his heroes having high morals and being completely honest. He puts his heroes to test by fair unwritten laws.

The writer's positive characters are not always ideal. As any human being they also have contrasts and strange feelings. But as far as the interest of motherland is concerned, high moral values of his heroes prevail. Good man is a man who has good human being values. Ali Ildirimoghlu's human being values, his social position, personality is closely connected with national-moral self-determination and these features are demonstrated in his creative activity. He depicts all these above mentioned features in his all works. Garay Fazli is completely right to emphasize Ali Ildirimoghlu's fundamental missions in writer's short stories. "<...> Modernism in his works goes beyond the boundaries of time and covers all periods of time, as far as dignity, honesty, fighting for ideals is concerned. The great achievement of the writer is connected with his ability that he could develop such vast concept in his short stories and essays. From this point of view his "The position like a King", "Honest Man", "Favour" and "Honest" short stories should be highly appreciated" [7, p. 11].

Embodiment of writer's personality in his heroes. Ali Ildirimoghlu seriously approaches the process of formation of personality and demonstrates matchless ability and talent in depicting the characteristic features of his heroes, and at the same time can skillfully transfer his own characteristic features to his heroes. Ali Ildirimoghlu in his novel "Journalist Forced" highlights the characteristic features and lives of personalities, disputes about the role of personalities in the development and perfection

of society. Professor Aliheydar Hashimov writes about the main goal of writer in this novel: "Ali Ildirimoghlu is a real prototype and live sample of positive characters who are matchless in their behaviour in society, being patient, honest, never losing confidence in hard times, being indifferent to fame, not being tired of fighting for justice" [9, p. 71]. The main hero of the novel "Journalist Forced" Nazim Ilham with all his spiritual-moral characteristic features is Ali Ildirimoghlu himself.

The writer in the presentation of his heroes uses ethnospesctive, ethno genetic and ethno linguistic methods. His heroes are unique, they are completely faithful to their national, mental and moral values. The writer's such approach influences on the meaning and content his multispectral creative activity. The writer's typical heroes are perfect personalities in society, living with saint social and positive style of norms of nation they belong to. They reflect characteristic features of their ancestors and by their behaviour, language, and culture can be sample for others. The hero of "Zoren Journalist" Nazim Ilham is young, energetic, talented and courageous journalist. The novel depicts the Soviet period of Azerbaijan. This period was full of contradictions, and to prove himself as a personality was very difficult. Nazim Ilham has two arms: first, his modern scientific-intellectual level, his education, second his talent, moral, based on national mental values. These two parameters form his perfect and courageous personality. The second feature, of course, is formed by one of the ethnogenetic factors. Ali Ildirimoghlu characterizes his hero's life, creative activity, social thinking, belief and struggle by ethnogenetic factors.

While living in the soviet period, Nazim Ilham managed to take a stand against misdeeds of public life, never reconciling morally with the voluntary policy and static, cliché decisions of the Soviet government and Communist Party that were contrary to human mind, will and spirit and was in continuous struggle against these scholastic codes with his pen and personality. The writer links this phenomenon with moral connection to national values. In this context, the writer made frequent tours of Nazim Ilham's genealogy and constantly remembers his ancestors' lifestyle and culture of thinking. Thus, he emphasizes the healthy roots of the hero. This in turn provides a stimulus for him to create an image of a perfect, modern personality, who is loyal to national values.

In the recent years there has been a growing interest in the scientific and literary literature in the problem of personality. This is not accidental and is related to some issues. After the collapse of the Soviet Union, the independent states established in its territory, including our country transitioned to an open society. At this time, the lifestyle and outlook of people were seriously changed, and favorable conditions were created for realization of one's own ideas and possibilities and demonstration of free thinking and creative activity. On the other hand, the evolution of the scientific and cultural picture of the world, as well as the large-scale globalization process played its important role in the formation of the modern personality. From this aspect, let us pay attention to the following citation: "The traditions, norms and values that are reflected in the behavior and inner world of a personality are components of culture. Individualization exists more or less in every culture. Therefore historical types of personality are viewed as carrier of major norms and values relevant to modern society in the cultural sphere" [6, p. 5].

The writer's characters in terms of world literature. The characters that Ali Ildirimoghlu brings to the literature with their

individual sketches in fact contain the noble values of the nation and the most refined and precise moral qualities. These people carry various functions as literary characters and with all the parameters they are characteristic of the type of Azerbaijani human. From the point of view of monumentality and humanity, these heroes can be compared with the leading images of world literature. In this aspect, Doctor of Philology Gazanfar Kazimov's comments are interesting. He derives interesting conclusions from analogous comparisons between the main hero of the *Mountains without Amrah* novel, centurion Amrah and famous heroes of the world literature: "The centurion Amrah is fully developed as a character and hero. In the background of the life events, he leaves deep traces in memories as a living human being. It is possible to find parallels with several literary heroes and discover relevant features of the novel's main hero, Amrah the centurion's socio-political activities, personal qualities, life style and struggle. Fugitive Nabi, Fugitive Karam or Georgian writer J. Amirejibi's character named Data Duteshkhia, L. Tolstoy's Haji Murad are undoubtedly connected in certain ways. Each of these heroes struggles against the Evil and are fighters of the Good. Yet, Amrah is also individual as a literary hero. Without doubt, his activity and struggle are aimed against evil and oppression in the global sense. The individuality is that he protects his motherland and defends his own nation from the invading enemies" [8, p. 19].

Yes, the personal life of Amrah the Centurion thus attains the character of public duty and human mission, steps out from certain barriers and life style peculiarities, transforms into service to one's motherland and nation and ranks in the context of struggle against Armenian invaders.

Amongst the heroes created by Ali Ildirimoghlu, Ildirim is a character that is particularly noteworthy due to his own national-mental values (*My farmworker father*). Ildirim, who is an embodiment of cleanliness, purity, spiritual and moral values, can be compared to a large range of heroes in world literature. Ildirim is a pure and halal person. He doesn't bow down in front of anybody, nor does he force others to bow down in front of himself. He speaks the truth in a straightforward manner and does not refrain from anybody. With his simple farm life and simple livelihood, he helps everyone and extends his helpful hands to all. With the callosity in his hands and sweat on his forehead, he is proud and unbeatable. However, the most important feature characterizing Ildirim is his inner sensitivity, vigor and kind heart. In his soft heart, everybody has their own place. These features resemble the character of grandfather Momin in ChingizAytmatov's *The dog running along the sea*. Both eastern mentality and natural conditions, pure village psychology dominate in the qualities bringing these two heroes together.

Mostly moral ties connect these two characters – kindness, warmth, empathy. Also, at this point, the mechanical and subconscious differences in the character projection of the characters emerge. Ildirim is fully free in his actions, feelings and senses, with his wilful actions and strength of will, he is responsible for himself. As to grandfather Momin, he is not just a person with all his inner purity, moral values and humanistic actions, but also a person who lives within this narrow frame of his character, as if he were a cosmetic figure managed from the outside. He is under the will of his son-in-law Orazgulu and while grandfather Momin wishes to live with his own deep inner world, Orazgul is an angel with wings burnt on the borders. Life transforms him into a weak flatterer, slave and servant. And, as the author writes: How could grandfather Momin dare to not be kind, Orazgul would beat him blue.

One of the most profound, rich and colorful characters of the writer, hero of *The Fate* novel, Stubborn Jahangir is by nature a brave man who doesn't give up his principles. In spite of all his deprivations, he does not abandon his purpose, goes through enormous difficulties, and is victorious at the last moment, thanks to his patience. The Stubborn Jahangir remains a generous human being in all cases, in every extreme situation, never forgets helping others while himself in need of a help and surprises everybody with his altruism. All of these qualities bring him closer to Jean Valjean, one of the mysterious and well-known heroes of world literature, the *Les Misérables*. With his hard life and fantastic destiny, the Stubborn Jahangir is also remembered as a mystical human being similar to Jean Valjean. In all parameters, these two look quite similar: life activities, adventures, penal servitude and exile to Siberia, kind treatment of others (without waiting for something in return), inner freedom and feelings of humane humanism. All of these bring both heroes to the same moral and spiritual coordinates. Their appearance is also quite similar – a strong body like steel, unstoppable arms, unbreakable will and enthusiastic spirit. In addition, Ali Ildirimoghlu's creative maneuvering, visual methods, thinking skills and the ability to create characters also remind of Victor Hugo's creative method. Sometimes the literary and artistic pathos, stylistics and figurative thinking of these two writers coincide. Mostly spiritual resemblance, creative kinship is felt between them, rather than aesthetic tendency in the teacher-student relationships.

Azerbaijani woman as a carrier of national values. Preservation of moral values and their transmission to future generations play a special role in the creative activity of Ali Ildirimoghlu. As the symbols of national morality, beauty, tenderness and decency, they are typical Azerbaijani characters.

The characters of Basira (*Journalist Forced*) and Ganira (*Fate*) are the heroes developed by Ali Ildirimoghlu with the most sensual feelings and written with the most sacred feelings. True, they fail to find an opportunity to fall in love and be loved, live and end their ill-fated lives with unrequited feelings. Even if they are deprived of love in their lives, they find a sincere author's love and caring as literary characters. The writer describes his heroes with a pure pen. He decorates and enriches these ill-destined girls with tender feelings.

We face this ill-fated love story also in the novel *The day the stones rained*. In this piece, Greta has been described with great love and sincerity. With Armenian mother and Azerbaijani father, Greta is remembered as a person with higher values.

A. Ildirimoghlu is "greedy" and conservative in his attitude towards love. These features do not prevent him from raising the lower corners and the nucleus of sincere attitude towards love, which is a source of positive energy for human life. He fails to hide his sincere feelings about love, which in one way or another evokes a man's soul, develops as a body within body and is the primary source of evolution for human consciousness. Undoubtedly, the main hero of his love Odyssey is Raziyya, who from this point of view is a fully refined character covered in purity, sincerity, cleanliness and virginity.

Raziyya is self-sacrificing not only in her attitude towards her father, but in general, in her social position, in communication with people and is irrevocable, determined, and steadfast in the path of her love. The fact that she accidentally meets Nazim Ilham in a Moscow hospital, donates one of her kidneys to him

without Nazim Ilham's knowledge (as the author writes, "the limb Raziyya entrusted him"), enters into conflict with her relatives at the end of the novel, who wish to arrange a forced marriage for her, remains faithful to her first love and commits suicide at the last moment says everything about the braveness, determination and moral superiority of this girl. The writer is the impresario of exactly such kind of Azerbaijani women. At this point, it would be relevant to compare Raziyya with female heroes of Nizami Ganjavi, in particular Shirin and draw parallels between them. Shirin passes all sociopolitical turmoil and remains faithful to Khosrow and commits suicide at the last moment, over Khosrow's corpse. "Despite all her weaknesses and sufferings stemming from love, the death of Shirin, who never abandons her principle of honor in life, is also with honor. Nizami says the following about Shirin, who commits suicide after murder of her husband Khosrow: "Nobody has killed themselves for another person in this world except for Shirin"".

There is no shortage of women who cannot tolerate murder of their husbands and die. Yet, Shirin has a special right: nobody has died for someone else with such beauty. She visits her husband's grave not as an elderly woman to reduce her pain and cry, but as a happy bride wishing to join her lover and never again leaves this "bridal room" [10, p. 170].

All of these provide a basis for a certain analogy between Raziyya and Shirin. Shirin and Raziyya are at the same point, one before her husband Khosrow, while the other before her ill-fated lover Nazim Ilham. This point is raised to the level of sainthood particularly at the end of the *Zoran journalist* novel.

The heroes created by him are warriors to the end, and they are the people who testify to their identity in the context of these selfless exchanges. Unfortunately, it's hard to say these words about his female characters. We have noted that they carry the feminine beauty and elegance in their images with dignity. They are internally free people, women who are self-respecting and who hold their dignity and honor above all else. Yet, they fail to fight for their rights and social statuses till the very end. At the last moment, honor and self-esteem, the modesty syndrome cost them their lives as a passive substance. Ganira (*Fate*) and Raziyya (*Journalist Forced*) commit suicide, while Basira (*Journalist Forced*) die in the vortex of morality and honor. True, the writer's logic manages to convince the reader in all of these endings, but in any case, the reader feels regret and frustration, which is by no means temporary.

Amongst the female heroes of the writer Tawat the Man or Sword Tawat is one of the most interesting ones. After the Armenian vandals murder her brothers, Tawat takes off her female garments, dresses as a man and swears to fight till her last drop of blood and revenge her brothers. She fulfills her promise. Day and night, she chooses mountains and forests as her abode and at every chance fights the Armenians bravely and becomes their nightmare. We know this interesting personality more closely from the writer's novel titled *Incandescent lines*. The character of Tawat the Man, whose rich and interesting life does not fit into a single novel, is unfortunately described on the surface, episodically. Yet, as a writer, Ali Ildirimoghlu has enough lexical abilities, literary and semantic units, but also the chronotopical memory required for presentation of such characters in a wider specter.

The writer is both a chronicler and a barometer of his own time period. Not only the pulse of life, but also his own pulse beats in all of his words and expressions and his identity is

engraved in between his lines. Thus, the writer elevates also to the status of a critic, advisor and wise old guide of his own timeline. These qualities have a special range in a sensitive writer like Ali Ildirimoghlu. In this sense, the writer's presentation of his own personality in the person of his heroes is fully acceptable and understandable. He has always remained faithful to these principles: to create oneself while writing, to reflect his own personal features in the person of his characters and to transfer his own personality to his favorite positive heroes.

Conclusions. The idea of a perfect man and whole personality is an artistic aesthetic line that covers all the poetic structural levels of A. Ildirimoghlu's creativity (content, form, plot, motif, language, style, etc.). This line connects to the artist's world of faith, his sense of cognitive and aesthetic perception. This in turn reflects mainly in the image of his heroes. Being one of the people and perceived the spirit of the nation as the national essence of his existence, throughout his life and creative activity A. Ildirimoghlu has not been left out of the nation, his nation, its national existence and interests. His characters, heroes living with these ideas and thoughts are remembered for their mental characteristics as the carrier and support of the writer's ideals. Embedded in all national ideology and spirit, A. Ildirimoghlu has always tried to realize national-moral self-perception in one form or another in his creative work, which coincided with the Soviet epoch and independence period. His fully-armed national-moral characters and personalities reflect the realities of Azerbaijan and its national memory in all of their aspects. Rigidly opposed to the true manifestations of nationalism, the ideological fetters of Soviet literature have pushed the writer to search for new content, form and heroes in pursuit of national-moral self-perception ideas. As a result, the A. Ildirimoghlu signature has become a stable promoter of national values in the space of Azerbaijani literary thinking.

In the artist's creative activity, the ideas of hero-building and identity-building are dynamic. The national-moral meetings of A. Ildirimoghlu, who lived in the political and ideological, literary-aesthetic spirits of the various epochs in the 20th and 21st centuries, have improved and developed over time and have become the embodiment of monumental characters with perfect national ideas about the nation's destiny.

Research shows that human conception is the main characteristics of social phenomena and is the source and nucleus of social activity. In the modern world, the progress of human mind and spirit, the preservation, salvation and development of national cultures and values are among the main factors contributing to the rise of the universal culture. The human factor, taken as a social, moral, spiritual and psychological issue, as well as self-perception takes a special place in the fundamental principle of artistic thinking as a substance that requires continuous expansion of the possibilities needed for the fuller development of life. Consequently, discussions of self-perception intend constant improvement of the economic, political and spiritual life of the nation while refining the spiritual and psychological environment surrounding human beings. Its reflection in scientific literature and fiction gains a conceptual nature as a serious and important issue. From this point of view, analysis shows that the work of A. Ildirimoghlu's creative activity is not a local creative invoice reflecting the human factor and concept of identity, but rather a significant human artistic phenomenon that can well be a subject of conceptual analysis.

References:

1. Aristotle. Poetics. Baku : Azerbaijani State Publishing House, 1974. P. 192 (in azerb.).
2. Azerbaijani ethnography. V. I. Baku : Elm, 1988. P. 456 (in azerb.).
3. Azerbaijani ethnography. V. II. Baku : Sharg-Qarb, 2007. P. 384 (in azerb.).
4. History of Azerbaijani literary language (Soviet period). V. III. Baku : Elm, 1982. P. 253 (in azerb.).
5. Dadayev Sh. Psychology. Baku : Ganun, 2017. P. 456 (in azerb.).
6. Afandiyev M., Majidgizi S. Personality-culture system. Baku : Elm, 2008. P. 386 (in azerb.).
7. Ildirimoghlu A. Grief. Baku : Ganjlik, 1993. P. 272 (in azerb.).
8. Ildirimoghlu A. Selected pieces. Vol. XI. Baku : Science and Education Publishing-Printing Enterprise, 2017. P. 323 (in azerb.).
9. Ildirimoghlu A. The echo of lines. Baku : Aspoliqraf, 2011. P. 480 (in azerb.).
10. Rasulzadeh M. Azerbaijani poet Nizami. Translation from Turkish : Professor Rustam Aliyev. Baku : Azerneshr, 1991. P. 232 (in azerb.).

Алієв Л. Концепція національно-моральної самосвідомості у прикладах художніх образів (у контексті творчої діяльності Алі Ільдїрімоглу)

Анотація. Мета статті – на основі проведеного аналізу робіт відомого азербайджанського письменника Алі Ільдїрімоглу дослідити проблеми концепції людського буття, ідеальної людини, проблеми чуттєвості, задоволення потреб, людських цінностей.

Методи дослідження: у процесі дослідження для виявлення концепції людського буття в працях Алі Ільдїрімоглу були використані культурно-історичні та біографічні методи, проведено оцінювання середовища, оточення героїв творів і соціально-політичних подій крізь призму погляду письменників. Важливу роль у визначенні концепції людського буття відіграв аналіз середовища й епохи

письменника. Для визначення концепції людського буття також використано постмодерністський і психоаналітичний методи.

Використання формальних логічних методів (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія) полегшило дослідження.

Новизна дослідження полягає в тому, що автор висвітлює уявлення про характер, героїв і літературну суть особистісного чинника у творчості Алі Ільдїрімоглу. Ідея досконалої людини у творчості письменника ґрунтується на національно-моральному самовизначенні. Це в основному проявляється у психологічних характеристиках і генетичній пам'яті представлених героїв.

Автор доходить висновку, що ідея національно-морального самовизначення є областю дослідження естетичної, художньої та інших гуманітарних галузей. Роль національно-морального самовизначення у формуванні людини в літературних творах і шляхи вирішення цієї проблеми завжди були в центрі уваги.

Зазначається, що у творчій діяльності письменника ідеї побудови образів героїв і формування особистості є динамічними. Національно-моральні настанови А. Ільдїрімоглу, який жив у політичних, ідеологічних, літературно-естетичних ситуаціях різних епох у ХХ і ХХІ століттях, із часом удосконалювалися, розвивалися, втілені в монументальних персонажах із досконалими національними уявленнями про долю нації. Із цього погляду твори Алі Ільдїрімоглу мають виняткове значення. Як письменник він міг виконати це завдання на вищому рівні в ім'я своїх героїв. Зазначається, що герої творів Алі Ільдїрімоглу мають ретельно бути вивченими в майбутньому.

Ключові слова: герой, досконала людина, типовий азербайджанський характер, самовизначення, суб'єктивність, моральні цінності.

*Aliyeva Narmina,
Ph. D. Student*

*National Museum of Azerbaijan Literature named after Nizami Ganjavi
Azerbaijan National Academy of Sciences*

THE CONCEPT OF DIVINE LOVE IN THE CREATION ACTIVITY OF HASIM BEY SAGIB

Summary. The article deals primarily with the reflection of Sufi philosophy in the creativity of Hashim bey Sagib. Almost all the poems of the poet are found in symbols of the Sufi philosophy which have religious and philosophical character. At this point, the philosophy of love is especially vivid. As we know, this love is not temporal, it is divine love. In Sufism, love is the path to the Divine, and the last stage is the point of wisdom, that is, the reunion of God is not the same as what is called “oneness of being” in Sufism. But this road was not smooth and the traveler of the right way, salik has to face many limitations. It is not so simple to follow this spiritual path and it has its own specific stages and difficulties. In Sufism these ways and stages are given in a conceptual way, and we see that some of the provisions of this concept are reflected in separate couplets in the work of 20th century artist Hashim bey Sagib. These deprivations were provided systematically by the author and commented on couplets. One of these conditions is the manifestation of God everywhere. According to Sufism, all beings are the manifestation of the Truth, no matter where you look in the universe, you see God, every object and creature in the universe has the mark and the manifestation of the Truth. Only true lovers can see it. True love has a mystery. Thus, in the path of love, the first obstacle that a person will pass through is his suffering in the world. That is, he must be self-controlled his passion must be his slave. Because this love must be free from the aspects of material and spiritual. Everything that a person does is only for God. There should be nothing in their hearts from shirk – doubt. Every evil and good that comes from God must be received by the lover with great love and respect. Sometimes, even for this reason, true lovers will ask God to increase their suffering, pain and even more. In Hashim bey Sagib’s creativity, all of this is reflected poetically in the couplets. In the article also couplets was explored from the aspect of tassawufical.

Key words: Tassawuf, Sufi, Love, Spiritual Path, Diwan, Hostiles, Zulf, Gazal.

Introduction. In the creation of Hasim bey Sabig philosophy of divine love is especially strong. As you scroll through the Diwan, you will not find any poet’s gazal that is not to talk about divine love. Love is a power that spiritually cleaning, refining the person, a divine feeling that is not unique, a powerful feeling.

In Sufism, love is the path to the Divine, and the last stage is the point of arithmetic, that is, the reunion with the Divine is not the same as what is called “Oneness of Being” in Sufism. According to the philosophy of “Oneness of Being” human is a particle of God and, in general, the whole universe consists of various manifestations of God. “In the model proposed by Sufism, the idea of separation from God, returning to the beginning (God) and joining it constitutes a structural scheme of the supernatural movement. According to

the people of Sufism, iodine is the one that moves from materialism to spirituality at the moment of separation and joining [1, p. 36]. But this road was not smooth and the traveler of the right way, salik has to face many limitations. Drank from the goblet of unity. The Sagib was drunk.

Here, the above-mentioned couple and, in general, the phrase “unity goblet”, which has been repeatedly used in the creation of Hashim bey Sagib, is also closely related to the concept of “Oneness of Being”. In Sufism, the “goblet” is symbolic in connection with the initial stage of divine love. “Glass” means “a heart filled with moral wine, a divine light source and epiphany” [3, p. 217]. And so it is clear that the glittering light of the soul has already understood what unity is, and has become intoxicated by the love of unity in the heart, which, as we have mentioned, is one of the main issues of Sufism.

Discussion: The material world created after the command of God “Kon” which means “be”. This is often referred to in many ayahs and surahs of the Holy Koran. We read about it in Surah Al Baqarah 117 of ayah the Holy Quran. “He is the Originator of the heavens and the earth. When He decrees a matter, He only says to it: “Be!” – and it is [4, p. 17]:

Hey, asking what is Allah, let’s show Allah
Rahman Allah is making exist the non existence.

As it can be seen in the creation of Hasim bey Sagib the idea of Allah’s making exist everything from matter was given with poetic form.

Miserable Majnun could not bear the grief,
I fell into the wilderness, in the sorrow of the hijra.
To whom did I turn, but could not cure my pain
I have found drugs for many people [2, p. 217].

In this couplet, the lyric hero screams in frustration at not being able to get to God. In Sufism, the first thing that the lover closing God is to shed tears and to groan much more. Lover compares himself to Majnun and expresses his superiority in love, emphasize especially can’t endure the love, therefore, went away into the desert. Even more, tormenting the lover is that nobody helps his sorrow. This is already the lover’s spiritual journey, falling in love.

But this spiritual path is not as simple as it seems, and it has its own specific stages and difficulties. In Sufism these ways and stages are presented in a conceptual way, and we also see that some of the provisions of this concept are reflected in separate couplets in the work of 20th century artist Hashim bey Sagib. Firstly, in the creation of the poet, the couplets which signs the existence of God attract attention.

They said Majnun, how do you know God,
He said God is Leyli for me [2, p. 132].

“All human beauty is the way to God. Therefore, Majnun views all beauty as a reflection of the divine character. He also loves Leili because he loves God and reflects the human beauty he has created and the pinnacle of it” [5, p. 70]. We would like to note here that in general, Leili is usually used as a symbol of “Husn” in the literary literature. At this point it is considered to be the reflection of God in man. However, this idea is expanded by saying, “God is everywhere”. It is already reflected not only in man but also in the world, in objects, in a word, in all beings. But what does reflection mean? In general, reflection is one of the main provisions of Sufism, and its various types, or rather its stages, are indicated. The types of reflection can also be called the stages of the spiritual journey. From elementary to upper. The word “tajalli” means to appear, to be seen, to be outward, to manifest. In Sufism, this notion is used to represent the manifestations of God and the manifestation of the divine essence in the material world” [5, p. 138]. In other words, “Because of the Sufism, the whole world is a reflection of the Truth, and wherever you look in the universe, you see God, every object and existence in the universe has a mark and a manifestation of the Truth. Surat al-Baqarah in the Qur’an also is emphasized the fact that Allah exists everywhere. “And to Allah belong the east and the west, so wherever you turn yourselves or your faces there is the Face of Allah” (Al-Baqarah/ 115)” [6, p. 29]. Therefore, the expression of Allah’s presence everywhere is inextricably linked to this theory. “But this can’t be seen with the naked eye. To do this, a person must have an open mind. And the opening of the brave eye takes place with the rise of man to the highest floor. It doesn’t come true for everybody” [7, p. 127]. The above couplet makes it clear that Majnun is a true lover, a follower of the divine path, and that journey continues. So what makes Majnun say these words is his brave look. He would not claim that God is everywhere. This indicates that he has been cleansed and is purified. In the literary legacy of the poet, even these couples are encountered.

According to the Sufis, there is a concept that a person must be in control of his or her own self when they set out on this path and not expect anything in return for their suffering. If such a thing passes through the soul in such a small way, then all his efforts will be useless. The misery and suffering of love will be of no use to him. In short, we can say that this love should be both materially and spiritually unselfish. If anyone expects it, it is obvious hypocrisy and he can never get intoxicated or ill. Everything that a person does is only for God. There must be no place for hatred in her heart. Also in the following couplet was emphasized that didn’t join this way for paradise. Every trouble and joyful which comes from God should be met with high love and respect.

Don’t pray for paradise, you can gain nothing.

If you pray mercenarily your divine service is useless. It don’t bless you [2, p. 154].

Do not go with false worship to God,

Because, there you can’t camouflage.

It would be appropriate to touch on the issue of zahid and believer, drinking house and mosques, which are often mentioned in the work of Hashim bey Sagib. Thus, in the poet’s creativity, the mosque and the drinking house, the believer and zahid are constantly confronted. Let’s look at a few couplets.

Hey, clergyman, do not call me in the mosque, because being there does not mean divine love.

Smell of hypocrisy coming from you also comes from there
Do not take me away from the drunkenness of love of God,
and do not take me to the mosque, for I have already done this
half way, and I have reached perfection.

“In Sufism, the mosque is explained as the inner and external rules, addictions and worship. Mosque and drinking house represent the opposite pole, the contrast between different outlooks” [5, p. 115]. The same idea was emphasized also in these couples. “Meyxana” (drinking house) has symbolic meaning, it is a sign to good heart and the world of “Luhud” of the believers and “perfect murshid” and the sheik [3, p. 117]. The heart of the believer is called the house of God. Because there is no place in the heart of the true believer except the light of God. From this point of view, Hashim bey Sagib compares the mosque with the mosque – the heart of the believer, and the superiority of the believer to the drinking-room, where the external worship is performed. In other words, Sufism plays an important role in the soul. Because divine love, the light of God is in the heart. Let’s look at another couplet.

Don’t offer me to walk around Kaba,

My soul always is in divine service.

If you are offered to burn,

Your heart for love, you must burn it.

It is obvious that Kaba Beytullah is the home of God and the place of tawaf. To make tawaf here is the duty of every muslim. It is clear from the couplet that considered it visual work such as going to a mosque and gave it symbolic meaning. So, according to the poet, the person walking around the Kaaba, making tawaf it should not be the body. Spirit of his should perform this rite. The purpose of Zahid is to perform corporeally, visually it. As for the lover, it means that the heart, which is already illuminated by the light of God, does not turn God’s house, but the spirit, the divine. In our opinion, in the second couplet, the house of Kaba is used with metaphorical meaning. Thus, in the Sufi literature, the Kaaba usually is considered as the heart of the believer. Generally, The Kaaba has a hidden and apparent meaning. The first attracts attention of folk, but second attracts the attention of Khaliq. In the meaning of apparent, Kaaba signs to the soul. According to the wisdom of Koran –wherever you turn, there is the face of Allah, Shams Tabrizi called the heart of man which turns to the truth is called the Ka’bah [3, p. 103]. In this couplet is considered to burn the heart of the believer with the flame of love. Thus, in the creativity of Hashim bey Sagib, the Kaba was used both in the meanings of hidden and obvious.

As a continuation of our previous ideas, we can say that in this case, the difficulties of this road are too many. Sufis have also this idea that in this way if salik suffers too much and endure in this way, the vision will be quick and sweet. It is fast approaching and reuniting with God. His reward is greater. And to achieve this, to attain Divinity, they must cross these paths without complaining, and this is a condition. And a true lover will certainly not feel these sufferings. If he doesn’t go through these difficulties then the joining will be inaccessible to him. A sufferer for joining truth is the best comfort for salik” [5, p. 79]. At this time, as we have already seen, grief and sorrow, tears is considered the tools which the truth lover brings closer to God. In the following couplet, this idea was expressed with artistic style.

The people of love should always be in grief.

They reproach me for my wailing.

But How can endure falling apart from beloved.

Sometimes, even for this reason, true lovers ask God to increase their suffering, pain and even more. The pain and suffering we experience is the fact that the heart of a lover is burning with love, and as a result, does not feel the world around him. This love is the tool leads the Truth lover to his beloved. "This pain gives the true lover inexhaustible delight with endless suffering. The pain that kills a person's physical "me" is actually giving him eternal life" [5, p. 83]. The more a lover burns, the more the heart flares from love, the shorter the path:

You are making me suffer.

But I like it. I do not feel hurt.

It is understood that the love of a lover must be inexhaustible and endless like it, let it not be lost. There is not power love can't break, loudness love can't raise, beauty love can't create. Love is the basis of everything. Here, as it is clear, suffer and distress requires love to be more intense and burning.

According to the poet, even on the highest floor of love, even the lover must prove his loyalty at the cost of his life. And he should be ready for it. At the same time, he can prove his love. "To sacrifice one's life for the sake of love is a poetic manifestation of the Sufi fanfillah-baqabillah model" [1, p. 113]. Thus, according to the poet, a lover who is not ready to sacrifice his life cannot be a true lover of love. The person who sacrifices his life is the one who can see only his lover, not the others and anybody he hasn't desire in the world which he lives. Visible is his body but his spirit is with the lover. This is the biggest mood of a lover, understanding the beauty. Who understands it and love his beloved should be able to sacrifice his life.

He is not a faithful lover who does not sacrifice his life

Who does not sacrifice his life, does not love his beloved.

However, as we have mentioned above, it is not easy to move on the path of love. There are many obstacles in front of the lover in this way, the lover overcomes obstacles and they become more. One of these obstacles is the worldly wealth and material blessings. In Sufi literature, this is mostly referred to as "zulf". The glitter of this world and its material benefits and dazzle will mislead people and prevent them from getting into trouble and keeping them from the path of ignorance.

I have no one to tell you about my pain because of this "zulfi-nafis".

I am unfortunate, nobody hears me.

My eyes were blind, I complied my passion.

I followed what you created, what I could do.

"Zulf" is understood as a surface which protects honor and greatness of truth. The face is a sign of the truth and zulf is the hijab which protect it. That is way sometimes "zulf" described as an obstacle which separates loved from beloved. As we see in the couples above, the poet tries to tell that the world misled them. Poet complains for it.

That is why the poet tries not to be deceived by the wealth of the world, to pay attention that the world is perishable, falsehood, five-day. A poet recommends that he should not sacrifice himself or suffer for something temporary. Because man leaves everything he earns and all the wealth he has gained in this world, the flavor and pleasure of this world do not promise man, it is as temporary as this world. It is the love that is the main and eternal. But the ways of love are complex and winding. And of course, no treasure is easily won.

The world is nothing you are not interested in it,

Because of it is not necessary to scream for it.

Whatever you have, give up it, don't hesitate.

But sometimes people cannot give up the blessings of this world even if they want. Meanwhile, they fall between the two options. It is the passion that drives people to this state, provokes them all and takes him out of the way. Therefore, in order to get rid of the passion, one must first be able to cope with his own spirit and extinguish the passion's fire, it is time to be patient and willing. To do this, it is important for a person to give up worldly possessions, or rather, all the good things in the world [8, p. 95]. Only then will man overcome obstacles.

Do not be deceived your passion, it will disgrace you.

Because a man who is deceived his passion he doesn't achieve the dream.

Pharaoh also comply his passion, so you don't be like him.

There is no need for humiliation for the temporal world. The world was not left to also Suleyman. In the couples was said that be deceived the passion could disgrace the man. Because the desire of the soul compels the humiliation of all kinds, and as a result, a person becomes a disgrace. Therefore, a man shouldn't obey his passion. His passion should obey him. Also, Pharaoh complied with his passion. But how did it end? His passion has not been a helper in the last. For the five-day world, of course, it is you don't have to live up to it and not yield to it. Solomon's property was wandering in the languages. But what happened? What could he do out of this world?

Conclusion. Thus, the poet is more morally-didactic in his above-mentioned whites thoughts attract our attention. In the poet's second group of poets, Sufism is more commonly used. Other aspects of passion are shown. First of all, let's note that in these Bytes, the Sufi symbol is given as hostiles.

You said you had nothing to do with the passion, but it revolves around you.

"Hostiles" are things other than God, the material world and its passions, the devil's passions, the lusts and their desires that keep the servant away from God" [6, p. 48].

Thus, a brief examination of Hashimbey Sagib's creativity from the Sufi side has once again proved that Sufi ideas are widely presented in his poems. In this case, the philosophy of love in the poet's creativity draws more attention. And it has presented itself as a concept in the poet's creativity. Thus, the philosophy of "oneness of being", which is the basis of Sufism, appearing of God, fascination, and love, the principles of conversion to God, and others, have been prepared poetically. At the same time, all of this is expressed in the Sufi with symbolic shades.

References:

1. Hummatova Khuraman Bahman gizi. Sufism in the poetic source of Azerbaijani poetry (XII–XVI centuries). Baku : Science and Education, 2015. 408 p.
2. Hashim bey Saqib Diwan / H. Publisher. Baku : Nurlar Publishing and Printing Center, 2009. 637 p.
3. Goyushov Nasib Jumshud oglu. Sufism Concepts and Symbols of Dervish (Comprehensive Encyclopedia Disclosures). Baku : "Tural-A" Publishing Printing Center, 2001. 241 p.
4. The Holy Quran. Writings and Publications / ed. R.Y. Ironed ; out of Arabic. ed. Z. Bunyadov, V. Mammadaliyev ; Preface V. Mammadaliyev ; notes and comments Z. Bunyadov ; consultant-editor Sheikh-ul-Islam Haji Allahshukur Pashazade. Baku : Olympus, 1997. 656 p.
5. Mammadli Nazakat Fatali gizi. Sufism and its system of artistic expression in the works of Fuzuli and Leyli and Majnun. Baku : Science and Education, 2011. 184 p.

6. Babayev Yaqub Maharram oglu. Theology of Sufism: Sufism, Hurufism. Baku : Nurlan, 2007. 128 p.
7. Aliyeva S. Artistic expression of superstitious ideas in Gazi Burhanaddin's work. *Philological Issues*. 2015. № 7. Baku : Science and Education.
8. Goyushov Nasib Jumshud oglu. In the light of the Koran and lyricism (Caravan of Wisdom and Truth). Baku : Economics University Publishing, 2004. 288 p.

Алієва Н. Концепція любові до Бога у творчості Хашима-бея Сагіба

Анотація. У статті йдеться насамперед про відображення суфійської філософії у творчості Хашима-бея Сагіба. Майже всі вірші поета містять символи суфійської філософії, які мають релігійно-філософський характер. Філософія кохання є особливо яскравою. Як ми знаємо, це божественна любов. У суфізмі любов – це шлях до Божественного, а останній етап – точка мудрості, тобто возз'єднання Бога – це не те саме, що в суфізмі називається «єдністю буття». Але ця дорога не була гладкою, на правильному шляху «подорожній» (салік) стикається з багатьма обмеженнями. Дотримуватися цього духовного шляху не так просто, він має специфічні етапи та труднощі. У суфізмі ці способи й етапи даються

концептуально, і ми бачимо, що деякі положення цієї концепції відображені окремими куплетами у творчості митця ХХ століття Хашима-бея Сагіба. Ці обмеження автор систематично висвітлював і коментував куплети. Однією з таких умов є прояв Бога скрізь. Згідно із суфізмом, усі істоти є проявом Істини, незалежно від того, куди ти дивишся у Всесвіті, ти бачиш Бога, кожний предмет, кожна істота у Всесвіті мають ознаки і прояв Істини. Бачити це можуть лише справжні коханці. Справжня любов має таємницю. Отже, на шляху кохання перша перешкода, яку людина пройде, – це її страждання у світі. Тобто вона повинна контролювати себе, її пристрасть повинна бути її рабом. Тому що ця любов має бути вільною від аспектів матеріального та духовного. Усе, що робить людина, – тільки для Бога. У серцях тих, хто кохає, не повинно бути сумнівів. Кожне зло і добро, що виходить від Бога, має прийматися ними з великою любов'ю і повагою. Іноді навіть із цієї причини справжні коханці будуть просити Бога посилити їм страждання, біль і навіть більше. У творчості Хашима-бея Сагіба все це відображено поетично в куплетах. У статті також куплети були досліджені з погляду тесаузуальності.

Ключові слова: Тассавуф, Суфі, любов, Духовний шлях, діван, ворожі, Залф, Газал.

Aliyeva Ruhangiz,
Ph. D. in Philology,
Literature Institute
Azerbaijan National Academy of Sciences

FOLKLORE AS NATIONAL THOUGHT IN AZERBAIJAN CHILDREN'S LITERATURE (BASED ON MATERIALS FROM THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY)

Summary. At the second part of 20th century the Azerbaijan children's literature is very rich with the genre typology and theme colours. The most important problem is about the determination of folklore resources in the children's literature. The folklore as a resource of idea-aesthetic thought embraced whole sides of ethnos, genetic memory and contemporary environment. So, that at the second period of the last century with purposely and continuously also systematically appealed to the children's literature. The creativity of S. Rahimov, Mir Jalal, A. Valiyev, M. Dilbazi, A. Abbasov, G. Ilkin, S. Valiyev, M. Rzaguluzadeh, Anar, Elchin, M. Ibrahimbayov, R. Ibrahimbayov, I. Malikzadeh, X. Hasilova, N. Suleymanov, A. Babayeva, A. Samadli and others could be sample to our sayings. All these gives us bases to say that the use of folklore in children's publications in the target order stands on the leading positions.

One of the most important aspects of the success of the Azerbaijani children's literature in the second half of the twentieth century is that it is dominated by folklore and the rich spiritual culture of the people. Folklore has been one of the main sources of literary thinking throughout history. The rich spiritual culture of the people, the system of values that has been forming for thousands of years, behavioral labels, moral norms, and the whole archetype of memory are realized in folklore, or rather preserve their existence in folklore. The passion for the existence, the artistic and intellectual foundation of the ethnos can be realized through words and art. National memory is, in fact, an event of self-expression of the people and ethnicity. The second half of the twentieth century is interesting in the development of Azerbaijani literature with its peculiarities, styles and diversity of thinking. Enrichment in prose, poetry, drama, publicity, literary criticism is an example of this. In this age, children's literature has already attracted attention, including the success of previous decades, as well as the preference for new searches. Children's literature has always enriched in this regard. Azerbaijan children's literature already has a sufficiently folklore text base. Our talented masters have repeatedly tested their ability in this direction and have had many successful results.

Key words: Azerbaijan literature of 20th century, tales, fairy tales-poems, traditions and modernity.

Introduction. The second half of the twentieth century is a special stage in the rich and successful development of children's literature in Azerbaijan. The main features that characterize this stage are the tendency to deviate from political and ideological fetters, to bring the national spirit to the forefront, to give preference to national-historical traditions and folklore. Azerbaijani literature has always been characterized by richness, the emergence of classical literature,

the emergence of original thinkers in the artistic field, searches and discoveries. The second half of the twentieth century is interesting in the development of Azerbaijani literature with its peculiarities, styles and diversity of thinking. Enrichment in prose, poetry, drama, publicity, literary criticism is an example of this. In this age, children's literature has already attracted attention, including the success of previous decades, as well as the preference for new searches. Children's literature has always enriched in this regard. The source of this enrichment is the rich folk culture of the people and the magnificent monuments created by classics. Folklore is the foundation and the source for all artistic thinking. One of the most important aspects of the success of the Azerbaijani children's literature in the second half of the twentieth century is that it is dominated by folklore and the rich spiritual culture of the people. Folklore has been one of the main sources of literary thinking throughout history. The rich spiritual culture of the people, the system of values that has been forming for thousands of years, behavioral labels, moral norms, and the whole archetype of memory are realized in folklore, or rather preserve their existence in folklore. The passion for the existence, the artistic and intellectual foundation of the ethnos can be realized through words and art. National memory is, in fact, an event of self-expression of the people and ethnicity. For this reason, classics have always preferred to use national traditions and folk qualities and acknowledged it as a source of creativity.

Discussion. Azerbaijan children's literature already has a sufficiently folklore text base. Our talented masters have repeatedly tested their ability in this direction and have had many successful results. Tongue-twisters, children's games, children's performances, riddles, lullabies, mournings, children's songs, "sanama", "duzgu", "ojashma", fairy-tales and etc. are a rich and colorful cultural event. The didactic examples of the works of X. Shirvani, N. Ganjavani, M. Fuzuli and other classics also take into account the general spirit of children. A. Bakikhanov, M. Vazeh, Q. Zakir, S. Shirvani, A. Shaig, S. Ganizadeh, A. Sahhet, M. Sabir, S. Akhundov, R. Afandiyev and others have always paid attention on the creation of artistic examples for children. Thus, the path taken by these great literary representatives has resulted in the formation of a rich children's literature. An important part of this wealth is related to the Soviet era. Union-wide decades, congresses, discussions on the problems of children's literature contributed to the formation of the younger generation. For instance, "the First Azerbaijan Children's Literature Conference" (1931), "On the Reorganization of Literary and Art Organizations" (1932), "On the Creation of Children's Literature Publishing House" (1933) and etc. are samples of it. The main issue was to create children's literature that based on the Soviet man. "Şəngülüm, Şüngülüm, Məngülüm" ("Shangul, Mangul, Shungul") (1934), "Kəndli və ilan" ("Peasant

and snake”) (1935), “Küləklər” (“Winds”), “Məktəb şərqisi” (“School oriental”), “Zəhra üçün” (“For Zahra”) by M. Mushfig, “Sunbulum”, “Deyin, gulun, ovladlarım”, “A kohlan atım” by S. Vurgun, “Nargiz”, “Jeyran”, “Oyunchu bagalar” by M. Seyidzadeh “Qeyrət” (honor), “Zarifa” by T. Sumurg, “Nənəmin cəhrəsi”, “Madarın dastanı” by A. Valiyev, “Bıgılı ağa”, “Şor cüllütü” by S. Valiyev and etc. are examples that respond to children’s imaginations, thoughts, or rather to children’s interests. In one of the letters of the famous literary critic F. Kocharli (May 26, 1911) to A. Shaig, he emphasizes one point: “The brochures you sent came and made me very happy. Works that are written in such a simple language and the theme is taken from our own lives <...> fairy tales and stories written for small children can be useful if they are easy and simple, written in an open language and close to the children’s spirit” [5, p. 403]. Apparently, what is written here is, in essence, a priority for folklore and public life and seems to be a challenge. In the second half of the twentieth century, this trend is also in the spotlight. As you know, literature of the sixties of the last century is important with the tendency of content, thinking and leading of national spirit. Already existing type of thinking, the Soviet man’s formula is characterized by a preference for national traditions and ethnos. One of the most important directions here, and perhaps most importantly, is breaking the boundaries of the type of thinking that has been established in previous decades and linking everyone to the national tradition. As it is known, the Soviet literature is characterized by richness, diversity and developmental diversity. Children’s literature is also a part of this great literature, and it is always considered a tradition as an integral part of artistic thinking, because of its specificity and overall spirit. The creativity of the artists such as H. Alibeyli, T. Elchin, A. Karim, T. Mutallibov, I. Tapdig, H. Ziya, M. Guner, F. Sadiq, M. Aslan, Z. Khalil, T. Mahmud (poetry), H. Hasilova, A. Babayeva, N. Suleymanov, A. Ahmedova (prose), Y. Azimzade, A. Samadli (dramaturgy) has taken their origin from folklore, in essence. “What is the reason for such a powerful influence of folk art on children’s literature, and the close and inseparable connection between these two literary arsenals? Why was there a need to start with folklore when it was necessary to create literature for the younger generation in written literature – and why did the children literature fail to communicate with folklore throughout its development?”

Certainly, the first sign of the answer to this question must be sought in the strange relation between the rich fantasy of folk literature and the romantic nature of the child. In fact, life is a fairy tale for a child. It is not known where life ends and where the tale begins. The child finds answers to all sorts of problems and challenges in a fairy tale. With the boundlessness of the fairy-tale fantasy, the boundless dimensions of the child’s world are balanced with one another” [4, p. 50–51]. That is why, in the second half of the 20th century, thanks to the rich folk culture, the artists preferred to create artistic designs for national thought. Tales, legend, fable, story and myth elements began to follow artistic thinking as a system. Let us also add that the writing and thinking patterns defined by the Soviet era in the general spirit of literature led to revision and different approaches. Rather than following the principles of the ideological system, the tendency for centrifugalism to be strengthened. The idea of brotherhood and friendship of nations gave preference to the values that genetic memory determined and preserves. In fact, in the literature of Azerbaijan the works of tradition, containing national thought, have been in existence for decades. In their essence, they represented national thinking in various forms, in the person of certain images, in the form of events and motives. “There were a lot of folk-motivated and modern thematic works in the field of Azerbaijani

children’s prose in the 50^s. S. Rahimov, A. Valiyev, M. Rzaguluzade, M. Ibrahimov, M. Jalal, A. Mammadkhanli, H. Abbaszade, G. Ilkin and others created interesting works. Published works “Pəri qınqılı” by S. Rahimov, “Hekayələr” by A. Valiyev, “Ovçu Elişlə qoçaq Aytəkin nağılları” by M. Rzaquluzadeh, “Çandırın üsyanı” by M. Ibrahimov, “Yaşlılarım”, “Yuxu və külək” M. Jalal, “Üçtəpə uşaqları” Q. İlkin, “Balaca nərgiz” by A. Mammadkhanli, “Bacı və qardaş”, “Şələlə” by H. Abbaszadeh, “Kamalin ad günü”, “Gülzar” by H. Ibrahimov show a literary view of these years” [3, p. 206]. Therefore, the stage after the second half of the twentieth century cannot be taken away from the whole tradition and be analyzed in a completely different way. Certainly, the process in the Azerbaijani literature from the end of the XIX century and the beginning of the XX century, the creation of samples for the preservation and awakening of multicultural spiritual memory, the priority of folk culture in the education of the people was in the memory of the environment. In the later decades of the twentieth century, as well as in the Soviet era, literature was searching for different forms and methods for maintaining that spirit. There was an exchange of national memory that M. Akhundov, H. Zardabi, S. Shirvani, Y. Chamanzamli, S. Akhundov, A. Sahhat, A. Shaig, U. Hajibeyov, J. Mammadguluzade, S. Huseyn, M. Mushfig and others carried in different forms. Its source was undoubtedly folklore, a moral code and a code of conduct that has been shaped by the people for thousands of years. The memory of the second half of the twentieth century was reflected in the general spirit of the child’s prose.

For example, M. Rzaguluzadeh’s appeal to “Kitabi Dada Gorgud” epics and writing works based on motives, events and themes are influences of children’s literature on folklore. As it is known, “Kitabi Dada Gorgud” has always been influenced by the literature as a phenomenon of Azerbaijani literature and artistic thinking of Turkic peoples as a whole. At various stages (more often in the second half of the twentieth century) our epics “Kitabi Dede Korkut”, “Koroglu”, “Gachag Nabi”, “Gachag Kerem”, “Gachag Tanriverdi”, as well as fairy tales, fables and legends, have become a source of literature, form of expression, and fact of the subject. M. Rzaguluzadeh also wrote the stories “Ana ürəyi, dağ çiçəyi”, “El gücü”, “Dəli Ozan”. The story “Ana ürəyi, dağ çiçəyi” is based on the book “Dirsa xan oğlu Buğacın boyu” in the books “Kitabi Dada Gorgud”. “Horns, clarions, drums were played. The wrestlers wrestled. The horsemen raced, passed, ozans wrangled <...>. By the end of the holiday, the time for the most exciting entertainment has come.

The khan’s calf, fed for nine months in the dark basement, was appeared. The bull was a bull that turned its horn into a stone, turned it dust, and when it hit its claw, it burned. Three wrestlers were holding the chain on the bull’s horn from the right and three wrestlers from the left. That bull will fight with horn bull like himself.

The bull shook his head at the cliff, broke his chain, and ran to the arena. Everyone cried out in horror and stood still in the freezer. nervous bull the bull saw the colors of the trout where girls and women were sitting and rolled right there.

Now, probably, blood would be shed, people would die, and the feast would turn black.

Everyone, even the armed guards, was shocked and lost. Suddenly, at the age of fifteen or sixteen, a boy emerged with a tiger agility, plunging himself on the bull <...>” [1, p. 31]. As it turns out, this is a new form and purely national style, with the development of “Dirsa xan oğlu”, “Buğac boyu”. Here the author’s opinion is based on national memory, a typical episode of the heroic history of the nation and its age. The writer created an original example using epic traditions,

and introduced the idea of raising the young generation in the spirit of bravery and heroism. The story of “El gücü” is based on “Qazan xanın evinin yaşmalanması boyu” (“The robbery of Kazan khan’s house”). The story of “Xan çınarın yarpağı” (“Leaves of the Khan chinar”) is also based on the general spirit and content of those who are in the public memory and expressions of their imagination. As it is known, there are many stories and episodes about “khan chinar” among the people. The writer also appealed to him, not accidentally, and wrote an interesting story. Chinar points to such values as highness, pride, self-importance, indifference in people’s memory. In the story, the feelings and thoughts of the little girl who took the yellow leaves of the khan’s chinar are written. Seeing the girl becoming sad, leaves come to her and tell her his story about life and the chinar.

In the 60^s and 80^s of the last century, the children’s prose was represented by the older generation (S. Rahimov, Mir Jalal, A. Valiyev, A. Abbasov, G. Ilkin, S. Valiyev, M. Rzaguluzade) and the creativity of the new generation of literature (Anar, Elchin, M. Ibrahimbeyov, R. Ibrahimbeyov, I. Malikzade, H. Hasilova, N. Suleymanov, A. Babayeva, A. Samadli) at that time. In their works, they sought to violate the principles of the existing ideology by addressing the genres of folklore, legend, legend, saga, fairy tales and images (systematic and consistent), as well as by dominating national values. Children stories such as “Yağış kəsi” by Anar, “Min gecədən biri”, “Gümüşü, narıncı”, “Günay, Yalçın, Nigar, bir də bir Səlim” by Elchin, “Uşaqlığın son keçəsi” M. Rustambeyov, “Səhranın bəyaz gecəsi” R. Ibrahimbeyov, “Özgə anası” I. Malikzadeh, “İlkinin anası”, “Usta qıy-qıy”, “Uşaqların söhbətləri”, “Sarıdaş kəndinin uşaqları” by M. Aslan, “Ballica”, “Çıraq nəninə nağılları”, “Cırtanla Azmanın yeni sərgüzəştləri”, “Dünyanın ən balaca nağılları” “Salam, Cırtan”, X. Hasilovanın “Nailənin kubikləri”, “İlk məktub”, “Qarının hədiyyəsi”, “Baba və nəvə”, “Nənəm məktəbdədir”, “Krançı və sərxə yuvası” by Z. Khalil, “Nənəcan, nağıl də”, “Böyürtkən mürəbbəsi”, “Güləçarın kuklası”, “Qız Kamil”, “Qızılı buzov” A. Babayeva, “Sədəfli saz”, “Qoruqçu”, “Yetər nəvə” N. Suleymanov and etc. with their originality, folklore style and content reflect the view of the second half of the twentieth century and beyond. As it turned out, “flexible subjects, sweet language, smoothly drawn characters, memorable images, eventfulness, inner dynamics, unexpected situations, abundance of artistic expressions, rich fantasy, optimistic spirit, elegant humor and etc. are what make love children of folk literature. As it turns out, folklore, with its vast and accessible capabilities, promises a lot for children’s literature. Indeed, communication between them is multidisciplinary, and multidimensional” [4, p. 51]. Therefore, in the second half of the last century, references to folklore traditions have been increasing, and the expression of national spiritual values has found its place in the children’s prose in various forms. For example, the story of A. Babayeva’s “Nənələr <...> əfsanələr” (“Grandmothers <...> myths”) draws attention from the point of view of its original development, the transport and expression of fairy tales formulas. The story is about the great Azerbaijani poet S. Vurgun. The conversation between the grandmother and the grandchildren in front of the poet’s statue reflects the tale. At the end of the story, there is an episode that will be typical. It says: “As I listened to the story of the grandmother Malak, I was thinking of the legends that would fall into the language one hundred years later, not fifty. I was thinking of myths and tales that flowed directly into our hearts and memories from the soft, wrinkled lips of my grandmothers.

It seems to me that not only fairy tales, legends, bayatis, lullabies, mourning that adorn our childhood and our entire lives are all poured out of our grandmother’s toothless mouth and wrinkled lips.

Thank you, thank you, our wise, grandmothers <...> Grandmothers who gave us the first noble, loving lesson, generously widened our heart, evoked good feelings <...>” [2, p. 299]. As can be seen, the second half of the twentieth century has shaped the creation of original artistic patterns in Azerbaijan’s children’s artistic prose, based on folk thinking, a system of national and moral values, and folk culture. The most important aspect here is the inclination of the qualities based on the preservation of moral values, genetic memory of ethnos the tendency for future generations. All this is a process that begins with the awakening of national thought and is a leading and even more self-evident issue in children’s prose.

References:

1. Abdulla B., Rustambayli S., Huseynli S. Literature. Baku : Çashıoğlu, 2000. P. 286
2. Babayeva A. Out of the wind. Baku : Ganjlik, 1983. P. 356.
3. Khalil Z., Asgarli F. Children literature. Baku : ADPU, 2011. 498 p.
4. Mammadov M., Babayev Y., Cavadov T. Pedagogical environment and children’s literature. Baku : Maarif, 1992. 288 p.
5. Shaig A. Works. 5 vol. 5th v. Baku : Yazıçı, 1978. P. 476.

Алієва Р. Фольклор як національна думка в дитячій літературі Азербайджану (за матеріалами другої половини ХХ століття)

Аногація. У другій половині ХХ століття азербайджанська дитяча література дуже багата жанровою типологією і тематичними напрямками. Найважливішою проблемою є визначення фольклорних ресурсів у дитячій літературі. Фольклор як джерело ідейно-естетичної думки охопив особливості етносу, генетичної пам’яті та сучасного середовища. Так, у другому періоді минулого століття митці цілеспрямовано та систематично зверталися до дитячої літератури. Творчість С. Рагімова, Світ Джалала, А. Валієва, М. Дільбажі, А. Аббасова, Г. Ількіна, С. Валієва, М. Рзагулу-заде, Анара, Ельчина, М. Ібрагімбекова, Р. Ібрагімбекова, І. Малік-заде, Х. Гасилова, Н. Сулейманов, А. Бабаєва, А. Самаді та інших може бути прикладом вищезазначеного. Усе це дає нам підставу стверджувати, що фольклорні мотиви в дитячих виданнях мають провідні позиції.

Одним із найважливіших аспектів успіху азербайджанської дитячої літератури у другій половині ХХ століття є те, що в ній переважає фольклор і відбито багату духовну культуру народу. Фольклор був одним з основних джерел літературного мислення протягом всієї історії. Багата духовна культура людей, система цінностей, яка формувалася протягом тисячоліть, поведінкові моделі, моральні норми і весь архетип пам’яті реалізуються у фольклорі, або, імовірно, зберігаються у фольклорі. Пристрасть до існування, художня й інтелектуальна основа етносу можуть бути реалізовані через слово і мистецтво. Національна пам’ять – це, по суті, акт самовираження народу й етнічної приналежності. Для другої половини ХХ століття характерний розвиток азербайджанської літератури, зі своїми особливостями, стилями та різноманітністю мислення. Збагачення прозою, поезією, драмою, літературною критикою – тому приклад. У ті часи дитяча література вже привертала увагу митців, зокрема успіхи попередніх десятиліть, а також нові пошуки. Дитяча література завжди збагачувалася в цьому плані. Азербайджанська дитяча література вже має достатню фольклорну базу даних. Наші талановиті майстри неодноразово випробували свої здібності в цьому напрямі та мали багато успішних результатів.

Ключові слова: азербайджанська література ХХ століття, казки, казки-поєми, традиції, сучасність.

Демірезен І. О.,

асистент кафедри тюркології

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВИСВІТЛЕННЯ ЖІНОЧОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В ПЕРІОДИЧНИХ ПУБЛІКАЦІЯХ ФАТЬМИ АЛІЄ ХАНИМ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню виникнення та розгортання руху за права жінок в Османській імперії періоду Танзимату крізь призму турецької жіночої літератури XIX століття, зокрема висвітлено та проаналізовано погляди щодо шляхів вирішення «жіночого питання» першої жінки-публіциста та романіста Османської імперії Фатьми Аліє Ханім.

Проаналізовано множину публікацій турецьких авторів епохи Танзимату, присвячених питанню надання жінкам низки прав і вольностей, зокрема прав на освіту та працевлаштування, що передували публіцистичній діяльності Фатьми Аліє Ханім. Окреслено передумови актуалізації «жіночого питання» серед інтелегенції та зазначено перші періодичні видання, що популяризували цю проблему серед широкого кола читачів. Сформовано та виокремлено основні проблеми жіноцтва, що порушувалися у статтях авторки, опублікованих на сторінках «Газети для жінок» 1896–1910-х років, серед яких питання, що стосувалися релігії, вірувань, традицій і звичаїв, роздумів на тему філософії та науки.

В основу роботи покладено дослідження поглядів на релігію письменниці, яка, спираючись на Коран, аналізує та відкидає низку заборон, вважаючи їх радше тардиційними, ніж такими, що відповідають законам шариату, отже, намагається показати, що заборона на навчання й ведення активного соціального життя, одруження за власним вибором, право на розлучення, нав'язування необхідності одягати пече та чаршаф, продовження традиції полігамії є не тільки застарілими, а й не мають релігійного підтексту, тому можуть бути переглянуті та відкинуті. У публікаціях Фатьми Аліє Ханім наголошується на неактуальності традиційного погляду суспільства на проблеми жіноцтва, у яких вбачається основна причина та перепони до визнання жінками власного «Я». Проте, на відміну від реформаторських європейських рухів жіноцтва, вирішення жіночого питання Османської імперії авторка вбачає у зверненні та новаторському трактуванні законів шариату і догм ісламу.

Ключові слова: турецька література періоду Танзимату, турецький феміністичний рух, жіноче питання, публіцистика Фатьми Аліє Ханім.

Постановка проблеми. Рух за права жінок в Османській імперії розпочався на базі перших видавництв періодичної літератури. Із 60-х рр. XIX ст. у пресі активно публікуються статті, що порушують питання надання низки прав і вольностей жінкам. Впиликові громадські діячі та письменники епохи Танзимату Шемсеттін Самі (праця «Жінки» (“Kadınlar”)), Намик Кемаль (публікація «Освіта для жінок» (“Terbiye-i Nisvan”)), Ахмед Едіп (публікація «Професія та ціль») та Зія Гьокальп (стаття «Домогосподарка» (“Ev Kadini”)) активно обстоюють

права жінок на сторінках провідних видань того часу, як-от «Тераккі» (“Terakki”), «Терджуман-і ахваль» (“Tercüman-ı Ahvâl”), «Тасвір-і Ефкар» (“Tasvir-i Efkâr”), «Ев ходжаси» (“Ev Hocası”).

Зокрема, Тевфік Фікрет у праці «Щодо школи для дівчат» (“Bir kız mektebi için”) зазначає, що: «*Народ, який не дозволяє жінкам здобувати освіту, прирікає чоловіків на духовну самотність!*» [2, с. 33]. Риза Тевфік у своїх публікаціях говорить про те, що прийняття ісламу надало жінкам усі права і вольності, необхідні для здорового життя в суспільстві, проте із часом жінки, через традиції та забобони, були позбавлені прав, наданих їм релігією. Тому Риза Тевфік наголошував на необхідності повернення прав жінкам. Ахмед Джеват у своїх публікаціях наголошує на тому, що Османська імперія, яка перебувала в тісних контактах спочатку з Візантією, а потім з Іраном, перейняла низку традицій, що обмежили соціальне життя жінки. Висловлення Ахмеда Джевата є досить демократичними: «*Якщо жіноцтво отримає змогу брати участь у суспільному житті, то рівень розвитку країни зросте до небувалих висот. Лише тоді ми зможемо говорити про передову країну*» [19, с. 340]. Джелиаль Нурі говорить про те, що саме через постійні утиски жіночого населення в Османській імперії розпочалася суспільна криза. Тому «*відтепер жінка не має розглядатися як річ чи об'єкт. За нею має бути визнано право на розлучення, і проведено низку реформ, щоб звільнити жіноцтво від рабства. Для звільнення жінки з тенет вседозволеності чоловіків необхідною умовою є освіта*» [19, с. 231–232].

Саме в епоху Танзимату на сторінках періодичних видань уперше з'являється поняття «жінка як член суспільства». Разом із приходом младотурків до влади, з послабленням тиску на суспільство, жінка все частіше з'являється на арені суспільних подій. Ці зміни активно підтримує інтелегенція, починаючи реформу із себе. У цей період дочки та дружини пашів отримали змогу займатися із приватними викладачами, дівчата змогли відвідувати школи та вищі навчальні заклади для жінок. Жінки почали працювати у сферах медицини й освіти, а також займатися видавничою справою. Зільфі Маледін у своїй праці зауважує: «*У турецькому суспільстві з початком європеїзації статус жінки зазнав найбільших змін. Саме жінки стали прикладом колосальних перетворень: починаючи від одягу та закінчуючи суспільною роллю*» [22, с. 102].

Пошук шляхів вирішення низки жіночих проблем у суспільному житті Османської імперії висвітлено в публікаціях не тільки чоловічих, а й жіночих суджень щодо даного питання на сторінках популярних періодичних видань. Окрім вищезазначених газет, у XIX ст. почали видаватися друком суто жіночі журнали «Тераккі-і Мухадерат» (“Terakki-i Muhadderat”),

«Аїне» (“Aine”), «Айле» (“Aile”), «Ханимлар» (“Hanımlar”), «Інсанієт» (“Insaniyet”), у яких, частіше анонімно, рідше – від власного імені, публікувалися статті авторок на такі теми: виховання дітей, догляд за дітьми, подружні відносини, родинні стосунки, освіта, мода, культура та мистецтво.

Одним із найбільш популярних авторів другої половини XIX ст. стає Фатма Аліє Ханім, яку вважають першою жінкою-романісткою та публіцисткою в Османській імперії. Фатма Аліє Ханім приблизно десять років працювала редактором «Газети для жінок» (“Hanımlara Mahsus Bir Gazete”) та періодично друкувала власні статті в даному виданні, аналіз яких дасть змогу детальніше уявити стан турецького жіночого руху, дослідити проблематику жіночого питання та проаналізувати запропоновані шляхи вирішення основних проблем жіноцтва Османської імперії XIX ст., отже, є актуальним.

Метою статті є висвітлення жіночої проблематики в періодичних публікаціях Фатми Аліє Ханім.

Об’єктом дослідження є публікації Фатми Аліє Ханім у періодичному виданні «Газета для жінок» (“Hanımlara Mahsus Bir Gazete”), у яких порушено жіноче питання.

Предметом роботи є висвітлення поглядів Фатми Аліє Ханім стосовно актуальних проблем жіноцтва кінця XIX ст. в публікаціях у «Газеті для жінок» (“Hanımlara Mahsus Bir Gazete”).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Жіночі періодичні видання періоду Танзимату досліджували турецькі науковці Х. Коч, Н. Килич, Т. Кешоглу, Ф. Яшар, М. Челік та інші. Більшість розвідок у даній галузі спрямовано на дослідження структури та змісту, специфіки укладання рубрик та статей перших жіночих газет і журналів. Дослідниками А. Джихангіром, Б. Їдиримом і Н. Кузу проаналізовано та виявлено основні тенденції та тематичний спектр статей перших жіночих періодичних видань Османської імперії. Романістику Фатми Аліє Ханім досліджують Х. Демір, А. Арслан, М. Унер і Х. Тургут. Проте жіноче питання в рамках публіцистики Фатми Аліє Ханім не було детально вивчено, що становить **наукову новизну** дослідження.

Виклад основного матеріалу. Більшість статей Фатми Аліє Ханім було видано в журналі «Газета для жінок» (“Hanımlara Mahsus Bir Gazete”). Згідно із працею Фірдевс Джамбас, «Газета для жінок» є виданням із найдовшим терміном існування (1895–1908 рр.) та найбільшою кількістю надрукованих примірників серед журналів, розрахованих на жіночу аудиторію.

У перших випусках наголошується на тому, що це видання є важливим не тільки через зміст актуальних статей і матеріалів, цікавих жіночій аудиторії, а й тому, що в «Газеті для жінок» авторами та редакторами статей, майстрами з оформлення сторінок журналу вперше виступили самі жінки. Цей факт можна розцінити як великий крок до визнання жінки як повноцінного автора.

У «Газеті для жінок» порушувалися проблеми, що стосувалися не тільки питань материнства та подружнього життя. Статті журналу містили роздуми на тему філософії, релігії та науки. У виданні розглядалися актуальні питання жіноцтва, що стосувалися релігії, вірувань, традицій і звичаїв. Частина журналу було присвячено статтям про красу та моду, що є актуальними повсякчас [22, с. 157].

Фатма Аліє Ханім починає публікуватися в «Газеті для жінок» із другого випуску. Уже з перших статей письменниці

посідають особливе місце у виданні. Чи не кожному форзаці примірника міститься посилання на статті Фатми Аліє Ханім, що вказує на популярність автора.

Питання традицій та звичаїв дуже актуальне в епоху Танзимату. До 1850-х рр. жіноцтво було змушене вести досить замкнутий спосіб життя. Жінки більшу частину свого часу перебували у власних домівках, мали обмежені контакти зі знайомими та друзями, майже не мали іншого кола спілкування, як з ріднею. Жінки зовсім не брали участі в суспільному житті. До того ж усі площини було поділено на чоловічу й жіночу зони. Такий стиль життя був причиною того, що саме жінка стала носієм і захисником усіх традицій і культурних цінностей, тому в сім’ї вона відповідала за дотримання звичаїв, встановлення ладу тощо.

Проте з настанням нової епохи, отримавши право на навчання й працю, відчувши себе особистістю, жінка виходить з образу захисниці сімейного вогнища й починає виконувати інші соціальні ролі. Однак вона завжди залишається носієм традицій та звичаїв, які закладені в ній із дитинства, які передаються із кров’ю матері. Спостерігається конфронтація соціальних ролей: традиційної та набутої, що є прикладом нових виявів у реальному житті.

Проблеми традицій та сьогодення висвітлює й Фатма Аліє Ханім у своїх публікаціях. Показовим є той факт, що письменниця цікавилася не тільки традиціями Османської імперії, вона досліджувала звичаї первісних народів на території Далекого Сходу, Африки та Індії. Так, у 1896 р. в «Газеті для жінок» виходить друком публікація під назвою «Жінки племен Індії», (“Hindi Kadın Nisvanı”), де письменниця наводить приклади найдавніших обрядів. Одним з найяскравіших прикладів обрядів є спалювання дружини померлого разом із його тілом, що супроводжується веселими вигуками з боку племені. Фатма Аліє Ханім не тільки говорить про походження обряду, а й дає йому пояснення: у стародавній Індії деякі племена вірили в те, що жінка й чоловік – одне ціле, не можуть бути роз’єднані на землі [21, с. 112].

Саме ці роботи лягли в основу подальших досліджень Фатми Аліє Ханім щодо традицій, пов’язаних із родиною та подружнім життям, статусом і роллю жінки тощо. Так, у подальших публікаціях «Жінки в історії» (“Eslaf-i Nisvan”), «Хто така жінка?» (“Kadın Nedir?”) та «Арабські жінки» (“Arap Kadınları”) Фатма Аліє Ханім говорить про неточність установлені традиції, за якої чоловік може приводити в дім нових жінок без дозволу першої дружини, і підкреслює, що кількість дружин не має перевищувати чотирьох. У праці «Жінки в історії» Фатма Аліє Ханім наводить приклад із Корану, коли Алі, будучи одруженим із Фатмою й не маючи нащадка, не одружився з іншою. Лише після смерті Фатми він вирішив ще раз одружитися, щоб мати нащадка. Отже, автор наголошує на тому, що полігамія, згідно з релігією, є надзвичайним заходом, а не повним правом чоловіка задовольняти власні потреби.

Фатма Аліє Ханім наголошує на тому, що жінка в мусульманському суспільстві сприймається не як особистість, подруга й кохана чоловіка, а як власність. Так, у статті «Кохана» (“Zevce”) з уст письменниці лунуть такі слова: «Хіба парою не називають дві речі, що, як дві краплі води, схожі одна на одну? Я точно переконана в тому, що бути гарною дружиною й мати уявлення про виховання дітей не є достатнім <...>» [18].

У № 193 «Газети для жінок» Фатма Аліє Ханім пише так: «Жінка не є засобом для народження дітей, вона жива душею

й тілом, і не потрібно забувати, що саме жінка виховує ваших нащадків, саме вона прищеплює їм любов і ніжність. Жінка має вважатися людиною» [12].

Як бачимо, авторка відкрито говорить про те, що жінка є не тільки особою, що народжує дітей, особою для задоволення чоловічих потреб, вона передусім людина, що вимагає належного ставлення до себе.

У 1902 р. виходить показова стаття Фатьми Аліє Ханім, у якій вона піддає критиці сліпе дотримання традицій. У публікації під назвою «Суспільне виховання» (“Terbiye-i İctimadiye”) Фатма Аліє Ханім говорить про те, що саме через традицію надмірної опіки жіночої статі жінки довгий період залишалися за межами суспільного життя. Авторка підкреслює, що через традицію ділити світ на дві статі жінка є обмеженою у спілкуванні та змушена продовжувати стосунки лише з махрем, тобто виключно із чоловіками з родини. Проте ця традиція, на думку автора, не має нічого спільного з релігійною заборонаю. У цій же статті автор говорить про те, що жінки в перші століття прийняття ісламу мали право на соціальне життя, право ставати на захист батьківщини тощо: «Жінки не мають жити у своєму маленькому світі, не можуть бути відгороджені від усіх бід і негараздів, щастя й радості, вони мають ставати на захист батьківщини, якщо цього вимагає час, вони мають повне право бути зайняті справді важливими справами, а не витратити час на пусті балачки й непотрібні теревені» [15, с. 113–115].

Фатма Аліє Ханім говорить про те, що жінки як носії культури мають розвиватися. Фатма Аліє Ханім наголошує на необхідності створення такої атмосфери, за якої жінки мали б змогу зустрічатися, обмінюватися інформацією, дізнаватися щось нове, працювати, здобувати певні навички тощо. «Якщо ж жінка не має права знаходитися в одній кімнаті з не махрем, якщо вона не може користуватися каретою, якщо вона навіть не завжди може виходити в сад подихати свіжим повітрям, то про який спадок ми можемо взагалі з вами говорити?» [14, с. 113–115].

Як говорить Зехра Ї. Дьокмен у праці «Суспільна стаття», жінка, вперше заговоривши про власне «Я», визнавши себе як особистість, починає досліджувати причини, чому вона не розгледіла це «Я» раніше? Першою перепоною до пізнання самої себе є застарілі традиції [20, с. 45].

Вказуючи на неправильне трактування приписів Корану та постулатів шариату, у своїх публікаціях авторка активно порушує питання заборони освіти та праці для жінок у мусульманській країні.

Річ у тому, що в 1850-х рр. представники народницького руху наголошували на необхідності здобуття освіти жінками. Спираючись на власне трактування заповідей Корану, народники заявляли, що жінка має пильно охоронятися від чужих очей, рівень освіти мати нижчий від чоловікового. Народники вважали, що жіноча освіта повинна в основі своїй складатися зі знань, що стануть у пригоді у вихованні дітей. У 1890-х рр. питання освіти для жінок набуває ще більшого розмаху. У цей період заборона на навчання за межами дому викликає велике обурення з боку жінок, адже така заборона означатиме позбавлення будь-якої можливості життя в соціумі взагалі. «Шлях до школи пролягає вулицею» – таким було гасло народників, які заявляли про те, що з виходом на вулиці міст жінка втрапить свою святість і чистоту, які мають бути захищеними згідно із шариатом [3, с. 23].

У 1914 р. Фатма Аліє публікує статтю, у якій засуджує народників за обмеженість поглядів на роль жінки в ісламі. Вона також звинувачує їх у тому, що, прикриваючись релігією, вони насправді знищують і змінюють цінності, що містить іслам: «Жінка, яка довгий час прогиналася під ударами долі, має знайти в собі сили змінитися: із пасивної та традиційно покірної мусульманки має перетворитися на соціально активну, рішучу, здатну діяти й приймати рішення жінку в ісламі» [19, с. 245].

Як бачимо, саме в цей період жіночий рух дійшов до думки, що покірність та пасивність не є єдиними заповідями ісламу, поступово жінка виходить на передній план і намагається боротися за права, що були надані їй ще з прийняттям ісламу в XI ст.

Фатма Аліє Ханім як яскрава представниця жіноцтва переломної вихи в історії у своїх роботах активно обговорює питання ролі жінки в суспільстві, її прав і вольностей.

У статті «Жінка й іслам» та французька журналістка (“Nisvan-i İslam” ve bir Fransız Muhabbiri”) (1904 р.) Фатма Аліє Ханім говорить про те, що Європа неправильно розуміє деякі релігійні заборони для жінок, зокрема заборону на намаз у мечеті щоп’ятниці разом із чоловіками, говорячи, що заборони такого плану є перепоною до віросповідання жінок. Фатма Аліє Ханім наголошує, що п’ятничний намаз, не будучи обов’язковим для жінок, призвів до традиції, за якої жінки не мають права відвідувати мечеть по п’ятницях. У продовженні статті Фатма Аліє Ханім ставить питання, чи справді певні заборони, підкріплені традиціями, є перепоною для віросповідання. Письменниця говорить, що застарілі погляди та традиції не тільки не дають змоги до виконання релігійних зобов’язань – вони є перепоною до вільного життя, не обмеженого маєтками й господарськими справами.

У статті «Суспільне виховання» (“Terbiye-i İctimadiye”) Фатма Аліє Ханім порушує тему пияцтва та проституції. Зокрема, наголошуючи на відсутності права жінок на працю, вона говорить про те, що жінки після розлучення чи залишившись без годувальників не мають іншого вибору, як займатися проституцією. Згідно з думкою Фатьми Аліє Ханім, жінка має повне право, здобувши освіту, працювати, заробляти на життя праведним шляхом. Проте заборона освіти і праці для жінок, що має на меті охорону від зовнішніх загроз, «від загроз на вулицях міста, чомусь не захищає від проституції та голодної смерті» [15].

У статті «Наші героїчні жінки» (“Kahraman kadınlarımız”) Фатма Аліє Ханім наводить приклади із життя пророка. Зокрема, вона ставить у приклад тітку пророка Сафіє, яка на рівні із чоловіками брала участь у військових походах. Письменниця також говорить про те, що ще в XI ст. жінки мали право на користування холодною зброєю, володіння конем, право голосу в родині тощо. Вона також ставить за приклад захисницю пророка Мухаммеда на ім’я Несібе, яка брала участь у великій кількості битв та сприяла війську так, як могла: перев’язувала рани, допомагала пораненим залишити поле бою, приносила воду, готувала їжу. Схожі приклади історій із життя перших мусульман наведені в подальших статтях автора. Зокрема, ідеться про подвиги Хумейє, Рефіде та Береке Аміне Ханім.

Як бачимо, Фатма Аліє Ханім наголошує на тому, що жінки ще в XI ст. вели активне суспільне життя. Тому заборона на освіту і працю є нічим іншим, як даниною традиціям.

У статті під назвою «Про жінку» (“Kadın Hakkinda”) Фатма Аліє Ханім говорить, що в XIII ст. широковідомими були жінки-ковалі та жінки-ремесники. Вона розповідає історію життя жінки-ковалі, на ім’я Рудейне, зброя якої була дуже відома в той час. До того ж авторка нагадує, що дружина пророка Мухаммеда була купцем, що підтверджує теорію письменниці про відсутність релігійної заборони на працю жінок.

Окрім теми жіноцтва в релігії, Фатма Аліє Ханім у своїх працях говорить про схожість між релігіями: ісламом, християнством, буддизмом та іудаїзмом. У праці «Для жінок» (“Hanımlar için”, 1911 р.) письменниця розглядає причини пролиття крові у війнах за релігію. Вона наголошує на тому, що ці релігії не є чужими. До того ж, згідно з Кораном, іслам визнає пророків (зокрема, пророка Ісуса та пророка Мусу), що були послані на землю до пророка Мухаммеда.

У частині публікації Фатми Аліє Ханім у «Газеті для жінок» торкається теми моди та традицій закритості вбрання. У статтях письменниця говорить про те, що стриманість в одязі є заповіддю Корану, жінки мають дотримуватися цієї заповіді.

Фатма Аліє Ханім говорить про те, що у виданнях Заходу активно обговорюється питання чаршафа, що, на думку того ж Заходу, є перепоною до соціальної активності жінки. Проте Фатма Аліє Ханім наголошує на тому, що мусульманська жінка не має виходити за рамки дозволеного, не має бути схожою на жінок Заходу.

У статі ««Жінка й іслам» та французька журналістка» (“Nisvan-i İslam” ve bir Fransız Muhabbiri”) письменниця активно захищає скромність в одязі мусульманських жінок та піддає критиці статтю Еміле Жюльєр, яка говорить про відсутність поняття моди в Османській імперії. Фатма Аліє говорить про особливий вид моди, що базується на чаршафі та пече, які є традиційними елементами вбрання жінки [5].

Фатма Аліє Ханім у статтях «Жінки племен Персів» (“Farsi Kadim Nisvani”), «Жінки грецьких племен» (“Yunan Kadim Nisvani”), «Жіноцтво племен Давнього Ізраїлю» (“Nisvan-i Kadim Ben-i İsrail”) веде мову про традицію закривати певні частини тіла жінками. Історію покриття голови письменниця веде ще з Давньої Греції, коли жінки, входячи до храмів, вдягали хустинки. Письменниця наводить багато прикладів стосовно використання хусток у Європі та робить висновки про те, що майже в кожній культурі жінка з віком починає покривати голову. Проте автор не пояснює причину використання хустки жінками в літньому віці.

У статті «Декілька слів про іслам» (“Eslaf-i İslam”) письменниця згадує про заповіді, що були послані пророку Мухаммеду, які пов’язані з культурою жіночого вбрання. До того ж Фатма Аліє Ханім наводить низку прикладів, пов’язаних з одягом. Так, коли дочка Абубекіра мала за звичку влягтися досить відкрито, пророк Мухаммед зауважив, що жінка не має вдягати тонке вбрання, а також має закривати все тіло, окрім лиця та зап’ясть.

У публікації під назвою «Суспільне виховання» (“Terbiye-i İctimadiye”) Фатма Аліє Ханім говорить про те, що між чаршафом і пече та відсутністю світського життя в жінок немає жодного зв’язку та не вбачає це перепоною до ведення активного суспільного життя жінкою: «Ви думаєте, що якщо Європа нас прохатиме зняти шалі з голів, то ми просто знімемо їх? Яка ж велика помилка!» [17, с. 745].

Фатма Аліє Ханім говорить, що коли б жінкам надали право зняти чаршаф, то лише невелика частка зняла б. Для

письменниці, яка неухильно дотримувалася законів шариату та вибудовувала нову мораль жіноцтва, користування чаршафом є заповіддю Аллаха, що не може бути скасована.

У статті «Для жінок» (“Hanımlar için”) письменниця говорить про те, що пече¹ є радше даниною традиціям, ніж заповіддю Корану. Авторка наголошує на тому, що поняття «пече» було запозичено з арабської культури. До того ж Фатма Аліє Ханім підкреслює, що жінки мають повне право не використовувати пече. До речі, про цей елемент одягу не йдеться в Корані. Письменниця також говорить про тиск із боку суспільства й про те, що жінки, хоч і бажують позбавитися від пече, не можуть цього зробити через соціальний тиск. До того ж письменниця говорить про чаршаф, який довгий період часу вважався невід’ємною частиною гардеробу мусульманської жінки. Фатма Аліє Ханім наводить інші приклади верхнього одягу для мусульманок, які вважає більш актуальними для використання, як-от: ферадже² та яшмак³.

Фатма Аліє Ханім у 183 випуску «Газети для жінок» розповідає власну історію про те, що у тринадцять років вона була змушена вдягнути хустку. Проте письменниця наголошує, що хустка не є перепоною на шляху до отримання знань. Так, вона письменниця й надалі продовжувала займатися із приватним учителем, лише накинувши хустку на голову.

У статтях, що виходять друком навесні 1898 р., Фатма Аліє Ханім порушує питання культури вбрання османських жінок. Авторка критикує використання жінками надмірної кількості одягу. Варто зазначити, що в досліджуваній період у народі існувало повір’я: чим більше жінка вдягне на себе, тим більше вона отримає севаб⁴: «Жінка, виходячи на вулицю, не має вдягати декілька спідниць та підв’язувати їх до купи шаллю, навіть більше, жінці зовсім не обов’язково вдягати поверх спідниць ще й шаровари. Через велику кількість одягу змінюється не тільки жіночий силует, що робить її схожою на цибулю, до того ж змінюється її хода. Хода османських жінок є дуже особливою, вона плавно перекочується з боку в бік, вицокуючи взуттям» [10, с. 193].

Необхідно наголосити на тому, що в епоху Танзимату постійно порушується питання, яким же має бути одяг для жінки. У «Газеті для жінок» дотримуються того, що жінка має залишатися скромно вдягненою й не має намагатися бути схожою на європейок. Проте журнали «Ічтіхад» (“İctihad”) , «Себіллурашад» (“Sebülreşad”) говорять про те, що жінка має звільнитися від чаршафа і таким чином стати на шлях модернізації. Фатма Аліє Ханім говорить про те, що жінка, звільнившись від чаршафа, не зможе в одну мить стати модерною тому, що поняття модерності включають у себе освіченість, соціальну активність та право на самовираження.

Висновки. Публікації Фатми Аліє Ханім на сторінках періодичного видання «Газети для жінок» є важливими джерелами для характеристики й аналізу турецького жіночого руху XIX ст. Перу автора належать більш ніж сорок статей у першому жіночому виданні під назвою «Газета для жінок», у яких вона намагається звернути увагу читачок на актуальні проблеми того часу, прагне розповісти читачам про значущість ролі традицій у культурі.

¹ Схожий на шаль жіночий головний убір із товстої тканини темного кольору, що закриває підборіддя та губи і своєю довжиною сягає талії.

² Жіночий довгий плащ із цупкої тканини.

³ Жіночий платок із легкої тканини, що закриває рот та підборіддя.

⁴ Діяння та справи, гідні Аллаха.

Письменниця, спираючись на Коран та закони шаріату, намагається показати, що деякі із традицій є досить застарілими і не мають релігійного підтексту, тому можуть бути скасовані. Фатма Аліє Ханім піддає критиці традицію заборони бачитися молодим до весілля, заборону на розлучення, традицію полігамії, заборону права на навчання тощо. Автор наголошує на тому, що саме застарілі традиції гальмують розвиток жінки, створюють перепони до визнання жінками власного «Я».

Фатма Аліє Ханім також у своїх працях активно порушує питання релігії у зв'язку із проблематикою жінок того часу. Письменниця критикує заборону на освіту та працю жінок, а також говорить про відсутність суспільного життя для жінки. Причиною цих проблем автор бачить не релігійні заповіді, не закони шаріату, а застарілі суспільні традиції, що мають бути змінені чи знищені як такі, що не мають релігійного підґрунтя й не відповідають сучасним потребам жіноцтва.

Фатма Аліє Ханім у своїх публікаціях торкається теми чаршафа та пече в культурі Сходу. Вона нещадно критикує видання Заходу, згідно з матеріалами яких в Османській імперії не існує моди. Письменниця пояснює, що мода в мусульманському світі існує, проте вона відрізняється від моди Заходу, тому що мусульманки мають передусім дотримуватися заповідей, прописаних у Корані. До того ж автор у своїх працях підкреслює, що не чаршаф та пече є перепонами до соціального життя жінок. Причиною даної проблеми є застарілі традиції та звичаї суспільства. Фатма Аліє Ханім наголошує, що лише за зміни застарілих поглядів на проблеми жіноцтва можна буде досягти поставленої мети, дозволити жінці стати «видимою» у суспільстві.

Фатма Аліє Ханім є справжнім новатором свого часу. Письменниця у своїх роботах не тільки висвітлює найболючіші питання жіноцтва, вона також намагається знайти шляхи вирішення актуальних проблем. Метою Фатми Аліє Ханім є здобуття жінками всіх прав та вольностей, що були надані з появою Корану, проте забуті чи трактовані неправильно. Письменниця намагається переконати читача, що саме традиції та старомодний погляд на жіноцтво є найбільшою перепорою на шляху до соціалізації жінки.

Література:

1. Abadan Nermin. Toplumsal Değişme ve Türk Kadını. *Türk Toplumunda Kadın*. 1982. Sayı 2. C. 8–32.
2. Afetinan A. Kadın Hakları. Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İktisat Fakültesi Dergisi. 1981. Cilt 2. Sayı 2. C. 45–50.
3. Aksit Elif Ekin. Kızların Sessizliği-Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi. İstanbul : İletişim Yayınları, 2012. 148 c.
4. Aliye Fatma. Arap Kadınları. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1896. Sayı 83. C. 1–3.
5. Aliye Fatma. Nisvan-ı İslam ve Bir Fransız Muharriri. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1896. Sayı 91. C. 5–6.
6. Aliye Fatma. Başlıksız. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1896. Sayı 31. C. 1–2.
7. Aliye Fatma. Eslaf-ı Nisvan: Yunan Kadimi Nisvanı. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1896. Sayı 83. C. 2–3.
8. Aliye Fatma. Eslaf-ı Nisvan. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1896. Sayı 82. C. 1–3.
9. Aliye Fatma. Hanımlar İçin. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1909. Sayı 8. C. 146–147.
10. Aliye Fatma. Hanımlar İçin. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1898. Sayı 10. C. 192–193.
11. Aliye Fatma. Kadın Nedir. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1917. Sayı 21. C. 417.
12. Aliye Fatma. Kadınlar Hakkında. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1915. Sayı 13. C. 66–67.
13. Aliye Fatma. Kahraman Kadınlarımız *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1915. Sayı 12. C. 66–67.
14. Aliye Fatma. Madam Montagu. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1896. Sayı 5. C. 2–4.
15. Aliye Fatma. Terbiye-i İctimadiye. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1909. Sayı 8. C. 113–115.
16. Aliye Fatma. Terbiye-i İctimadiye. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1909. Sayı 9. C. 114–118.
17. Aliye Fatma. Terbiye-i İctimadiye. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1910. Sayı 10. C. 738–742.
18. Aliye Fatma. Zevce. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1898. Sayı 83. C. 3–4.
19. Berkes Niyazi. Türkiye'de Çağdalaşma. İstanbul : Bilge Sanat Kültür, 2000. 410 c.
20. Dökmen Y. Zehra. Toplumsal Cinsiyet (Sosyal Psikolojik Açıklamalar). İstanbul : Remzi Kitapevi, 2009. 240 c.
21. Yeğenoğlu Meyda. Sömürgeci Fantaziler (Oryalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark). İstanbul : Metis Yayınları, 2003. 195 c.
22. Zifli Madeline C. Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları. Ankara : Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009. 202 c.

Demirezen I. Description of women's problems in publications of Fatma Aliye Hanım

Summary. The article is devoted to the study of the uprising and deployment of the women's rights movement in the Ottoman Empire through the lens of XIXth century Turkish women's literature.

A number of publications by Turkish authors of the Tanzimat era on the issue of women's rights and freedoms, including education and employment issues that preceded Fatma Aliye Hanım's journalistic activity, were analyzed. The prerequisites for actualization of the "women's issue" among the intelligentsia, the first periodicals that had been published and were popularizing this issue among a wide range of readers are outlined. The basic problems of womanhood, which were raised in the articles of the author, published on the pages of the "Newspaper for Women" of the 1896–1910-s, including questions concerning religion, beliefs, traditions and customs, reflecting on the subject of philosophy and science were formed and distinguished.

The work is based on a study of the writer's views on religion, which, being based on the Qur'an, analyzes and rejects a number of prohibitions, considering them rather tardy than in accordance with Shariah Law, and thus tries to show that prohibition of studying, pursuing an active social life, marriages of their choice, the right to divorce and impose the need to dress the furnace and sheet, the continuation of the polygamy tradition are not only obsolete, but also have no religious connotation, so they can be revised and rejected. In publications of Fatma Aliye, the traditional view of society on the problems of womanhood, which sees the root cause and obstacles to recognizing women as their own self, is out of date. However, unlike the reformist European movements of womanhood, the author sees the solution to the women's issue of the Ottoman Empire in the treatment and innovative interpretation of the laws of Shariah and the dogmas of Islam.

Key words: Turkish literature of Tanzimat period, Turkish feminist movement, women's issue, Fatma Aliye Hanım's publicism.

*Искендерли Р. Б.,**научный сотрудник Института рукописей имени Мухаммеда Физули
Национальной академии наук Азербайджана*

БАКИНСКИЕ РУКОПИСИ И СТАРОПЕЧАТНЫЕ КНИГИ ШЕМСЕДДИНА САМИ

Анотація. У статті проаналізовано рукописи й стародруки відомого турецького просвітителя, письменника, драматурга й лінгвіста Шемседдина Самі Фрашери, який жив і творив у добу Танзимату. Ці рукописи й стародруки зберігаються в Інституті рукописів імені Мухаммеда Физулі НАН Азербайджану. Слід зазначити, що твори Шемседдина Самі посідали й посідають значне місце в історії розвитку турецької й албанської літератури. У Туреччині творчість видатного діяча й просвітителя було широко досліджено, проте досі в різних бібліотеках світу виявляють праці, які належать його перу. Ці знахідки можуть дати повне уявлення про діяльність письменника. Одним з таких творів є стародрук «Камус аль – ільмі ва фанні», який зберігається в Інституті рукописів імені Мухаммеда Физулі НАН Азербайджану. Вищеназвана книга є енциклопедичним словником, який в алфавітному порядку надає інформацію про відомих людей Сходу й Заходу, а також географічні та історичні відомості. Необхідно відзначити, що науково-палеографічний аналіз рукописів і стародруків Шемседдина Самі має велике значення в справі вивчення літератури й культури епохи Танзимату. Його твори дають широке уявлення про звичай і традиції турків і албанців. У рукописі «Беса, або Вірність клятві» описуються звичай і традиції албанського народу. Цей твір свого часу мав велику популярність.

Методом дослідження є науково-палеографічне дослідження рукописів і стародруків Шемседдина Самі.

Ми провели докладне палеографічне дослідження рукописів і стародруків Шемседдина Самі, а також його цінної праці «Камусуль-Елам». В Інституті рукописів імені Мухаммеда Физулі НАН Азербайджану зберігаються 57 примірників цієї книги, яка є першою турецькою енциклопедією. Її видавали частинами з 1889-го по 1898-й р. Варто зазначити, що автор використовував як східні, так і західні джерела, їх понад 80. Словник укладено в алфавітному порядку. На титульному аркуші є перелік тем, які у ньому висвітлено.

Словник написаний турецькою мовою, арабською графікою. Тут надається інформація про халіфів, пророків, сахабів, факіхів, повелителів, імператорів, емірів, поетів, учених, мандрівників. Також є відомості історичні й географічні – про моря, океани, річки, озера, острови, країни, міста, села тощо.

Підбиваючи підсумки, автор робить висновок, що цінні праці, написані Шемседдином Самі, є істотним внеском як у турецьку, так і в албанську культуру.

Ключові слова: албанська культура, література, рукописи, енциклопедія, друковані книги.

Постановка проблеми. Самі Фрашери, також відомий як Шемседдин Самі Фрашери (1850–1904 гг.), – албанський і турецький просвітник, письменник, публіцист, філософ,

учений і драматург. Он також прославився як лексикограф. Ему належать такі твори по турецькій лексикографії, як двухтомний турецько-французький і французько-турецький словарь, толковий «Словарь турецького мови».

В Інституті рукописей імені Мухаммеда Физулі НАН Азербайджану зберігаються рідкі рукописи і друковані книги Шемседдина Самі, написані на різні теми.

Б – 1064 «Гаве»

Цей твір був перекладений на азербайджанську мову Сулейманом Сани Ахундовим в 1906 г. Рукопис переписаний в звичайну ученицьку тетрадь чорними чорнилами неопратним нахлом з елементами насталика. На першій сторінці знайдено інформація про назву, зміст, про автора і перекладача на азербайджанську і російську мови. Переплет з блискучого картону чорного кольору. Об'єм – 47 сторінок, розміри – 18 x 21,5 см. Дата переписки не вказана, але за палеографічними даними рукопис датується ХХ століттям [1].

Ціль статті полягає в палеографічному аналізі рукописів і старопечатних книг відомого турецького просвітителя, письменника, драматурга і лінгвіста Шемседдина Самі Фрашери, який жив і творив в епоху Танзимату. Ці рукописи і старопечатні книги зберігаються в Інституті рукописей імені Мухаммеда Физулі НАН Азербайджану. Слід зазначити, що твори Шемседдина Самі мали і мають значиме місце в історії розвитку турецької і албанської літератури. Незважаючи на те, що в Туреччині творчість видатного діяча і просвітителя було широко досліджено, до сих пор в різних бібліотеках світу виявляють праці, які належать йому. Ці знахідки можуть дати повне уявлення про діяльність письменника. Одним з таких творів є старопечатна книга «Камусуль-ельмі ва фанні», яка зберігається в Інституті рукописей імені Мухаммеда Физулі НАН Азербайджану. Ця книга є енциклопедичним словником. Тут надається інформація про відомих людей Сходу і Заходу, а також географічні і історичні відомості. Необхідно відзначити, що науково-палеографічний аналіз рукописів і старопечатних книг Шемседдина Самі має велике значення в справі вивчення літератури і культури епохи Танзимату. Його твори дають широке уявлення про звичай і традиції турків і албанців. У рукописі «Беса, или Верность клятве» описуються звичай і традиції албанського народу. Цей твір свого часу мав велику популярність.

Методом дослідження був палеографічний аналіз рукописів і старопечатних книг Шемседдина Самі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нами було проведено докладне палеографічне дослідження рукописей

и старопечатных книг Шемседина Сами, а также его ценного труда «Камусуль-Элам». В Институте рукописей имени Мухаммеда Физули НАН Азербайджана хранится 57 экземпляров этой книги, которая является первой турецкой энциклопедией. Она издавалась частями с 1889-го по 1898-й год. Следует отметить, что при составлении словаря автор использовал как восточные, так и западные источники, их более 80. Словарь составлен в алфавитном порядке. На титульном листе имеется перечень тем, освещенных в статьях. Книга написана на турецком языке, арабской графикой. В ней подается информация о пророках, халифах, сахабах, факихах, повелителях, императорах, эмирах, поэтах, ученых, путешественниках. Также имеются исторические и географические сведения о морях, океанах, реках, озерах, островах, странах, городах, селах и тому подобном.

Изложение основного материала. Тема пьесы заимствована из «Шахнаме» Фирдоуси, где рассказывается о жестоком правителе Ирана, который сверг Джамшида и, придя к власти, заставил население сменить религию и поклоняться змее. Дочь Джамшида он сделал служанкой. Дочь же самого Зоухака (в конце драмы становится ясно, что это дочь Фиридуна) и внук Джамшида любят друг друга. В заключительном акте мы узнаем, что Парвиз не внук Джамшида, а сын бедного пастуха. Зоухак принимает решение выдать дочь замуж за визиря. Она признается, что любит другого и навлекает на себя немилость отца. Тот приговаривает ее к смертной казни. Парвиз берет на себя всю вину, чтобы спасти девушку. Правитель приказывает его казнить.

Тем временем жандармы по приказу правителя крадут детей, чтобы скормить их змее. Очередь доходит до сына кузнеца по имени Гаве. Кузнец собирает людей, приводит их во дворец, и они свергают жестокого правителя, а затем освобождают Парвиза и Хубчохру. Основной идеей пьесы является демонстрация силы совместной борьбы против тирана.

Пьеса состоит из пяти актов, ее неоднократно ставили на азербайджанской сцене. Главного героя исполнял известный азербайджанский актер Г. Араблинский, это была одна из его любимых ролей. Он создал яркий образ национального героя, способного возглавить массы в борьбе против зла.

Что касается переводчика этого произведения Сулеймана Сани Ахундова, о нем известно, что он родился 21 октября 1875 г. в городе Шуше. Детство его прошло в Агдаше, в деревне Сеидли. Совсем ребенком он потерял отца, и мать очень нуждалась. Поэтому его двоюродный брат по отцовской линии Таги и дядя по материнской линии Сафарали-бек Велибеков, работавший в семинарии в городе Гори, активно занимались воспитанием и образованием мальчика. В 1885 г. по совету дяди Сулейман поступает в вышеупомянутую семинарию. В 1894 г. он заканчивает обучение и до конца жизни преподает здесь. С молодых лет он общается с такими прогрессивными мыслителями своего времени, как Н. Нариманов, С. Ганизаде, Х. Махмудбеков. С. Сани Ахундов был председателем первого Литературного общества в Азербайджане, большой вклад внес в дело реформы азербайджанского языка. Награжден звездой Героя Социалистического Труда.

Ахундов также является автором ряда рассказов для детей. 29 марта 1939 г. Сулейман Сани Ахундов скончался и был похоронен на аллее почетного захоронения в Баку [2, с. 72].

В Институте рукописей хранятся рукописи произведений Ахундова, а также автограф рукописи пьесы «Тамахкар».

Б – 1249 «Беса, йахуд ахда вафа»

Рукопись переписана в общую тетрадь в клетку синими чернилами почерком насх с элементами насталика. На первой странице имеется название произведения и имя переводчика – Самед Мансур. Затем на листе 1⁶ дается список героев пьесы. Объем – 39 листов. Размеры – 18 x 22,7 см. По палеографическим данным рукопись можно датировать XX веком [3].

В этой драме Шемседдин Сами пишет об албанцах, живущих в горах Яняна, об их верности и преданности. Один из героев пьесы – Пастух по имени Зубеир из деревни Прогонат хочет выдать дочь Марушу замуж за своего племянника Раджаба. В нее влюбляется юноша по имени Сельфо, человек атамана Дамира. Отец отказывается выдать Марушу за Сельфо. Тогда люди Дамира решают выкрасть девушку. Они убивают отца и увозят Марушу. Мать Маруши Вахида, желая спасти дочь и отомстить за мужа, направляется к Сельфо.

Неожиданно возвращается из долгих скитаний отец Сельфо, Фаттах. Устав с дальней дороги, он ложится и засыпает. В это время появляется его заклятый враг и, намочив пистолеты Фаттаха, чтобы он не мог сопротивляться, пытается его убить. Увидев это, Вахида выходит из-за скалы, за которой она пряталась, и убивает врага Фаттаха. Затем она рассказывает Фаттаху о своем горе, и тот обещает помочь ей, но когда узнает, что ее мужа убил Сельфо, очень огорчается. Однако слова своего он нарушить не может. Фаттах заходит в дом, целует спящего сына и убивает его. Затем он убивает себя, освободив Марушу и Раджаба.

На азербайджанский язык это произведение перевел известный просветитель XX века, патриот, поэт, публицист, сатирик и фельетонист Самед Мансур.

Печатные книги:

Х – 913 «Камусуль – эльми ва фанни»

Это один из первых энциклопедических трудов Шемседина Сами. К сожалению, в нашем Институте имеется лишь вторая часть этой книги. В картонном переплете зеленого цвета, с рисунком «под мрамор». Размер – 14,5 x 23,6 см. На титульном листе черными чернилами почерком насх с элементами насталика написано имя бывшего владельца книги на азербайджанском языке: Ага Керим Джанибеков («Мал – е хасс Ага Керим Джанибеков» – «Эта книга принадлежит Аге Кериму Джанибекову»).

Книга украшена изображением льва с человеческой головой. Затем идет название книги, имя автора, автопортрет, имя издателя и название типографии. Этот труд издавался частями в типографии газет «Тарджуман» и «Миллет» в городе Бахчисарай в 1906 г. [4].

Книга составлена в алфавитном порядке. Здесь дается информация о пророках, халифах, сахабах, рассказчиках хадисов, правителях, эмирах, ученых, шейхах, литераторах, поэтах, историках, факихах, путешественниках, героических людях, святых, а также об истории различных стран. Как было указано выше, это вторая часть книги, которая начинается с буквы ح и заканчивается буквой ح . Имеет строгое оформление. Заголовки выделены жирным шрифтом. Книга также содержит сведения об известных людях Азербайджана, о городах и селах страны.

Необходимо также отметить, что книга издана после смерти Шемседина Сами. Информация, имеющаяся на титульном листе, однозначно свидетельствует об авторстве этой книги.

Несмотря на то что творчество Шемседина Сами широко исследовано в Турции, сведений об этом произведении нет ни в одном турецком источнике.

В каталоге «Старопечатных турецких книг», составленном доктором наук Азизагой Мамедовым в 2011 г., впервые было упомянуто название этой книги, а также записано ее краткое содержание и палеографические данные [5, с. 222].

Словарь «Камусуль – элам»

В Институте рукописей имени Мухаммеда Физули имеется 57 экземпляров этой книги.

Издательство и год издания этих книг одни и те же. По этой причине нет необходимости исследовать все экземпляры.

Как было отмечено выше, словарь состоит из шести томов, в общей сложности это 4830 страниц. Размеры – 16,7 x 24,7 см.

Первый том начинается с традиционного вступления автора «Ифаде – и Марам» и «Ихтират». После названия книги, написанного на титульном листе крупными буквами на турецком языке арабской графикой, дается краткая информация о содержании.

«Камуси – турки» словарь

Основная часть этого словаря, состоящего из двух частей, имеет 1574 страницы. I том состоит из 796 страниц (L – 244). Его размеры – 16 x 23 см.

Начинается книга титульным листом, затем следует вступительное слово автора. Также имеются комментарии издателя газеты «Игдам», сокращения и пояснения к ним.

На титульном листе размещено название книги, написанное крупными буквами, и дата издания – 1317 г.

II том охватывает с 797-й по 1574-ю страницы (L – 245). Также, как и I том, книга начинается с титульного листа и информации относительно содержания этой части.

«Расмли Камуси – Франсави»

Это иллюстрированный словарь, в котором имеется 3000 иллюстраций. В Институте рукописей имени Мухаммеда Физули НАН Азербайджана хранятся 4 экземпляра этого труда.

1. L – 755. Книга издана в Стамбуле в 1300/1883 г. в типографии «Михран». Начало отсутствует. Нет двух первых страниц. Объем – 1630 страниц. На обложке книги имеется название словаря на французском и турецком языках, имя автора, название издательства и год издания. В конце дается список всех книг, изданных в типографии «Михран». Переплет картонный, серого цвета. Размеры 11,5 x 18,2 см. Это первое издание «Расмли Камуси – Франсави».

2. L – 839. Книга издана в 1318 г. в типографии «Михран». Объем – 2240 страниц + 12 страниц занимают титульный лист, «Ифаде – и марам», написанный автором в 1318 г. в Эрэнкое, выступление издателя Михрана-эфенди, сведения о сокращениях и условных знаках. На верхней обложке черными буквами на французском и турецком языках напечатано название словаря, имя автора, год и место издания. Переплет из картона, облицованного колленкором бордового цвета. Это третье издание книги.

3. L – 756. Книга издана в 1315 г. в Стамбуле, в издательстве «Михран». Объем – 1920 + 15 страниц, которые занимают титульный лист, вступительное слово автора «Ифаде – и марам», написанное им в 1299 г. к первому изданию книги, вступительное слово автора ко второму изданию книги (1315 г.), предисловие издателя Михрана-эфенди, а также информация об издании книги, о сокращениях, грамматических терминах на турецком

и персидском языках. Размеры книги – 12 x 18,2 см. Это второе издание книги. Переплет из картона, обтянутого черной материей с тисненными узорами.

4. L – 753. Книга издана в 1322 /1905 г. в Стамбуле, в издательстве «Михран». Это четвертое издание книги. Объем книги 2240 + 13 страниц, на которых размещены титульный лист, вступительное слово автора, написанное им в 1318 г. в Эрэнкое, комментарии Михрана-эфенди относительно публикации книги, а также информация о сносках, сокращениях и условных знаках. Переплет книги из черного картона, украшенного тиснением в виде сот.

Выводы. В заключение следует отметить, что Шемседдин Сами прожил всего 54 года. За это время он создал труды, которые стали бесценным вкладом как в турецкую, так и в албанскую культуру. Необходимо отметить, что научный палеографический анализ рукописей и старопечатных книг Шемседина Сами имеет большое значение в деле изучения литературы и культуры эпохи Танзимата. Его произведения дают широкое представление об обычаях и традициях турков и албанцев. В рукописи «Беса, или Верность клятве» описываются обычаи и традиции албанского народа. Это произведение в свое время имело большую энциклопедическую значимость.

Литература:

1. Сами Шемседдин. Гаве. Рукопись // Институт рукописей имени Мухаммеда Физули НАН Азербайджана. Баку, 1961. Шифр Б-1064.
2. N. Vəlixanov. Süleyman Sani Axundov. Bakı, 1968. 280 səh.
3. Сами Шемседдин. Беса, йахуд ахда вафа. Рукопись. // Институт рукописей имени Мухаммеда Физули НАН Азербайджана. Баку, 1961. Шифр Б-1249.
4. Сами Фрашери. Словарь «Камусуль-эльми ва фанни». Старопечатная книга // Института рукописей НАН Азербайджана. Баку, 1961. Шифр X-913.

Iskenderli R. Baku's manuscripts and old printed books of Shamseddin Sami

Summary. The aim of article is a scientific and paleographic analysis of manuscripts and old printed books of the famous Turkish educator, writer, playwright and linguist Shemseddin Sami Frasherli, who lived and worked in the era of Tanzimat. These manuscripts and old printed books are kept at the Institute of Manuscripts named after Muhammad Fizuli of the national Academy of Sciences of Azerbaijan. It should be noted that the works of Shemseddin Sami occupied a significant place in the history of the development of Turkish and Albanian literature. Despite the fact that in Turkey, the work of a prominent figure and educator has been widely studied, works belonging to his pen are still found in various libraries around the world. These findings can give a complete picture of the writer's activities. One of these works is the old printed book “Kamus al-Ilmi wa Fanny”, which is kept at the Institute of Manuscripts named after Muhammad Fizuli of the national Academy of Sciences of Azerbaijan. The above book is an encyclopedic dictionary. It is arranged in alphabetical order. It provides information about famous people in the East and West, as well as geographical and historical information. It should be noted that the scientific and paleographic analysis of the manuscripts and old printed books of Shemseddin Sami is of great importance in the study of literature and culture of the Tanzimat era. His works give a broad idea of the customs and traditions of the Turks and Albanians. The manuscript “Besa or loyalty to the oath”

describes the customs and traditions of the Albanian people. This work, even in its time, was very popular.

Research methods – scientific and paleographic research of manuscripts and old printed books of Shemseddin Sami.

Scientific novelty of the article – we conducted a detailed paleographic study of the manuscripts and old printed books of Shemseddin Sami, as well as his valuable work, as “Kamusul-Elam”. The Institute of Manuscripts named after Muhammad Fizuli of the national Academy of Sciences of Azerbaijan keeps 57 copies of this work. This book is the first Turkish encyclopedia, which was published in parts from 1889 to 1898. It should be noted that when compiling the dictionary,

the author used both Eastern and Western sources. The title page contains a list of topics covered in this work.

It is written in Turkish, Arabic graphics. It provides information about prophets, caliphs, sahabas, faqih, overlords, emperors, emirs, poets, scholars, and travelers. There is also historical and geographical information about seas, oceans, rivers, lakes, Islands, countries, cities, villages, etc.

Summing up, the author comes to the conclusion that the valuable works written by Shemseddin Sami are a significant contribution to both Turkish and Albanian culture.

Key words: Albanian culture, literature, manuscripts, encyclopedia, printed books.

*Karimova Flora,
PhD Student,
Head of Tourism Department
Nakhchivan University*

SAYYID AZIM SHIRVANI'S IRFANI OPINIONS

Summary. As with the life of Seyid Azim Shirvani, his worldview was multilateral. We can say that the philosopher's philosophical views develop in three directions. Thus, Seyid Azim Shirvani is a tasawwuf poet who has a great love for God, a progressive enlightener, a critic and realist who fights against superstition and backwardness. This approach makes it easier to understand and accept the philosophy of Seyid Azim. Seyid Azim is one of our rare poets who carry the true essence of both the scientific and artistic Sufi literature. His education was Islamic and Sufi. For many years, this great scholar, who had been studying in Iraq – Najaful al-Ashraf, was one of the deepest lovers the most ardent aspire of "Ali Shah of Najaf". Because of this love, he had gained a lot of secret knowledge. The secrecy of that knowledge lies in the existence of tasawwuf-irfani information that is far from their logic, science, and science. Seyid Azim Shirvani, a follower of the great Ghazal master Muhammad Fuzuli, propagates pure, honest, perfecting love in his poems. It should note that in tasawwuf literature there are two kinds of love: true and figurative love. The figurative love is a love affair between a lover and a beloved, and it is a piece of divine love. The love between lover and beloved is a ladder in the way of human love for the Creator. Therefore, at the end of this path of love, the lover brings his great purpose to God. Seyid Azim, who has no doubts about the existence of paradise and hell, is based on the idea that everything in the world is eternal and that everything is going to change. In his view, everything that exists has a beginning and an end. In his satirical poem "About the babies of Shamakhi", Seyid Azim explains these ideas. We can also note that the satirical poems of Seyid Azim often analyzed and often criticized for the possibilities and limitations of human perception. For example, in his satirical poem "About Shamakhi Babies", the thinker writes about the worldview and activities of babies.

Key words: Seyid Azim Shirvani, Tasawwuf, Irfani, unity, Enlightenment, philosophy.

Introduction. Tasawwuf or Sufism is one of the wonders of the human mind <...> above all the mystical love of a person who has been sent down from heaven to earth is a way from heaven to God, a place that God has not yet seen. That is why, they called the sufi as salik which means the follower of sect. "The value and majesty of Sufism increases as a person's desire to understand their identity return to their source as light, and go to the footsteps of the divine light" [4, p. 3]. According to R. Ahmadov, "Sufism has a unique and important role in the history of philosophy. The study and teaching of principles and categories as a Sufism worldview that has been found on Islamic religion and has played an important role in various areas of Islamic spiritual culture and social life for centuries. As you know, Sufism has two main points, which are also culture and tohid. If the first relates to the perception of the divine truth, that is, the second, the Creator and the universe relate to

the principles of existence, the interrelationships and effects of absolute and relative beings, that is, ontology. Both kinesiology and ontological principles are essential for the study of Sufism as a fundamental system of philosophy" [3, p. 6–8].

As Fakhraddin Salim notes, Seyid Azim Shirvani is one of the few representatives of the Azerbaijani Sufi literature. According to the author, there is no gazal on the diwan of Seyid Azim that does not reflect clearly the lyricism and Sufi science [35, p. 39, 40]. The Sufi information considered mistakenly in Seyid Azim's gazals as an element of imagination and superstition as other sufi poets. However, the truth is that this secret information comes directly from the Prophet's house and, most importantly, from the womb of the Quran itself. Sayyid Azim was one of the best of the sages who carried the philosophy of unity. This is infusion of unity. That is, they are indestructible, eternal and eternal. And the kasrat, which separates from the unity, is accident. Accident becomes shattered, causes by conflict and obscures the false truths. These ideas are stated more clearly in one of Sayyid Azim's ghazals.

Discussion. The essence of this couplet lies in the philosophy of tasawwuf, which carries the concept of unity from beginning to end. As we touch on the philosophy of unity derived from the fall of Seyid Azim Shirvani, the passages in that compilation revive with new meaning. The Master ashug advises to look for the secret of Truth and Power. This is because in later hemistich there is the idea that expressing unity is "there is light in the darkness, there is sweet in the bitterness" [4, p. 3].

According to the "Oneness of being" philosophy, the days of the "Shabri-Hijran", the particle that has fallen away from the world of unity, have begun. The particle, separated from its original, suffers with the love of its whole body in the darkness and darkness of the Shabri-hijran. As this love grows, grows the pain. In fact, more suffering in the way of love is an indication of the greatness of the servant's love for God. According to the "Oneness of being" philosophy, love, lover and beloved, love, paramour and darling, affection, loving and loved are the same in essence. Just the manifestations are different. Only the pleasure and delight of love can be enjoying by those who love it, and those who are truly tormented and devoted. Love is also associated with goodness, that is, true beauty. One of these complements the other. It is impossible to find one without the other, and without one, it is impossible to understand the value and worth of the other. Fuzuli expresses this as follows.

Descriptions of love, suffering, separation, longing for joining, pure feelings of lover and passion for love are the core of Seyid Azim Shirvani's gazals. "My mind intoxicated because of the land of love", said the poet, who believed that love was the force behind the very existence of the creature, and the place of love, the place where love and equality of citizens were:

At this point, Seyid Azim combines with Fuzuli, acting in the same position [7, p. 12].

Seyid Azim's degree of perfection in love does not cure any suffering for the sake of love. Seyid Azim wants the lyrical hero to be more involved in the plight of love. In Sufi's mind, obedience is self-forget and subordination to the will of the half Seyid Azim wants the lyrical hero to be more involved in the plight of love. In Sufi's mind, obedience is self-forgiving and submissive. A true lover goes through the trials of his beloved without any complaining or with all kinds of anguish. The lover who successfully passes these trials hopes for a great day of joining [9, p. 12].

As R. Ahmedli points out, "On the basis of Seyid Azim Shirvani's Sufi world, existence and absence, material and spiritual world, the Hereafter, life and death, fanaticism, vigilance and joining, fear and hope, passion and envy, patience, repentance, gratitude, morality, analysis of principles and categories of fire and darkness, space and time, cause and effect, love, love, divine light, copy and meaning. A thinker who evaluates the mind, the logic, the linguist, the philosophy, the linguistics, the word looks at the real and eternal world in the light of tasawuf cognitive theory, confirming that he is a mature Sufi who has reached the highest point. Seyid Azim Shirvani, in his works, reflects the scholars and philosophers, who are the foundations of scientific knowledge, as well as the philosophers and the Sufis, who lead the human spirit and bring people to God, reflecting their thoughts and thoughts as a sophist, he was equally attuned to science, wisdom, and love, affirming himself as a scientist, philosopher, poet and thinker".

Thus, the creativity of Seyid Azim reflects the philosophy of "Oneness of being". Seyid Azim Shirvani, who educated in Baghdad, one of the main centers of Sufism school's development, gave poetic meanings in his poems in Gazal, Gasida and other genres and acted as a poet of Sufism. We can say that all creativity of Seyid Azim goes through the tasawuf philosophy, and his moral poems reflected in the moral discourses of Sufi philosophy (purity, modesty, abstinence, greed, etc.).

It should note that Mohammed Fuzuli influenced Seyid Azim Shirvani in all directions of his creativity, also in the Sufi ideas of the great thinker. Thus, a poet who not confine with writing naziras for Mohammed Fuzuli, was also a worthy successor of the Fuzuli's school. As Fuad Gasimzadeh points out, "Fuzuli's sufi meetings show the manifestations of the "oneness of being" philosophy... The wine that Fuzuli puts against religion, mosques and prayer people is often the wine of the Divine, the drunkenness of God's love" [6, p. 78]. This approach is followed also in the creativity of Seyid Azim. He also used Sufi symbols such as Fuzuli in his work to symbolize his true relationship with God and religion. As explorer, scientific Rafail Ahmadli points out: "The Azerbaijani thinker tried to convey his ideas in underside meaning, using Sufi symbols and metaphors in his poems" [2, p. 103].

The ontological views of Seyid Azim also evolved from the essence of Sufi philosophy. In his poem "Rabi al-humfal", the thinker states that Allah creates the universe and creates it. He alone is God and there is no other.

Seyid Azim Shirvani convinced that the Creator of the universe wanted God to reveal all the hidden facts and that He created the universe, stars, constellations and human beings, and informed His chosen messengers about Paradise and Hell. Let people know about it. Apparently, Seyid Azim Shirvani, like Fuzuli, speaks

of the philosophy of unity and the existence and interaction of all living and inanimate creatures in the world.

According to R. Ahmedov, "Seyid Azim not only presents the problem of creation with the principle of creationism, that is, everything, but also according to the philosophy of mysticism, that God is the only being. However, it is obviously that Seyid Azim did not go to extremes in his thinking. In general, in addressing the cause and effect, spatial, temporal, or emotional, or developmental problems, Seyid Azim has acted in the Sufi position, and I think that this important factor in his analysis of world outlook should always be in the spotlight" [3, p. 104–107].

Seyid Azim, who has no doubts about the existence of paradise and hell, is based on the idea that everything in the world is eternal and that everything is going to change. In his view, everything that exists has a beginning and an end. In his satirical poem "About the babies of Shamakhi", Seyid Azim explains these ideas.

When he talks about the place and role of the thinker in this world, who views man as the most beautiful creature of his deity, he views him as an active being. As such, Seyid Azim calls the people not to be submissive, to claim their rights, to change their lives, and at the same time considers it a major educational and scientific tool. When he thinks about his place in the world, a thinker connects him with good manners, morals and high morals. According to Seyid Azim, he must be destined for human fate.

Seyid Azim's kinesiology ideas, the origin of human cognition and his relation to reality, the peculiarities of knowledge formation, his thoughts on his relevance to reality are all a line of thought of the thinker. In his lyrical and satirical poems and stories, he provides insights into the endless aspects of human cognition based on knowledge and examples. According to Seyid Azim, the highest truth is God, and man's consciousness directs toward his understanding of God. Human cognition relates to practice, and the human being can comprehend God based on knowledge formed as a result of practical work. This idea is also the cornerstone of mysticism. Thus, a person can go through certain practical points (shariat, sect, culture) and come to the higher truth. As a Sufi poet and educator, Seyid Azim Shirvani believed in the power of human thinking and convinced that gaining knowledge as a result of practical activity could lead to human perfection and enlightenment. In all aspects of Shirvani's creation, there are issues of theory and practice of unity. While Seyid Azim does not directly write about absolute and relative truth, his works include knowledge acquired through human activity, including scientific and religious knowledge, and knowledge acquired by God and how do you approach him. As a superstitious poet, Seyid Azim informed well on the ways to come to the truth, and he probably did.

We can also note that the satirical poems of Seyid Azim often analyzed and often criticized for the possibilities and limitations of human perception. For example, in his satirical poem "About Shamakhi Babies", the thinker writes about the worldview and activities of babies.

Conclusion. As you can see, when talking about the theoretical and practical activities of people, for example, Seyid Azim explains the possibility of babies' ability to understand the world differently. Thus, Seyid Azim is convinced that people make mistakes throughout their lives and that these errors may have different results. It should be noted that the author's ontological and kinesiology views are complemented by his thoughts on the origin and essence of social life, the interactions between man and society, that is, he presents

human beings and their ability to understand the world based on an analysis of the events that have taken place out of life, from personal-social relationships.

We may reiterate that the ontological and kinesiology views of Seyid Azim Shirvani reflected detailed in his views on Sufism.

References:

1. Babayev Y. The literature of the sect: Sufism and Hufism. Textbook for philological faculties of high schools. Baku : "Nurlan", 2007. 128 p.
2. Akhinchî. 1875–1877. Full text. Baku : "Eurasia Press", 2005. 496 p.
3. Ahmedli R.A. Philosophical Opinions of Seyid Azim Shirvani. Baku : Science, 2005. 196 p.
4. Aliyeva G., Hasanov R. Turkish philosophy of Sufism. Baku : Progress, 2013. 298 p.
5. Fakhraddin Salim (Bakhshaliyev). Sufism and urfan in the national memory system. Baku : "Science and Education", 460 p.
6. Kayibov H. The compilation of the famous slogan of Azerbaijan. Azerbaijan. EA Republican Institute of Manuscripts. S. 1037–1173.
7. Shirvani Sayid Azim. Selected works. In three volumes. Vol. I Foreword. Mamedov H. The last of the old world, the first poet of the new world. Shirvani Seyid Azim. Baku : Eurasia PRESS, 2005. 400 p.
8. Shirvani Sayid Azim. Selected works : in 3 volumes. II; Vol. III. Baku : Eurasia Press, 2005. 288 p.
9. Vahidova M.Q. Seyid Azim Shirvani's lyrics. Synopsis of thesis dissertation for the degree of Doctor of Philosophy. Baku, 2014.

Каримова Ф. Погляди Сеїда Азіма Ширвані на Ірфані

Анотація. Світогляд Сеїда Азіма Ширвані був багатостороннім. Можна сказати, що його філософські погляди розвивалися у трьох напрямках. Таким чином, Сеїд Азім

Ширвані – поет тасавуф, котрий має велику любов до Бога, прогресивний просвітник, критик і реаліст, який бореться проти забобонів і відсталості. Такий підхід полегшує розуміння та прийняття філософії Сеїда Азіма. Сеїд Азім – один із наших рідкісних поетів, що несе справжню суть як наукової, так і художньої суфійської літератури. Його освіта була ісламською та суфійською. Протягом багатьох років цей великий учений, який навчався в Іраку, у Наджафуль аль-Ашрафі, був одним із найбільших прихильників «Алі Шаха з Наджафа». Через цю любов він здобув багато таємних знань. Секретність цих знань полягає в існуванні інформації тасавуфу-ірфані, далекої від їх логіки та науки. Сеїд Азім Ширвані, послідовник великого газальського майстра Мухаммеда Фузулі, пропагує чисті, чесні почуття, вдосконалюючи любов у своїх віршах. Слід зазначити, що в літературі тасавуф є два види кохання: справжня й образна любов. Образна любов – це кохання між коханцем і коханою, і це частинка божественної любові. Любов між закоханими – це драбина на шляху людської любові до Творця. Тому в кінці цього шляху закоханий приносить своє велике призначення Богу. Сеїд Азім, який не сумнівається в існуванні раю і пекла, відштовхується від ідеї, що все у світі вічне і що все буде змінюватися. На його думку, все, що існує, має початок і кінець. У своєму сатиричному вірші «Про немовлят Шамахі» Сеїд Азім пояснює ці ідеї.

Можна також зазначити, що сатиричні вірші Сеїда Азіма часто аналізували та критикували за можливості й обмеження людського сприйняття. Наприклад, у своїй сатиричній поемі «Про немовлят Шамахі» мислитель пише про світогляд і діяльність немовлят.

Ключові слова: Сеїд Азім Ширвані, Тасавуф, Ірфані, єдність, Просвітництво, філософія.

*Маммадова Р. И.,**научный сотрудник Института рукописей имени Мухаммеда Физули
Национальной академии наук Азербайджана*

НАУЧНОЕ НАСЛЕДИЕ АБУ АБДУЛЛАХА МИГДАДА АС-СУЙУРИ АЛ-ХИЛЛИ И ЕГО ТРУД «КАНЗУЛ-ИРФАН»

Анотація. Метою статті є дослідження поєднання в ісламі правових і неправових приписів. Незважаючи на міцний зв'язок юридичних норм ісламу з релігійними і правовими категоріями, є істотні відмінності. Розглядаючи ці проблеми, Фазиль Мігдад у своєму творі «Канзуль-Ірфан» зазначає, що не всі юридичні норми рівною мірою засновані на ісламі як релігійній догмі і системі чисто релігійних нормативних приписів.

Методи дослідження: порівняльний аналіз праць, котрі тлумачать фікх.

Наукова новизна статті полягає в тому, що автор дає відомості про одну з найбільш авторитетних книг в області ісламського права «Канзуль-Ірфан». Ця праця займає особливе місце у творчості вченого. Тут автор знайомить нас з айати, присвяченими фікху, дає їх трактування, описує правила хаджу, гігієни, зак'ята, Оруджов, Хумс.

Визначається, що найбільш міцно пов'язані з релігією лише ті конкретні правила поведінки, які встановлені з посиланням на Коран і сунну. До них належать, наприклад, норми, що регулюють окремі сторони шлюбно-сімейних відносин або питання спадкування, кілька кримінально-правових приписів. Більшість норм мусульманського цивільного права не пов'язані безпосередньо з божественним одкровенням та не мають аналогів у системі мусульманських релігійних правил поведінки. Головна їхня якість полягає в раціональній обґрунтованості і здатності змінюватися. Якщо шаріат у його основних нормах і приписах незмінний, то фікх, потрактований як тлумачення приписів Корану й сунни та їх переклад у площину конкретних норм, є рухливим і мінливим. Шаріат, як стабільна та заснована загалом на «божественному одкровенні» система догм і правил, обов'язковий для всіх, а фікх має значення тільки для правознавства, яке тлумачить положення Корану й сунни та формулює на їх основі юридичні норми.

У висновку автор ще раз наголошує, що фікх-юриспруденція остаточно склалася як самостійна релігійна дисципліна. Помітна особливість праці Фазиля Мігдада «Канзуль-Ірфан» полягає в тому, що він може призначатися і для сунітів, і для шіїтів. Тут описуються не тільки розбіжності в поглядах двох течій, а й збіги в деяких принципах юридичних рішень.

Ключові слова: ісламське право, фікх, Коран, айати, шаріат, медресе, релігія, рукопис.

Постановка проблеми. Исламская правовая система является самой молодой правовой системой и характеризуется относительно близкой связью с исламом как религией. Исламское право традиционно называется «шариат». Речь идёт о праве, данном Аллахом. Однако шариат не только решает собственно правовые вопросы, он представляет собой универсальную систему обязательных правил поведения мусуль-

манина. Представлению же о праве лучше отвечает исламское понятие, обозначаемое термином «фикх». Фикх представляет собой систему правил поведения человека, разработанную авторитетными исламскими учёными.

Первые труды по фикху представляли собой сборники хадисов. Факихи должны были извлекать ответы на любые практические вопросы из Корана и сунны. В результате фикх-юриспруденция окончательно сложилась в качестве самостоятельной религиозной дисциплины. Богословы-законоведы, овладевшие фикхом, стали называться факихами. Известные факихи писали книги по фикху, продумывая все детали, в строгом порядке.

Вплоть до XIX века доктрина (фикх) являлась практически единственным источником исламского права. При этом в эпоху Средневековья развитие фикха отличалось неоднозначностью и противоречивостью. Иногда социально-нормативное регулирование в мусульманских странах не ограничивалось только фикхом, а включало и иные элементы, которые не совпадали со строгими исламскими догмами. Хотя и не все правила фикха отвечали юридическим критериям, все нормы исламского права относились к фикху в его традиционном понимании. Расхождение между выводами доктрины и их реализацией приводило к различиям между теорией исламского права и претворением его предписаний в жизнь мусульманского общества. Но если исходные начала доктрины, особенно «корни фикха», всегда носили преимущественно религиозный характер, то в правилах внешнего поведения, сформулированных ею, отчетливо звучали рациональные аргументы.

Целью статьи является исследование сочетания в исламе правовых и неправовых предписаний. Несмотря на прочную связь юридических норм ислама с религиозными и правовыми категориями, имеются существенные отличия. Рассматривая эти проблемы, Фазиль Мигдад в своём произведении «Канзуль-Ирфан» отмечает, что не все юридические нормы в равной степени основаны на исламе как религиозной догме и системе чисто религиозных нормативных предписаний.

Методы исследования: сравнительный анализ трудов, трактующих фикх.

Научная новизна статьи заключается в том, что автор даёт сведения об одной из наиболее авторитетных книг в области исламского права «Канзуль-ирфан». Этот труд занимает особое место в творчестве учёного. Здесь автор знакомит нас с айатами, посвященными фикху, даёт их трактовку, описывает правила хаджа, гигиены, зак'ята, оруджа, хумса.

Анализ последних исследований и публикаций. Ярким представителем исламского правоведения, внесшим большой вклад в развитие вопросов фикха, является Абу Абуллах Мигдад ас-Суйури ал-Хилли.

Хотя его творчество в Азербайджане пока не изучено, Мигдада считают значимым представителем мусульманской истории. Его взгляды оказали значительное влияние на радикальные исламские движения, хотя его деятельность была направлена на защиту Божественного закона (шариата).

Шейх Фазиль факих Джамалладин Абу Абдуллах Мигдад бин Мухаммед бин Суйури был больше известен под именем Фазиль Мигдад. Следует отметить, что он является потомком известных учёных [1, с. 45].

Фазиль Мигдад родился в небольшой деревушке, недалеко от города Хилли. Он с детства проявлял интерес к изучению Корана и ислама. Начальное образование Мигдад получил от отца, Абдуллах бин Мухаммеда. Затем он продолжил своё образование в Наджафе, где изучал фикх, усул и калам. Здесь же он построил одну из самых известных медресе на Востоке «Саламийе», где преподавали самые высокообразованные богословы. Долгое время Мигдад сам возглавлял это заведение, и занимался вопросами воспитания и образования [2, с. 187].

По свидетельству современников, Фазиль Мигдад был высокого роста с очень приятной внешностью. Он был очень образованным человеком и прожил приблизительно 80 лет. Умер Мигдад в 826/1423 году [3, с. 21].

Его перу принадлежит целый ряд трудов, посвящённых различным областям науки. Долгое время они использовались в медресе как учебные пособия. Следует отметить, что большая часть этих сочинений ещё не опубликована и хранится в форме рукописей во многих библиотеках мира [4, с. 177].

Среди них можно назвать: 1. «Адаб ал-хасс»; 2. «Ал-Арбауна хадисан»; 3. «Иршад ат-талибин ила насх ал-мустаршидин»; 4. «Ал-Итимад фи шархи рисала ваджиб ал-итигад»; 5. «Ал-Анвар ал-Джалалийа фи шархи ал-фусул ан-Насирийе»; 6. «Ат-Тангих ар-рай мин ал-мухтасар аш-шарай»; 7. «Джами ал-фаваид фи талхис ал-гаваид»; 8. «Шарх мабади ал-усул лил-Аллама»; 9. «Ал-Фатави ал-мутафаррига»; 10. «Канзуль-ирфан фи фикхил-Гуран»; 11. «Ал-лавами ал-илахийа фил-мабахисил-каламийа»; 12. «Ал-масаил ал-Мигдадийа» [4, с. 179].

Его произведения, как и труды целого ряда факихов, а также знатоков калама, оказали значительное влияние на развитие этих областей науки.

Во вступлении к сочинению «Ал-анвар ал-Джалалийа» Фазиль Мигдад указывает на значение изучения калама как одной из самых важных наук [3, с. 21].

В своём труде «Назд ал-гаваид» автор отмечает, что наука калам является самым большим подарком, ниспосланным Аллахом [3, с. 25].

Известный факих Алама Маджлиси писал, что сочинения Фазиле Мигдада «Канзуль-ирфан фи фикхил-Гуран» и «Иршад ат-талибин ила нахдж ал-Мусташидин» явились источником для написания труда под названием «Бихар ал-анвар» [5, с. 165].

Шейх Хурр Амили же утверждал, что при написании книги «Исбат ал-Худах» черпал вдохновение из сочинения Фазила Мигдада «Иршад ат-Талибин» [4, с. 25].

Автор труда «Ровзат ал-джаннат» Мирза Мухаммед Багир ал-Хансари называет книгу Мигдада «ал-Лавами ал-илахийа» самым надёжным произведением в области калама, а «ат-Тангих ар-рай» – очень весомым трудом в области фикха [6, с. 182].

Изложение основного материала. Сочинение Фазиле Мигдада «ан-Нафи йаун ал-нашр» представляет комментарий

на известный труд Аллама Хилли (726/1325) «Баб ал-хадийа». Он резко отличается от целого ряда комментариев, написанных другими авторами, и привлекает внимание исследователей. Этот комментарий был переведён на персидский, английский и другие языки и неоднократно переиздавался. Самым известным переводом является «ал-Джаме фи тарджума ан-Нафи» Мухаммад Али Шахристани на персидском языке. Перевод на английский язык был издан в Лондоне в 1928 году [6, с. 182].

Другой труд Мигдада – «ал-анвар ал-Джалалийа фи Шархи ал-фусул ан-Насирийа» – является комментарием на сочинение Хаджи Насирадина Туси «Фузуле-Насирийе». Эту книгу перевёл на арабский язык дед Фазиле Мигдада Рукнадин Джурджани Астрабади. Фазил Мигдад написал комментарий на этот перевод [2, с. 187].

Книга под названием «Иршад ат-Талибин ила Нахдж ал-Мушташидин» – комментарий, написанный на известный в области калама труд Аллама Хилли «Нахдж ал-мушташидин» [2, с. 188].

Говоря о произведениях Фазиле Мигдада, посвящённых фикху, следует отметить, что в них описываются правила хаджа, теология в мусульманской философии, правила гигиены, заката, оруджа, хумса, трактуются аяты Священного Корана, посвящённые фикху.

Одной из наиболее авторитетных книг в области исламского права является известный труд Фазиле Мигдада «Канзуль-ирфан». Как было отмечено выше, это произведение занимает особое место в творчестве учёного. Начинается он с «Книги очищения и омовения» (Китабуль-тахара), а завершается «Книгой о выкупах» («Китабуль-дийат»).

Автор сначала знакомит нас с аятами, затем даёт их трактовку. Отличительная особенность этого труда заключается в том, что он может предназначаться и для суннитов, и для шиитов. Здесь описываются не только расхождения во взглядах двух течений, но и совпадения в некоторых принципах юридических решений.

Необходимо отметить, что в большинстве книг исламское право рассматривается как синоним шариата, в котором религиозное и правовое начала принципиально не отделены друг от друга. Мы считаем, что выявление характерных черт исламского права как юридического явления невозможно без ответа на вопрос, что представляют собой шариат и фикх.

В исламской научной мысли существует определение шариата как совокупности обращённых к людям предписаний, установленных Аллахом и переданных им через своего Посланника-пророка Мухаммеда. Пророк оставил своим последователям два источника божественных заповедей. Ими являются Коран – священная книга ислама, непосредственно представляющая собой откровение Аллаха, и сунна Пророка – собрание преданий (хадисов) о деяниях и изречения последнего, которые также рассматриваются исламской мыслью как воплощение воли Всевышнего, хотя и выраженной в косвенной форме посредством описания поступков или передачи высказываний его посланника.

Не меньшее значение шариат уделяет проблемам повседневной жизни, поведению мусульман в мирской сфере их отношениям между собой, с властью и иноверцами.

Исламская традиция рассматривает шариат в качестве системы, соответствующей любым условиям отвечающей потребностям каждой эпохи, способной ответить на всякий вопрос.

Что касается фикха, в исламских дисциплинах он является особой областью исламского знания, которая изучает нормативные предписания шариата. Под фикхом также подразумеваются сами правила внешнего поведения.

В результате логической обработки священных текстов непосредственные обработки священных текстов локальные или самые широкие по смыслу религиозно-этические постулаты Корана и сунны становились источниками правил внешнего поведения, которые могли применяться на практике в виде общих норм или частных оценок конкретных поступков. Кстати, именно в таком подходе проявлялось отношение к шариату как к системе, позволяющей дать ответ на любой вопрос, с которым может столкнуться человек в своих мирских взаимоотношениях.

Что касается аятов Корана, в которых содержатся положения фикха, среди факихов нет единства мнения относительно их количества. Некоторые учёные считали, что в Коране 800 аятов посвящены фикху. Другие утверждали, что их 200. Фазиль Мигдад, как Газзали и Фахраддин Рази, отмечают наличие чуть более 500 аятов, которые периодически повторяются [7, с. 15].

Самую развитую отрасль фикха-права представляет право личного статуса – совокупность норм, регламентирующих брачно-семейные, наследственные и некоторые другие близкие к ним отношения. Однако даже в брачно-семейной области с фикхом-правом конкурировали местные обычаи, сводившие на нет его отдельные положения. Отрасль уголовного права, включавшая в себя санкции за все правонарушения независимо от их характера, прямо зависела от проводимой государством политики, которая отражалась на соотношении его светских и духовных функций. Нормы государственного, административного и финансового права, отношений мусульманских властей с другими государствами, порядка ведения войны и раздела военной добычи выступали относительно второстепенным элементом права, более или менее последовательно осуществлявшимся лишь в вопросах налогообложения, правового статуса немусульман и т.д.

Во вступлении к своему сочинению «Канзуль-Ирфан» Фазиль Мигдад пишет: «Коран – это бескрайнее море тайн». Человек, желающий найти свой праведный путь в жизни, должен следовать Корану, размышлять над скрытым смыслом аятов, понимать их. Шариат и фикх также основаны на аятах Корана. Другими словами, шариат и фикх – это фрукты, сорванные с дерева. Пользуясь хукмами (суждениями) шариата и фикха, человек упорядочивает и дисциплинирует свою жизнь. При написании этой книги я уповал на Аллаха и надеялся его помощь!» [7, с. 15].

Выводы. Мы надеемся, что изучение рукописи Фазила Мигдада «Канзуль-Ирфан», хранящейся в фондохранилище Института Рукописей имени Мухаммеда Физули, будет способствовать лучшему пониманию проблем исламского права в мусульманских странах, соотношения понятия шариата,

«фикх» и исламское право в мусульманских странах, а также соотношения понятий «шариат», «фикх» и «исламское право».

Литература:

1. Mütəhərri Mürtəza. İslam elmləri ilə tanışlıq. Bakı-2014, 399 c.
2. TDV. İslam Ansiklopedisi. cilt 38. İstanbul-2010, 588 c.
3. فاضل مقداد ارشاد الطالبين (مقدمه) ص 244
4. عقیق بخشایشی فقهای نامدار قم 1372 ص 608
5. ص 169. 107ج. بهار الانوار محمد باقر المجلسي
6. ریحانة الادب 1852\1269 ج 3 ص 299 محمد علي تريبیت
7. فاضل مقداد C-654 ناهان آذربایجان کنز العفان

Mammadova R. Scientific heritage of Abu-Abdullah Migdad As-Suyuri Al-Hilly and his work “Kanzul-Irfan”

Summary. The aim of the article is to study the combination of legal and non-legal requirements in Islam. Despite the strong connection of Islamic legal norms with religious and legal categories, there are significant differences. Considering these problems, Fazil Migdad in his work “Kanzul – Irfan” notes that not all legal norms are equally based on Islam as a religious dogma and a system of purely religious normative prescriptions.

Research methods: comparative analysis of works treating fiqh.

The scientific novelty of the article lies in the fact that the author gives information about one of the most authoritative books in the field of Islamic law, Kanzul-Irfan. This work occupies a special place in the work of a scientist. Here the author introduces us to the ayats dedicated to fiqh, gives their interpretation, describes the rules of Hajj, hygiene, Zakat, Oruj, Hums.

It is noted that only those specific rules of behavior that are established with reference to the Qur’an and Sunnah are most firmly connected with religion. These include, for example, the rules governing certain aspects of marriage and family relations or inheritance issues, several criminal law regulations. Most of the norms of Muslim civil law are not directly related to divine revelation and have no analogues in the system of Muslim religious rules of conduct. Their main quality lies in rational soundness and ability to change. If Sharia in its basic norms and regulations is unchanged, then fiqh, interpreted as an interpretation of the instructions of the Qur’an and Sunnah and their translation into the plane of concrete norms, is mobile and changeable. Sharia, as a system of dogmas and rules, stable and based on the “divine revelation” as a whole, is mandatory for everyone, and fiqh only connects jurisprudence, which interprets the provisions of the Qur’an and the Sunnah and formulates legal norms on their basis.

In conclusion, the author once again notes that fiqh – jurisprudence has finally developed as an independent religious discipline. A distinctive feature of the work of Fazil Migdad “Kanzul-Irfan” is that it can be intended for both Sunnis and Shiites. It describes not only the differences in the views of the two movements, but also the coincidence in some principles of legal decisions.

Key words: Islamic law, fiqh, Quran, ayats, Sharia, madrassas, religion, manuscript.

*Могилко Ю. О.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри корейської філології**Київського національного лінгвістичного університету*

КОРЕЙСЬКА ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА КОЛОНІАЛЬНОГО ПЕРІОДУ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ЧХВЕ НАМ СОНА)

Анотація. Статтю присвячено вивченню корейської дитячої літератури ХХ ст. У статті розглянуто основні дослідження і розробки у цій галузі. У сучасному літературознавстві доволі мало емпіричних досліджень, присвячених дитячій корейській літературі. Вперше здійснено комплексне системне вивчення творів корейської дитячої літератури ХХ ст. Пояснюється вплив політичної ідеології та літературних напрямів ХХ ст. Матеріалом дослідження стала корейська дитяча прозова література ХХ ст., зокрема твори основоположника корейської дитячої літератури – Чхве Нам Сона. На нашу думку, без ґрунтовного аналізу праць корейських дитячих письменників неможливо скласти повне та цілісне уявлення про національну специфіку корейської дитячої літератури ХХ ст. Зроблені й опубліковані перші в Україні переклади корейської дитячої літератури ХХ ст. українською мовою. Література будь-якої країни має свою власну національну специфіку. Однак у корейській літературі ця особливість пов'язана з розколом Кореї на Південну та Північну. Слід зазначити, що друга половина 1960–70-х рр. вважається періодом застою в південнокорейській літературі, що пов'язано з умовами військової диктатури в країні, тоді як 1980-ті характеризують як період ідеології, а 1990-ті – вже як період індивідуальної чуттєвості. Переломним моментом у розвитку літератури є друга половина 50-х рр. ХХ ст., коли на літературній арені з'являється когорта молодих письменників. Багато з них служили в арміях, брали участь у боях, і цей життєвий досвід став основою їхньої творчості.

Література, написана під час війни в Кореї, має специфічну «функцію» – підтримувати бойовий дух солдатів і цивільних. Щоб створити такий вплив на читачів, письменник намагається викликати ненависть до ворога.

Цей аналіз є основою для подальших досліджень у сфері корейської дитячої літератури ХХ ст. Стаття призначена для широкого кола читачів і тих, хто цікавиться літературою.

Ключові слова: корейська дитяча література, ідеологія, колоніальний період, Чхве Нам Сон, анексія Японією, Лі Гван Су.

Постановка проблеми. Сьогодні дитяча література є невід'ємною частиною повсякденного життя маленьких корейців. Стаття присвячена корейській дитячій літературі ХХ ст. До кінця ХІХ – початку ХХ ст. Корея перебувала в ізоляції. Вона відмовлялася вести з іншими країнами перемовини та категорично виступала проти будь-яких торгових відносин з іншими країнами. Корейський півострів завжди був ласим шматочком землі як для Китаю, так і для Японії. Ті ж, у свою чергу, пред'являли свої права на цю територію. ХХ ст. для Кореї можна вважати одним із найкривавіших періодів у її історії: російсько-японська війна, анексія Японією,

корейська війна, розділення нації. Всі ці події вплинули на становлення корейської літератури, зокрема дитячої. До 50-х рр. ХХ ст. корейська дитяча література розвивалася приблизно однаково. Проте починаючи з 40-х р. відбуваються певні ідейні зміни в літературі Півночі. У 40–50-ті рр. відбувається значна міграція письменників із Півночі на Південь і навпаки.

1910 р. для корейців стає переламним моментом у їхній багатостраждальній історії – починається анексія Японією, яка стане головною кривавою подією для всього корейського народу; подією, що покаже усю байдужість світу до малої та невідомої країни.

У сучасному українському літературознавстві наявні лише дослідження з корейського фольклору. Спроба дослідити корейську дитячу літературу ХХ ст. робиться вперше.

Виклад основного матеріалу. На початок ХХ ст. припадає період найбільш активного розвитку Просвітницького руху в корейській літературі – його очолювали *최남선* /Чхве Нам Сон/ та *이관수* /Лі Гван Су/, і в ньому були представлені майже всі жанри. У цей період знову починає розвиватися історико-біографічний жанр, представлений головним чином життєписами легендарних героїв минулого. Образи героїв мали сприяти вихованню патріотизму та зміцнювати антиімперіалістичні настрої. Корейські письменники початку ХХ ст. пропагували ті самі ідеї, що і Просвітницький рух загалом.

Важливу роль у період колоніального правління відігравала національна періодика: «*대한 매일 일보*» /Техан меіль ільбо/, «*황성 신문*» /Хвансон шінмун/ та ін. Ці видання були, так би мовити, соціопатріотичним рупором і публікували статті видатних ідеологів. Періодичні видання часто закривали, конфіскували їхні тиражі. У 1940 р. патріотичні газети були заборонені, збереглися лише прояпонські видання.

Із поширенням у корейському суспільстві сучасних знань і уявлень про світ нові тенденції стали відчуватися й у сфері літератури. У корейській літературі першої половини ХХ ст. спостерігається формування буржуазного романтизму та реалізму. У творчості буржуазних письменників простежувався заклик викоренити феодальні звичаї та забобони минулого. У новому стилі писали *이관수* /Лі Гван Су/ (1892–1951 рр.), *김दन은* /Кім Донин/ (1900–1951 рр.), *최남선* /Чхве Нам Сон/ (1890–1957 рр.) та ін. У їхній творчості відображені настрої багатьох представників корейської національної буржуазії, які боляче переживали втрату національної незалежності, але не вірили в можливість самостійного розвитку Кореї. Третину століття Чхве був найбільшим романістом країни, в кінці 30-х рр. вступив у явний політичний союз із колонізаторами, а в лютому 1945 р. закликав корейців сприяти перемогам Японії на фронтах. Саме таким письменникам

японці створювали всі умови для творчості та спокійного життя [1, с. 160–166].

Чхве Нам Сон (1890–1957) – відомий сучасний корейський історик, поет-новатор, провідний член Корейського руху за незалежність. Після навчання в Японії він повернувся до Кореї та став активним учасником руху Вітчизняного Просвітництва, який прагнув до модернізації Кореї. У 1908 р. під керівництвом Чхве Нам Сона з'являється перший щомісячний журнал для юнацтва «소년» («Юність»), який мав у доступній формі донести до молоді сучасні знання про світ. Чхве стає автором модерної поеми «Океан до молоді» (1908 р.), в якій він намагається провести нові, прогресивні ідеї в сучасну корейську поезію. З появою цієї поеми в корейській поезії починається процес переходу до *вільного вірша*, тобто із рядком будь-якої довжини та без цезурного членування. Чхве Нам Сон прагнув створити новий стиль літератури, який був би більш доступним для звичайних людей. Водночас він, пишаючись корейською класичною літературою, засновує Асоціацію Славетної літератури Кореї в 1910 р., заохочуючи простих людей читати класиків корейської літератури [3, с. 23–27].

Журнал «Юність» призначався для популяризації західних ідей про науку і техніку. Коли у 1910 р. Корея була анексована Японією, Чхве звертається до історичних витоків корейського народу, аби підтримати його у важкий час. Для своїх творів новеліст бере за основу традиційні жанри 찬가¹ (чханка) та 시조² (сіджо) і створює новий стиль вільної форми вірша. У стилі 신체시³ (шінчхеші) був написаний його вірш «Від моря дітям» (해에게서 소년에게) 1908 р. Ця розповідна форма дозволяла художнику поступово розкрити та поетично осмислити нову ідею, дати розгорнуті описи і т. д. Так, у листопаді 1908 р. в журналі «Юнацтво» з'явилася поема «Від моря дітям». Цей твір вимагав від художника великих зусиль і майстерності, щоб нове світорозуміння і нова поетична естетика стали органічним явищем національної культури [1, с. 160–166]. У ньому повною мірою реалізуються ідеї та художні прийоми романтичної поезії, якій були притаманні громадянський пафос, войовничий запал, пристрасна одержимість.

<p>해에게서 소년에게 처얼썩, 처얼썩, 척, 썩.....아. 때린다 부순다 무너 버린다. 대산 같은 높은 뒀, 짐채 같은 바윗 돌이나, 요것이 무어야, 요게 무어야. 나의 큰 힘 아느냐 모르느냐, 호통까 지 하면서, 때린다 부순다 무너 버린다. 처얼썩, 처얼썩, 척, 튜르릉, 콧.</p>	<p>Від моря дітям Плескіт, плескіт, стогін. Ламає, трощить Величні високі гори, брили скель, Чи загрожує: «Що мені до вас! Про мою велику силу чули?» Ламає, трощить, з плескотом, з плескотом, з стого- ном б'ється, з тріском.</p>
<p>처얼썩, 처얼썩, 척, 썩.....아. 내게는 아무 것 두려움 없어, 육상에서, 아무런 힘과 권을 부리 던 자라도, 내 앞에 와서는 꺾착 못하고, 아무리 큰 물건도 내게는 행세하 지 못하네. 내게는 내게는 나의 앞에는 처얼썩, 처얼썩, 척, 튜르릉, 콧.</p>	<p>Плескіт, плескіт, стогін. Нічого не боюся, Люди, що володіють на землі силою і владою, переді мною завмирають. Ніщо протистояти не може мені, мені, плескоту, плескоту, стогону, тріску.</p>

¹ 찬가 – похвальна або урочиста пісня, яка вихваляє та прославляє кого-небудь або що-небудь.

² 시조 – жанр корейської ліричної поезії, дослівно перекладається як «коротка пісня». Сіджо споріднений із японським хоку. Кожний рядок має 14–16 ієрогліфів, всього 44–46 у трьох рядках. У середині кожного рядка робиться пауза, тому при перекладі віршів сіджо часто використовуються шість рядків, а не три.

³ 신체시 – вірші нового стилю, нового напрямку.

<p>처얼썩, 처얼썩, 척, 썩.....아. 조그만 산모를 의지하거나, 좁쌀 같은 작은 섬, 손뽁만한 땅을 가지고, 고 속에 있어서 영악한 체를, 부리면서, 나 혼자 거룩하다 하 는 자. 이리 줌 오나라, 나를 보아라. 처얼썩, 처얼썩, 척, 튜르릉, 콧.</p>	<p>Плескіт, плескіт, стогін. хто не схилив переді мною голови досі! Виходьте! Перший імператор Піднебесної або, може бути, ти, Наполеон? Хто? Будь буде переможений! Виходьте, бийтеся зі мною! З плескотом, з плескотом, з стого- ном, з тріском!</p>
<p>처얼썩, 처얼썩, 척, 썩.....아. 나의 짝 될 이는 하나 있도다. 크고 길고 넓게 뒤덮은 바 저 푸 른 하늘. 저것은 우리와 틀림이 없어, 작은 시비, 작은 삼, 온갖 모든 더러 운 것 있도다. 조마위 세상에 조 사람처럼. 처얼썩, 처얼썩, 척, 튜르릉, 콧.</p>	<p>Плескіт, плескіт, стогін. Підкоривши крихітний хол, Володіючи зернятком острівця або землі клаптиком, пишаєшся, Володарем всесвіту себе вважаєш. Виходь! Поглянь на мене! Плескіт, плескіт, стогін, тріск.</p>
<p>처얼썩, 처얼썩, 척, 썩.....아. 저 세상 저 사람 모두 미우나, 그 중에서 꼭 하나 사랑하는 일이 있으니, 담 크고 순진한 소년배들이, 재롱처럼 귀엽게 나의 품에 와서 안 감이로다. 오나라 소년배 입 맞춰 주마. 처얼썩, 처얼썩, 척, 튜르릉, 콧. 취담선</p>	<p>Плескіт, плескіт, стогін. Зрівнятися зі мною може лише безкрайне синє небо, яке розкину- лося високо. подібно мені чисте, байдуже до людської суєти. і до мого плескоту, плескоту, сто- гону, тріску.</p>
	<p>Плескіт, плескіт, стогін. Людей ненавиджу, люблю лише дітей, ширих і відважних, граючи, біжать до мене в обійми. Біжить швидше, діти, дозвольте розцілувати вас! З плескотом, плескотом, стогоном, тріском.</p>
	<p>Переклад Могилко Ю.О.</p>

Запозичуючи з арсеналу романтиків нову лексику й образність, наповнивши твір живим диханням сучасності, Чхве Нам Сон розширює структуру твору, надавши розповіді епічного характеру. У ньому звучить той самий бунтівний дух морської стихії, що властивий романтичним поемам Байрона, наприклад, в останній частині «Паломництва Чайльд Гарольда». Остання строфа вірша Чхве Нам Сона «Від моря дітям» має такий зміст:

...Плескіт, плескіт, рев.

Ламає, трощить

Величні високі гори, брили скель,

Чи загрожує:

Що мені до вас! Про мою велику силу чули:

Ламає, трощить,

З плескотом, з плескотом, з ревемо б'ється, з тріском [2, с. 12–13].

Вірш складається із шести однаково організованих строф, а ті, у свою чергу, – із семи різноскладних рядків. Графічно ці рядки мають вигляд хвилястої лінії, у якій перший, третій і останній рядки порівняно довгі, а другий, четвертий і шостий рядки короткі. Короткі і довгі рядки чергуються. Початкові та завершальні рядки кожної строфи є звуконаслідуванням, що імітує звуки плескоту хвиль. Три порівняно короткі рядки в кожній строфі складаються з такої кількості складів: 3-3-5 і два довгі рядки, крім звуконаслідування, мають розмір 4-3-4-5. В епоху Чосон корейські поети, використовуючи традиційні символічні образи, писали трирядкові вірші «сіджо» і поеми без строфічного поділу «каса», в яких чергувалися три- та чотирискладові стопи.

Головне місце в національній специфіці корейської дитячої літератури посідає почуття патріотизму. Причину цього вбачаємо в політичній ситуації, в якій опинилася Корея у XX ст., коли відбувалося становлення національної дитячої літератури. Специфіку корейської дитячої літератури XX ст. визначає її інтерконтекстуальність і синтез фольклорних і літературних жанрів.

Література:

1. Могилко Ю.О. Особливості корейської дитячої літератури в період японської анексії Кореї (1910–1945 рр.). *Тексти доповідей міжнародної наукової конференції «Корезнавство в Україні: сучасність і перспективи»*. Київ, 2016. С. 160–166.
2. 100 년 후에도 읽고싶은 한국문학동시. 2005. P. 168.
3. 어린이 특집 (1923–1934).
4. 외국인을 위한 한국 현대문학 / 강호배, 2015.
5. 월북시인朴世永 행적밝혀, 《경향신문》, 1989.4.15.
6. 이지원 한국 근대 문화사상사 연구 해안, 2007.
7. 임 화, 1908-1953. 임 화 문학 예술 전집 편찬 위원회 편. 2009.

Mogylko I. Korean children's literature of the colonial period (on the example of creativity of Choi Nam Son)

Summary. The article has been devoted to the description of the Korean children's literature of the colonial period on the example of creativity of Choi Nam Son. It represents basic information about scientific researches and developments in this area. Very little empirical research has been carried out to determine Korean children's literature. For the first time was carried out a comprehensive systematic study of the works of Korean children's literature of the twentieth century. The

influence of political ideology and literary trends of the twentieth century is explained in this article. The material of the study was Korean children's prose of the twentieth century. In our opinion, without a thorough analysis of the works of Korean children's writers, it is impossible to make full and complete understanding of the national specifics of Korean children's literature of the twentieth century. There were made and published the first translations of Korean children's literature of the twentieth century in Ukrainian. In the literature of any country there is a national specificity. However, in Korean literature, this feature is associated with the split of Korea in South and North Korea. It should be noted that the second half of the 1960s–1970s is characterized as a period of stagnation in South Korean literature, which is connected with the conditions of military dictatorship in the country. The 1980s characterize as a period of ideology, and the 1990s already as a period of individual sensuality. A breakthrough moment in the development of literature is the second half of the 50's of the twentieth century, when a cohort of young writers appears on the literary arena. Many poets and writers were in active armies, participated in battles, and this own life experience becomes the basis of their creativity.

Literature written during the Korean War has a specific "function" that was to support the high combat spirit of soldiers and civilians. To create such an effect on readers, the writer tries to cause hatred to the enemy.

This is the foundation for further research into the development of the Korean children's books in the 20th century. The article is intended for a wide range of readers and those who are interested in literature.

Key words: Korean children's literature, ideology, colonial period, Choi Nam Son, annexation of Japan, Lee Gwang Su.

*Моргунова О. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Маріупольського державного університету*

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ РОМАНІВ «АФРИКАНСЬКОГО ДИПТИХУ» ЖАНА-КРИСТОФА ГРАНЖЕ

Анотація. Стаття присвячена визначенню жанрових особливостей романів відомого французького письменника Жана-Кристофа Гранже «Лонтано» і «Конго. Реквієм», об'єднаних авторською назвою «Африканський диптих». Мета статті – дослідити романи «Африканського диптиху» з погляду їхньої жанрової належності. Найчастіше жанр творів Гранже визначають як «поліцейський детектив». Але роль поліцейського розслідування і постаті слідчого у них не рівновартісні, навіть якщо твори об'єднані однаковими героями і злочином. Перший роман «Африканського диптиху» – «Лонтано» – має чіткі ознаки «поліцейського роману». У творі наявні прикмети часу й детальне зображення повсякдення. Також спостерігаємо особливий тип слідчого – методичного професіонала з пересічною зовнішністю і хорошими розумовими здібностями. У зображенні самого слідства превалює опис процедури, а в розв'язці головна увага приділяється захопленню злочинця. Щоправда, тут Гранже вдався до несподіваного порушення детективної формули: у другій книзі з'ясується, що усе слідство в «Лонтано» фактично провалилося, покарані непричетні, а головна таємниця не розгадана.

Роман «Конго. Реквієм», хоча і є прямим продовженням «Лонтано», змінює своє жанрове наповнення: поліцейське розслідування відразу перетворюється на «розслідування жертви», в якому не спрацьовує професійна послідовність, але домінує інтуїтивний пошук, наявна постійна загроза життю героя, якого злочинець починає сприймати як майбутню жертву. Ці жанрові характеристики зберігаються й у другій половині роману, коли герой повертається до Франції, де старі орієнтири мали б відновитися. Але усі дії героя призводять лише до трагедій, а злочинців карає непрофесіонал – молодший брат Ервана Лоїк.

Таким чином, романи «Африканського диптиху» репрезентують різні детективні інваріанти – «поліцейський детектив» і «розслідування жертви», що свідчить про майстерне володіння Жаном-Кристофом Гранже різними детективними формами.

Ключові слова: Гранже, жанр, детектив, поліцейський детектив, розслідування жертви.

Постановка проблеми. Жан-Кристоф Гранже – один із найпопулярніших авторів французької та світової масової літератури. Він автор 14 гостросюжетних романів, у яких майстерність оповіді поєднується з висвітленням гострих соціальних, політичних і психологічних проблем. Проте літературна критика залишає твори письменника на периферії. Не визначене питання жанрової належності романів Гранже. Цей факт зумовлює актуальність і новизну нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині маємо лише роботу Л. Десблеш «Бестіарій сучасного франкомовного

роману» [4], в якій досліджено лексико-семантичні акценти авторської мови Гранже.

Мета статті – дослідити романи «Африканського диптиху» з погляду їх жанрової належності та своєрідності вияву їхньої жанрової інваріанти.

Виклад основного матеріалу. Найчастіше жанр творів Гранже визначають як «поліцейський детектив». І з огляду на те, що головними героями його романів часто є поліцейські, таке визначення має свої підстави. Але навіть побіжний огляд сюжетів творів письменника свідчить про те, що і роль поліцейського розслідування, і постаті слідчого у них не рівновартісні. Для аналізу ми вибрали максимально наближені до серійних романи «Африканського диптиху» – «Лонтано» і «Конго. Реквієм». Це єдині твори письменника, об'єднані спільними героями.

Перш ніж перейти до аналізу, варто зауважити, що сам термін «поліцейський роман» поки що не став загальною визначенням, адже це просто калька із французького «roman policier» – поняття, яке має дуже широке значення, фактично включаючи в себе багато видів детективних творів. Принаймні такий деноат цього виразу ми спостерігаємо, наприклад, в одному з ґрунтовних досліджень детективного жанру М. Літца [5]. Сьогодні найбільш докладно основні детективні жанри проаналізовано й обґрунтовано у дисертації Н. Кириленко. На основі бахтінського «тримірного конструктивного цілого» вона визначила такі детективні інваріанти: «класичний детектив», «авантюрне розслідування», «поліцейський роман» і «розслідування жертви» [3]. Тож у статті ми будемо послуговуватися терміном «поліцейський роман», але братимемо його у лапки, враховуючи невизначеність у літературознавстві.

Перший роман «Африканського диптиху» – «Лонтано» – має чіткі ознаки «поліцейського роману».

По-перше, у творі наявні прикмети часу: усі події роману і минуле героїв чітко прив'язані до історичного часу, реальних осіб і географічних точок. Так, минуле Грегуара Морвана чітко періодизоване іменами тодішніх президентів: *Призначений у ранг префекта, коли до влади прийшов Ширак, він продовжував виконувати свої попередні обов'язки на одному з обов'язків будівлі на площі Бово. Хто ж змінює команду, що виграє. Саркозі залишив його на місці* [1, с. 14]. Не менш конкретні й географічні переміщення усіх героїв роману.

По-друге, автор не тільки не уникає детального зображення повсякдення, але й робить це з підкресленим натуралізмом. Протягом твору герої стикаються і з надмірною жорстокістю (докладні описи «посвячення» у військовій школі Керверек, опис бійки Ервана з одним із курсантів, зображення кривавого повсякдення в охопленому безкінечною громадянською

війною Конго, особливо у «Конго. Реквієм» – другій книзі диптиху), і з різноманітними сексуальними відхиленнями (вечірки «свавілля» в елітних кварталах Парижа, перелік сексуальних послуг Гаель), і докладні описи психологічного й фізичного стану. Тут автор вдається буквально до анатомічної та фізіологічної точності, навіть докладності, як наприклад, в описі поранень Ервана: *Друга куля проникла у черевну порожнину, відхилилася від первинного напрямку, вразивши дванадцять ребро, і зарилася у шлуночку* [2, с. 523]¹. Не менш натуралістичні описи страшних понівечень у жертв Людини-Цвяха, детальні виклади переживання Гаель власної анорексії, розповідь про вихід Лоїка з наркотичної залежності та тривала «ломка» тощо.

По-третє, у «диптиху» спостерігаємо особливий тип слідчого, притаманний тільки «поліцейським романам» – методичного професіонала з пересічною зовнішністю та хорошими розумовими здібностями й умінням організувати роботу. Саме таким є Ерван Морван – поліцейський із багатим досвідом: *За час роботи у бригаді розслідування і втручання Ерван тричі побував на лінії воєню. Він убивав. Він був поранений. Є чим вразити військових* [1, с. 17]. Серед особливостей характеру головного героя варто також виокремити його нелюбов до перевдягання. Навіть військова форма, що у професійній діяльності героя є не атрибутом, а лише знаком церемоній, стає для Ервана просто *мукою мученицькою* [1, с. 59]. Від самого початку слідства героя змальовано прихильником правил, якими наповнена його діяльність: *Перше правило: не показувати свідку, наскільки важливу інформацію той видав. Друге правило: ніколи не видаватися здивованим* [1, с. 68].

Звісно ж, Ерван Морван не позбавлений інтуїції, відчуває внутрішні зв'язки між об'єктами. Та він не йде за подібними «спалахами», як би це зробив герой класичного детективу чи «авантюрного розслідування», а весь час перевіряє свої припущення, нагадуючи собі про небезпеку безпідставного фантазування: *Зморозив ще одну нісенітницю. Для поліцейського небезпека таїться в екстраполяції. Мозок завжди випереджає розслідування* [1, с. 50].

Сприймаючи інтуїцію тільки як допоміжний інструмент, герой особливого значення надає процедурі. Остання неодмінно інтерпретується як єдиний правильний засіб упорядкування будь-яких відхилень від норми (до яких належить і злочин): *Ерван саме та людина, що була потрібна. Коли йшлося про найжахливіші вбивства чи найбрудніші інстинкти, саме йому доручалося навести лад* [1, с. 69]. Хоча загалом поняття «норма» і «правильність» для Ервана сумнівні як у родинному колі, так і в соціумі. Проте у власному побуті й відносинах «слідчий – злочинець» ці два поняття стають непорушними. Навіть зрозумівши ігрове ставлення злочинця до своїх дій, Ерван свідомо не відступає від власних поглядів, не включається до гри, також він жодного разу не інтерпретує вчинки Людини-Цвяха інакше, ніж ненормальна поведінка.

І, по-четверте, характерним для «поліцейського детективу» є зображення самого слідства, повільного, наповненого процедурами, міркуваннями, пошуком підходів до свідків чи можливих підозрюваних. Надзвичайно характерною є і розв'язка, де

¹ Щоправда, у цьому аспекті можна вгледіти не стільки індивідуальний стиль Гранже, скільки данину французькій літературній традиції, що дала світовій літературі зразки надмірної анатомічності, вже починаючи з Ф. Рабле. У «Гаргантюа і Пантагрюелі» ми часто натрапляємо на подібні уривки. Достатньо згадати, як, наприклад, монах Жан злавав охоронцю «черепну коробку над скроневу кісткою й відокремив від потилиці обидві тім'яні кістки й більшу частину лобової долі разом зі стрілоподібним мостом» (кн. II, розд. XIV).

значна перевага надається саме захопленню злочинця, до якого слідчий підійшов внаслідок чергового відкриття, а не ефектного викладу фактів (як це часто робиться в «авантюрних розслідуваннях»). Щоправда, Гранже в «Африканському диптиху» вдався до несподіваного порушення детективної формули – усі роздуми слідчого привели до неправильних висновків. Але деякий час слідчий Морван (і читач разом із ним) залишається абсолютно впевненим, що злочинця знешкоджено. І ця впевненість лишається непорушною, поки Ерван не вирішує (вже у другій книзі – «Конго. Реквієм») особисто перевірити дані у справі першої Людини-Цвяха. Зрештою з'ясується, що усе слідство першої книги фактично провалилося, покарані непричетні конкретно до цих злочинів люди, а головна таємниця так і залишилася нерозгаданою.

У такий несподіваний спосіб Гранже вводить у романи нетиповий для «поліцейського детективу» елемент гри: вбивця не випадково вибирає жертв, залишає несподівані підказки. Але вже після першого вбивства Ервану стає зрозуміло, що злочинець орієнтований на його батька – Грегуара Морвана. Кожне з убивств так чи інакше пов'язане з ним, не говорячи вже про те, що спосіб вбивства повторює справу, яку розкрив саме старший Морван, але двадцять років тому й у конголезькому містечку Лонгано. Проте сам Грегуар свідомо відсторонюється від розслідування. Більше того, відстороненість героя посилюється тим, що у зображенні цього персонажа простежується низка рис, не притаманних персонажам «поліцейських детективів», зате характерних для «авантюрного розслідування».

Так, Грегуара Морвана зображено відверто гротескно, його описи акцентують колосальні розміри та тваринну міць героя: *Шістдесятисемірічний колос, наділений бичачою силою і залізним здоров'ям, він довгий час в поінформованих колах вважався найкращим поліцейським Франції* [1, с. 13]. В описі зовнішності Морвана часто можна натрапити на бестіарні порівняння – оточуючим він видається то биком, то слоном, то якоюсь великою тотемною твариною. Навіть його дім і місце роботи означені у тексті відповідно як «берлога» і «нора». Крім того, у романах декілька разів підкреслено, що одяг і поведінка старшого Морвана – це вигаданий ним образ, спосіб маскування себе у суспільстві. З подальшого викладу фактів біографії Грегуара складається портрет особи, сумнівної з погляду понять «норма» і «законність». Кардинально вирізняється й манера слідства Грегуара, в якому він покладається тільки на власну інтуїцію. Саме Морван здогадався, що перша Людина-Цвях – Тьєрі Фарабо – не був негром, і саме завдяки цьому вбивцю було впіймано. Крім того, й саме поняття процедури, навіть якщо йдеться про затримання злочинця, для Грегуара чуже, він охоче бере правосуддя у свої руки, наприклад, відпускає достроково Анн Сімоні, власноруч розстрілює групу підозрюваних у серійних вбивствах. Власне, і його любов до Африки пояснюється тим, що «в Африці можна все» [1, с. 284].

Таким чином, Грегуар Морван виступає своєрідним антиподом до Ервана Морвана як елемента формули «поліцейського детектива». Можливо, саме цим можна пояснити той факт, що старший Морван ніяк не впливає на слідство і навіть не виявляє бажання зробити це. Попри всі намагання захистити сина, Грегуар завжди залишається осторонь від розслідування. Тут можна вгледіти співзвучність із тезою Н. Кириленко про те, що в літературі «поліцейський роман» та «авантюрне розслідування» не корелюють. Навіть коли Ерван для продовження

своїх пошуків виходить за межі поліцейської системи (у другому романі він бере відпустку та їде до Африки), батько лише робить спорадичні, хоча й успішні спроби врятувати сина від небезпек війни.

Другий роман дилогії – «Конго. Реквієм», – хоча і є прямим продовженням «Лонтано», змінює своє жанрове наповнення. Тут, як і раніше, є чіткі прив'язки до часу й місця, є детальні описи життя в охопленому війною Конго, але змінюється сам характер слідчого. Ерван потрапляє у світ, де поняття «норма» і «законність» у звичному для нього розумінні не існують. Тож і слідчі процедури, яких намагається дотримуватися герой, не діють. Таким чином, поліцейське розслідування Ервана одразу ж перетворюється на «розслідування жертви» [3], в якому не спрацьовує професійна послідовність, зате домінує інтуїтивний пошук, наявна постійна загроза життю героя, а злочинець починає сприймати самого героя вже не як суперника, а як майбутню жертву.

Цікаво, що Гранже дотримується таких жанрових характеристик навіть у другій половині роману, коли Ерван вже повертається до Франції, де старі орієнтири мали б відновитися. Але герой не повертається на службу, усі його спроби діяти самостійно призводять лише до трагедій, а протистояння з убивцею стає справою особистої помсти. Розслідування просувається тільки після того, як Ервану починає допомагати його молодший брат Лоїк. Показово, що у другій книзі саме непрофесіонал Лоїк вбиває і маніяка Тьєрі Ферабо, і психіатра, через експерименти якого Ферабо знов почав діяти і врешті-решт вбив сестру Морванів.

Висновки. Отже, хоч романи «Лонтано» і «Конго. Реквієм» об'єднані в дилогію, вони репрезентують різні детективні інваріанти. Якщо в «Лонтано» яскраво виявляються ознаки «поліцейського детективу», то в «Конго. Реквієм» можна виокремити домінуючі «розслідування жертви». А той факт, що ці жанрово відмінні твори об'єднані не тільки однаковими героями, але й одним і тим самим злочином, свідчить про майстерне володіння Жаном-Кристофом Гранже різними детективними формами. А це, у свою чергу, робить актуальним подальше дослідження жанрових особливостей романів письменника.

Література:

1. Гранже Ж.-К. Лонтано : роман / пер. с фр. Римма Генкина. Санкт-Петербург : Азбука-Аттикус, 2016. 455 с.
2. Гранже Ж.-К. Конго реквиєм : роман / пер. с фр. Р. Генкиной. Санкт-Петербург : Азбука, Азбука-Аттикус, 2017. 576 с.

3. Кириленко Н.Н. Жанровый инвариант и генезис классического детектива : дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.08. Москва, 2016. 252 с.
4. Lucile Desblache. Bestiaire du roman contemporain d'expression française. Clermont-Ferrand : Presses Univ. Blaise Pascal, Centre de Recherches sur les Littératures Modernes et Contemporaines, 2002. 182 p.
5. Marc Lits. Le roman policier : introduction à la théorie et à l'histoire d'un genre littéraire. Liège : Éd. du CÉFAL, 1999. 208 p.

Morgunova O. The genre peculiarity of “The African Diptych” by Jean-Christophe Grangé

Summary. The article is devoted to defining the genre features of the novels of the well-known French writer Jean-Christophe Grangé, “Lontano” and “Congo Requiem”, which are combined by the author’s title “The African Diptych”. The purpose of the article is to analyze the “The African Diptych” in terms of their genre affiliation. Most often, the genre of Grangé’s works is defined as “police detective”, but, even when the fiction has the same heroes and crime, the role of police investigation and a figure of an investigator is not the same in different novels. The first novel of the “The African Diptych”, the “Lontano”, has clear features of a “police novel”. There are signs of time and a detailed picture of everyday life in the work. We also have a special type of investigator in the novel – a methodical professional with ordinary appearance and good mental abilities. The procedure description prevails when depicting the investigation, and in the solution the focus is on capturing the offender. However, Grangé resorted to an unexpected violation of the detective formula: in the second book it is found out that all the investigation in the “Lontano” actually failed, the innocents of crime were punished, and the main secret remained unsolved.

The “Congo Requiem” novel, being a direct sequel to “Lontano”, changes its genre content. The police investigation immediately turns into a “victim investigation”, a professional sequence come unstuck, but the intuitive search and the constant threat of life dominate, and an offender perceives a hero as a future victim. These genre characteristics are preserved in the second half of the novel, when the hero returns to France, where the old landmarks should be restored, but all of his acts lead only to tragedies, and the offender is punished by an amateur – Loïc (Erwan’s younger brother).

Thus, the “The African Diptych” novels represent the various invariants of detective – the “police detective” and “the victim’s investigation”. It testifies to Jean-Christophe Grange’s masterful possession of various detective forms.

Key words: Grangé, genre, detective, police detective, victim’s investigation.

*Пшеничная М. С.,**кандидат филологических наук,**старший преподаватель кафедры истории зарубежной литературы и классической филологии
Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина*

СИСТЕМА МОТИВОВ И СЮЖЕТНО-КОМПОЗИЦИОННАЯ СТРУКТУРА РОМАНА ДЖ. М. КУТЗЕЕ «ХУДОЖНИК ПЕТЕРБУРГА»

Анотація. Стаття присвячена аналізу специфіки сюжетно-композиційної побудови твору, яка є жанроутворюючим фактором роману Дж.М. Кутзее «Митець Петербурга». Тричастинна побудова твору Дж.М. Кутзее вказує на його належність до роману про митця, а герой-художник, композиційні особливості і система мотивів, які є основними елементами внутрішньої структури цього жанрового різновиду, в черговий раз підтверджують це. На перший план висувається свідомість творчої особистості і внутрішні переживання героя-письменника, а зовнішні обставини життя протагоніста стають спусковим гачком для створення роману «Біси», який герой пише в останньому розділі.

Автор статті аналізує внутрішню композицію твору, яку організовує система мотивів, завдяки чому можна виявити основний зміст роману. Окремо увагу приділено вивченню розгалуженій системі мотивів твору: пошуку, смерті, гри, які підпорядковані і тісно пов'язані з лейтмотивом роману про митця – мотивом творіння. Це пояснюється тим, що акцент зроблено на постаті художника і на свідомості творчої особистості, а події в романі подані кризь призму художньої свідомості героя-письменника, через що вони зображуються як щось штучне, фікційне, подібно до того, як це відбувається в книзі або театрі. Навіть відносини між героєм-Достоевським і Нечаєвим будуються за принципом гри, в яку також втягнуто художню свідомість митця. Все, що відбувається навколо протагоніста, сприймається ним або як результат творчості (люди, яких він зустрічає, здаються йому персонажами своїх романів), або як можливий сюжет для нового творіння.

У романі «Митець Петербурга» тісно переплетені мотив пошуку і мотив смерті. Намагаючись «оживити» пасинка у романі, герой долає і власну смерть, наділяючи себе безсмертям за рахунок увіковічення себе у своєму романі. Через смерть Павла герой опиняється у межовій ситуації, адже тепер він постійно відчуває присутність смерті, що дозволяє йому зіштовхнутись із трансцендентним світом, саме тим світом, картини (ведіння) з якого переслідують його. Сила творчості виривається з потойбічного світу і охоплює письменника немов «біс», який «примушує» героя-Достоевського писати роман.

Ключові слова: композиція, мотив творіння, мотив гри, мотив пошуку, мотив смерті, творчість, роман про митця.

Постановка проблеми. Рассмотрение внутренней композиции произведения, а именно структуры художественного содержания как его внутреннюю основу, является весьма важным и значимым для понимания текста, поскольку именно она

позволяет определить целостность, совершенство и единство романа.

Анализ последних исследований и публикаций. В научной традиции уже совершались попытки рассмотрения рецептивных мотивов в романе Дж.М. Кутзее, А. Андреадис [1], А.Е. Беззубцем-Кондаковым [2], А.В. Кебой [3] и другими, однако системного изучения мотивов «Художника Петербурга», что позволяет определить единый инвариант, организующий внутреннюю композицию произведения, еще не предпринималось, что и обуславливает актуальность работы.

Цель статьи – изучить сюжетно-композиционную структуру и систему мотивов в романе Дж.М. Кутзее «Художник Петербурга».

Изложение основного материала. Сюжетно-композиционное построение романа Дж.М. Кутзее имеет трехчастную структуру и состоит из *жизнеописания, произведения художника и рассуждений об искусстве*, что присуще роману о художнике (Н.С. Бочкарева [4]). В романе «Художник Петербурга» внимание концентрируется на жизнеописании героя-художника, что приводит к смешению жанра биографии и жанра романа, и к появлению гибридной формы – романа-биографии (роман, в основу которого положено жизнеописание героя). Под жизнеописанием, вслед за Н.С. Бочкаревой, автор понимает не только и не столько повествование о жизненном пути, а именно рассказ о *творческом пути* художника. Следовательно, биография творческой личности рассматривается как «духовное становление человека», а «жизнь как творение «нового мира», житнетворчество как процесс» [4, с. 18].

Произведение искусства художника – это роман «Бесь», который в итоге начинает писать герой-Достоевский, а рассуждения об искусстве представлены в виде обсуждений литературных произведений (рассказа Павла, романа протагониста «Преступление и наказание»). Фокус в романе переносится на сознание творческой личности и внутренние переживания героя-писателя, а внешние обстоятельства жизни протагониста (смерть Пасынка, встречи с Нечаевым) становятся спусковым крючком для создания романа «Бесь», который герой-Достоевский пишет в последней главе.

На первый взгляд роман «Художник Петербурга» строится по принципу детектива, в котором доминирует мотив расследования (герой-Достоевский пытается выяснить причины гибели Павла), но при более внимательном рассмотрении текста можно увидеть, что на первый план выдвигается мотив творения, с которым тесно переплетен такой рецептивный мотив творчества Ф.М. Достоевского как мотив игры. В целом

сюжетно-композиційну структуру роману організовує система мотивів, яка і виявляє основне зміст творіння.

Під мотивом прийнято розуміти якийсь «компонент творіння, який має підвищену значущість (семантичної насиченості). Він активно причає до теми і концепції (ідеї) творіння, але йому не тождественен» [5, с. 279]. Російський філолог Б.Н. Путилов вважає, що мотив виконує сюжетообразуючу функцію і «закладає в собі зерно подальшого розвитку і часто конфліктне початок» [6, с. 179]. Исследователь пише: «Мотиви мають продуцируючу силу, причому породжувані ними ситуації, колізії не довільні, але внутрішньо обумовлені <...> мотив <...> може задавати цілий пучок подальших значень, а його власний глибокий зміст відкриється лише «обратним» шляхом через осмислення всього сюжету з його розв'язкою» [6, с. 179–180]. По словам Б.Н. Путилова, мотив варіює, трансформується в своїх значеннях, «іграє» різними семантичними відтінками і, вступаючи в контакт з іншими мотивами, утворює єдиний семантичний інваріант. Тому в творінні виникає цілий пучок мотивів, оскільки вони взаємопов'язані і в оповістальному плані, і семантично [6, с. 181].

Оскільки в романі Дж.М. Кутзее акцент робиться на особистості художника і на свідомості творчої особистості, то магистральним мотивом в творінні, який підчиняє собі всі інші мотиви, буде мотив творіння. Події в романі подані крізь призму художнього свідомості героя-писателя, тому відбуваються описується як щось мистецьке, фікціонерне, подібно тому, як це відбувається в театрі або в книзі. Герой каже про те, що «веде себе як персонаж з книги» [7, с. 35]. Максимов стверджує, що після закриття справи герою-Достоевському не доведеться більше з ним зустрічатися: «<...> я своє існування припинив точно так, як перестає існувати книжковий персонаж, стоїть тільки закрити книгу» [7, с. 188]. Так, діючі особи в романі вважають себе неотъемлемою частиною творіння, складовою художнього світу.

Перша зустріч героя-Достоевського з Нецаєвим зображується як сцена в театрі: Нецаєв, переодягнутий в жіночий одяг, якого протагоніст спочатку приймає за оперну певицю; герой-Достоевський з'являється як «забутий репліку актор» [7, с. 123]; обидва вони – «два гравця <...>, а третій знаходиться в кімнаті [чухонка], наглядачка, <...> вона теж грає свою партію?» [7, с. 127]. В оригіналі використовується багатозначне слово «player», яке можна перекласти як «гравець», і як «актор», а фраза «play the part», що стосується до чухонки, вказує на те, що і перші двоє швидше актори, а не гравці.

В цілому відносини між героєм-Достоевським і Нецаєвим мають ігровий характер, про що каже і сам протагоніст: «Він уже не розуміє тепер, <...> чи він грає з Нецаєвим, Нецаєв чи з ним» [7, с. 242]. Ігра між героями виглядає так: герой-Достоевський грає роль проповідника, спробує навести революціонера на шлях істинний; Нецаєв ж організовує ігру, метою якої – змусити писателя брати участь в діяльності організації «Народної правди» і стати автором пропагандистських листівок. Для цього Нецаєв влаштує цілий спектакль: зав'язує очі герою-Достоевському і веде його в підпілля, де знаходяться голодні дітишки і їх

мати-проститутки, щоб «погрузити» писателя в світ «знижених і осорблених», про яких той пише. «Не пора ли вам хоча спробувати пожити однією життям з убитими, замість того, щоб жити вдома, да писати про них» [7, с. 247], – запитує героя-Достоевського Нецаєв і далі заявляє: «Вам не доводиться повертатися додому і занести в записну книжку цей підвал і цих дітей» [7, с. 247].

Створюється враження, що Нецаєв свідомо відтворює сцену з роману «Преступлення і покарання» (важливо відзначити, що саме перед своїм з'явленням Нецаєв каже про Раскольникове), яка може стати епізодом подальшого творіння писателя. Однак можна передбачити, що саме в свідомості героя ці діти і їх мати асоціюються з персонажами з його роману. Герой-Достоевський навіть не може повірити, що її зовуть Соней («Жінка – неужели її і прямо зовуть Соней?» [7, с. 251]). В ігру втягнуто художнє свідомість писателя, який у всьому бачить або джерело творіння, або його плоди. Той же дослідник Максимов асоціюється з героєм-художником з одним з персонажів романів писателя (з Порфирієм Петровичем з «Преступлення і покарання»). Сам герой таких чітких аналогій не проводить, але ці персонажі (Максимов, Соня, діти в підпіллі) з'являються перед ним в образах, невідомо створених самими.

В романі мотив ігри пов'язаний з особливостями особистості героя-Достоевського і втілюється в романі як у вигляді пристрасті Ф.М. Достоевського до азартних ігор, так і у вигляді сценічної ігри, яка відображає специфічне сприйняття відбуваючого героєм-художником. В ситуації на кладбищі, побачивши номер на могилі сина, в свідомості героя-Достоевського виникає асоціація з іграми: «Перше ніж він побачив ці семерки і четверки, він подумав: «Ніколи не буду більше ставити на сім» [7, с. 12], після чого він падає на коліна, безконтрольно плаче і думає: «Що за єврейський спектакль!» [7, с. 14]. Різні втілення мотиву ігри взаємодіють в романі Дж.М. Кутзее, тому конкретні ситуації виявляються багатозначними.

Ігра передбачає наявність гравця, людини собі не належачого, знаходячись під владою пристрастей, коїм і є герой-Достоевський, основною пристрастю якого стає творіння. Само творіння в романі Дж.М. Кутзее метафорично представлено у вигляді мотиву «бесовщини», який відображає і «нецаєвщину». Протагоніст творить, перебуваючи в стані безумства: «написане може виявитися творінням безумця – отвратительним, непристойним, бешенним» [7, с. 24]. Він розуміє, що одержим творінням як бешеном, до якого не може протистояти: «Він думає про безумстві, струсяючи по жилкам його правої руки, стекаючому на папір з кончиків його пальців, з пера. Безумство кроється в ньому, він ховається в безумстві <...> Все одночасно. Лес і бес. В подібному стані духа він сидить за столом <...>» [7, с. 299, 305].

Процес створіння в романі Дж.М. Кутзее отождествляється з бешеном, повністю поглинаючим героя-Достоевського: «Він уже собою не володіє <...>», «Безумство лється рівним потоком, так що йому не доводиться навіть окувати перо в чорнила», «<...> сам я сліду за пером, пляшущим передо мною», «чи хоча він сидить за столом настільки спокійно, він – людина, увлечений смертю» [7, с. 24, 300, 312].

Важливим для роману Дж.М. Кутзее стає мотив пошуку, оскільки герой шукає спосіб наблизитися до Павлу, поговорити

с ним. И для этого протагонист использует все возможные средства: он облачается в костюм пасынка, чтобы вызвать видение Павла; он пытается «вычитать» его из дневников сына; сближаясь с Анной Сергеевной, он пытается дотянуться к нему. В такие моменты он проваливается в бессознательное, «видение рушится на него, овладевает им и исчезает» [7, с. 72]. Анна Сергеевна же утверждает, что именно герой-Достоевский должен вернуть Павла к жизни («вам, а не мне возвращать его к жизни» [7, с. 180]) с помощью своего творчества. И действительно, в самом конце романа герой творит образ Ставрогина, прототипом которого отчасти является Павел, и в этот момент он будто сливается с пасынком. Таким образом, герой находит возможность вернуть Павла к жизни и единственным действующим способом для этого становится созидание.

Сквозным мотивом в романе Дж.М. Кутзее является мотив смерти, который воплощается в сюжетной линии романа и создается за счет образов-символов: собаки, сна, припадка, видения, пропасти. Смерть (гибель Павла) с самого начала романа является испытанием на жизненную пригодность героя-Достоевского, поскольку именно это событие ввергает героя в пограничную ситуацию, заставляет его осмыслить свое существование, определить подлинность своего выбора в этой ситуации. Во второй главе романа на Елагином острове, где находится кладбище, протагонисту встречается «седой, искалеченный пес» [7, с. 12] – символ смерти в древних мифологиях [8, с. 73, 241–242, 1137], не зря этот остров герой называет «собачим». Образ собаки неоднократно встречается и далее в романе: вой собаки будит героя-Достоевского, который тот в полудреме принимает за голос Павла, зовущего его с того света; саму смерть герой описывает как старую собаку: «Смерть, пришедшая раньше срока, не оглушить и пожрать его, а просто побыть подле него. Точно собака, поселившаяся с ним рядом, большая серая собака, слепая, глухая» [7, с. 67].

Герой на протяжении всего романа чувствует себя на пороге смерти, что влияет на и так неустойчивую психику писателя и провоцирует частые припадки. Сами же припадки – «провалы в пустоту – словно смерч вырывают малый кусок его жизни» [7, с. 89]. Именно пограничное состояние (ожидание смерти), в котором теперь перманентно пребывает герой, позволяет ему соприкоснуться с трансцендентным миром, с самим Богом. Протагонист как-то осознает: «Невозможно, чтобы увиденное им только что произошло в действительности. То, что он видел, пришло из другого мира, хорошо ему знакомого мира, из другого существования. Он словно в первый раз пережил припадок, сохраняя сознание» [7, с. 273].

Знакомый мир, о котором говорится в романе, является ничем иным как художественным миром романов героя-Достоевского, поскольку увиденное им зачастую ассоциируется с эпизодами его произведений, а видения, картины, предстающие перед ним, становятся источником для творчества. Проникновение героя-Достоевского в потусторонний мир подкрепляется мотивом сна, пронизывающим весь роман, и видениями, внезапно нахлынувшими, а также припадками эпилепсии, которые «вырывают героя из времени человеческого»: «ему снится сон», «он погружается в урывчатый сон», «его посещает яснейшее из видений», «ему порой видится», «вновь возвращается видение», «эти припадки <...> – это провалы в пустоту» и так далее [7, с. 22, 24, 36, 99, 89, 306]. Таким образом, сны, припадки, видения, провалы – это момент выхода героя в бессознательное, экзистенциальный миг про-

никновения героя в небытие, откуда протагонист черпает вдохновение для творчества.

Под конец романа герой ощущает потребность сделать выбор: «Остается лишь сделать выбор<...> выбор, лишенный выбора» [7, с. 298–304]. Несколько раз в романе писателю является картина осквернения девочки, которую он никак не решается записать: «Ему не составляет труда вообразить эту девочку [Матрену], доведенную до иступления», «она могла бы лежать перед ним нагой», «вновь возвращается видение <...> в комнате лежит рядом с мужчиной нагая девочка<...>» [7, с. 97–98, 307].

В последней главе романа после очередной такой картины герой-Достоевский «вскакивает, охваченный нетерпением» и начинает писать текст «Квартира». В этот момент протагонист чувствует, что «в какой-то мере он – Павел Исаев, хотя и называет себя другим именем <...>. Он прошел через врата смерти и возвратился <...>. Он не бог, но уже и не вполне человек» [7, с. 308]. После описания этой сцены он «встает, оставляя два написанных листа лежать на столе», зная, что Матрена прочтет их. Герой сделал выбор, написал недозволенные эпизоды, чтобы вызвать Господа на диалог: «Это покушение на невинность ребенка. Преступление, за которое ему не будет прощения <...>. Теперь Бог обязан заговорить с ним».

Все эти картины, видения, мысли – «привычный старый лабиринт. Все та же его игра, только в ином обличье. Он играет потому, что Бог молчит. Играет, чтобы заставить Бога заговорить» [7, с. 301]. Герой-Достоевский взывает к Богу, поскольку, как религиозный человек, он пытается найти основу для своего существования и для существования Павла. Вставные тексты, написанные рукой протагониста, предвещают замечания повествователя: «Он пишет для себя. Пишет для вечности. Пишет для мертвого юноши» [7, с. 312]. Таким образом, он находит основу экзистенции в вечности, и этой вечностью становится его творчество.

Испытание художественной гениальности героя в романе Дж.М. Кутзее тесно связано с «погружением» героя-Достоевского в некий мир, благодаря чему в него врывается стихия творчества и навеивает картины, которые он должен записать. Испытание состоит в том, что картины эти не всегда пристойные и за героем остается выбор писать их или нет. В итоге протагонист подчиняется творчеству, признавая первенство письма и следуя «за пером, пляшущим» перед ним [7, с. 300].

Выводы. Сюжетно-композиционную структуру произведения организывает система мотивов, состоящая из мотива игры, смерти, бесовщины и поиска, которые подчинены и тесно связаны в романе с мотивом творчества. Так, мотивная система романа выявляет основное содержание произведения (роман о художнике) и образует единый семантический инвариант – мотив творения.

Перспектива дальнейшего исследования заключается в изучении мотива творения (творчества) и его вариантов в других постмодернистских вариациях романа о художнике.

Литература:

1. Andreadis A. The Master of Petersburg. A novel by J.M. Coetzee [Electronic resource]. URL: <http://www.toseekoutnewlife.com/coetzee.html>.
2. Беззубцев-Кондаков А.Е. Двусмысленность пустыни. Про творчество Дж.М. Кутзее [Электронный ресурс] : Топос. 2009. URL: <http://www.topos.ru/article/6548>.

3. Кеба О.В. Роман Дж.М. Кутсі «Володар Петербурга» як фікційна біографія / Питання літературознавства. № 96. 2017. С. 71–93.
4. Бочкарева Н.С. Роман о художнике как «роман творение»: генезис и поэтика. Пермь : Из-во Пермского университета, 2001. 252 с.
5. Хализев В.Е. Теория литературы. Москва : Высшая школа, 2004. 405 с.
6. Путилов Б.Н. Мотив как сюжетобразующий элемент // Типологические исследования по фольклору. Москва : Наука, 1975. С. 172–183
7. Кутзее Дж.М. Осень в Петербурге : роман / пер. с англ. С. Ильина. М. : Эксмо, 2010. 320 с.
8. Мифы народов мира. Энциклопедия / под ред. С.А. Токарева. Москва : Электронное издательство, 2008. 1147 с.

Pshenychnaya M. The system of motifs and subject-compositional structure of the novel “The Master of Petersburg” by J. M. Coetzee

Summary. The article deals with an analysis of the plot-composite construction’s specificity, which is a genre-formatting factor of the novel “The Master of Petersburg” by J.M. Coetzee. The tree-parts construction of J.M. Coetzee’s work indicates the belonging to the novel about an artist, and the hero-artist, compositional features and structure of motifs, being the main elements of the internal structure of this genre variety, confirm its genre identity one time more. The consciousness of the creative person and the inner experiences of the hero-writer are highlighted, and the external circumstances of the life of the protagonist become a trigger for creating the novel “The Possessed”, which the hero writes in the last chapter.

The internal composition of the work, organized by motifs’ system due to which the main content of the novel can be

revealed, is analyzed. Particular attention is paid to the study of the ramified system of motifs of the novel: search, death, game, which are subordinated and closely related to the leitmotif of the novel about an artist – the motif of creativity. This is due to the fact that the emphasis is on the personality of the artist and on the consciousness of the creative person, and the events in the novel are presented through the prism of the artistic consciousness of the hero-writer, so events is described as something artificial, fictitious, similar to occurrences in the book or at the theater.

The relationship between the hero-Dostoevsky and Nechaev is built on the principle of a game in which the artistic consciousness of the hero-writer is also drawn. Everything around him is perceived by the hero-Dostoevsky either as a result of creativity (people whom he meet, seem to him to be characters of his novels), or as a possible plot for his creation.

The motif of the search and the motif of death are closely intertwined in the novel “The Master of Petersburg”. Trying to “revive” the stepson in his creation, the hero overcomes his own death and provides himself with immortality, perpetuating himself in his creation. Pavel’s death plunges the hero into in-between state, where the hero-Dostoevsky feels the presence of death near him, which allows him to come into contact with the transcendental world, the world from which he is haunted by pictures (phantoms) that he cannot resist. The power of creativity, surging up from the other world, embraces the hero-writer like a “demon” and in this state of mind he begins to write his novel.

Key words: composition, motif of creating, motif of play, motif of search, motif of death, creation, the novel about an artist.

Салимов Ш. А.,

*науковий співробітник Інститута рукописів імені Мухаммеда Фізулі
Національної академії наук Азербайджана*

ЛЮБОВНАЯ ЛИРИКА РУХИ БАГДАДИ

Анотація. Мета дослідження: У статті автор приділяє увагу опису коханої, концепції краси в любовній ліриці Рухи Багдаді і проводить порівняльний аналіз. Звертає увагу на новий образ мислення в османській, азербайджансько-турецькій поезії, що виник у літературному середовищі Багдада XVI століття після Насімі і Мухаммеда Фізулі. Посилаючись на Диван Рухи Багдаді, наводить різні зразки з любовної лірики поета та аналізує її особливості.

У статті проаналізовано любовну поезію Рухи Багдаді, його ліричні газелі про любов, з огляду на що можна зробити висновок: якщо мотиви божественної любові поета, якими насичені його твори, спираються на літературні традиції, то ліричні вірші з новими реалістичними елементами є натяком на формування в XVI столітті в Багдаді азербайджансько-тюркського вірша з новим змістом.

У період життя і творчості Рухи класичні літературні традиції ще існували, література ж нового покоління тільки починала створюватися. Це відбилося у виборі і тематики, і форми. Словесна і смислова краса, засоби художньої виразності і кожна поетична фігура були відображені з високою художньою майстерністю.

У творчості Рухи Багдаді переважав жанр газелі, він писав прекрасні твори ліричних віршів у жанрі газелі. Його газелі є чудовими зразками класичних віршів. Подібно до інших ліриків, в його віршах поняття «автор» і «закоханий» тотожні. Лірика Рухи, загалом, вплинула на подальший розвиток тюркомовної літератури, надалі з'явилися і послідовники.

Методологія дослідження. Було досліджено зміст, що виражає ліричну творчість поета, його спосіб мислення. Зокрема, було використано метод історичного порівняння і посилення на твори азербайджанських і зарубіжних дослідників.

Наукова новизна. Актуальна тематика таких символів кохання, як обличчя, щоки, родимка, очі, губи і брови, обґрунтовується серйозними і систематичними дослідженнями. Представлено ґрунтовні факти метафоричного змісту любовної лірики для прояву цілісної системи творчості Рухи Багдаді.

Висновки. Поет XVI століття Рухи Багдаді, спадщина якого дійшла до наших днів, глибоко опанував творчістю майстрів літературного середовища Багдада, особливо великого Фізулі, освоїв тонкощі науки класичної східної поезії, а також таємниці суфійської філософії.

Ключові слова: Рухи, Багдад, обличчя, щока, привид, Хабіб, любов, терпіння, поезія, Насімі, Фізулі.

Постановка проблеми. Любовная лирика в творчестве Рухи Багдади особенно выделялась в насыщенной азербайджанской поэзии Багдада в Средние века на общем художественно-эстетическом фоне. Содержание, выражаемое автором, сформированный им образ мышления, функциональный характер своего рода обогатили типологическую специфику литературно-художественного мышления. Красота классиче-

ской литературы, а также художественно-эстетической мысли Средних веков, особенно XV–XVI веков, оцениваются именно любовной лирикой, символикой красоты, характером разнообразия оттенков метафорического содержания.

Любовь являлась одной из основных тем, к которым обращался Рухи Багдади. Как и в истории литературы, предшествующей XVI веку, героем произведений Рухи является влюбленный. Подобно всем лирикам, в своих стихах Рухи говорит языком влюбленного. Его лирический герой – это романтический образ, своими мечтами и желаниями стоящий на стреме всех границ и законов и обогащенный реалистичными описаниями, что определяет общее направление лирики поэта в целом.

Анализ последних исследований и публикаций. Жизнь Рухи Багдади, его лирическое творчество отразилось в исследованиях турецких ученых, в рукописных источниках в достаточно подробной и более или менее объективной форме, этим самым предопределяется их ценность первоисточника. Многие литературоведы XX–XXI веков исследовали и отразили в своих работах любовную лирику Рухи Багдади с разных контекстов: Н.С. Банарлы – в «Иллюстрированной истории тюркской литературы», А. Гельпынарлы – в «Насими-Усули-Рухи», М. Коджатурк – в «Истории тюркской литературы», А. Кабаклы – в «Тюркской литературе», О. Нихат – в «Понятии стихотворения у Рухи», Ф.К. Тимурташ – в «Тюркской литературе в истории», А. Мусабейли – в «Азербайджанской литературе, возникшей в Багдаде, и Диване Рухи Багдади (2011)», Е. Бабаев – в «Истории азербайджанской литературы: XIII–XVIII века (2014)».

Европейские авторы Хаммер и Гибб в работе «История османского стиха», посвященной османской литературе, уделили внимание и лирике Рухи [1, с. 135].

Е.Ж. Вилкинсон Гибб (1857–1901) считал Рухи одним из лучших поэтов Багдада XVI века [2, с. 186; 3, с. 553].

Монументальное произведение Е.Ж. Вилкинсона Гибба «История османской поэзии» в 6 томах было переведено на турецкий язык и издано в Турции в 1999 году.

В рукописях Библиотеки Гота Дюкала, сформированной в Вене в 1864 году, имеются сведения о Рухи и его газелях [4, с. 172].

В своем творчестве Рухи уделит широкое место жанру газелей, и сама тематика газелей очень разнообразна и красочна. Хотя основной темой и сюжетом газелей была любовь, в его газелях описывались и другие сферы жизни, воспевались философско-общественные идеи [5, с. 353].

Художественное слово проявило себя в смысло-содержательном характере, в форме, лингвостилистической красоте, музыкальной гармонии и оттенках, эстетикой и системой сравнений, логической связью и внутритекстовом единством и с других сторон благодаря перу именно этого

азербайджанського поета, досягнув самого високого і непереможного рівня [6, с. 436].

Рухи Багдади можна віднести до числа майстрів пера, котрі со словами творили чудеса, котрі стали вважатися гордістю світової поезії в якості авторів унікальних ліричних творів. Дослідження, пов'язані з творчістю поета, продовжуються і по сей день.

Цель статьи – виявити функціональність і своєобразні моменти символіки любові в творчестві Рухи Багдади, а також особливості самої лірики.

Изложение основного материала. Азербайджанці були одним з трьох основних народів, населяли територію Ірака з давніх часів. Сьогодні азербайджанські турки (туркмени) живуть на території Ірака в Мосулі, Киркуке, Талль-Афаре, Синджаре і сирійській області Байірбуджаг. Наречіє іракських туркманів, в відмінні від інших тюркоязычних народів, в тому числі і османів, ближче до азербайджанському. Релігійні погляди іракських азербайджанців даних територій, в частині, зміцившись в період Ахкюнлу, пов'язані з шиїзмом.

В XV столітті Багдад знаходився під владою держави Ахкюнлу. Закріплення влади шаха Ісмаїла Сафаві в Багдаді в 1508 році ще більше зміцнило потік азербайджанців, видно, що сприяло формуванню азербайджанської літератури в Багдаді. В часі XVI століття в Багдаді з'явилися великі азербайджанські поети і відомі письменники. Мухаммед Физулі, Ехді Багдади, Шемсі Багдади, Гусні Багдади, Рінді Багдади, Зохді Багдади, Мураді Багдади, Гусні Багдади, Елмі Багдади, Келай Багдади, Заї Багдади, Зехні Багдади, Земирі, Фазлі Мевлана (Физулі оглу) і Рухи Багдади були відомими авторами епохи. Відомий поет-гуманіст Рухи Багдади також, як великий Мухаммед Физулі, був вихідцем з Багдадської літературної середовища.

В початку XV століття азербайджанської поезії належала провідна роль в Багдаді. Ціле покоління азербайджанських авторів, вирощене на прогресивних класических традиціях такого корифея, як Физулі, прийшло до нового етапу ідейно-естетических досягнень саме в Багдаді в XVI столітті.

Ліричне творчість Рухи Багдади (1544–1606) є особливим періодом азербайджанської поезії в літературній середі Багдада XVI століття після Імадеддіна Несімі і великого Физулі. Рухи Багдади народився в 1544 році в Багдаді, жив і творив в Багдаді, отримав прекрасну освіту, був майстром дивана, знавцем всіх тонкостей науки класическої східної поезії, глибоко знав тайни суфійської філософії. Він порівнював себе з піском, який приносить вітер любові з пустини Багдада.

Основну тематику лірики Рухи Багдади складали газели. Поет підкреслює, що для написання віршів потрібно влюбитися. Вірші, написані таким чином незалежно від їх стилю, прекрасні. Саме тому поезію дивана називають «поезією любові». Любов – це найвище почуття, яке люди відчувають з покоління в покоління.

В XVI столітті тема любові була основною в літературі дивана, більшість віршів писали саме на цю тему. Любов в літературі дивана була темою в різних родах підрадянних, описаних і уподіблених. Всі ці різноманітні відтінки, уподіблення і метафори знайшли своє відображення в поезії дивана [7, с. 283].

Божественне або колдовське почуття, яке називають любов'ю, є основною темою віршів. Любима ж є творенням, здатним дарувати життя. Тема любові завжди була ключовою і в творчестві великого Физулі. Він говорить:

Eşq imiş həg nə var ələmdə,

Elm bir qeylü-qal imiş ancaq [8, с. 306]. (*Все в світі – це любов, Оказалось, что наука это пустословие*).

Рухи Багдади вважав, що любовна лірика обречена на відомість. Волшебник слова, поет любові і краси бачить в красоті коханої проявлення вищої предвечної волі. Він описує губи коханої, її щіки і родинки, зводячи красоту до основи життя:

Sahanda hər kimi görsən məhəbbətə tələbkardır,

Onunçün dillərdə söylənən göftəri-məhəbbətdir [9, с. 446].

(*Кого бачиш, всі в світі вимагають любові, тому все сказане є любов'ю*).

В творчестві Рухи в одному бейте зустрічаємо декілька уподіблень. Говорячи про вірші в класическій літературі, перше, що приходить на думку, це мистецтво уподіблення. В дивані поета іноді в кожному бейте зустрічаємо один або декілька подібних прикладів. Використання уподіблень для більш вражаючого висловлювання є особливістю літератури дивана. Більшість уподіблень, використовуваних в ліриці Рухи, пов'язані з обличчям, щікою і родинкою. Подібні порівняння використовуються в більш ніж 400 газелях поета. Велика кількість бейтів з «Дивана» Рухи, пов'язаних з цими символами краси, дають нам можливість утвердити, що в 1115 газелях Рухи є бейти, де 270 раз описуються щіки, 132 раз – черта обличчя і 39 раз – родинка.

Ey könül, şad ol ki, halın əz edərlər yarinə

Xətti-səbzün bir yana, xali-siyahın bir yana (Рухи Багдади).

(*Душа, радіуйся любові, красивим обличчям, родинкам коханих*).

Черта обличчя, родинки, очі і щіки – найчастіше привертають увагу влюбленого, надають любові очарування і завоюють серце влюбленого [10, с. 164]. Хоча в ліриці Рухи замість слова «лицо» використовувалися фрази «рух, рухсар (доброжелательний), ариз» (П. «щіка»), але підрадянвалися щіки, котрі описувалися разом з родинками і волоссями. Нежные, ніжні, рожеві щіки, рожеві щіки і красиві обличчя використовуються в якості синонімів слова «щіка». Описується також соромливість дівчини [11, с. 163].

Слово «рух» в творчестві Рухи запозичено з творчестві Физулі. У Физулі слово «рух» олицетворяє вершину краси:

Şahdər hüsn büsətində bu gün ol gülrux,

Ey Füzuli, məni avarə sürülmüş beydəq [12, с. 181].

(*Рожеві щіки губи, як коралли. О, Физулі, мене вона залишила ні з чим*).

Рухи відзначає два шляхи людини, який влюбився, і знаходиться в «невиліковній скорбі» любові. Існують дві речі, які може зробити влюблений чоловік: або боротися або покортися долі і ухажувати за затворником:

Dün bir əhli dərdə eşqin çarəsin sordum, dedi:

Ya səfərdir, ya təhəmmül, ikidən xali degül (*Спросил я у страдальця: «как мне быть?». Быть терпеливым или удалиться*) [3, с. 702].

Любовь была главной темой газелей в лирике великого Физулі, которые сделали известным его на всем Востоке. Он искусно создает образ влюбленного:

Yar ilə agyarı həmdəm görməyə olsa idi səbr,
Tərki gurbət eyləyib əzmi-diyar etməzmi edim
(Нет сил мне видеть милую с соперником моим. Вернулся
я опять из дальних стран) [13, с. 115].

Что касается творчества Рухи Багдади, в центре его лирики мы видим образ возлюбленной, которая держит на расстоянии своего воздыхателя.

Любовно-лирические газели Рухи раскрывают глубину социально-философского мышления поэта. Он описывает упоение, трепет, мление, негу страсти, волнение и бурю чувств, полноту любви, восторг наслаждения, сладость грусти, блаженство страдания, ненасытную жажду слез, тоскливое порывание в недосягаемую даль:

Ləlini sun xəstənə, – dedim, dedi:
Xəstəyi-eşq olana uoqdur əlac (Хоть дает больному
все богатства мира. Болезнь любви не вылечить ничем)
[14, с. 76].

Поэт духовно был близок к народу. Следует также отметить, что газели Рухи делятся на бейты, связанные между собой внутренней гармонией, интонацией и смысло-содержанием:

Məst olub, ey gül, qoya zərin külahın bir yana,
Eylə dəvasın bu gün xurşidü mahın bir yana.
Halini aşıqlərin görməkdə, eşitməkdədir,
Guşi-huşun bir yana, çeşmi-siyahın bir yana.
(Я опьянен любовью луноликой, Разлей бальзам на раненную
душу. Услышь стенания влюбленных) [15, с. 37].

Образ и мысль в творчестве Рухи является высокохудожественным образом:

Ölür gedər, gözəlin, ağzi dadini bilməz,
Leyk gəmin qoyub ol xəstə kim, nəbat istər.
(Уж коль красавица не станет зельем. Больному от любви
и сласти не нужны) [15, с. 181].

Часть газелей Рухи посвящены лишь мирским вопросам, то есть отношению человека к человеку, к природе и к миру. В некоторых стихотворениях общественно-социального содержания автор жалуется на вероломство красавиц, ненадежность мира, тем не менее в большей части газелей, напротив, озвучивает позитивные мысли, чувства влюбленности:

Zövqi-vəslin nə layiq əğyarə,
Əhli-dərd olmayan dəva neylər?
(Соперник не достоин встречи. Зачем лекарства не болев-
шему давать) [15, с. 109].

Поэт называет человека самым значимым существом и высоко оценивает чувства любви человека и его красоту в своих газелях. Он восхваляет как внешнюю, так и внутреннюю его красоту:

Naz ilə geysə əgninə dilbər səpid-sürx,
Çeşmim döğər ayağınə gövhəri səpid-sürx.
(Прелестница, одевшись в бело-красные шелка, стоит
потупив томно взгляд).

В сравнении с произведениями Физули в газелях Рухи на мировую тематику очень мало арабских и персидских слов. Он искусно использовал художественные слова и выражения. Редифы, использованные автором, связаны с предыдущими словами и тем самым становятся содержательными:

Səadətə səğəfrəz olduğundan şadman olma,
Gəl insaf et kiminlə başə çıqmışdır fəna dünyə.
(Не кичись счастьем. Все мы в этом мире тленны)
[15, с. 38].

Возлюбленный украшает природу своей красотой, а красота природы освещает возлюбленного утренней зарей, опрыскивает его волосы множеством ароматов:

Bir gədadır dil ki, çeşmi xan ehsanındadır,
Bir işiqdır göz ki, xaki-payinə möhtacdır.
(Язык – слуга такого хана, как глаза. Глаза же свет, кото-
рому нужна она) [15, с. 189].

Гармоничное сравнительное описание природы и красавицы являются источником вдохновения стихотворений Рухи. В этом сопоставлении природная красота переносилась на любимую, красота же любимой превращала природу в совершенно другой мир:

Gəlməz o şuxdən vəfa kim, rəvişi yəman ola,
Aşıqə eyləyüb cəfa, geyriyə mehriban ola.
Gögləğə çıqmada fəğan, yar isə geyrə mehriban,
Qorqum odur ki, nəğəhan bir gün arada qan ola [15, с. 184].
(Не жди ты верность от красавиц роковых, Та, кто нежна
с другим, лишь доставляет муки. Не приведи Аллах прольется
чья-то кровь).

Данную газель, которая является продуктом высочайшего поэтического вдохновения, можно считать произведением, каждый бейт которого прокладывает новую тропинку. Выражения служат той же цели на языке поэта. Метафорическое выражение понятия «любимая» является эмоциональным средством стихотворного языка Рухи.

Gül ki, üşşaq eyləsün, ey göncəyi-rəna, səfa,
Göncə açıldıqca eylər bülbüli-şeyda səfa [9, с. 307].
(Бутон прекрасный радуется, бодрит. Раскрывшись он рож-
дает чувства).

Словосочетание «прекрасный бутон» в первой строке подразумевает любимую; это объясняют последующие строки – я в нее так влюблен, как соловей влюблен в цветок. «Любимая», «красавица» заменяются «цветком», вся красота цветка переносится на любимую, также поэтически обуславливается красота, чистота, душистость любимой, подобно цветку – природного творения. В хороший для него день, когда к поэту приходит вдохновение, душа его окрыляется, перо его стремится описывать человеческую красоту и говорит «любимой»: «Тот, кто сможет разрушить эти чары – святой».

Fikr etmə ki, səndən edəvüz qəti-məhəbbət
Kim, bizdə olan mehrü məhəbbət əzəlidir.
Nəfsi-əjdəri kim, gənci-dilin oldi tilsimi,
Nər kim o tilsimi boza bildisə vəlidir [15, с. 138].
(Спешим любить, но ведь любовь не вечна.
Твои разрушат чары – только друг).

Рухи, используя в своем творчестве живые выражения, слова и сочетания из обычной жизни, подтверждает, что пишет с естественными чувствами:

Səbr qıl, derlər bana, ah etmə, bilməm neyləyim?
Səbr olur əql ilə, əql isə degildir bana yar [15, с. 139].
(Терпи, мне говорят, не скорби, не знаю что делать? Терпе-
ние исходит от ума, а ум не подвластен мне).

Раскрывают в себе искренние, божественные чувства, здесь не может идти речь о «божественной любви». Все это показывает, что Рухи, в первую очередь, является истинно мирским поэтом, хвалившимся не небесами, а землей, детьми земли, их любовью, человеческой красотой, чистотой природы, вдохновляющимся Землей, человеком, природой. В газелях Рухи, как и во всей классической литературе, имеют место частое описание слез. Оригинально и его описание потока слез:

Yardən bən dərdnak, əğyar isə bəndən həlak,
Halini ağlar təbibə, hər kəsin bir dərdi var.

(Страдаю от любви, соперник от меня. У каждого своя беда).

Как звучали подобные строфы и бейты в среде XVI века? Возможны были и другие их варианты. Как нижний вариант верхнего бейта:

Olsə xunabəyi-həsərdə gözün mala-mal,
Ağla, ey didəyi-ğəmdidə, bu da bir dəmdir.

(Печаль и боль мне не излиты слезами. Глаза в слезах душа моя скорбит).

Влюбленный готов ко всем страданиям ради любимой. В газелях поэта любимая оживает путем описания ее походки, осанки, одежды, движений, манерами. Влюбленный забывает обо всем ради такой красавицы:

Dedim: vəfa eylə, al könlüm, eylə tərki-cəfa,
Könüllənür kibi oldi, birəz ol məhliqə [15, с. 45].

(Возрадуйся, душа. Довольно скорби повеселела лунолика моя).

В классической литературе лирический герой в подобных стихах, выражающих нежные чувства, является влюбленным, который забывает обо всем на свете ради своей любимой:

Ruzigarın dil necə çəksün gəmin kim, adəmin,
Bin gəmi olsa vərər bir sağəgi-səhba səfa [15, с. 47].

(Как скорбь вам передать мою, где ветерок, способный разогнать ее).

Отношения человека и природы в газеле Рухи с редифом «едер» («делать») описываются максимально естественно. Каждому времени года свойственна своя гармония, своя красота, что послужило источником для окрыленного вдохновения Рухи. Если у человека прекрасное настроение, и красавица и весна являются источниками красоты. Цветы, весна в творчестве поэта являются живой водой, которая приносит радость человеку и усиливает его любовь к жизни.

Şu qönçə kibi ki, badi-nəsimdən açılır,
Eşitsə ahi-səhərxizimi təbəssüm edər [15, с. 142].

(Так ветерок рождает на устах твоих улыбку).

Здесь Рухи создает образы жизни, природы, любимой высокими сравнениями. Сколь красива, описанная им покорительница, столь же самоотвержен его влюбленный.

Определить какие из использованных Рухи сравнений и Эпитетов оригинальны, какие классические и какие заимствованы из устной литературы в настоящее время сложно. Манера Рухи, особый его стиль, малословность, умение описывать искренним и образным языком, - вершина его творчества. Он выражает мысли ясно и четко:

Can qoməz kimsədə derlərsə ləbin, incinmə,
Qo nə derlərsə-desünlər, o bənim canımdır [15, с. 321].

(Твои уста рождают к жизни любовь моя, пусть говорят...).

Европейские авторы Хаммер (1774–1856) и Гибб в «Истории османского стиха», посвященной османской литературе, отметили Рухи Багдади [1, с. 135].

Хаммер повторил тезкире Рязи и Ризы. Е.Ж. Вилкинсон Гибб считает Рухи одним из лучших поэтов, живущих в XVI веке в Багдаде [2, с. 186; 3, с. 353].

Он, ссылаясь на написанное Эхди и Хаммером на основе тезкире, высказывает новую точку зрения, изучив жизнь Рухи, подтверждая наличие «Дивана», составленного из суфийских

стихотворений, но прославленный своим теркиби-бендом, а также отметил гите, отражающий некоторые оттенки багдадской среды [2, с. 139].

На сегодняшний день язык Рухи Багдади не совсем понятен читателям, не знакомым с стилями классической поэзии. Но было бы правильным подходить к произведениям этих классиков с исторической точки зрения. Данный язык был полностью понятным читателям своего времени. Безусловной заслугой Рухи Багдади, на творчество, которого оказало большое влияние поэзия Физули, а также всех багдадских поэтов то, что они создавали сочинения на родном азербайджано-тюркском языке.

Выводы. В османско-азербайджанской литературе Рухи был известен в большей мере благодаря своим лирическим стихам. Азербайджанская поэзия, прошедшая многовековую путь развития, в XVI веке в соответствии с требованиями того времени и литературного развития, приобрела совершенно отличительные особенности как в тематике, так и в формальных чертах. Характерные образцы стихотворений, возникшие в этот период, имели традиционный путь развития. Не смотря на это, Рухи в истории развития азербайджано-тюркского стиха является закономерным неминуемым кольцом и именно поэтому имеет свое место и роль в истории литературы. С художественной точки зрения язык любовной лирики Рухи является типичным образцом общего османского и азербайджанского языка XVI века.

Язык Рухи Багдади безупречен, в лирических стихах отсутствуют ненужные выражения, он очень близок к разговорному, в творчестве мало используются арабские и персидские слова, тюркские слова используются в бытовой форме.

Рухи Багдади сформировался в азербайджанской литературной среде Багдада, всей своей жизнью был привязан к Багдаду, в своем творчестве был последователем традиций Насими и Физули, очень тесно привязан к азербайджанской литературе.

В стихотворениях Рухи преобладают текучесть и простота. Этот великий поэт, имевший влияние на последующих поэтов, без сомнения, со временем будет поэтом, которого мы почувствуем еще ближе.

Монументальная поэзия Рухи Багдади, его многочисленные стихотворения на различные жанры являются одними из ценнейших источников в исследовании азербайджанской поэзии того периода.

Литература:

1. Hammer P. (1936–1938). Geschichte der Osmanischen Dichtkunst. Vol. I–V. Pest, 1936–1938. 733 p.
2. Gibb E.J. Wilkinson. A History of Ottoman poetry. II–VI. Londo, 1953–1965. 492 p.
3. Gibb Vilkinson. Osmanlı Şiir tarihi. tercüme A. Çavuşoğlu. C. 3-4-5. Ankara : Akçağ, 1999. 582 s.
4. Perth W. Die Handschriften der Herzoglichen bibliothek zu Gotha. Wien, 1864. 640 p.
5. Aydın Abi Aydın. Türkiyə ədəbiyyatı tarixi. I c. Bakı : “Təknur”, 2010. 448 s.
6. Babayev Y. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (XIII–XVIII əsrlər). Bakı, Elm və təhsil, 2014. 760 s.
7. Doğan Muhammed Nur. Eski Şiirin Bahçesinde. İstanbul, Alternatif Düşünce Yayınevi, 2005. 318 s.
8. Füzuli Divanı. (haz.Kenan Akyüz – Süheyl Beken – Sedit Yüksel – Muigan Cunbur), Akçağ Yay., Ankara, 1990. 500 s.
9. Ak Coşkun. Bağdatlı Ruhî divanı. Karşılaştırmalı metin. Cild : 1–2. Bursa : Uludağ Üniversitesi Yayınları, 2001. 1062 s.

10. Sefercioğlu, M. Nejat; Nevi Divanının Tahlili. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, Gaye Matbaası, 1990. kitab 448 s.
11. Pala İskəndər. Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü. 15. b. İstanbul : Kapı Yay., 2017. 638 s.
12. Fuzuli Məhəmməd. (Tərt. ed: H. Araslı). I c. "Azərbaycan", Bakı, 1996. 448 s.
13. Fuzuli Divanı. İnkılap Kitab evi. CLXXXVII. İstanbul, 2005. 236 s.
14. Musabəyli Azadə. Ruhi Bağdadi: mühiti, həyatı, poetikası və Divanı /əlyazma qaynaqları əsasında/. Bakı : Elm, 2005. 952 s.
15. Ruhi Bağdadi. Divan (nəşrə haz: Azadə Musayeva). I c. Bakı : 2001. 240 s.

Salimov Sh. Love lyrics of Ruhi Baghdadi

Summary. The aim of the study: In the article, the author pays attention to the description of her lover, the concept of beauty in the love lyrics of Ruhi Baghdadi and conducts a comparative analysis. It brings to attention a new way of thinking in Ottoman, Azerbaijani-Turkish poetry, which arose in the literary environment of Baghdad in the 16th century after Nasimi and Mohammed Fizuli. Referring to the Sofa of the Ruhi Baghdadi, various samples from the poet's love lyrics were given and its features were analyzed.

The article analyzes the love poetry of Ruhi Baghdadi, his lyrical gazelles about love, and from this we can conclude: if the motives of the poet's divine love, which are rich in his works, come from literary traditions, then lyric poems with the rise of new realistic elements are a hint of formation in the 16th century in Baghdad is an Azerbaijani-Turkic verse with a new content.

During the period of Ruhi's life and work, classical literary traditions still existed, while the literature of the new generation was just beginning to be created. This was reflected in the choice of subjects and in the choice of form. Verbal and semantic beauty, means of artistic expression and each poetic figure were reflected in high artistic skill.

The ghazal genre predominated in the works of Ruhi Baghdadi, he wrote beautiful works of lyric poetry in the ghazal genre. His gazelles are wonderful examples of classic verses. Like other lyrics and in his poems, the concepts of author-lover are identical. The lyrics of the Ruhi, in general, influenced the further development of Turkish-language literature, and later followers appeared.

Research methodology. The content expressing the poet's lyrical work, his way of thinking was studied, the method of historical comparison and references to the works of Azerbaijani and foreign researchers were used.

Scientific novelty. The current topic of symbols of love as a face, cheeks, mole, eyes, lips and eyebrows, is substantiated by serious and systematic studies. Substantial facts of the metaphorical content of love lyrics for the manifestation of a holistic system of creativity Ruhi Baghdadi.

Conclusions. The poet of the 16th century, Ruhi Baghdadi, whose legacy has survived to this day, has deeply mastered the work of the masters of the literary environment of Baghdad, especially the great Fizuli, mastered the subtleties of the science of classical Eastern poetics, as well as the secrets of Sufi philosophy.

Key words: Ruhi, Baghdad, face, cheek, ghost, Habib, love, patience, poetry, Nasimi, Fizuli.

Safarova Ze. I.,
Lecturer
Baku Slavic University

THE OPINIONS OF RASUL RZA ON THE AZERBAIJANI LANGUAGE

Summary. The aim of this article is to bring clarification to some aspects of the linguistic thoughts of the famous Azerbaijani poet Rasul Rza. The author used in his **research methods** such as descriptions of the characters of the language, a comparative analysis of the linguistic features of languages.

The scientific novelty of this study is that, for the first time, the author classified the linguistic thoughts of the poet Rasul Rza on the reasons for the development of the modern Azerbaijani language and the preservation of national color in it.

It is noted that Rasul Rza had a great merit in the development of his native language and in the enrichment of his vocabulary. As a poet and linguist, he had valuable information about the grammatical structure of his native language. Emphasizing the creativity of Rasul Rza, the author confirms that the search for innovation, selection, substitution, new meaning in the language is especially important for the Azerbaijani writer.

In the conclusion of the article, the author notes that protecting the national identity and the spirit of the mother tongue is a glorious task that encompassed the whole life of Rasul Rza. The author also notes that, according to Rasul Rza, the problem of the native language never loses its relevance. Paying attention to the critical notes of Rasul Rza in newspapers and magazines regarding the problems of the native language, was not unfounded. He gave valuable insight into words that are compatible or incompatible with language laws. Some of his articles are devoted to topical issues of grammar of the native language. There is not a single area of the Azerbaijani language that would not attract the attention of the poet. And because of this, the words and expressions created by him go to the fore and find their embodiment in their native language. The theoretical thoughts of the article are confirmed by facts.

R. Rza's linguistic ideas about the development of the Azerbaijani language have not lost their relevance at present. He noted that the main purpose of language is to develop problems that are crucial for the task of the historical period, through the internal abilities of the language to use all its wealth. R. Rza worked diligently on the language of his works, practiced adherence to the literary language. His poetic, patriotic, ardent, sincere feelings brought wonderful qualities of the native language in the poetry of Azerbaijan.

Key words: Azerbaijani language, linguistics, phrases, problem, Rasul Rza, new words, dialects.

Formulation of the problem. R. Rza, who became famous in the history of national poetry in the twentieth century, entered the literary world with his own individual style of expression and creativity. He, as a poet, brought a new form to Azerbaijani poetry, and was also an active author of objective, topical ideas about linguistic science. R. Rza has done everything possible for the development of linguistic thought in the republic. Throughout his creative activity, he played a major role in ensuring human freedom, ideas of freedom in the Azerbaijani environment, shaping

the public consciousness and transmitting these ideas to future generations. The peculiarity of R. Rza's creativity is the ability to add to the word a new content, significance, enrich it with artistic techniques.

Analysis of recent research and publications. R. Rza conducted a thorough analysis to protect the language from the mid-20th century. First of all, he tried to enrich the vocabulary of the native language with its internal capabilities. He gave a special impulse to the fact that words from other languages were not used in his literary works or in his scientific and political speeches. Although R. Rza did not mention this in his writings, but it was clearly felt in his work. There is no section of linguistics that would be out of the attention of the poet. He even created new words and phrases, depending on the purpose of the style to describe the events.

The purpose of the article is in addition to his active participation in word-building, he wrote new pages in literary criticism of words and ideas that make sense at all times, and gave us outstanding ideas about the development of our language. The creative work of R. Rza is to use the word in any form, add new meaning to it and enrich it with artistic techniques.

Presenting main material. Rasul Rza in his work "Considerations" focused on linguistic problems and expressed his thoughts in the field of word formation. He sought to find solutions to problems as an expert, stating facts about the wide possibilities of our language. "Why can we say *"anmaq"* (*understand*) but not *"anmli"* (*understandable*)? Why can't we create the word *"duyumlu"* (*sensible*) from *"duymaq"* (*to sense*)?" [7, p. 49]. The fate of the functioning and preservation of such words, the language cannot be written by pen of several intellectuals. Because the language is the language of the people, and the people should be its protector. Belinsky's words are quoted as "People know what to leave and what to quit." H. Zardabi says: "Language is something that cannot be preserved as before. As everything is over and the tools have changed, the number of new words will grow day by day. Increasing such words does not harm the language; it is useful".

R. Rza expressed her views on how to handle the negative words in the language lexicon, whether it is negative or positive. It focuses on the issue of self-aligning by adapting such words to language rules. *"Əhvali-ruhiyyə (mood), rifahi-hal (prosperity), sərf-nəzər (opinion), tərçüme-yi-hal (autobiography)* and some of these words can be replaced by the words in Azerbaijani and will be useful. For example, is it not good to say *"dolanacaq"* (*life*) it's place of *"rifahi-hal"*? The word *"guzaran"* (*life*) is also clearer and lively. However, if it works, it lays in our ears" – he said. Until now, the newly created words, based on the national language, have not stopped at the pinnacle of those qualities.

The issue of purity and simplicity in the language is one of the issues that Rasul Rza is worried about and more important.

Rasul Rza expressed a negative attitude towards the filling of our language with inaccurate words under the influence of the Arabic and Persian languages during the period of the poet's life. For hundreds of years, we have found that all the lexical-grammatical units that keep our souls in our language are considered normal and necessary, with the acquisition of citizenship in our language, compatible with phonetic-grammatical rules of our language.

Importance of words is great in language. The lexical enrichment of the language, the abundance of synonyms, the fullness of meaning and so on. The purchases have their own essence. But the poet objected to the words in the language. He fought not only with unnecessary purchases, but even with them being handpicked by the newspapers. "We must use creatively the supplements that are completely different from the meaning of the word, such as non, anti, obscene, no, bi, and so on, and enrich their application" [7, p. 47].

In R. Rza's opinion, bringing any word of the same word, one or more versions of the word in the language, will not be a service other than damaging it. "Some of the staff of the Communist newspaper can really take the first place by bringing new meaningless words to the language. Even if newspaper workers who have written hundreds of such words *natura* (*натура*), *ıçastok* (*участок*), *texanizator* (*механизатор*), *mobilizasiya* (*мобилизация*), *sort* (*сорт*), *pozisiya* (*позиция*), *transport* (*транспорт*), *spekulyasiya* (*спекуляция*), *ekiraj* (*экипаж*), *reys* (*рейс*), *produksiya* (*продукция*), *korpus* (*корпус*), *ıçot* (*учет*), *xorreyster* (*хормейстер*), *avariya* (*авария*), *prosent* (*процент*), *prostoy* (*простой*), *komissariat* (*комиссариат*), *masştab* (*масштаб*), *realizə etmək* (*реализовывать*), *maşinist* (*машинист*), *laryok* (*ларек*), *struktura* (*структура*), *instruksiya* (*инструкция*), *populyarlaşdırmaq* (*популяризировать*) and will give a little effort, they can be found in Azerbaijani language" [7, p. 39].

It is known that science has many subjects that need analysis. Linguistic science has many unresolved topics. According to Rasul Rza, talking about language culture is related to trying to open unresolved problems of that language. Until now, the lack of consistent work about the explanation of the idioms in Azerbaijani language, their historical biography and expression richness disturbed the poet and made interesting and actual ideas about it.

Rasul Rza's profound knowledge of the people led to the reduction of the distance between the nation and the written language by using the facts and the remarkable beauty of all the valuable and rich sources of the source as a workman. From this point of view, he has treated the dialects as a unit of national language and regarded dialects as units that have a positive effect on the artistic quality of the works as a fact which increases the naturalness of the language and strengthens the nationality. But he has been a partner of caution to dialects, preferring to use them at the proper level.

Language is the result of people's labor activity. The main functions of the language are communication, thought and emotionality. It is becoming a public event by forming these features. Therefore, language is always interconnected with and relationships with the society. Language is the means of expressing emotions and thoughts of emotionally-expressive feelings through communication. In general, language is a means of shaping the spiritual spirit of the people.

In fact, the literary language and its development are understood as the language of written sources and inscriptions.

Sometimes it does not go beyond the language of peoples or states. From language history, the language used in government offices is confidential, non-operative, which in turn hampers speech development and vocabulary enrichment. From this point of view, literary language may have different meanings. Thus, literary language can not be a standard by standard criterion. Demirchizade writes: "... literary language is based on national languages but does not constitute identity with national language, literary language is corrected by the principle of selection and substitution in the national language, for example, the choice of the national language for the composition of the literary language compositions, language, and other words are not acceptable for literary language" [8, p.16].

It seems that the selection and substitution of the national language in the phonetic system were considered norm in the literary language, and the selection and substitution operations in the grammar system were also translated into literary language. It should also be noted that, in the development of literary language, languages are also included in the vocabulary of our language selection and subtitling. It is sometimes used as a synonym word. In general, synonymization in literary language does not enrich the national language.

Selection substitution is a method that guides individual periods, different personalities through individual taste, style, and demand. By means of this method, it determines what dialect, style, and use of words are used. This language tendency has been replaced by someone else at different times over time. Thus, literally, literary language was formed as a scientific language. It can be said that it was derived from religious and philosophical sciences as a source of terms. However, over time, this criterion changed and changed slightly with the words of Azerbaijan. When the language of the 20th century was examined in the 20th century, besides the introduction of national words, supplies from Western European languages were also added. As a result of this process, the formation and enrichment of literary language but also complicated.

The formation of our language at this date is regarded as a real revival period in terms of enriching the vocabulary fund. The use of Arabic-Persian, Turkish-speaking words that are already inactive in the examples of this period has already begun to emerge. New vocabulary and word combinations have begun to appear in the social life of the period. The enrichment of more vocabulary content has enhanced the role of Russian words. These purchases are mainly based on the development of the Azerbaijani literary language. With the expansion of ties and relationships between peoples and the demands of social life, new information has emerged as a new word. These words play an important role in enriching the languages of fraternal peoples.

These processes in the dialectical unity lead to the increase of the words of the national language as well. This rapprochement – as a factor in the expansion of the language relations. One of the tools that influences the development of languages is that of the media – newspapers, radio, and so on plays an important role in the development of literary language, the development of written and spoken words, and the emergence of new words and phrases. Reflecting on everyday events, it also reflects updates on all aspects of life.

From the first half of the 20th century, Azerbaijan's literary language has gained new qualities by finding a true way of development. The state of the language acquired, the measures taken to educate the masses of people, and the application

of compulsory education played a decisive role. The role of the fiction in the development and formation of the Azerbaijani literary language has played an important role in the acquisition of new qualities. The writers were trying to convey the ideas of love to the homeland by conveying the ideas they propagated to their readers. Of course, taking into account the social status of each era, the motives for the new life, the struggle for a new culture are the main topics of art literature.

G. Ismayilova commented on the creative activity of the period: "Since the 30s, the occurrence of new words by popularization of the national language and the use of the Azerbaijani word-for-word means has become increasingly dominant. So, the way we use our own vocabulary includes all the spheres of political, economic life, scientific activity, art, culture" [4, p. 69].

Apparently, social life has played a specific role in the development of literary language and enrichment of vocabulary. The vocabulary fund of our language was enriched by these words, word combinations and phrases. A number of terminological words were subsequently replaced by our equivalent in our language. As a result of this process, the lexicon of the language, along with its internal development, also enriched through the acquisition of citizenship rights.

There have been special services of individual artisans in the development of language. The services of Rasul Rza, who are innovative in thinking of Azerbaijani literature, who have peculiar thinking on many issues of time and life, should be especially emphasized. A. Akhundov writes: "Artistic creativity, especially poetry, does not like it. The poem is just fine when it comes to poetic feelings of new and beautiful expressions" [2, p. 81].

R. Rza is one of the factors that strikes with the beauty and beauty of all the wonders of this valuable and rich source, as an artist who is deeply aware of the people's language. Using these, the distance between the public speaking and the written language has diminished. From this point of view, he has treated the dialects as a unit of national language and regarded dialects as units that have a positive effect on the artistic quality of the works as a fact which increases the naturalness of the language and strengthens the nationality. R. Rza writes: "If these words are not reproduced in the spirit of the mother tongue, in harmony, in the words of the mother tongue, in a word, and in their souls, it enriches the language. And since it comes from the language of another people, without regard to the law and the law of nature" [7, p. 41].

However, he favored the careful attitude of the dialects and preferred them to the proper level. It is known that dialects have a special layout in the language and they also have their own lexicon. And it is also a very valuable fact that the lexicon of dialects is basically national words. According to R. Rza, it is more optimistic to call for dialects than unnecessary purchases. "On the other hand, as it affects Arabic-Persian languages, on the other hand, it participates in the violation of our language. While this magazine should play the most important role of giving us the example of our literary Azerbaijan, it is far behind the development of the native language and shows bad examples" [7, p. 37].

The writer's works in this mainstream of his creativity have a great deal of different words in the spoken language that brings simplicity, naturalism, enrichment of means of expression and styles. The words of this tribe consist of simple, corrective, complex words, frazeological units. Simple, corrective, or complicated words that are used in Rza's language are words expressing concepts related to people's lives.

Conclusions. These ideas of R. Rza have not lost their relevance at present. The main objective of language is to develop issues that are crucial to the task of the period through the internal capacities of the language, to exploit all the riches of the mother tongue. R. Rza, who worked diligently on the language of his works, practiced adherence to the literary language. His poetry, patriotic, fervent, sincere feelings of his poetry have brought remarkable qualities to our language.

References:

1. Akhundov A. Rasul Rza and mother tongue: Rasul Rza-100 / A. Akhundov // Literature Newspaper. 2010. 14th of May. № 19. P. 3–4.
2. Akhundov A. Language and style issues. Baku, 1970.
3. History of literary language of Azerbaijan. Four volumes. IV volume. Baku, "East-West", 2007.
4. Ismayilova G. Status and development of composition composition of Azerbaijan literary language during Soviet period. Azerbaijan literary language history, Part III, Baku, 1982.
5. The problem of the Azerbaijani language in the work of Khalilov B.R. Rza // 525-ci gazet, 2015, 7 february.
6. Hajiyev T. Azerbaijan history of literary language. Baku, "Elm", 2012.
7. Rasul R. Selected works. Five volumes. Volume V. Baku, Leader Publishing House, 2005.
8. Demirchizade A. The style of Azerbaijani language. Baku, 1962.3

Сафарова З.І. Лінгвістичні роздуми Расул Рзи про азербайджанську мову

Анотація. Метою статті роз'яснити деякі аспекти лінгвістичні міркування відомого азербайджанського поета Расул Рзи. Автор використав у своєму дослідженні такі методи як метод опису характеристик мови, порівняльний аналіз лінгвістичних особливостей мов.

Науковою новизною дослідження є те, що вперше автором були класифіковані лінгвістичні роздуми поета Расул Рзи з приводу розвитку сучасної азербайджанської мови, збереження в ній національного колориту.

Расул Рза мав велику заслугу в розвитку рідної мови і збагаченні її словникового запасу. Як поет і лінгвіст він мав цінну інформацію про граматичну структуру рідної мови. Підкреслюючи креативність Расул Рза, автор підтверджує, що пошук для інновацій, відбору, заміщення, нового значення в мові особливо важливий для азербайджанського письменника.

У вступній частині статті автор зазначає, що захист національної ідентичності і духу рідної мови – завдання всього життя Расула Рзи. Автор вказує, що, на думку Расула Рзи, проблема рідної мови ніколи не втрачала своєї актуальності. Він дав цінне уявлення про слова, які сумісні або несумісні з мовним законом. Деякі його статті присвячені актуальним питанням граматики рідної мови. Не існує жодної області азербайджанської мови, яка не привернула б увагу поета. І з цього створені ним слова і вирази переходять на передній план і знаходять своє втілення в рідній мові. Його теоретичні статті підтверджуються фактами.

Лінгвістичні ідеї Р. Рзи з приводу розвитку азербайджанської мови не втратили своєї актуальності. Він зазначав, що основною метою мови є розвиток проблем, які мають вирішальне значення для завдання історичного періоду, через внутрішні можливості мови, щоб використовувати всі її багатства. Р. Рза старанно працював над мовою своїх творів, практикував відданість літературній мові. Його поетичні, патріотичні, палкі, щирі почуття принесли чудові якості рідної мови в поезію Азербайджану.

Ключові слова: азербайджанська мова, лінгвістика, фрази, проблема, Расул Рза, нові слова, діалекти.

*Супа Л. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри романської філології та компаративістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка**Ковальчук О. П.,**старший викладач кафедри романської філології та компаративістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

МУЗИЧНИЙ ДИСКУРС У НОВЕЛІ ОНОРЕ ДЕ БАЛЬЗАКА «МАССІМІЛЛА ДОНІ»

Анотація. Статтю присвячено аналізу та інтерпретації функціонування музики крізь призму її філософії, презентацію образів митців-вокалістів та наявність музичних маркерів у художній цілісності новели Оноре де Бальзака «Массімілла Доні». Осмислення музики розглянуто у таких аспектах: вивчення музичного мистецтва порівняно з іншими видами (мистецтво слова, живопис, скульптура), виняткова здатність музики передавати почуття людини та відтворювати явища природи. Підкреслено ідеалізацію національного варіанту італійської музики на прикладі опери Джоаккіно Россіні «Мойсей», постановка якої детально коментується у творі. Представлено міркування про музику здебільшого через міркування аматорів музичного мистецтва. Найрозлогіше запропоновано судження головної героїні твору юної герцогині Катанео, однак практично всі персонажі тією чи іншою мірою пов'язані з мистецтвом та мають свою позицію щодо нього.

Відтворення постатей оперних співаків здійснено з увагою на факті їхнього професійного становлення, а саме необхідності навчання для розвитку вроджених природних здібностей та вагомості емоційного стану митця під час виконання тої чи тої ролі, що сприяє або ж навпаки, нівелює як професійні навички та вміння, так і здатність передати задум автора музичного твору. Доповнює музичну палітру новели О. де Бальзака «Массімілла Доні» присутність таких безпосередніх музичних маркерів, як прізвища композиторів, назви музичних творів, музичних інструментів, музичних жанрів та жанрових різновидів, типів голосу, видів та різновидів темпу тощо.

Стверджується, що звернення до музики у художньому світі бальзаківської новели свідчить про романтичні мотиви у доробку французького реаліста та спонукає до їх вивчення у інших творах автора, котрі в українському літературознавстві залишаються недослідженими.

Ключові слова: музика, мистецтво, романтизм, митець, геній.

*Музична мова безмежна, вона містить все,
вона все може виразити¹.*

Оноре де Бальзак, «Массімілла Доні»

Постановка проблеми. Взаємозв'язок музики та літератури виявився вкрай дієвим у першій половині XIX ст., на що звертають увагу такі науковці, як Віктор Ванслов [2] та Ігор

Белза [1]. Акцентує на цьому увагу і сучасний літературознавець Світлана Маценка, котра підсумовує, що «музичні переконання й зумовлені ними художні досягнення романістів-романтиків (Новаліса, Ф. Шлегеля, Е.Г.А. Гофмана, Жана Поля) пропонують плідну основу для подальшого оновлення поетики роману, який тяжіє до музики» [4; 10].

Виокремили музику з-поміж інших видів мистецтва передусім романтики, котрих вражала здатність музики передавати емоції та відтворювати найтонші нюанси почуттів у їх розвитку і динаміці, а також можливість влучно доносити думки та ідеї. Романтичні тенденції в аспекті звернення до мистецької тематики та проблематики загалом і музичної зокрема присутні у художньому доробку французького реаліста Оноре де Бальзака. Йдеться про презентацію живопису та музики у художньому світі текстів письменника. Неабияке значення мало особисте знайомство письменника з відомими митцями того часу. Далося взнаки також прагнення змалювати різні сфери життя та різні верстви суспільства у «Людській комедії». Центральне місце посідає живопис у «Невідомому шедеврї», музиці присвячено новели «Гамбара» та «Массімілла Доні». Мистецьки забарвленим в розрізі скульптури, живопису, а також музики постає «Сарразин».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У європейському літературознавстві кінця XX – поч. XXI ст. все більшої ваги набуває звернення науковців до ролі мистецтва у житті та творчості О. де Бальзака. Так, у 1990 р. у Лондоні вийшла друком монографія Жана-П'єра Барічелі «Бальзак і музика» [8], а у 2000 р. побачила світ робота П'єра-Альберта Кастане «Оноре де Бальзак і музика», в якій вміщено твори «Гамбара», «Массімілла Доні» та «Сарразин» [11]. Викликає зацікавлення також виставка під назвою «Бальзак і живопис», що відбулася 26 серпня 1999 р. у французькому місті Турі. Показово також, що на основі новели О. де Бальзака «Массімілла Доні» у 1930-х рр. у Дрездені за авторством Отмара Шека (лібрето Аміга Рюегера) було поставлено оперу у 4-х діях та 6-и сценах. Компаративістичне зіставлення літературного тексту та опери запропоноване сучасним науковцем Альбертом Жієром у окремій розвідці [14].

У Франції різні вектори художньої цілісності новели О. де Бальзака «Массімілла Доні» розглядали у своїх дослідженнях Беатріс Дідьє [12], Мар'ян Бюрі [10], Макс Андреолі [6], Жан-Луї Фізан [13], Бріжіт Леруа-В'ємон [17], Мойсей Ле Яуан [21], Макс Мільнер [18], Анна-Марія Ребу [19] та Елен Спенглер

¹ La langue musicale est infinie, elle contient tout, elle peut tout exprimer [7, с. 105] (тут і далі переклад з французької наш. – Л. С., О. К.).

[20]. Місце музики у бальзаківській новелі з'ясовує американський автор Джон Гамільтон [15]. В українській літературознавчій науці відсутні залишаються дослідження твору «Массімілла Доні». Перекладу новели українською мовою теж немає. Російською мовою твір вийшов друком у Санкт-Петербурзі у 1898 р. у перекладі М. Коноплевої, а також перевидавався у ХХ ст.

Метою статті є вивчення складників презентації музики у творі Оноре де Бальзака «Массімілла Доні».

Виклад основного матеріалу дослідження. Музичний дискурс у новелі французького письменника представлено через осмислення музики як виняткового мистецтва, окреслення вокальної майстерності оперних співаків та численні музичні маркери.

Роздуми про музику у художньому світі новели О. де Бальзака постають в основному крізь призму словесної інтерпретації опери Джоакіно Россіні «Мойсей». Свої міркування висловлює головна героїня твору юна графиня Катанео (Массімілла Доні), котра змальована палкою поціновувачкою музики, але не займається нею професійно. Герцогиня веде бесіду з французьким лікарем у своїй ложі під час опери, прагнучи тим самим ближче донести розуміння італійського мистецтва до свого співрозмовника. Героїня однозначно вивисує музику, порівнюючи її з мистецтвом слова та іншими видами мистецтва. «Cette langue, mille fois plus riche que celle des mots, est au langage ce que la pensée est à la parole; elle réveille les sensations et les idées sous leur forme même, là où chez nous naissent les idées et les sensations, mais en les laissant ce qu'elles sont chez chacun» [7, 100] («Ця мова, в тисячу разів багатша, ніж мова слів, стосується мовлення так, як думка – слова; вона пробуджує відчуття та ідеї вже в їхній формі, там, де у нас зароджуються ідеї й відчуття, але залишаючи їх такими, як вони властиві кожному»), – переконана Массімілла Доні. В цьому, на її думку, і полягає велич музики. Унікальність музики щодо інших видів мистецтва, стверджує герцогиня, також у безмежності її інтерпретацій, тоді як поезія, картина чи статуя представлені вже у своєму кінцевому варіанті, в якому вони постають перед реципієнтом: «Là où les autres arts cerclent nos pensées en les fixant sur une chose déterminée, la musique les déchaîne sur la nature entière» [7, 101] («Там, де інші мистецтва окреслюють наші думки, фіксуючи їх на певній визначеній речі, музика дає їм цілковиту волю»). Музику Массімілла Доні вважає невід'ємною частиною життя в Італії, а італійських митців розглядає як неперевершених майстрів відтворення почуттів та переживань.

На думку героїні, є два типи музики. Насамперед мовиться про музичне творіння так званого «другого порядку» («de second ordre»). Таких композицій з'являється багато, але з плинном часу про них забувають, і вони кануть у небуття.

Зовсім інше місце посідають поодинокі твори, авторами яких є «Гомери музики», генії, обдаровані Богом, які випереджують свій час, а їхні мелодії линуць крізь віки. Геніальною, впевнена Массімілла, є опера Дж. Россіні «Мойсей», у якій акумульовано гармонійне поєднання інструментальної та вокальної музики. Зауважимо, що, детально аналізуючи окремі частини опери, героїня неодноразово вживає слово «ніколи» («jamais»), акцентуючи на неперевершеності та винятковості того чи того фрагменту. Так, у тексті твору читаємо: «Jamais Rossini ne s'éleva plus haut que dans cette prière, il fera tout aussi bien, jamais mieux: le sublime est toujours semblable à lui-même; mais ce chant

est encore une de ces choses qui lui appartiendront en entier» [7, 141] («Ніколи Россіні не піднесеться вище, ніж у цій молитві, він робитиме все так само добре, але краще – ніколи: прекрасне завжди уподібнюється собі, та цей спів є тим, що належить йому цілковито»). Специфіку поєднання величчя та простоти у композиції Дж. Россіні графиня співставляє з манерою написання музики до Давидових псалмів іншого італійського метра – Бенедетто Марчелло. Згадаємо, що образ похилого віком композитора присутній у романі Жорж Санд «Консуело», коли геніально обдарована щодо вокалу дівчина виконує богослужбовий твір у венеціанській церкві Мендіанті у присутності автора музичної партитури. Цей фрагмент ми підкреслюємо у окремій публікації [5]. Зазначимо лише, що О. де Бальзак у новелі «Массімілла Доні», як і Жорж Санд у діалогі «Консуело» і «Графиня Рудольштат», віддають перевагу простоті та природності музики, що і творить її грандіозність.

Герцогиня додатково звертає увагу на те, що музика є мовою почуттів, оскільки «Il n'y a que la musique pour exprimer l'amour» [7, 81] («С лише музика, щоб виразити любов»). Зазначимо також, що більшість подій, зосереджених навколо Массімілли Доні та її коханого Еміліо Меммі, теж відбуваються на фоні музики. Так, уперше вони бачать одне одного в театрі, протягом цілої зими їхні зустрічі відбуваються під покрывом музики у ложі театру, кохання юної пари асоціюється зі співом, а на позначення безмежності почуттів вживається музична термінологія. До прикладу, «Jamais amour ne fut plus violent dans deux âmes, ni plus timide dans ses expressions. Ces deux enfants tremblaient l'un devant l'autre. Massimilla ne coquetait point, n'avait ni *secundo*, ni *terzo*...» [7, 15] («Ніколи кохання не було палкішим між двома душами, ані стриманішим у своїх проявах. Ці двоє дітей тремтіли одне перед одним. Массімілла зовсім не кокетувала, у неї не було ні *секунди*, ні *терції*... »).

Ще одним виміром, який вирізняється значущістю та на якому акцентується у художній цілісності твору, окрім почуттів, є відтворення природи за допомогою музики. Героїня порівнює музику безпосередньо з природою, описуючи як, скажімо, світло приходить із сонцем, а радість – із днем. На її думку, такі музичні моменти неможливо знайти у жодній композиції: чи то давній, чи сучасній. Звучання оркестру асоціюється для Массімілли Доні з дією сонячних променів та співом птахів, а велич творчості італійського композитора жінка вбачає у простоті відтворення музичної лінії: «Une seule phrase et mille sentiments de douleur, les misères d'une nation; un seul accord et tous les accidents de la nature à son réveil, toutes les expressions de la joie d'un peuple [7, 112]». («Єдина фраза – і тисячі відчуттів болю та поневірян'я нації; єдиний акорд – і всі вияви природи при її пробудженні, всі прояви радості народу»). Героїня зауважує, що музика також поглинає нас у минуле та відтворює історичну дійсність.

Герцогиня, жодною мірою не претендуючи на глибоку обізнаність у сфері філософії музики, скеровує свого співрозмовника за додатковою інформацією до ще одного венеціанського аматора музики Капраджа. Завдяки музиці, переконаний останній, людина знову відроджується до життя, мрії та на якусь мить відмежується від реальної дійсності. Вдало створена мелодія, немов казкова фея, своєю чарівною паличкою викликає спогади минулого, пробуджує почуття, заглядає у майбутнє.

Вірним способом вираження чистого мистецтва Капраджа вважає руладу, тоді як інший прихильник та «покрови-

тель» мистецтва у творі граф Катанео схиляється до думки, що першість у плані досконалості відтворення музики належить узгодженому звучанню двох голосів, або ж людського голосу і скрипки. Наближене до ідеалу поєднання двох голосів здатне, впевнений граф, дати змогу слухачам досягнути безмежності.

Показово, що музичні важелі підтримують фізичний стан як Капраджа, так і графа Катанео, в чому вони зізнаються одне одному. Епізодичні дискусії цих співбесідників доповнюють музичну палітру повісті О. де Бальзака «Массімілла Доні» та розуміння природи музики, запропоноване головною героїнею.

У тексті художньої цілісності твору французького реаліста зустрічаємо також образи митців-професіоналів. Це італійські вокалісти Кларіна Тенті та тенор Женовезе. Якщо співачка здобувала основи музики під егідою графа та під керівництвом досвідченого педагога (прізвище якого не вказано), то Женовезе – учень Велуті. Голос тенора порівнюється у творі з лебедем, який показує людині весну очима дітей, наповнює серце світлом нового сонця та дарує радість життя.

У творі звернено увагу на емоційний стан виконавців, що безпосередньо впливає на майстерність відтворення музичного образу. Массімілла Доні зауважує здатність Кларіни Тенті донести до глядачів специфіку задуму композитора, що пояснюється щасливим на той час коханням співачки. Женовезе, навпаки, під впливом емоційного розчарування нівелює здобуті вокальні вміння. Лише злагодженість емоційної сфери виконавця з його прагненнями сприяє зосередженості на вокальній інтерпретації, що прослідковується на образі тенора.

Осмислення музики у художньому світі новели О. де Бальзака «Массімілла Доні», змалювання образів аматорів мистецтва та безпосередньо митців зумовлює наявність багатьох музичних маркерів у творі. Йдеться про прізвища композиторів, назви музичних творів, музичні жанри та жанрові різновиди, музичні інструменти, типи голосу, види та різновиди темпу тощо. Найчастіше послуговується музичною термінологією головна героїня. Так, словесне відтворення партії Мойсея Массімілла Доні передає наступними словами: “Moïse attaque le thème en sol mineur, et termine par une cadence en si bémol, qui permet au chœur de le reprendre pianissimo d’abord en si bémol et de le rendre par une cadence en sol mineur. Ce jeu si noble dans les voix, recommencé trois fois, s’achève à la dernière strophe par une strette en sol majeur dont l’effet est étourdissant pour l’âme” [7, 142–143] («Мойсей береться за тему в соль мінорі та закінчує каденцією в сі бемолі, що дає змогу хорові повторити її спочатку п’яніссімо в сі бемолі та відтворити її каденцією в соль мінорі. Ця шляхетна гра голосів, початок якої повторюється тричі, завершується на останній строфі стрето в соль мажорі, ефект якого приголомшливий для сприйняття»). Принагідно зазначимо, що *psl xfc* постановки опери Дж. Россіні «Мойсей» у Франції у 30-х рр. XIX ст. партію Аарона виконував виходець з України Микола Іванов [2, с. 184].

Доповненням музичної спрямованості новели О. де Бальзака «Массімілла Доні» постає музична обрамленість практично всіх подій у творі, що мають місце в Італії на початку XIX ст. Окрім авторських відступів, у котрих деталізується місцевий колорит італійського театру, бесіди персонажів твору тісно чи іншою мірою пов’язані з музикою, як в театрі, так і за його межами.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямку. Таким чином, музика зобра-

жена невіддільним складником новели О. де Бальзака «Массімілла Доні», важливе місце в якій відведено інтерпретації опери Дж. Россіні «Мойсей». Музика виокремлюється порівняно з іншими видами мистецтва, а національний варіант італійського музичного мистецтва розглядається як взірць унікальності за здатністю відтворення почуттів та явищ природи. Персонажі твору широко послуговуються музичними термінами, а самі вони часто співставляються з тими чи тими витворами митців.

Вивчення функціонування музики у бальзаківській новелі спрямовує до розгляду музичної наповненості інших, присвячених мистецтву творів французького реаліста («Гамбара», «Саразін»), а також кореляція з презентацією філософії музики у художній спадщині романтиків, передусім Жорж Санд.

Література:

1. Бэлза И. Исторические судьбы романтизма и музыка: очерки. Москва : Музыка, 1985. 254 с.
2. Ванслов В.В. Эстетика романтизма. Москва : Искусство, 1966. 403 с.
3. Варварцев М. Музична зірка європейського романтизму: Микола Іванов між Парижем і Лондоном (1830-ті роки) / Україна в європейському та світовому культурному просторі. С. 173–186. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/12985/15-Varvartsev.pdf?sequence=1>.
4. Маценка С. Партитура роману. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 528 с.
5. Сипа Л.М. Геній і талант у художній концепції Жорж Санд (на прикладі діалогії «Консуело» і «Графиня Рудольштадт»). *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія літературознавство*. 2009. Вип. 2 (58). Ч. 3. С. 36–51.
6. Andréoli M. Sublime et parodie dans les *Contes artistes* de Balzac. *L'Année balzacienne*. 1994. № 15. P. 7–38.
7. Balzac H. De Massimilla Doni. URL: <https://beq.ebooksgratuits.com/balzac/Balzac-72.pdf>
8. Barricelli Jean-Pierre. *Balzac and Music: Its Place and Meaning in His Life and Work*. London: Routledge, 1990. – 330 p.
9. Brunel P. *Mosè dans Massimilla Doni*. *L'Année balzacienne*. 1994. № 15. P. 39–54.
10. Bury M. Les Français en Italie dans *Massimilla Doni*. *L'Année balzacienne*. 1992. № 13. P. 207–220.
11. Castanet Pierre Albert. Honoré de Balzac et la musique. Paris : Editions Michel de Maule. 2000. 450 p.
12. Didier Béatrice. Le temps de la musique : trois nouvelles de Balzac. *L'Année balzacienne*, 2007/1 (n°8). – P. 49–58.
13. Fizaïne J.-C. Génie et folie dans *Louis Lambert, Gambara et Massimilla Doni*. *Revue des sciences humaines*. 1979. № 175. P. 61–75.
14. Gier A. Désir (de la musique), plaisir (de la musique) Othmar Schoek / Armin Rüeger, *Massimilla Doni. Germanica*. № 41. 2007. P.
15. Hamilton J. T. *Mi manca la voce : How Balzac Talks Music – or How Music Takes Place in Massimilla Doni / Speaking of Music*. New York, 2013. URL: <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:33921638>.
16. Jamain C. Balzac et la musique / C. Jamain. *Idée de la voix*. Rennes, 2005. P. 177–194.
17. Leroy-Viémon B. Splendeurs et misères du processus de création de soi à partir de la nouvelle de Balzac *Massimilla Doni*. / Jean-Pierre Martineau. *Innovation Creation*. Toulouse, 1995. P. 37–54.
18. Milner M. Les Sens «psychiques» de Massimilla Doni et la conception balzacienne de l’âme. *L'Année balzacienne*. 1966. P. 157–169.
19. Reboul A.-M. *Mosè de Rossini et Sainte-Cécile de Raphaël dans la nouvelle musicale et poétique de Balzac Massimilla Doni*. URL: https://eprints.ucm.es/12901/1/Rossini_et_Rapha%C3%ABl_dans_Massimilla_Doni.pdf.

20. Spengler H. Système et mises en scène de l'énergie dans le récit romantique selon Stendhal et Balzac : *Massimilla Doni* et ses intertextes stendhaliens / Ch. Massol, *Stendhal, Balzac, Dumas : un récit romantique*. Toulouse, 2006, P. 69–99.
21. Yaouanc M. Le. A propos de “la” Cataneo et de “la” Sanseverina. *L'Année balzacienne*, 1985. № 5. P. 366–375.

Sypa L., Kovalchuk O. Musical discourse in the novelette “Massimilla Doni” by Honore De Balzac

Summary. The article is dedicated to the analysis and the interpretation of the functioning of the music through the prism of its philosophy, presentation of the images of the artist-vocalists and the availability of the musical markers in the artistic entirety of the novelette “Massimilla Doni” by Honore De Balsac. The comprehension of music is considered in the following aspects: the elevation of the musical art in the comparison with other types of art (the art of word, the art of painting, the art of sculpture), the exceptional music ability to convey human feelings and natural phenomena. The idealization of the national variant of Italian music is analyzed with the help of the opera “Moses” by Joakkino Rossini. The production of which is characterized in the work in details. The

estimations about music are mostly represented by the view of the amateurs of music art. The statements of the main hero – the young duchess Kataneo - are precisely proposed in the work. However, mostly all the heroes are somehow connected with the art and have their own point of view.

The reproduction of the opera singers' figures is made with the regard to the fact of their professional formation, namely the necessity of training for the development of innate natural abilities and the importance of the emotional state of the artist during the performance of these or other roles, that promotes or, conversely, nullifies the professional abilities and skills as well as the ability to convey the intention of the author of the music. The presence of such musical markers as the last names of the composers, the names of musical works, instruments, genres and genre varieties, the varieties of voice and tempo etc. complete the musical palette of the novelette “Massimilla Doni” by Honore De Balsac.

It is argued that the appeal to music in the artistic world of the Balzac novelettes testifies to the romantic motives in the works of the French realist and encourages to their analysis in other works of the author, which remain unexplored in Ukrainian literary studies.

Key words: music, art, romanticism, artist, genius.

Сюй Юэ,
аспірант

Института филологии
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

ЭМОЦИОНАЛЬНАЯ ПРИРОДА ЭССЕИСТИКИ БИН СИНЬ

Анотація. Бін Сінь – відома китайська письменниця, яскрава представниця літератури «4 травня» 1919 р. Вона здобула визнання і в сучасному Китаї, завоювавши широку читачку аудиторію. Її поезія та проза протягом століття привертають увагу читачів та літературних критиків особливостями авторського світобачення та образного вираження. Актуальність дослідження прози Бін Сінь зумовлене необхідністю сучасного прочитання її творів в аспекті визначення ролі жінок-письменниць в історії китайської літератури ХХ ст., їхнього внеску в розвиток нових жанрово-стилістичних парадигм, їхнього новаторства у використанні художнього інструментарію для вираження думок та емоцій.

Представлена стаття присвячена аналізу естетичного складника образного вираження та дослідження правдивості відтворення дійсності в есеїстиці Бін Сінь з погляду емоційності. Отже, мета статті – визначити і описати художню концепцію емоційності, а також особливості вираження емоцій у творах письменниці.

Проза Бін Сінь є глибокою за характером осмислення соціальних та особистісних проблем. Пошук правди – одна в основних її ідейно-тематичних характеристик, зумовлених реалістичним методом моделювання художньої дійсності. При цьому авторка фокусує увагу на дрібних деталях, відтворюючи психологічні нюанси внутрішнього світу персонажів. Словесні образи не лише виражають думки та емоції, а й часто являють собою новотвори та евфемізми. Проза Бін Сінь характеризується яскраво вираженим унікальним авторським стилем, який не лише відображає специфіку творчої особистості авторки, але й розкриває її літературне новаторство та мистецький талант.

Представлене дослідження засвідчує, що головною особливістю творчості Бін Сінь є емоціонентризм. Художня концепція емоційності в її прозі полягає в поєднанні почуттів з описами і розповіддю, проектуванні емоцій на об'єкти. Бін Сінь створює синтетичну модель емоційності, об'єднуючи людей, природу, предмети і почуття.

Ключові слова: Бін Сінь, китайська література, есеїстика, емоційність, художня концепція.

Постановка проблеми. Бін Сінь (冰心, настоящее имя Се Бинсинь, 1900–1999) является знаковой писательницей в истории новой китайской литературы. За почти 80 лет литературной деятельности Бин Синь оставила много различных по жанрам литературных произведений, среди которых особое место занимает проза. Ее романы, рассказы, эссе привлекали внимание литературоведов и литературных критиков, с момента издания, таким образом, исследования ее творчества в Китае началось с 1920-х гг. и продолжается по сей день. Актуальность изучения прозы Бин Синь обусловлена необходимостью современного прочтения ее произведений в аспекте определения роли женщин-писательниц в истории китайской

литературы ХХ в., их вклада в развитие новых жанрово-стилистических парадигм, их новаторства в использовании художественного инструментария для выражения мыслей и эмоций.

Анализ исследований и публикаций по теме. В 1933 году китайский писатель и литературный критик Мао Дунь написал «Размышления о Бин Синь» [1, с. 475], в которой была дана всесторонняя оценка творчеству писательницы, а также системный и подробный анализ жизненного пути и творческой личности Бин Синь. Позже, в конце ХХ ст., появилось много статей-комментариев к работе Мао Дуя о Бин Синь, такие как Сюй Юэхуа «О книге “Размышления о Бин Синь” Мао Дуя» («论矛盾的“冰心论”», 1992) [2, с. 21–28] и Юэ Кайхуа «Бин Синь в восприятии Мао Дуя» («矛盾论冰心», 2007) [3, с. 101–105] и так далее. Эти статьи подчеркивают, что «Размышления о Бин Синь» основываются на социально-исторической критике. Работа Мао Дуя, несомненно, отражает специфику китайских исследований творчества Бин Синь в начале ХХ века, его критика революционного реализма долгое время влияла и даже доминировала в исследованиях Бин Синь, в чем абсолютно единогласны современные исследователи.

Кроме названных комментаторских работ, в Китае в конце ХХ ст. появился целый ряд исследований прозы и поэзии Бин Синь, в частности, Ли Лин «Обзор исследований Бин Синь в новую эпоху» [4, с. 240–257] и Тан Цюня «Исследования Бин Синь с 1980-х годов» [5, с. 71–75] и т. д. В этих работах проанализированы исследования творчества писательницы после культурной революции, с точки зрения особенностей творческого мышления, художественной палитры и психологии творчества.

За рубежом творчество Бин Синь привлекло внимание ученых в Японии еще в 1920-е и 90-е годы. Одной из самых известных стала работа Такино Шуджи «Представление о Бин Синь в Японии: сила чистоты», где автор анализирует произведения Бин Синь, используя биографический метод. Визит Бин Синь в Японию побудил японских исследователей уделять ей больше внимания. Однако с возвращением Бин Синь в Китай внимание японцев к ней ослабло. Хотя работы Бин Синь были позже переведены на японский язык Курасики Такеширо, исследования ее творчества практически не осуществлялись практически до 1990-х годов. К тому же и сегодня некоторые японские исследователи подвергают сомнению ценность творчества Бин Синь. В целом проза китайской писательницы изучена в Японии лишь фрагментарно.

В 1994 году Чжан Танфэна и Цзян Линьсинь издают работу «Исследования Бин Синь в англоязычном мире: критический обзор» (“Bing Xin Studies in the English Speaking World: A Critical Survey”, 1994), в которой обобщают основные достижения и ключевые моменты исследований жизни и творчества

Бин Синь в англоязычном мире за последние 30 лет. Эти исследования предлагают новые интерпретации творчества писательницы, в частности ее “философии любви”. Работы англоязычных авторов отличаются академичностью и вниманием к системным исследованиям, что позволило более тщательно и глубоко изучить оригинальные тексты Бин Синь. В целом эти исследования являют собой результаты развития британских и американских литературных школ “новой критики”.

Имя Бин Синь впервые упоминается в синологической литературе Советского Союза в 1930-х годах. Известный советский синолог Б.А. Васильев написал статью под названием «Иностранное влияние в китайской литературе эпохи империализма. Проблемы литератур Востока» [13, с. 85–110]. Он назвал Се Бинсинь представительницей буржуазии и дал отрицательную оценку ее творчеству. В то же время автор ещё отметил, что стилистическое искусство Се Бинсинь очень высоко, и в этом отношении она лучше других писателей.

Затем Н.В. Захарова опубликовала несколько статей о жизни и творчестве Бин Синь в 1983 году, изучая жизненный опыт писательницы, источники творческого вдохновения и влияние ее творчества на современную китайскую литературу. Позже она много раз переводила работы Бин Синь. В 2012 году она выступила с докладом о романах Бин Синь на семинаре «Проблемы литературы Дальнего Востока» [14, с. 93–97]. В докладе упоминается метод описания героев романа Бин Синь, однако вне поля зрения исследовательницы остались вопросы эмоциональной природы эссеистики Бин Синь.

В Украине проза Бин Синь практически не исследовалась. Беглое упоминание о ее творчестве в контексте интерпретации темы материнства представительницами литературы «4 мая» присутствует в монографии Н.С. Исаевой «Китайская женская проза: ревизия канона» [15, с. 120].

Большинство работ по творчеству Бин Синь представляют собой специальные исследования, в которых анализируется влияние исторических обстоятельств и жизнь автора на тематику и художественную палитру ее произведений. Вне поля внимания исследователей практически остались особенности художественных приемов прозы Бин Синь в аспекте выражения их эмоциональных состояний автора на фоне событий эпохи. В представленной статье мы проанализировали эстетизм образного изложения и правдивость изображения жизни в эссеистике Бин Синь с точки зрения эмоциональности. Таким образом, **цель статьи** – определение и описание художественной концепции эмоциональности, а также способов выражения эмоций в прозе Бин Синь.

Изложение основного материала. Бин Синь – яркая представительница новой китайской литературы, рожденной революционным движением «4 мая» (1919 г.). Ее романы, стихи и произведения малой прозы были горячо встречены читателями и остро обсуждаемы критиками. Ее творчество имело осязаемое влияние на формирование личности молодых читателей. Известный писатель, поэт и публицист, современник Бин Синь – Юй Дафу (郁达夫, 1896–1945) высоко оценил творчество писательницы. Он ссылается на стихи английского поэта П. Шелли (Percy Shelley), чтобы сравнить его с Бин Синь. Эта рецензия с нескрываемыми субъективными предпочтениями Юй Дафу, несомненно, может помочь нам понять особенности художественного мира прозы Бин Синь.

Произведения Бин Синь демонстрируют особенности ее мировосприятия – с индивидуальной точки зрения видеть

тонкости духовного мира китайского социума. В ее текстах не только точно выражены мысли и деликатно отображены прекрасные эмоции, но и сохранены иносказания, свидетельствующие об уникальном эмоциогенном стиле автора. Бин Синь – мастер изображения отдельных фрагментов жизни. Благодаря своей способности внимательного наблюдения и глубокой чувственности, она смогла соединить в своих текстах внутреннее напряжение чувств и внешнюю красоту слова.

Проза Бин Синь характеризуется широтой тематики, глубиной психологизма и насущностью проблем. Через описания своего собственного опыта она отражает некоторые аспекты сложной социальной жизни Китая прошлого века. В процессе создания прозы писательница отдает предпочтение выражению эмоций, часто при помощи пейзажных образов. Кроме того, писательница часто ведет повествование от первого лица. «Я» – ключ к началу истории любви, рассказывающей о том, что я видела, слышала, страдала, чувствовала и трогала, заставляя читателей чувствовать все, что происходило.

Особенная ценность художественного произведения заключается в его способности выражать и пробуждать эмоции людей. Литературное искусство отличается от научной теории: хотя оно и содержит когнитивный компонент, в то же время является эмоциональной деятельностью, отличной от познавательной деятельности, то есть оно не только выражает эмоциональное отношение, оценку и тенденцию внешнего мира творческого субъекта. Эмоции являются не только движущей силой литературного творчества, но и одним из важных объектов, основного содержания литературы.

В творчестве писатель перемещает свои эмоции в объект и дает объекту жизнь, делая его субъективным и интересным, так что произведение эмоционально движется, повышает привлекательность искусства и выполняет его социальную роль. Без эмоций нет литературы или искусства. Но не любое выражение эмоций может стать искусством. Эмоции в искусстве должны быть глубокими. Это эмоции высокого уровня и эстетического, обладающие как характеристиками писателя, так и универсальным социальным и историческим содержанием. Только так это может найти отклик у многих читателей.

Способы выражения эмоций в малой прозе Бин Синь. Проза Бин Синь наполнена неистощимой волей к жизни и силой эстетического воздействия. Причиной этого, с нашей точки зрения, является тот факт, что писательница правдиво изображает жизнь своих современников, искренне выражает мысли и чувства, проявляет непреодолимое стремление к красоте. Пейзажи в ее текстах отличаются особой эстетикой, потому что включают эмоции автора, что несомненно превращает произведения Бин Синь в гармоничный синтез лирики и пейзажной живописи. Индивидуальный стиль писательницы ясный и четкий, с элементами разговорной легкости фраз, и одновременно ориентируемый на изысканность классической литературы на языке *вэньянь*.

В эссе «О жизни» («谈生命», 1944) Бин Синь пишет: 大海庄严地伸出臂儿来接引他，他一声不响地流入她的怀里。他消融了，归化了，说不上快乐，也没有悲哀 <...> *Морская гладь торжественно протянула руки ему [весеннему ручью] навстречу, и он, ни проронив ни звука, хлынул в ее объятия. Он растворился, вернулся в свою стихию, не осознавая радости, не ощущая печали <...>.* [1, с. 215–216]. [Здесь и далее перевод наш – С.Ю.]. Этот отрывок содержит изысканные и глубокие по смыслу метафоры. Среди них – «не осознавая радости, не

ощущая печали» – это образное описание смерти, исчезновения, которые в глазах простых людей представляются болезненными и трагичными, – автор же возводит все в философский надбытийный контекст, выражая свое понимание естественного развития событий и явлений. Далее Бин Синь размышляет: *生命中不是永远快乐, 也不是永远痛苦的, 快乐和痛苦是相生想成的. Жизнь не всегда радостна и не всегда печальна. Счастье и печаль взаиморождаемы* [1, с. 216]. Это краткое изложение многолетнего жизненного опыта автора, наполненное глубокой философией, в которой выражается отношение Бин Синь к жизни, а также ее глубокое понимание взаимосвязанности общества и природы.

Рассматриваемое эссе заканчивается словами: *愿你生命中有够多的云彩, 来造成一个美丽的黄昏. Пусть в вашей жизни будет довольно облаков, чтобы создать прекрасный закат* [1, с. 216]. Этой фразой выражена мысль о том, что жизнь людей состоит из счастья и печали, радости и боли. Облака здесь сравниваются с богатством разнообразных впечатлений и переживаний на протяжении жизни. Красивый закат подразумевает старость, когда люди богаты воспоминаниями, должны чувствовать себя счастливыми и удовлетворенными.

Проза Бин Синь наполнена любовью. Лирическая героиня любит море, любит свою мать, свою сестру, детей, любит природу – все прекрасные вещи являются объектами её любви. Её любовь глубокая, сильная, наполняющая сердце и душу. Такие чувства наиболее характерны для ранней прозы Бин Синь. Например, в десятом письме из цикла «К маленькому читателю» («寄小读者», 1923) она вспоминает, как мать по ее просьбе рассказывала о ее детстве, она говорила простыми и естественными словами. Мама была добра и трогательна, в её словах звучала сильная любовь к дочери. Она пишет: «Мне часто нравится сидеть рядом с мамой, держать ее за рукава и умолять ее рассказать о моем детстве ... .. Слезы промокли уголки наших двух глаз! ... .. Думая о любви матери, из-за этого размышления каждый миг сладок» (我常喜欢挨坐在母亲的旁边, 挽住她的衣袖, 央求她述说我幼年的事……这时眼泪已湿了我们两个人的眼角! …… 回想母亲的爱, 因着这回想, 寸寸都是甜蜜的) [2, с. 121–122]. Искренняя любовь к матери не только показывает привязанность после разлуки, но также показывает горе в конце жизни матери. В эссе «Возвращение с юга» («南归», 1945) можем видеть её природные качества. Она продолжала улыбаться перед кроватью своей матери. С одной стороны, ей нужно было спокойно устроить похороны своей матери, и в то же время она улыбалась и утешала мать: *«Ночь была очень болезненной, каждую секунду и каждую минуту до трех часов ночи. Я была как в тумане, только ощущала, что подымалась и снова ложилась на кровать, рвала и стонала ...»* (这夜的痛苦, 是逐秒逐分的加紧, 直到夜中三点. 我神志模糊之中, 只觉得自己在床上起伏坐卧, 呕吐, 呻吟 ……) [3, с. 65]. Она могла только тихо плакать ночью, что было очень больно. В глубокой печали скрыта бесконечная любовь. Эта печаль и огромная боль также покорила сердце читателей.

В большинстве произведений Бин Синь используется повествование для объединения различных историй, которые она видела, слышала, запоминала и чувствовала. Писательница от первого лица описывает и выражает каждый элемент произведения. Бин Синь использует свои собственные мысли, чувства и эмоции, чтобы соединить различные, казалось бы, не связанные картинки или отрывки.

Художественная концепция эмоциональности в прозе Бин Синь. Бин Синь – мастер литературного творчества, который создал изящную художественную концепцию своих произведений. Эта концепция в основном сформирована богатой силой воображения писательницы, о чем свидетельствуют многие ее произведения.

В 1921 году в эссе «Смех» («笑», 1920) была создана особая эмоциональная художественная палитра. В самом начале автор нарисовала картину за окном после «затяжного дождя» (苦雨): *鱼深息了, 凉云散了, 树叶上的残滴映着月光 “... рыба тяжело дышала, холодные облака рассеялись, а оставшиеся на листьях капли отражали лунный свет”* [4, с. 182]. В этом меланхолическом настроении появляется героиня, которая смотрит в окно и спустя некоторое время начинает грезить. Ее иллюзии состояли из смеха – именно так автор выстраивает воспоминания и впечатления для создания художественной концепции данного эссе.

Художественная концепция в прозе Бин Синь – это определенная целостность, это слияние сюжета, персонажей, природы, ощущений, внимания автора к человеческой личности и так далее. Так, в эссе «Былое (седьмой эпизод)» («往事(七)», 1922) Бин Синь мысленно представляет образ лотоса под дождем. Она описывает: *«Дождь не угас, но красный цветок не дрожал. Дождь не мог остановиться, но на смелом и сострадательном листе лотоса была слабая дождевая капля».* (雨势并不减退, 红莲却不摇动了。雨点不住的打着, 只能在那勇敢慈怜的荷叶上面, 聚了些流转无力的水珠) [5, с. 96]. Она сравнивает лист лотоса с матерью, а красный цветок – с собой. *«Я была тронута до глубины души. О, мама! Ты – листок лотоса, я – красный цветок. Капли дождя падают в мое сердце. Кроме тебя, кто, кроме тебя, сможет укрыть меня открытым небом?»* (我心中深深的受了感动——母亲呵! 你是荷叶, 我是红莲。心中的雨点来了, 除了你, 谁是我在无遮拦天空下的荫蔽?) [5, с. 96]. В китайской культуре лотос является одним из символов материнской любви, который вызывает множество переживаний, касаемых отношений между матерью и дочерью. Вся картина представляется ясной и лаконичной, священной и торжественной – она обобщает изящную художественную концепцию малой прозы Бин Синь в целом. Художественная концепция в прозе Бин Синь завершается описанием, в котором объединяются люди, природа, предметы и чувства в единое состояние субъективного и объективного мира.

Эмоциональная правдивость прозы Бин Синь. Писательница стремится к правдивости и искренности изображения жизненных обстоятельств. Предметы и события, которые она описывает, в своем роде уникальны и незабываемы. Все они отражают неподдельные чувства писательницы.

Произведения Бин Синь, по нашему убеждению, погружают читателя в мир философии любви, рисуя картину реальной жизни. К примеру, в эссе «О женщинах» («关于女人», 1964) все героини – реально существующие женщины, они знакомы с автором, их истории правдивы. В главе 5 описывается: *«Когда речь заходит о женщинах, первым, кто приходит в мое сердце, является моя мать, потому что в моей жизни она первая женщина, которая разочаровалась во мне. ... Вторая женщина, которую я никогда не забуду, это госпожа Т, моя учительница»* (谈到女人, 第一个涌上我的心头的, 就是我的母亲, 因在我的生命中, 她是第一个对我失望的女人 …… 第二个女人, 我永远忘不掉的, 是t女士, 我的教师) [6, с. 41–44].

Хотя они обычные женщины, все же каждая из них внесла свой вклад в антияпонское эмансипационное движение. Бин Синь отдает им дань уважения, поэтому описывает их поступки трогательно и правдиво. Например, жена младшего брата с мужем «прибыли в Нанкин и оказались в бомбоубежище фабрики через несколько месяцев после свадьбы. После этого они отступили с армией вверх по реке. Они взяли только один маленький чемодан» (他们到了南京, 在工厂的防空洞里, 过了新婚后的几个月。此后又随军撤退, 溯江而上, 两个人只带一只小皮箱) [6, с. 169].

В эссе «Сон» («梦», 1921) Бин Синь вспоминает свое детство, а именно время, проведенное на пляже с отцом. Она погружается в воспоминания с некоторым сожалением: 除了几点无聊的英雄泪, 还有什么, 她安于自己的境地了~生命如果是圈儿般的循环, 或者便从'将来'又走向'过去'的道上, 但这也是无聊呵. «Что еще есть [у нее], кроме нескольких скучных героических слезинок, она находится в ситуации, которая у нее сложилась <...> Если жизнь развивается циклично, или если она направляется от «будущего» к «прошлому», это также скучно» [7, с. 277]. Бин Синь откровенно пишет о сожалении и печали, доставляемых этой жизнью, при этом она не придает значения тому, что эта героиня кардинально отличается от тех утонченных образов, которые она создала ранее, сложив о своем творчестве определенное мнение в литературной общественности. Именно эти слова показывают читателям живое, настоящее чувство писательницы.

Проведенное исследование дает основания сделать следующие **выводы**.

Главной особенностью прозы Бин Синь является эмотицентризм. Автор часто интимизирует текст, обращаясь к повествованию от первого лица. Бин Синь изображает жизнь своих современников, искренне выражает мысли и чувства, проявляет непреодолимое стремление к красоте. Пейзажи в ее текстах отличаются особой эстетикой. Кроме того, художественная концепция эмоциональности в прозе Бин Синь состоит в том, что автор соединяет свои чувства с описанием и повествованием, передавая свои эмоции объекту. Она создает синтетическую модель эмоциональности, объединяя людей, пейзажи, предметы и чувства.

Что касается эмоциональной правдивости прозы Бин Синь – ее содержание реалистично; изложенные сюжеты – это незабываемые воспоминания, которые испытала автор, ее жизненный опыт. В целом же проза Бин Синь отличается эмоциональной правдивостью, индивидуально-авторскими способами выражения эмоций и соответствующей концепцией эмоциональности.

Литература:

1. 王炳根. 冰心论集. 福建: 海峡文艺出版社, 2009年, 共897页;
2. 徐越化. 论矛盾的“冰心论”. 湖州: 湖州师专学报, 1992年, 共111页;
3. 岳凯华. 矛盾论冰心. 邵阳学院学报. 邵阳, 2007年第三期, 共171页;
4. 李玲. 评新时期的冰心研究. 中国现代文学研究丛刊. 北京, 1996年第四期, 共292页;

5. 唐群. 八十年代以来冰心研究述评. 赣南师范学院学报. 赣南, 2002年第五期, 共152页;
6. 冰心. 谈生命. 今文观止 / 张胜友主编. 上海: 上海锦绣文章出版社, 2012, 共314页;
7. 冰心. 寄小读者. 北京: 华夏出版社, 2008, 共305页;
8. 冰心. 南归. 冰心散文集. 上海: 上海古籍出版社, 2002, 共345页;
9. 冰心. 笑. 现当代经典散文阅读 / 徐宏杰, 宋中华主编. 安徽: 安徽师范大学出版社, 2013, 共231页;
10. 冰心. 往事. 北京: 东方出版社, 2004, 共217页;
11. 冰心. 关于女人. 北京: 开明出版社, 1992, 共112页;
12. 冰心. 梦. 冰心散文. 杭州: 浙江文艺出版社, 2009, 共445页.
13. Васильев Б.А. Иностранное влияние в китайской литературе эпохи империализма. *Проблемы литератур востока. Труды института востоковедения АН СССР*. Ленинград: Изд-во АН СССР, 1932. С. 85–110.
14. Захарова Н.В. Женская тема в творчестве Бин Синь. *Проблемы литературы Дальнего Востока. Материалы V Международной научной конференции 27 июня – 1 июля 2012 г.*: В 3 т. Санкт Петербург: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2012. Т. 2. С. 93–97.
15. Исаяева Н.С. Китайська жіноча проза: ревізія канону: монографія. Київ: Логос, 2018. 446 с.

Xu Yue. The emotional component of Bing Xin essays

Summary. Bing Xin is the pioneer of the May 4th revolution literary. She is a female writer who became famous in modern China and has a large audience. Her novels, poems and prose creations have been warmly welcomed by readers and eagerly paid attention by critics. Her prose has the widest influence. The relevance of the study of Bin Xin prose is due to the need for a modern reading of her works in terms of determining the role of women writers in the history of Chinese literature of the twentieth century, their contribution to the development of new genre-stylistic paradigms, their innovation in the use of artistic tools to express thoughts and emotions.

The presented essays is devoted to the analysis of the aesthetic component of figurative expression and the study of the truthfulness of the reproduction of reality in Bin Xin essays from the point of view of emotionality. Thus, the purpose of the article is to define and describe the artistic concept of emotionality, as well as the features of expression of emotions in the prose of the writer.

Bingxin's prose is profound, often focusing on small things, seeing the big ones with small details, and seeing the spirit with subtleties. Truth-seeking is the main feature of Bingxin's prose. She uses realistic methods to write her own articles. The lines in the words not only express pure thoughts and beautiful emotions, but also keep fresh and euphemistic. Her prose, which is the language art of her work, has a unique style. She not only showed the author's personality, but also revealed the author's high literary accomplishment and artistic talent.

The presented study shows that the main feature of Bin Xin's creativity is emotiocentrism. The artistic concept of emotionality in its prose is a combination of feelings with a description and exposition, the design of emotions on objects. Bin Xin creates a synthetic model of emotionality, uniting people, nature, objects and feelings.

Key words: Bin Xin, Chinese literature, essay, emotionalism, artistic concept.

РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ
ТА СХІДНІ МОВИ

---

*Baibakova I. M.,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Foreign Languages Department
Lviv Polytechnic National University*

*Hasko O. L.,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Foreign Languages Department
Lviv Polytechnic National University*

INVESTIGATING BLENDED LEARNING ENVIRONMENT IN THE CONTEXT OF ESP DISCOURSE TEACHING

Summary. Blended/hybrid learning also known as technology-mediated/web-enhanced/mixed-mode instructions, combines traditional classroom learning with online educational activities. As a kind of hybrid methodology this educational approach is of particular interest nowadays due to the possibilities given by information and communication technologies. Since blended learning is also used in professional development and training settings its strategies are worth regarding in the framework of Tertiary education ESP discourse.

The paper is aimed at investigating the hybrid methodology concerning blended learning i.e. collaborative face-to-face and online learning and its environment in the context of ESP teaching discourse within Tertiary education.

The new teaching paradigm evolved due to Information and communication technology being part and parcel of modern education. Blended learning has become one of the most critical approaches to teach EFL (English as a Foreign Language) due to its two-fold component combining Face-to-Face classes with virtual learning in order to introduce a wide number of resources for the students via effective methodologies. Blended learning as a practice of combining different learning methods and strategies was successfully implemented into distance learning courses via a mix of such content as print/video/TV/radio and face-to-face/telephone support.

Blended learning incorporated into ESP discourse teaching process turned out to be most successful with the students of Computer Science specialities such as Artificial Intelligence, Internet of Things, Robotics etc. providing appropriate effective feedback.

Thus, allowing personalized education the hybrid methodology of blended learning and its strategies provide more autonomy, self-regulation, and independence improving cognitive components of students' communication practice. Collaborative face-to-face and online learning proved to be quite beneficial in the context of Tertiary education ESP discourse teaching in general concerning Computer Science students in particular.

Key words: hybrid methodology, blended learning, blended learning environment, discourse, ESP.

The problem. Blended/hybrid learning also known as technology-mediated/web-enhanced/mixed-mode instructions, combines traditional classroom learning with online educational activities. Being a kind of hybrid methodology this educational approach is of particular interest nowadays due to the possibilities given by information and communication technologies. Since

blended learning is also used in professional development and training settings its strategies are worth regarding in the framework of Tertiary education ESP discourse.

Analysis of the recent publications on the issue being under consideration. Best practices and research of blended learning and its environment have been regarded in many publications [1; 2; 3]. A multi versatile study of the hybrid methodology concerning blended learning is presented in 'The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs' edited by Curtis J. Bonk and Charles R. Graham [4]. The work is dedicated to corporate/Higher education blended learning models and perspectives as well as Multinational blended learning perspectives and the issues of transforming learning with Mixed and Virtual Reality technologies in Higher education and workplace learning settings. The book contains cases of Blended Learning in Higher education from around the world including United Kingdom, Canada, Japan, China, Korea, Malaysia, Mexico etc. The processes of learning technologies integration into European education and training systems as well as blended e-learning in the context of Internet development from the point of view of Global perspectives and local design of e-courses are also paid a considerable attention to.

The aim of the paper. The paper is aimed at investigating the hybrid methodology concerning blended learning i.e. collaborative face-to-face and online learning and its environment in the context of ESP teaching discourse within Tertiary education.

The body of the paper. Blended learning has become one of the most critical approaches to teach EFL (English as a Foreign Language) due to its two-fold component, which combines Face-to-Face classes with virtual learning in order to introduce a wide number of resources for the students via effective methodology.

The paper 'A Blended Learning Approach to Course Design and Implementation' by Natasa Hoic-Bozic, Vedran Mornar and Ivica Boticki, describes a way of teaching courses in Information Science using an e-learning model based on blended learning, as a combination of independent learning, online discussions, and problem-based learning [5]. The authors dwell on the new teaching paradigm evolved due to Information and communication technology being part and parcel of modern education. They analyse the use of the blended e-learning model based on a mixture of collaborative learning, problem-based learning as well as independent learning and realized as a combination of a face-

to-face environment and online learning. Because of the increased personal responsibility and concentration in learning regarded model, applied in a learner-centered environment, proved to be successful as it stimulates students' interest in independent learning and prepares them for lifelong learning requiring constant active participation during the academic year. The findings show that this approach 'reduces the time needed for preparing the exam, ensures deep-level learning, contributes to more success in the exam and enhances the course's student retention' [5, p. 29].

The results of modern studies in the field of ESP teaching have shown that blended learning is also of significant importance; it is the methodology that gives the possibility to use many different approaches and strategies in ESP teaching and learning.

Indeed, blended learning as a practice of combining (blending) different learning methods and strategies is not that new. It was successfully implemented into distance learning courses via a mix of such content as print/video/TV/radio and face-to-face/telephone support. Purely 'traditional' courses have always blended different teaching forms that combine lectures, seminars, practical classes and group work to produce more capabilities for studying. And of course, "good teachers will always use more than one method or approach in their teaching, and good learners will always combine different strategies in their learning" [6, p. 3].

The novelty in the blended learning today is incorporated in the fact that online strategies combine all different means of interaction within one global setting. The online perspective makes learner-learner communication easier, enables learners and teachers to stay connected outside the classroom. Learners become aware of the fact that space and distance do not matter much any more.

We could go on and say that the key to a successful blended learning approach is to use each mode up to the point, organizing the two different learning environments in an integrated way: using the classroom environment for introducing new topics, explaining important language points for meaningful communicative activities, while the online environment is to be used for preparing the next topic (by watching a video/reading a text, etc.). Both these modes of learning and teaching put the student at the centre of the learning process [7]. As Marsh [6] also remarks, "Today blended learning can refer to any combination of different methods of learning, different learning environments, different learning styles. In short, the effective implementation of blended learning is essentially all about making the most of the learning opportunities and tools available to achieve the "optimal" learning environment" [6].

Before analyzing the pros and cons of blended learning it would be useful to mention the key pedagogical approaches in English language teaching and learning (ELT) thus underlying blended learning approach. In teaching two concepts are critical: first, what to teach; second, how to teach it. Different linguistic theories of the past have led us to understanding the issues that are in focus today which are being solved in modern language teaching and learning.

In the middle of 70-s Chomsky considered the difference between "competence and performance" underlining that competence is a linguistic system of language. In 1972 Hymes put forward the concept of "communicative competence" [8].

In 1976, researchers Halliday and Hasan promoted the concept of 'discourse competence' that joined both notions of Chomsky's linguistic system and Hymes' language teaching systems in use.

This modification made language users be discourse-aware. Van Ek's investigations considered in his book 'The Threshold Level' (1976) moved the research closer to the "communicative approach" to language teaching promoting social component in language learning. It is also based on learner's needs, learner's centeredness and primacy of the functionality of language use [9].

In 1990-s six scales of proficiency (from A1– C2) have been developed to assess communicative language competences and the courses based on learner's needs, i.e. "what to teach and how to teach", were designed.

Speaking about blended learning approach we can state that it is in tune with many approaches and strategies mentioned above in historical excursus as it is based on teachers' and students' needs, students' knowledge, on teachers' skills, and certainly on the positive thinking of students regarding modern technologies. It also involves upper level thinking skills such as creativity, problem solution and critical thinking. Self-directed learning, technology readiness and learning motivation influence social, learning and cognitive components of students' communication practice. These characteristics report that proper blended learning setting enhances cohesive communication among students, self-directed learning playing a critical role in cognitive presence of students in blended learning environment.

A. King [7] introduces in her article eight main benefits of blended learning approach:

1. *Responding more appropriately to learning styles*: that means that students have the opportunity to work asynchronously (online), that is, not disturbing others and have free space and time.

2. *A deeper approach to learning*: this approach means that any time duration for learning (no rush) is embedded into the blended learning.

3. *More individual attention*: it can be explained that blended learning helps pay attention to learners' needs by means of developing courses with online additional help. The use of a Learning Management System (a software application) in a blended approach gives a quick and effective graphic observation of learners' progress .

4. *Maximising social interaction in the classroom*: blended learning arranges social communication in the classroom by wise time distribution between the teacher and the learner.

5. *Creating confident learners*: a blended approach allows learners to prepare and practise on their own online before a class, "at their own pace and in their own time and as a result come to class much better prepared for speaking activities" [6, p. 16].

6. *Access to rich interactive input*: blended learning is based on extensive interactive multimedia input by means of video, audio, texting and visuals/graphics necessary for learner's needs.

7. *Getting just-in-time support*: a blended approach technology offers just-in-time support both in a synchronous (in the class) and asynchronous (online) way.

8. *Encouraging discovery and fostering autonomy*: blended learning is particularly suitable for encouraging learner discovery. By searching the internet, by meandering from one page to another, by transferring from one activity to another, learners discover something not only known (which they are looking for) but also unknown.

It should be noted, though, that because of its strong dependence on the technical resources blended learning requires high-quality technical support, reliable Internet and good wi-fi connection.

Blended learning incorporated into ESP discourse teaching process turned out to be most successful with the students of Computer Science specialities such as Artificial Intelligence, Internet of Things, Robotics etc. providing appropriate effective feedback.

Conclusions. Allowing personalized education the hybrid methodology of blended learning and its strategies provide more autonomy, self-regulation, and independence improving cognitive components of students' communication practice. Collaborative face-to-face and online learning proved to be quite beneficial in the context of Tertiary education ESP discourse teaching in general concerning Computer Science students in particular.

References:

1. Mortera-Gutierrez, F. Faculty Best Practices Using Blended Learning in E-Learning and Face-to-Face Instruction. *E-Learning*. 2006. 5 (3). P. 313–337.
2. Picciano, A.G. Blended Learning: Implications for Growth and Access. *Journal of Asynchronous Learning Networks*. 2006. 10 (3). P. 95–102.
3. Graham, C.R. Emerging Practice and Research in Blended Learning. *Handbook of Distance Education* / M.G. Moore (Ed.). 3-rd ed. New York : Routledge, 2013. P. 333–350.
4. Bonk, C.J., Graham, C.R. *The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs*. San Francisco : Pfeiffer Publishing, 2005. 624 p.
5. Hoic-Bozic, N., Mornar, V., Boticki, I. A Blended Learning Approach to Course Design and Implementation. *IEEE TRANSACTIONS ON EDUCATION*. Vol. 52, NO. 1, FEBRUARY 2009. P. 19–30.
6. Marsh, D. *Blended Learning: Creating Learning Opportunities for Language Learners*. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. 21 p.
7. King, A. Blended language learning: Part of the Cambridge Papers in ELT series. Cambridge : Cambridge University Press, 2016. 17 p.
8. McCarthy, M., Carter, R. *Language as discourse: perspectives for language teaching*. London : Routledge, 1994. 248 p.
9. Van Ek J.A. *The Threshold Level for Modern Language Learning in Schools*. Strasbourg : Council of Europe, 1976. 165 p.

Байбакова І.М., Гасько О.Л. Вивчення середовища змішаного навчання в контексті викладання дискурсу англійської мови фахового спрямування

Анотація. Змішане або гібридне навчання поєднує традиційне навчання в аудиторії і навчальну діяльність

із використанням інтернет-технологій. Як різновид гібридної методології, цей навчальний підхід особливо цікавий завдяки сучасним можливостям інформаційних і комунікаційних технологій. Оскільки змішане навчання також використовується у професійному розвитку та навчанні, ця стаття має на меті вивчення гібридної методології та відповідних стратегій, що стосуються змішаного навчання в контексті викладання/вивчення дискурсу англійської мови фахового спрямування в рамках вищої освіти.

Нова парадигма викладання розвинулась завдяки інформаційним і комунікаційним технологіям, які є невід'ємною частиною сучасної освіти. Змішане навчання стало одним із найважливіших підходів до викладання EFL (англійської мови як іноземної) з огляду на його подвійний компонент традиційного і віртуального навчання, що має на меті надання студентам доступу до великого обсягу ресурсів шляхом впровадження ефективних методологій. Змішане навчання як практика поєднання різних методів та стратегій навчання було успішно впроваджено в курси дистанційного навчання за допомогою поєднання такого контенту, як друк / відео / телебачення / радіо та підтримка «віч-на-віч» і по телефону.

Змішане навчання, застосоване в процесі викладання/вивчення дискурсу англійської мови фахового спрямування, виявилось найбільш успішним зі студентами спеціальностей «Комп'ютерні науки», таких як Штучний інтелект, Інтернет речей, Робототехніка тощо, котрі зуміли забезпечити належний ефективний зворотний зв'язок.

Таким чином, уможливіючи персоналізовану освіту, гібридна методологія змішаного навчання та відповідні стратегії розвивають більшу автономність, саморегуляцію та самостійність, тим самим покращуючи когнітивні компоненти комунікативної діяльності студентів. Змішане навчання виявилось досить корисним у контексті викладання дискурсу англійської мови фахового спрямування в рамках вищої освіти загалом та для студентів різних спеціальностей напряму комп'ютерних наук зокрема.

Ключові слова: гібридна методика, змішане навчання, середовище змішаного навчання, дискурс, англійська мова фахового спрямування.

Боднар І. М.,

асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
факультету іноземних мов
Львівського національного університету імені Івана Франка

МОДЕЛЮВАННЯ НОМІНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ ОСВІТА В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті окреслено методологію дослідження номінативного поля, представлено комплексну методику виявлення, верифікації та моделювання концептів сфери ОСВІТА в англійській мові.

Завдяки інтегральному підходу, який поєднав у собі класичні методи лінгвістичного аналізу з новими методами концептуального аналізу для моделювання й опису концептів, виявлено, проаналізовано та систематизовано лексичні конструкції, які актуалізують релевантну концептуальну ознаку – *education*, or *development of knowledge*, та формують концептосферу ОСВІТА в англійській мові. Номінативне поле цієї концептосфери змодельовано на основі вибірки зі словників сучасної англійської мови та корпусу мови – The British National Corpus.

Дослідження охоплювало декілька етапів: виявлення та верифікацію вербалізаторів ключової концептуальної ознаки *development of knowledge*; виявлення домінуючих ознак, релевантних для імені концептополя та систематизацію лексичних конструкцій у межах концептосфери ОСВІТА; обчислення питомої ваги (W) у семантиці лексем за ключовою ознакою *having/lacking development of knowledge*; побудова номінативних полів концептів сфери ОСВІТА з ядром, центром і периферією; об'єднання концептів у концептополя.

У результаті змодельовано концептосферу ОСВІТА в англійській мові, яка охоплює концептуальні поля «Людина у сфері освіти», «Освіта як процес», «Освіта як результат», «Освіта як фізичний об'єкт», «Освіта як абстрактне поняття». У свою чергу, макроконцептуальне поле «Людина у сфері освіти» об'єднує мікроконцептополя «Людина, яка навчає», «Людина, яка навчається», «Людина – носій знань», «Людина з певним соціальним статусом».

Номінативна наповненість концептів вказує на домінування концептополя «Людина у сфері освіти» над іншими концептуальними полями цієї сфери, що підтверджує гіпотезу про антропоцентричні тенденції, зокрема, в англослов'янському лінгвокультурному соціумі.

Ключові слова: концепт, концептосфера, номінативне поле концепту, концептуально-семантичний конструкт.

Постановка проблеми. Якщо розглядати мову як інструмент організації та передачі інформації, виникає питання про взаємодію ментальних та мовних чинників стосовно номінації об'єктів, явищ, подій, яка відкриває шлях для широкого лінгво-когнітивного, або концептуального, аналізу. Сучасний етап розвитку когнітивної лінгвістики передбачає різноманітні підходи до дослідження концептів. Основою для моделювання номінативного поля концептосфери ОСВІТА в англійській мові стала польова модель концепту, яка є продовженням вивчення моделей лексико-семантичних груп із погляду

когнітивної лінгвістики, і до якої, зокрема, апелюють С. Воркачов, З. Попова, А. Приходько, О. Селіванова, Ю. Степанов, Й. Стернін [1; 2; 3; 4; 5]. За цієї теорії, концепти об'єднуються в концептуальні групи (концептуальні поля, концептосфери) за спорідненою концептуальною ознакою. Дослідження базується на аналізі номінативного поля концептів на основі семантичних значень вербалізаторів. Тому основним підходом є *концептуально-семантичний аналіз*, який об'єднує традиційні лінгвістичні та лінгвостатистичні методи і концептуальні методи дослідження. В основі концептуально-семантичного підходу – широкий погляд на слово, а аналіз семантичного простору слова, яке вербалізує концепт, показує зв'язок між мовною одиницею й об'єктом дійсності. Польова модель концепту дає можливість виокремити ядерну, центральну та периферійну зони за когнітивно-семантичним характером інформації, закладеної в номінативну одиницю-актуалізатор концепту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт є основним предметом і об'єктом когнітивної лінгвістики, тому дослідників цікавлять різносторонні підходи до його вивчення. У процесі побудови номінативного поля концептосфери ОСВІТА в англійській мові опираємося на трактування концептуального поля як «стійкого угруповання типологічно й семантично однорідних та ієрархічно впорядкованих концептів» (за А. Приходьком, Є. Чекаревою) [3, с. 210; 6, с. 98]. Трактування концептосфери є неоднозначним у сучасній лінгвокогнітології. Серед різних наукових позицій пристаємо до визначення концептосфери В. Іващенко, Н. Плотніковою, О. Селівановою, Є. Чекаревою як «репрезентанта певної предметної галузі, фрагмента концептуальної картини світу в межах концептуальної системи окремого народу» [5, с. 261; 6, с. 97; 7, с. 100; 8, с. 57].

Мета статті – дослідити структурні компоненти концептосфери ОСВІТА в англійській мові на основі корпусної вибірки, запропонувати польову методику моделювання номінативного поля концепту, з'ясувати принципи організації концептів, концептуальних груп (полів концептів), вибудувати лінгвокогнітивну модель концептосфери ОСВІТА.

Виклад основного матеріалу. У когнітивній лінгвістиці номінативне поле концепту розглядається як сукупність мовних засобів, які виражають релевантні концептуальні ознаки [2, с. 66; 9, с. 167]. Воно будується на основі лексичних одиниць-актуалізаторів концепту й може охоплювати всі частини мови.

Моделювання номінативного поля концептосфери ОСВІТА в англійській мові охоплювало декілька етапів.

Перший етап – встановлення ключової концептуальної ознаки. Як зазначає В. Іващенко, концептуальна ознака – це

«актуальна за певних обставин для суб'єкта пізнання ознака, що є елементарним осмисленням певного фрагмента дійсності» [10, с. 154]. Визначальною концептуальною ознакою в дослідженні концептосфери ОСВІТА в англійській мові встановлено *education, or development of knowledge*.

Наступний крок – аналіз номінативного поля концепту, який проводився в такій послідовності:

1) встановлення значень вербального вираження основного концепту, тобто аналіз семантики ключової лексичної одиниці (імені концепту);

2) виділення основних, актуальних і пасивних ознак концепту та відповідний аналіз мовної семантики лексем (концептуально-семантичних конструктів), що репрезентують дану концептуальну ознаку, залучивши метод компонентного аналізу;

3) аналіз синонімічних одиниць, які репрезентують концепт, або опис похідних одиниць, що можуть позначати осіб, якості, дії, стан тощо понять сфери ОСВІТА.

Інвентаризація слів-актуалізаторів здійснювалася на матеріалі тлумачних словників англійської мови: Collins English Dictionary (далі – CED), Longman Dictionary of Contemporary English (далі – LDCE), Oxford Dictionaries (online) (далі – OD), The Random House Dictionary of the English Language (далі – RHD), New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language (далі – WDT). Також використовувались дані інших тлумачних, а також синонімічних і перекладних словників, енциклопедій та інших лексикографічних джерел, як-от: An A – Z Dictionary of Synonyms, The Concise Oxford Dictionary of Current English, A Dictionary of Synonyms and Antonyms, Dictionary.com Unabridged – Based on the Random House Unabridged Dictionary, Encyclopedia Americana, in 30 Vols., The New Columbia Encyclopedia, New English Dictionary on Historic Principles, Online Etymology Dictionary, Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, The Oxford Thesaurus, Roget's 21st Century Thesaurus (online), Англо-руський фразеологічний словарь под ред. А. Кунина, Англо-український фразеологічний словник за ред. К. Баранцева. Зіставлення тлумачень у різних словниках дало можливість виявити різні способи декодування семантико-когнітивної інформації.

Щоб обмежити процес формування концептуальних груп, ми скористалися принципом «мінімального тлумачення» [11, с. 76] і відсіяли спірні конструкти, які на морфологічному рівні є складними (uneducated, no-scholar) (зокрема, із заперечними префіксами та частками) або складеними (schoolteacher = teacher) словами, отже, не формують окремих концептуальних ознак. У результаті отримали 471 семантико-концептуальний конструкт для побудови лінгвокогнітивної моделі концептосфери ОСВІТА в англійській мові.

Верифіковані лексичні одиниці на основі своїх семантико-концептуальних ознак групуються у множини – концепти, з яких потім формуються концептополя.

Для встановлення ядерних, центральних і периферійних компонентів концепту обчислювалася питома вага лексико-концептуальної ознаки *having / lacking development of knowledge* на основі середніх числових показників слів-актуалізаторів, узятих із їх тлумачень у словниках OD, CED, RHD, WDT, LDCE, за формулою, запропонованою В. Левицьким:

$$W = \frac{(n+1) - r}{n},$$

де W – питома вага компонента значення у словниковій дефініції; n – число компонентів/рубрик у словниковому тлумаченні; r – ранг компонента або рубрики [12, с. 130].

Прийнявши за порогові величини від $W = 1$ до $W = 0,5$, можна провести чітку стратифікацію лексичного складу концептів, поділивши ЛО на референційні три зони:

1) конструкти з коефіцієнтом $W = 1$, що становлять ядро концепту;

2) конструкти, коефіцієнт яких перебуває в межах від 0,5 до 1, які примикають безпосередньо до ядра і водночас становлять центральну частину концепту;

3) конструкти з коефіцієнтом від 0 до 0,5, які зв'язані з периферійними значеннями слів-ідентифікаторів і формують периферійну частину концепту.

У процесі дослідження виявилось, що концептуальна ознака центральних лексем, що домінує, максимально наближена до ідентифікуючих слів угруповання, вони найчастіше використовують слова-взаємозамінники одне одного, їм притаманна найбільша кількість спільних формул значення. До того ж більшість із них є або моносемантичними, або складаються із двох-трьох рубрик, а це підвищує ймовірність наближення питомих ваг ідентифікатора до величини $W = 1$. Зауважимо, що периферія концептів представлена двома ярусами – номінативними одиницями із прямою вербалізацією дійсності та метафоричним пластом лексики. Окремих лексемам-актуалізаторам присвоєний цифровий індикатор (н-д, *follow1, follow2*). Це означає, що поняття *follow* на семантичному та концептуальному рівнях має не одну, а більше концептуальних ознак, і відповідно представляє різні концепти або й різні концептуальні поля.

Отже, встановлено, що концептосфера ОСВІТА в англійській мові охоплює концептуальні поля «Людина у сфері освіти», «Освіта як процес», «Освіта як результат», «Освіта як фізичний об'єкт», «Освіта як абстрактне поняття». Ім'я концептополя є визначальним для вибору його складників. Кожне концептополе презентує група концептів, об'єднаних спільними семантико-когнітивними ознаками. Крім того, концептуальне поле «Людина у сфері освіти» є макроконцептополем, яке об'єднує мікроконцептополя «Людина, яка навчає», «Людина, яка навчається», «Людина – носій знань», «Людина з певним соціальним статусом».

У результаті проведених дій за алгоритмами встановлюємо, що ядро макроконцептополя «Людина у сфері освіти» утворюють поняття, для інтерпретації яких залучені іменники: *academia, academic, academician, boarder, bookworm, classmate, collegian, diplomate, disciplinarian, dunce, educationalist, educator, examinee, head, ignoramus, illiterate, institute, instructor, learner, lecturer, lectureship, literate, mentor, neophyte, novice, pedagogue, pedant, postgraduate, professor, professorate, professorship, pupil, savant, scholar, schoolboy, schoolgirl, simple, sophomore, student, stupid, swot, teacher, trainee, trainer, truant, tutor, tyro, undergraduate*; прикметники: *bookish, donnish, educable, educated, informed, learned, literate, omniscient, pedantic, postgraduate, tutorial, undergraduate*; дієслова: *teach, train*.

Концептуально-семантичні конструкти – іменники: *abecedarian, academy, advisor, amateur, apprentice, bachelor, background, beginner, catechumen, chair, class1, coach, college,*

conferee, dean, director, disciple, docent, educationalist, examiner, faculty, faculty, fellow, freshman, graduate, intellectual, lecturer, master, master, savant, scholar, school, senior, superintendent, supervisor, tutelage, tutor, university; прикметники: *disciplinarian, docile, ignorant, intellectual, lettered, read, ripe, scholarly, studious, stupid, trainable, wise*; дієслова: *graduate, instruct, coach, teach, tutor, train*, будують центральну частину цього концептополя. Периферійними виявилися лексичні одиниці: *class2, fellowship, fellow1, fellow2, rector, counselor, junior, form, illiterate, simple*, та фразеологічні одиниці: *absent-minded, airbrained, airheaded, ass, babe (in the woods), benighted, Bible clerk, blank-minded, blockhead, blue-eyed boy, bluestocking, bookish/booky, book-learned, brainless, broad-minded, callow, colt, dolt, dummkopf, (not) dry / wet behind the ears, Education Corps, empty-headed, empty-minded, featherbrained, feeble-minded, fish, fledgeling, greenhorn, harebrained, have nothing / have cotton between the ears, have one's head screwed on, hayseed, highbrow, in embryo, in its infancy, in the bud, in the dark, ivory-tower, know from nothing, know-nothing, learned man, low-brow, man of letters, man of wisdom, mandarin, middlebrow, mindless (of), mine of information, mooncalf, narrow-minded, new kid on the block, old hand, owlish, play hooky (skive), pudding head, quick witted, rattlebrained / rattle headed, raw recruit, shallow, simpleminded, softhead/soft-headed, strong-minded, tenderfoot, thick-headed, think tank/think factory, to be off one's trolley, to slip one's trolley, unenlightened, worldly wise*.

Отже, 197 лексичних одиниць – а це 40% кількісного лексичного складу концептосфери ОСВІТА – слугують для номінації концептуального поняття «Людина у сфері освіти». Із них 62 ядерні лексеми, 56 – центральні, і 79 – периферійні. Така статистика може означати вагому соціальну та культурну роль, відведену освітянину для виховання майбутніх поколінь, а також на високий ступінь антропоцентризму у сприйнятті та формуванні понять сфери ОСВІТА носіями мови.

Номінативне поле концептополя «Освіта як процес» утворене 115-ма конструктами, займає майже четвертину номінативного масиву, що актуалізує концептосферу ОСВІТА в англійській мові.

Ядро концептополя «Освіта як процес» складають 24 конструкти, у яких трансформувалися концептуальні поняття *навчати(ся), виховувати*: *edification, education1, eschatology, exchange scheme, keynote address, panel discussion, pep talk, study leave, study1, syllabus, teaching1, training, upbringing, webinar, extracurricular, extramural, scholastic, to bring up, to edify, to educate1, to enroll, to learn1, to study1, to test*.

Центральна частина цього концептуального поля відображає широкий спектр концептів, які актуалізують освіту як процес в англійській лінгвокультурі: *didactic, curriculum, intramural, heuristic, research, ignorance, nurture, conference, homework, to school, assignment, symposium, to discover, to civilize, to inculcate, to lucubrate, to research, exercise1, (by) rote, to indoctrinate, test, learning2, to read1, scholarship1, seminar, to grade, mark, to practice, school4, culture, to nurture, practice, drill, to drill, examination, to foster, instruction, grade1, finals, exercise2, course, to initiate, to hear, to study2, to read2, catechism, to cultivate, workshop* – разом 48 конструктів.

У периферійній зоні концептополя «Освіта як процес» виявилися такі слова-актуалізатори ключової концептуальної ознаки, як: *cultivation, timetable, to mark, to breed, to groom, to*

educate2, to educate3, program, paper2, discipline3, to inform, to study3, to cram, Basic Military Training.

Метафоричними репрезентантами концептуального поля «Освіта як процес» є 43 одиниці, у яких домінують концептуальні ознаки *силою насаджувати знання*: *to brainwash, to drum into, to soak up/in, to put through the mill/grind, to take in, передавати досвід: to clue in, to pull one's coat, to teach somebody a lesson, to teach your grandmother (to suck eggs), that'll teach you something, (you can't) teach an old dog new things; збагачувати інтелектуальний потенціал: to broaden the mind, to refresh one's mind, train of thought; здатність розуміти, сприймати помилку інформації: to grasp, to get the picture of, to get the hang of, get the knack of, to have/get a grasp of; прагнути до вдосконалення: to hone (one's skills), to learn something the hard way, to lay out (for), live and learn; орієнтуватися на результат: to do a test / an exam, take a test / take an exam, pass a test / pass an exam*.

У межах концептополя «Освіта як результат» відображено результати освітньої діяльності людини. Загалом це концептополе налічує 45 конструктів, що практично становить десяту частину всього масиву лексики, залученої для номінації концептосфери ОСВІТА в англійській мові.

Ядро концептополя утворене переважно іменниками, що позначають особу, яка завершила певний етап навчання: *alumna / alumnus, diploma, doctorate, erudition, graduand1, graduand2, knowledge1, PhD, qualification, treatise, erudite, graduate, knowledgeable*.

Центральну частину утворюють конструкти *certificate, graduate1, graduate2, graduate1, dissertation, knowing, learning1, baccalaureate, thesis, learn2, theme, bachelor2, know1, degree, master2, paper1*.

Конструкти *education2, formal, be through (university), call something up, get hold of, get the idea, get the wind of, in the know (knowledgeable), keep up on, know something backwards (and forwards), know something inside out, know the ropes, learn one's lesson, on top of, take (something) in*, а також *Heaven / God / who / goodness knows!* утворюють периферію концептуального поля «Освіта як результат».

Ім'я концептополя «Освіта як фізичний об'єкт» відображає функцію понять, вербалізовані відповідними семантико-концептуальними конструктами. У результаті словникової вибірки було відібрано 39 лексем – номінативних репрезентантів цього концептуального поля, а це приблизно 8% усього масиву номінативного поля концептосфери ОСВІТА.

Ядро концептуального поля «Освіта як фізичний об'єкт» складають конструкти, концептуально релевантні до понять *будівля, приміщення що використовується в освітніх/навчальних цілях*: *alma mater, blackboard/chalkboard/whiteboard, campus, classroom, laboratory, lecture room/lecture theatre, library1, multiversity, polytechnic, reading room, stipend*, а також *дещо фізично реальне, із чого можна отримати інформацію: educative, informative*.

Центральну частину утворюють іменники *school1 college1, academy1, institute2, school2, university1, institute3, library2, department, academy2, lectern, varsity, study2, tuition, faculty1, college2, teaching2, scholarship2*; прикметники: *collegiate, learned2*.

До периферійних належать концептуальні ознаки *senate, tutor2, fellowship2, blue book, colossus of knowledge* та *redbrick university*.

Багато понять, які актуалізують концептуальну ознаку *development of knowledge*, є абстрактними. Саме вони формують номінативне поле концептополя «Освіта як абстрактне поняття».

Ядерна частина цього концептополя, як і периферія, не є численними пропорційно до центральної частини. Ядро формується з конструктів, що вербалізують когнітивно-семантичний компонент (*давати*) настанови, знання: *academe, lecture, literacy, lore, pedagogics/pedagogy, tutorial, enlightened, scientific, to enlighten*.

Центральну частину концептуального поля «Освіта як абстрактне поняття» представляють слова, у тлумаченні яких наявні такі концептуальні ознаки, як *сфера знань, період часу, знання, грамотність, повчання, сенс життя: sabbatical, to lecture, academic, traineeship, lesson1, pedagogic, domain, to absorb, guidance, lesson2, to lesson, scholarly, tuition, subject, specialty, break, period, school3, sabbatical, to teach2, field, term, class1, vacation, wisdom, information, discipline1, internship, science, lesson3, study3, to discipline, literary, bailiwick, grade2, tutelage2, lettered, educational, lesson4, class3, tenure, session, knowledge2, doctrine*.

Периферійними виявилися лексеми *tutelage3, to read3, academic, turf, know2, discipline2, booklore, morsel of news, skull session, tongue-lash, to chew out, to dress down/dressing down, to read a lecture/a lesson, to tell off*.

Отже, концептуальне поле «Освіта як абстрактне поняття» представлено переважно центральними семантико-концептуальними ознаками (44 конструкти). Ядро і периферія налічують 9 та 14 мовних конструктів відповідно. Загалом 67 конструктів репрезентують це концептополе, що становить майже 15 % номінативного поля концептосфери ОСВІТА в англійській мові.

Висновки. Опираючись на загальнонаукові, лінгвістичні, лексикометричні методи, а також на методи концептуального аналізу, проаналізовано номінативне поле концептів сфери ОСВІТА в англійській мові, з'ясовано принципи об'єднання концептів у концептуальні поля, які, у свою чергу, об'єднуються в більш складну систему вищого рівня – репрезентанта певної галузі – концептосферу. Змодельована концептосфера ОСВІТА в англійській мові охоплює концептуальні поля «Людина у сфері освіти», «Освіта як процес», «Освіта як результат», «Освіта як фізичний об'єкт», «Освіта як абстрактне поняття». Домінування концептополя «Людина у сфері освіти» над іншими концептуальними полями цієї сфери підтверджує гіпотезу про антропоцентричні тенденції в суспільстві, зокрема в англійській мові.

Література:

1. Воркачев С. От лингвоконцептологии до лингвоидеологии: поиски метода. *Vita in Lingua : к юбилею профессора С.Г. Воркачева* / отв. ред. В. Карасик. Краснодар : Атриум, 2007. С. 39–60.
2. Попова З., Стернин И. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ ; Восток-Запад, 2007. 314 с. URL: <http://zinki.ru/book/kognitivnaya-lingvistika/> (дата звернення: 14.04.2015).
3. Приходько А. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : ЗДУ, 2008. 332 с.
4. Степанов Ю. Концепт. *Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования*. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1997. С. 40–76.

5. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2010. 844 с.
6. Чекарева С. Концептуальні сфери простору і часу в лексико-семантичній системі давньогрецької мови : дис. ... докт. філол. наук: 10.02.14. Харків, 2017. 457 с.
7. Івашенко В. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2006. 328 с.
8. Плотнікова Н., Кондратенко О. Книш: периферійний концепт мікроконцептосфери святки. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. Симферополь, 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 57–62.
9. Плотнікова Н. Алгоритм аналізу лінгвокультурного концепту. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2013. Vol. 1. P. 165–170.
10. Івашенко В. Матеріали до словника-мінімуму основних термінопонять концептуальної семантики. *Лексикографічний бюлетень* : збірник наукових праць. Київ : Ін-т української мови НАН України, 2006. Вип. 14. С. 148–162.
11. Бендикс Э. Эмпирическая база семантического описания. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1983. Вип. 14. С. 75–107.
12. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике. Черновцы : Рута, 2004. 190 с.

Bodnar I. The structure of the nominative field of the domain of EDUCATION in English

Summary. In the article, the theoretical approaches to the study of the nominative field of the domain of Education in English is described. Modern integrated approach, referred to as semantic and conceptual analysis, allows to identify, verify and analyse the equivalents of the relevant concepts in the English language and to reconstruct the domain of EDUCATION.

Reconstruction of the domain of EDUCATION was done on the basis of data collected from the dictionaries of the English language as well as from The British National Corpus.

The study covered several stages. Firstly, conceptual verbalizers of the key conceptual feature of *development of knowledge* were identified. Then the weigh of the prevailing feature (W) was calculated. The verified structural conceptual units were grouped into relevantly named concepts which construct conceptual fields. Thus the nominative field of the domain of EDUCATION has been revealed.

In the course of the research, such conceptual fields as “Man in Education”, “Education as a process”, “Education as a result”, “Education as a physical object”, “Education as an abstract notion” were identified within the domain of EDUCATION. Field-oriented approach favoured to distinguish nuclear, central and peripheral constituents of the domain. It has also been observed that the field “Man in Education”, unlike other fields of the conceptual sphere under the study, is not monolithic, and consists of a subset of fields “Someone who gives instructions”, “Someone who receives instructions”, “Someone – an intellectual”, “Someone with a social status”.

The obtained statistical data show the dominance of the conceptual field “Man in Education” over other fields of the domain, justifying the hypothesis about anthropocentric tendencies, in particular, in the English-speaking society.

Key words: concept, domain, nominative field, structural conceptual unit.

Болдескул Є. О.,

асистент кафедри мов і літератур Далеккого Сходу та Південно-Східної Азії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МОДЕЛЬ ТРАДИЦІЙНИХ РОДИННИХ СТОСУНКІВ ТА ЇХ ОБ'ЄКТИВАЦІЯ В КОРЕЙСЬКИХ КАЗКАХ ПРО ДУРНІВ

Анотація. У статті розглядається система корейських традиційних родинних стосунків та її об'єктивація в корейських народних казках про дурнів.

Проаналізовано сюжети казок про дурних чоловіків, жінок і братів, показано стосунки між старшими та молодшими членами корейської родини.

Визначено, що крізь призму казок про дурнів можна побачити традиційний патріархальний уклад корейської родини, традиції та звичаї, а також їх порушення головними героями казок – дурнями.

Продемонстровано особливості чоловічих та жіночих персонажів-дурнів і різноманітні помилки, яких вони припускаються в родині, за що наражаються на засудження оточення.

Аналізуючи найтипівші сюжети, у яких відбито традицію родинних стосунків, можна помітити вплив конфуціанства на корейську культуру, який полягає в тому, що цій культурі властиве шанобливе ставлення до старших, особливо до батьків.

Конфуціанська система посідає важливе місце в корейській традиційній системі цінностей. Головними там є патріархальність та дотримання ієрархії між старшими і молодшими членами родини: діти підкорюються батькам, жінка – чоловікові, у сімейному житті стосунки батьків і дітей є важливішими за стосунки між подружжям. Це продемонстровано в різноманітних казкових сюжетах про випробування молодят перед старшим поколінням.

Якщо порівнювати казки, де головними героями виступають чоловіки, з казками, де головні герої – жінки, то щодо чоловіків упор робиться на соціальний статус чоловіка, обов'язки перед родиною та моральні якості. У жінок же звертається увага на їхню роль у домі та родині, успішне ведення домашнього господарства та дотримання правил і норм поведінки. Загальною характеристикою молодих жінок є їхня відносна безправність.

У казках про дурних братів демонструється порушення конфуціанських норм і правил, а також, коли дурнем виступає старший брат, неспроможність старшого сина виконувати обов'язки глави сім'ї, піклуватись про батьків та молодших членів родини.

Дурні в казках є порушниками соціальних норм і викликають сміх у слухачів або читачів казок, а казки про дурнів є важливою частиною корейської сміхової культури.

Ключові слова: корейський фольклор, корейські народні казки, казки про дурнів, родинні стосунки, етнокультурна, конфуціанство.

Постановка проблеми. У статті розглядається система корейських традиційних родинних стосунків та її об'єктивація в корейських народних казках про дурнів. Матеріалом для дослідження слугували анекдотичні казки про дурнів із 12-том-

ного зібрання корейського фольклору «Корейська усна народна проза» («한국구전설화») за редакцією Ім Сокче (임석제) [11].

Продемонстровано, що сюжети про родинні стосунки, особливо стосунки старших та молодших членів сім'ї, є типовими для відповідного жанру фольклорної прози. Крізь призму казок про дурнів можна побачити традиційний патріархальний уклад корейської родини, традиції та звичаї, а також їх порушення головними героями казок – дурнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найповніше комплексне дослідження казок про дурнів можна побачити в роботах Лі Ганьоп (이강엽) «Казки про дурнів, справжній сенс їхнього сміху» («바보이야기, 그웃음의참뜻») (1998 р.) [9] і «У пошуках сенсу і сміху в казках про дурнів» («바보설화의 웃음과의미탐색») (2011 р.) [10], а також у монографії Кім Боксун (김복순) «Казки про дурнів і сміх: поетика сміху дурнів» («바보이야기와웃음: 바보의웃음시학») (2009 р.) [8].

Сімейні стосунки в казках про дурнів також досліджували Сін Йону (신연우), Чхе Гимім (최금임), Чон Сонхі (정선희), Чан Чжонсун (장정순), Пе Чжонмін (배정민), Чон Йонрім (전영림), Чхе Мійон (최미영), О Чжувон (오주원).

Метою статті є здійснення аналізу об'єктивації типових ознак корейських родинних стосунків і сімейних традицій у текстах корейських народних казок, насамперед казок про дурнів.

Виклад основного матеріалу. У зібранні корейського фольклору «Корейська усна народна проза» («한국구전설화») за редакцією Ім Сокче (임석제) приблизно 350 казок становлять казки про дурнів, з яких майже половина – казки про родинні стосунки.

У більшості казок фігурують чоловічі персонажі, а казки про дурних наречених, чоловіків і зятів можна об'єднати в одну групу, тому що в більшості казок героя називають *바보신랑*, що в перекладі з корейської може означати і «дурний наречений», і «дурний чоловік», і часто в таких казках фігурують молодята, «новоспечені чоловіки», а дія відбувається в будинку тестя і тещі, тому герой казки водночас виступає і в ролі зятя. Іноді в казках його так і називають – *바보사위* – «Дурний зять» («바보신랑» (Зять-дурень), «미련한신랑» (Дурний зять), «망신당한신랑» (Зганьблений наречений), «미움받는사위» (Нелюбий зять), «무식한사위의시» (Вірші зятя-невігласа) тощо). У казках цього типу важливою є здатність чоловіка прогудувати сім'ю, його функція, як чоловіка та глави сім'ї.

Також існує багато казок про дурних дружин, але підкреслюється саме їхня роль як невістки. У більшості казок героїно називають «며느리» – «невістка», зрідка «신부» та «각시» – «наречена, молодиця». Іноді їх називають ще «우부» («愚婦»), «우처» («愚妻») – «дурна дружина» і трохи грубуватим словом «마누라» – «жінка». Багато сюжетів присвячені жінкам,

які нещодавно одружилися та стали невістками: “신부” («Наречена»), “바보각시” («Дурна наречена»), “떠느리방귀” («Газі невістки»), “떠느리의말대꾸” («Заперечення невістки»), “떠느리의문안인사” («Вітання невістки до старших»), “미련한떠느리” («Дурна невістка»), “우부” («Дурна дружина»), “밤안먹는마누라” («Жінка, яка не їла») тощо.

Незаміжні дівчата – 처녀 і хлопці – 총각, або ж молодята – основний сюжет еротичних казок. Іноді корейські фольклористи виносять їх в окрему групу. Основна їхня ознака – брак досвіду в інтимних стосунках. Особливе місце тут посідають незаміжні дівчата (“처녀병고치기” («Лікування дівочої хвороби»), “처녀속병을고쳐준소금장수총각” («Молодий продавець солі, що вилікував дівчині внутрішню хворобу»), “어린신랑의실수” («Помилка малого нареченого») тощо).

У казках про дурних братів дурнем частіше виявляється старший брат – 마보형, 愚兄 (우형), і тільки в невеликій кількості казок героєм виступає дурний молодший брат – “미련한아우”, “愚弟 (우제)” (“마보형” («Старший брат-дурень»), “미련한형” («Дурний старший брат»), “동생흥내내다망한형” («Старший брат, який потрапив у халепу, повторюючи за молодшим»), “현형우제” («Розумний старший брат та дурний молодший») тощо).

Аналізуючи найтипівші сюжети, у яких відбито традицію родинних стосунків, можна помітити вплив конфуціанства на корейську культуру, він полягає в тому, що цій культурі властиве шанобливе ставлення до старших, особливо до батьків. Ось чому висміювання дурних батьків тут може бути табу. Проте діти в казках про дурнів виступають або в ролі дурників, або ж в ролі хитрунів, які обдурюють учителів.

Найпоширеніші за кількістю сюжетів казки, де головними героями виступають:

- 1) дурний наречений, чоловік, зять;
- 2) дурна наречена, дружина, невістка;
- 3) дурні брати.

Загалом, казки про родинні стосунки можна поділити на чотири типи (залежно від тематичної ознаки):

1. Стосунки нареченого, нареченої та їхньої родини, різноманітні помилки дурнів: у вітанні, у побуті, у реалізації елементарних етикетних норм спілкування, помилки в перших шлюбних стосунках.

2. Дурний чоловік, який не може відрізнити користь від шкоди, не розуміється на господарстві та розподілі грошей, та дружина, яка намагається його навчити.

3. Виявлення шанобливого ставлення до батьків (конфуціанська категорія «хьо») як основи моральних норм у казках про дурного старшого і молодшого брата, причому в більшості казок цього типу дурнем виступає саме старший брат.

4. Казки, у яких дурню намагаються допомогти, навчити його, але помічники і радники самі роблять ще гірше, ніж дурень, а тому самі пошиваються в дурні. Тут дурнями виступають щойно одружені молодята: або чоловік, або жінка, а помічниками виступають або члени сім'ї, або жінка дурня.

Серед головних героїв казок про дурнів не було батьків. Серед досліджуваних казок не було жодного сюжету про дурню матір або батька, лише декілька сюжетів про дурного тестя. В інших збірках казок доводилося бачити трохи казок про обдуреного свекра, але небагато. Про дурню свекруху казки також майже не траплялися.

Корейська традиційна родина відома своєю патріархальністю і дотриманням чіткої ієрархії між старшими і молодшими, і причиною тому є конфуціанська ідеологія, що панувала на Корейському півострові ще з 15 століття, весь період Чосон, і зберегла свій вплив на умови корейців дотепер.

Ю. Ковальчук зазначає: «Конфуціанство в Кореї має більший вплив на мислення пересічних людей, ніж будь-де у світі, навіть порівняно з Китаєм – батьківщиною цього вчення» [3, с. 147].

Особливість корейської традиційної системи цінностей – конфуціанська система. Головними там є патріархальність, ієрархічність (порядок між старшими і молодшими), а основною категорією є шанобливість до батьків – «хьо» (кит. «сяо»). Влада перебуває в руках старших, молодші підкорюються старшим (а старші допомагають, піклуються про молодших). Центром сім'ї є не подружні стосунки, а стосунки батьків і дітей, особливо батька і сина. Подружні стосунки є авторитарними: це стосунки панування і підкорення. У стосунках батьків і дітей діти підкорюються батькам. Основою сімейної гармонії є не взаємоповага членів сім'ї, а дотримання ієрархії між старшими і молодшими [12, с. 19].

Із давніх-давен у корейській родині нехтували індивідуальною незалежністю, свободою і навіть саморозвитком членів сім'ї, якщо він суперечив інтересам цієї сім'ї. На першому місці стояли інтереси держави та сім'ї, а не власні. Це можна пояснити конфуціанською ідеологією, а також тим, що корейська культура належить до культур колективістського типу.

У традиційному корейському суспільстві в сімейних стосунках щастя нареченої залежить від можливостей нареченого, і тесть із тещею бажають мати такого солідного, спроможного зятя, який би прославив рід. Розум, освіченість, моральні чесноти, відповідність конфуціанським канонам поведінки – те, що робило його корисним членом суспільства, і допомагало зайняти в ньому своє місце і мати можливість прогнати свою родину. Чоловік повинен бути достойним. Саме тому одним із головних елементів казок про дурного нареченого або дурного зятя є випробовування.

Бажаний батьками жінки зять повинен бути розумним, знати класичну китайську мову і декламувати нею вірші (написання віршів китайською мовою вимагалось під час складання іспиту на державну посаду, щоб отримати чин, а значить, і статус). Він повинен був правильно себе поводити, не порушувати правил і норм поведінки. І якщо він дурень, то батьки його повчають, як саме слід себе вести перед батьками нареченої. Якщо ж він уже одружився, то в ролі помічника виступає дружина: повчає його, що слід казати тестю, як треба поводитися в певній ситуації. Тобто все, що треба, щоби приховати свою дурість, неосвіченість і невідповідність очікуванням сім'ї його дружини.

Спроби приховати дурість і неосвіченість дурня від батьків його нареченої можуть спостерігатися в казках на кількох етапах.

Перший етап – це так звані оглядини, коли дурня показують батькам майбутньої нареченої. Тут батько дурня всіляко намагається приховати його неповноцінність, але зазвичай йому це не вдається, і через те дурневі відмовляють в одруженні. Іноді він іде до дому нареченої сам, отримавши настанови від батьків, але припускається помилок і демонструє свою неповноцінність.

Другий етап – це якщо весілля відбулося, але батьки нареченої все ще не знають, що їхній зять – дурень. А дія відбувається саме в домі нареченої, тому що, за корейською традицією, весілля грали в її домі, першу шлюбну ніч молодят доводилося провести там. І саме на цьому побудовано багато кумедних сюжетів казок про дурнів. Дурні або ж просто недосвідчені молодята припускаються помилок у домі нареченої, і часто молодий зять робить дурні вчинки і ганьбить себе перед тестем або тещею.

Третій етап – після весілля і повернення молодят до родини чоловіка, де зазвичай вони потім і жили. І тут сюжет побудований на відвідинах і зустрічі зятя зі своїми тестем і тещею, яким усе ще невідомо, що він дурень. Тут або зять іде в гості до тестя з тещею, або ж вони приходять до його оселі. І тут вже завдання молодої дружини приховати від батьків той факт, що її чоловік виявився дурнем. Але їй не завжди це вдається, і дурість знову впливає назовні.

Що стосується візиту зятя до батьків дружини, то можна зазначити ще такий мотив, коли зять узагалі в дорозі забуває назву селища, де живуть його тесть і теща, і шукає-блукає, водночас потрапляє в кумедні ситуації.

Окремо можна виділити сюжети, де зять з якоїсь причини проживає в домі нареченої, а тесть і теща його не люблять. Хоча в корейських казках рідко трапляються погані стосунки зятя з тещею. Зазвичай навпаки – теща вдячна зятю за те, що він одружився на її доньці, тому ставлення тещі до зятя позитивне. Але і тут бувають винятки із правил, якщо зять виявляється ледарем і дармоїдом. У такому разі батьки дружини навіть не хочуть його годувати.

Буває, що і сама дружина не витримує та сварить і навіть намагається побити свого чоловіка, якщо він припускається занадто значних помилок, через нього родина залишається без грошей і харчів.

Зазвичай у корейських патріархальних сім'ях дружина слухалася чоловіка і намагалась бути йому помічницею, але коли цей чоловік виявляється повним нікчемом і бовдуром, через нього потрапляє під загрозу благополуччя родини, то і жінка вже не витримує. Правда, таких сюжетів серед казок досить небагато, зазвичай дружина підтримує чоловіка.

Крізь призму казок ми можемо побачити, які роль і місце відводились жінці в Кореї за давніх часів, якою була чи мала бути жінка в народній свідомості.

Розглянемо жіночі персонажі корейських казок про дурнів, а саме дурну невістку, дружину та наречену.

У Кореї з давніх-давен жінка йшла жити в дім чоловіка, шлюб був договірним між батьками, часто наречені бачили вперше один одного на весіллі. А після весілля дружина жила із сім'єю чоловіка, і часто жити їй було нелегко. Вона повинна була слухатись батьків чоловіка, підкорятись правилам та бути ввічливою. Через свою недосвідченість молода невістка помилялася, в очах свекрухи часто могла здаватися дурною та незграбною. Багато сюжетів про дурну невістку показують нам її недосвідченість, незграбність, які більше виходять не з її природної дурості, а саме з нестачі досвіду.

Як зазначає Ю. Ковальчук, юну дівчину в батьківському домі не вчили хатній роботі, особливо приготуванню їжі, щоб вона не видала іншій родині господарських хитрощів своєї матері та на випадок, якщо страви за її рецептами не будуть до смаку в домі чоловіка. Тому свекрусі доводилося багато чому вчити невістку [3, с. 249].

Т. Габрусенко вказує на те, ще в дім чоловіка невістка повинна була приходити «як чистий лист паперу», але з огляду на те, що їй могло бути 10–12 років, цей звичай не здавався дивним [1, с. 95].

Молода невістка в казках ще не вміє робити багато речей, не знає, як себе поводити в новій для неї родині, де керує її свекруха. Вона намагається поводити себе якнайкраще, навіть перебільшує у своїх стараннях, що лише погіршує ситуацію. Коли їй кажуть, що вона повинна бути ввічливою не лише до старших, а до всіх членів родини чоловіка, то вона розмовляє на «ви» навіть із домашніми тваринами чоловіка. На цьому моменті хочеться окремо зацентувати увагу.

У корейській мові загалом виділяють шість увічливих стилів, найбільш поширені в розмовному мовленні три, а саме: нейтральний (*ссамаль*, 예사말), ввічливий, до старших (*чонде-маль*, 존대말), щодо ровесників і молодших, неввічливий (*пан-маль*, 반말). Правильне вживання ввічливих стилів є залогом успішної комунікації, а неправильне веде до комунікативної поразки.

Відомий корейський мовознавець Лі Іксоп зазначає: «Корейська мова – це мова, в якій дуже суворо відображається ієрархічна структура суспільства. Це ствердження можна перефразувати наступним чином: корейська мова – це мова з розвинутою системою форм ввічливості» [6, с. 316].

І саме в казках про дурну невістку можна побачити мотив неправильного вживання ввічливого стилю. У казках про дурного зятя головний герой може поставати неписемним, неспроможним сказати розумну річ або скласти вірша на прохання батьків дружини, але ситуації з уживанням ввічливого стилю там нема. І цьому є своє пояснення. Коли зять приходив із візитом до родичів дружини, він повинен був дотримуватись ввічливого стилю лише щодо старших, але не з однолітками чи молодшими. А от невістка в домі чоловіка повинна була дотримуватись ввічливого стилю щодо всієї його рідні, незалежно від віку. Тому й виникають анекдотичні казки, коли молоду наречену батьки повчають, щоб вона в домі чоловіка зверталася ввічливо до всіх, і вона, розуміючи це буквально, говорить: «Пан теля, пані підстилка, пан собако». Наприклад: «Пан теля вдягнули пані підстилку й бігали, а пан собако, побачивши це, гавкали». Звичайно, вона виглядає дурною, та з неї сміються. Ще трапляються варіанти, коли невістка до слів грубих, простонародних, розмовних, неввічливих додає ввічливі суфікси та закінчення, намагаючись зробити їх ввічливими. Це також виглядає смішно, особливо в ситуації, коли вона таким чином звертається до свекра.

Відомий і дуже поширений серед сюжетів казок про дурну невістку є і мотив пускання газів. Існує багато казок із цим мотивом у різних провінціях Корейського півострова. Він полягає в тому, що невістку мучать гази, але вона соромиться перед членами своєї нової родини і терпить до того, що починає хворіти, має поганий вигляд, це стає помітно всім. Коли ж вона називає причину й отримує дозвіл на пускання газів, вона робить це так сильно, що все навколо розносить, і її виганяють. Існують і казки зі щасливим кінцем, коли її лишають у сім'ї, зрозумівши, як скористатись її проблемою, а саме – вона може легко струшувати фрукти з дерев, а значить – приносити родині користь.

Недосвідченість молодих невісток продемонстрована і в казках про першу шлюбну ніч. Тут молода дружина хоче

догодити чоловікові, але не знає, як, і через свою недосвідченість порушує норми конфуціанства, за що її знов таки виганяють. Наприклад, у казці про трьох сестер чоловік, одружившись зі старшою, каже їй у першу шлюбну ніч роздягаться, а вона відмовляється, за що її женуть. Тоді він одружується із середньою сестрою, і вона, знаючи про провал старшої, намагаючись догодити чоловікові, заходить до кімнати вже роздягнена. Чоловік уважає її розпусною і теж жене. І тоді молодша сестра, з якою він одружився після цього, теж намагається йому догодити, але не знає, що робити. Вона стоїть перед входом у кімнату, промовляючи: «Роздягаться, не роздягаться? Роздягаться, не роздягаться <...>». Чоловік це чує і також її проганяє.

Якщо порівнювати казки, де головними героями виступають чоловіки, з казками, де головними героями виступають жінки, то щодо чоловіків акцентується їхній соціальний статус, обов'язки перед родиною та моральні якості. У жінок же звертається увага на їхню роль у домі та родині, дотримання правил, ведення домашнього господарства. У Кореї з давніх-давен традиційно чоловік вів соціальне життя, забезпечував родину, а жінка присвячувала себе дому та родині. Тому навіть у корейській мові одним зі слів на позначення дружини є – “집사람” (дослівно «домашня людина»), від “집” («дім») та “사람” («людина»). Тому в казках про дурнів висміюється дружина, яка не вміє належним чином вести домашнє господарство і виконувати свої прямі обов'язки. Наприклад, в одній із казок дружина варить суп із сушеної хурми.

Якщо дружина належним чином не виконувала свої обов'язки, мала якісь вади, з неї не лише глузували, а ще й могли покарати. У деяких казках дружину, яка робила дурні вчинки, погано себе вела (наприклад, не працювала, а їла за десятьох), просто виганяли, навіть могли побити до смерті.

Загальною характеристикою молодих жінок є їхня відносна безправність, вимушеність жити, дотримуючись певних норм поведінки, виконувати свої обов'язки як жінка – насамперед це домашні обов'язки, слухатися старших, бути опорою та підтримкою для чоловіка. А старі, досвідчені жінки виконують в основному роль повчальну.

Говорячи про конфуціанську категорію «хьо» – «шанобливість до батьків», варто згадати казки про дурних братів. На відміну від слов'янських казок, у корейських казках братів у казках зазвичай двоє. Там не трапляється третій син-дурень, якого ображають злі брати, а потім йому дуже щастить – і гроші з'являються, і принцеса.

У корейських казках про дурнів братів зазвичай двоє, один із них – дурень. Дурнем може виступати як старший брат, так і молодший, але сюжетів, де дурнем виступає старший брат, у Кореї більше.

Узагалі, казок про братів-дурнів у Кореї небагато, здебільшого на півночі Кореї, вони мають досить жорстокий сюжет, за яким дурень через незнання та нерозуміння ситуації вбиває свою матір.

Схожий сюжет існує і у слов'янських казках – українських і російських, але слов'янський дурень потім хитрістю, з допомогою тіла матері, виманює гроші в багатіїв. Також у слов'янських казках дурень не виступає старшим братом, тому сюжети мають багато відмінностей.

Важливим моментом сюжету корейських казок про дурнів є обряд поховання та поминок матері, який відсутній у слов'янських казках.

У Кореї велике значення приділяється ритуалам і обрядом.

У сюжеті корейських казок про дурних братів порушується одразу кілька соціальних норм.

По-перше, для корейців, які дуже шанують своїх батьків, вбити матір – це великий гріх і порушення всіх синівських обов'язків.

У корейській патріархальній родині після смерті батька про матір турбувалися сини, особливо старший син, який ставав главою сім'ї, і разом з яким вона доживала своє життя.

У старшого сина, як у спадкоємця, була купа обов'язків – саме він проводив обряди поклоніння предкам, вшановував пам'ять померлих. Саме від родини старшого сина, який отримував батьківський спадок, продовжував рід, ставав главою сім'ї, вимагалось чітке і правильне дотримання різноманітних ритуалів, так важливих для конфуціанства, і традицій.

І саме цей син у більшості корейських казок про дурних братів виявлявся дурнем і псував усе, що можна було зіпсувати.

Окремо треба підкреслити, що батько в цих казках не фігурує – його нема. Тому головна роль і місце в родині належать старшому синові. І цей старший син спочатку вбиває матір, потім, коли треба влаштувати поховання і поминки, а брати виявляються дуже бідними та йдуть красти зерно для каші в сусідів, дурень шумить, через нього брати попадаються на гарячому. Але розумний брат пояснює важку ситуацію в родині сусідам і їх відпускають, даючи із собою зерно для поминок матері.

Потім дурень псує кашу і поминки. Є казки, де дурню здається, що каша ляється на нього, і він перевертає весь котел у попіл. Після того кашу вже їсти неможливо. У сюжетах, де каші все ж таки трохи залишається, дурень жбурляє нею в гостей, усі розбігаються, поминки зіпсовано.

Окремою частиною сюжету виступає обряд поховання. Корейці традиційно ховали покійників у горах, і дуже важливо було вибрати гарне місце для поховання, тут навіть допомагав геомант. Ураховувалися сторони світу, феншуй, освітлення (перевагу віддавали світлим сонячним місцям, а ховати померлих у сирих і темних місцях уважалося поганим) тощо.

Тому в казці брати йдуть шукати місце для поховання, і головну роль у похованні виконує дурень, який знов усе псує: не може знайти гарного місця для поховання, у деяких сюжетах дорогою губить тіло матері серед трави, а є сюжети, де він тіло матері навіть випадково спалює. Загубивши тіло матері серед трави, він підпалює траву, потім знаходить обгорілий труп матері. І навіть тут, до останнього, він не усвідомлює своїх помилок, дивлячись на обгорілий материнський череп, у якого видно зуби, думає, що мати радіє та йому посміхається.

Частина сюжетів закінчуються просто поразкою дурня, але є сюжети, у яких брати після того розлучаються.

Казки цього сюжетного типу схожі одна з одною, але у третині з них дурнем виступає молодший брат. Він також припускається тих самих помилок, сюжети майже не відрізняються. Та в більшості казок дурнем виступає саме старший брат, що робить сюжет казки ще більш диким для корейців, де соціальні очікування стосовно старшого брата – спадкоємця та продовжувача роду – дуже високі.

Висновки. Народні казки допомагають побачити народну культуру, звичаї та традиції. У корейських казках про родинні стосунки чітко простежується родинний уклад корейців, а також норми і правила, яких дотримуються або ж не дотримуються члени спільноти.

У народній свідомості існують певні сталі образи, типажі, які повинні відповідати критеріям, притаманним тій культурі і тому суспільству, у яких вони виникли. Образ ідеального нареченого, ідеальної дружини, ідеального брата, або ж просто людини, яка повинна відповідати певним моральним та поведінковим нормам, дотримуватися вимог суспільства.

У казках про дурнів ми бачимо спотворення ідеального образу, спалювання ідей і порушення соціальних норм. Неідеальний образ, що перекирлений, як у кривому дзеркалі, і викликає сміх.

Неідеальні чоловіки не можуть відповідати своєму статусу годувальника сім'ї, неідеальні жінки не вписуються в родину свого чоловіка, незважаючи на те, що докладають до цього багато зусиль. Неідеальні брати так само не можуть виконувати функцію глави сім'ї за відсутності батька.

У корейській культурі, де патріархальність, традиційність, дотримання традицій, конфуціанських норм і правил виявлялися дуже важливими, така невідповідність своїй ролі, місцю в родині та статусу особливо впадає в око в сюжетах казок.

Тут ми спостерігаємо порушення норм, правил і табу, невідповідність ідеалам і стихійність. Дурень перебуває поза норм, не визнає їх і не сприймає, тому що він не знає, що таке норма. Для нього цих норм часто не існує – він їх просто не розуміє. Саме тому він і не може в них вписатись. Іноді він намагається вписатись у певні норми, продиктовані суспільством, але йому це не вдається. Іноді йому вдається за допомогою помічників приховати свою інаковість. Іноді ж він навіть не робить спроб вписатись у норми, тому що для нього їх просто не існує.

Література:

1. Габрусенко Т., Ланьков А. Корейские сюжеты (Корейские женщины). *Восточная коллекция*. Москва, 2002. № 1 (8). С. 89–98.
2. Ким Г. Республика Корея : справочник . Алма-Ата : Дайк-Пресс, 2010. 584 с.
3. Ковальчук Ю. Країнознавство : Корея. Київ, 2011. 350 с.
4. Курбанов С. Конфуцианский классический «Канон сыновней почтительности» в корейской трактовке. Санкт-Петербург : Издательство Санкт-Петербургского университета, 2007. 280 с.
5. Ли Г. Обычаи и обряды корейцев России и СНГ. URL: http://world.lib.ru/k/kim_o_i/a11.shtml.
6. Ли Иксон, Ли Санок, Чхэ Ван. Корейский язык. Москва : РОО «Первое марта», 2005. 484 с.
7. Самсонов Д. Корейский этикет: опыт этнографического исследования. Санкт-Петербург : Наука, 2013. 144 с.
8. 김복순. 바보 이야기와 웃음: 바보의 웃음시학. 한국학술정보, 2009. 351 p.
9. 이강엽. 바보 이야기, 그 웃음의 참뜻. 서울 : 평민사, 1998. 292 p.

10. 이강엽. 바보설화의 웃음과의 미탐색. 서울 : 도서출판박이정, 2011. 363 p.
11. 임석재. 한국구전설화 (韓國口傳說話). 전 12권. 서울 : 평민사, 1983–1993.
12. 최금임. 바보설화연구. 전북대학교 석사논문, 2000.

Boldeskul Ye. Model of traditional family relations and their objectification in the Korean tales of fools

Summary. The article deals with the system of Korean traditional family relations and their objectification in Korean folktales about fools.

The storylines of the tales of stupid men, women and brothers are analyzed, relations between senior and younger members of the Korean family are shown.

It is determined that through the prism of the tales of fools one can see the traditional patriarchal way of Korean family, traditions and customs, as well as their violation of the main characters of tales about fools.

The peculiarities of male and female fool characters of and the various mistakes they make in the family and for which they receive the condemnation of others are demonstrated.

Analyzing the most popular stories that reflect the tradition of family relations, one can see the influence of Confucianism on Korean culture, which is that this culture is characterized by a respectful attitude towards the elders, especially the parents.

The Confucian system has an important place in the Korean traditional value system. The patriarchal and the hierarchy between the eldest and the younger members of the family are the main ones: children are subordinate to the parents, the woman to the husband, in the family life the relations between the parents and the children are more important than the relations between the spouses. This is demonstrated in various folktales about the trials of newlyweds before the older generation.

Comparing folktales where the main characters are men, with folktales where the main characters are women, then in the case of men, the emphasis is on the social status of the husband, responsibilities to the family and moral qualities. And in case of women the attention is paid to their role in home and family, successful housekeeping, and adherence to rules and codes of conduct. A common characteristic of young women is their relative powerlessness.

The tales of the foolish brothers demonstrate the violation of Confucian rules and regulations, as well as, in the case of the elder brother's inability to act, the inability of the eldest son to fulfill his responsibilities as the head of the family, to care for the parents and the younger members of the family.

Fools in folktales violate social norms and cause laughter in the audience, and folktales are the important part of Korean laughter culture.

Key words: Korean folklore, Korean folktales, tales of fools, family relations, ethnoculture, Confucianism.

*Веремчук Е. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Запорізького національного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КОГНІТИВНОГО ЗМІСТУ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО КОНЦЕПТУ *SPACE/КОСМОС*

Анотація. Стаття присвячена виявленню особливостей системної організації когнітивного змісту англійськомовного концепту *SPACE/ КОСМОС*. Семантико-когнітивний аналіз вербалізаторів концепту дозволив виокремити когнітивні ознаки, що дало змогу висвітлити особливості ядерно-периферійної стратифікації його когнітивних рис. Яскравість когнітивної риси є прямо пропорційною кількості лексем, які її актуалізують, а також статусом вербалізатора в номінативному полі концепту. Чим більше лексико-семантичних варіантів вербалізаторів актуалізують певну ознаку, тим ближче ця ознака до ядра когнітивного змісту концепту. Була розроблена польова модель організації когнітивних диференційних та класифікаційних ознак досліджуваного концепту, яка включає ядро, ближню, середню, дальню і крайню зони периферії. Лексема репрезентант і ядерні вербалізатори концепту актуалізують ознаки, що входять до ядра та ближньої периферії когнітивного змісту концепту. Когнітивні риси, які об'єктивуються периферійними компонентами номінативного поля концепту, складають середню дальню та крайню зони периферії когнітивного змісту. Існує певна асиметрія між ядерно-периферійною стратифікацією номінативного поля концепту та ядерно-периферійним членуванням когнітивного змісту концепту. Когнітивні диференційні ознаки концепту упорядковуються в його когнітивному змісті класифікаційними ознаками, або класифікаторами. Класифікатори є суто емпіричними категоріями, які використовуються для структурування та класифікації інформації у процесі пізнання й обумовлюють системні відношення у структурі когнітивного змісту концепту. Залежно від кількості диференційних рис, які об'єднуються класифікаторами, класифікаційні ознаки теж розподіляються за ділянками польової моделі когнітивного змісту аналізованого концепту. Загалом структура польової моделі когнітивного змісту концепту може бути представлена у вигляді структурної будови атома.

Ключові слова: класифікатор, когнітивна диференційна ознака, когнітивний зміст, концепт, ядерно-периферійна стратифікація.

Постановка проблеми. Концепт є базовою одиницею предметного коду, яка набуває мовного вираження лексичними одиницями, що у своїй сукупності формують його номінативне поле. Однак конституенти номінативного поля не є рівноправними, оскільки вони вербалізують ознаки концепту, що мають різну актуальність. Тому номінативне поле концепту можна умовно поділити на ядро та периферію. До ядра належать прями номінації концепту, тоді як периферія включає номінації окремих когнітивних ознак, що розкривають сутність концепту та відношення до нього в різних комунікативних ситуаціях. До периферії відносять також видові номінації (гіпоніми)

концепту. Умовно периферію можна розділити на чотири зони: ближню, середню, дальню та крайню за критерієм частотності вживання лексичних одиниць, що вербалізують певний концепт, а також за їх стилістичною маркованістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження структури концептів і особливостей їх вербалізації регулярно потрапляють у фокус лінгвістичних досліджень. До фундаментальних праць можна віднести дослідження С. Воркачева [1], В. Карасика [2], О. Кубрякової [3], G. Lakoff [7], Е.Н. Rosh [8]. Питання актуалізації когнітивних ознак концепту вивчали Ch. Fillmore [5], D. Geeraerts [6] та ін. Проблема структурної організації когнітивних ознак концепту висвітлена у працях З. Попової, Й. Стерніна [4].

Актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, тим, що аналізований концепт є важливим конституентом англійськомовної концептосфери, а з іншого – відсутністю досліджень, які б розглядали ядерно-периферійну стратифікацію його когнітивного змісту.

Метою наукової праці є висвітлення принципів організації когнітивного змісту концепту *SPACE / КОСМОС*.

Для досягнення поставленої мети вбачається за необхідне виконати такі **завдання**:

- виявити когнітивні ознаки досліджуваного концепту;
- встановити принципи ядерно-периферійної стратифікації когнітивного змісту концепту;
- побудувати польову модель організації диференційних та класифікаційних когнітивних рис.

Об'єкт дослідження – англійськомовний концепт *SPACE / КОСМОС*, а **предметом** виступають його когнітивні ознаки.

Для досягнення задекларованої мети були використані такі **методи**: метод лексикографічного аналізу одиниць – для опису семантики аналізованих вербалізаторів; метод семантико-когнітивного аналізу вербалізаторів застосовувався для виявлення когнітивних ознак; метод лінгвоконцептуального аналізу – для висвітлення ядерно-периферійної стратифікації когнітивного змісту досліджуваного концепту.

Вклад основного матеріалу. Семантико-когнітивний аналіз номінативного поля концепту дозволяє встановити його когнітивний зміст, під яким ми розуміємо сукупність когнітивних, диференційних та класифікаційних ознак, які можна репрезентувати у вигляді польової моделі. Її створення передбачає розподілення концептуальних ознак за певними польовими зонами відповідно до яскравості їх вираження в межах смислового наповнення концепту.

Характер польової моделі залежить великою мірою від обраного методу. У цій праці був застосований метод кількісного аналізу репрезентації ознак концепту, відповідно до якого

яскравість когнітивної ознаки вважається прямо пропорційною кількості вербалізаторів, що містять сему, яка актуалізує певну рису. Чим більше окремих значень вербалізаторів концепту об'єктивують певну ознаку, тим яскравіше вона проявляється в його когнітивному змісті.

Ця теза частково ґрунтується на законі Г. Шперберга, який стверджує, що коли якась ідея (згусток змісту) набуває особливої актуальності у свідомості мовців, то вона починає метафорично переосмислюватися і, як результат, використовуватися для позначення інших змістів. Цей процес, однак, має і зворотний характер, що проявляється в тому, що коли якась ознака концепту (ідея або згусток смислу) стає актуальною для мовців, то в мові, як синергетичній системі, з'являються інші номінації для вербальної експлікації цього інформаційного кванта.

Така думка є когерентною з теорією асиметричного дуалізму мовного знака, яка полягає в тому, що кожне позначальне намагається розширити свій екстенціонал позначуваних явищ (цей процес веде до розвитку полісемії), тоді як кожне позначуване має тенденцію до власної актуалізації більшою кількістю лінгвальних одиниць (цей процес веде до розвитку синонімії).

Отже, вважається, що кількість лінгвальних номінативних одиниць є показником яскравості чи актуальності певної концептуальної ознаки. Водночас велику роль відіграє статус вербалізатора в номінативному полі концепту, тобто чи належить він до ядра номінативного поля, чи до периферії. Так, зокрема, слово-репрезентант та прямі номінації концепту, що конституують ядро його номінативного поля своїми значеннями, актуалізують ознаки, що утворюють ядро, ближню та середню периферію польової організації когнітивного змісту, оскільки ці номінації найбільш часто застосовуються для вербальної експлікації концепту SPACE / КОСМОС.

Ознаки периферійних елементів номінативного поля входять здебільшого до середньої, дальньої та крайньої периферії польової структури когнітивного змісту концепту. Тут, однак, також варто наголосити на наявності деякої асиметрії між номінативним полем концепту та структурою польової організації його ознак. Так, зокрема, деякі риси, що привносяться до концепту вербалізаторами з ядерним статусом, можуть бути віднесені до периферії у зв'язку зі зменшенням частотності їх актуалізації відповідними семами. Наприклад, етимологічний лексико-семантичний варіант (далі – ЛСВ) ядерної лексеми *cosmos* “*harmonical state, order*” актуалізує ознаки “*vacuity*” («*порожнеча*»), “*harmony*” («*гармонія*»), які відносимо до периферії когнітивного змісту концепту, оскільки вони втратили свою актуальність у сучасній мові у зв'язку з архаїзацією ЛСВ, який їх виражає.

Перейдемо безпосередньо до аналізу польової моделі організації когнітивного змісту англійськомовного концепту SPACE / КОСМОС. Когнітивний зміст концепту складається з диференційних та класифікаційних ознак, тому аналіз його ядерно-периферійної стратифікації буде складатися із двох частин: польова організація диференційних ознак та класифікаційних. Спочатку розглянемо системні відношення між диференційними рисами концепту.

Під диференційною когнітивною ознакою (далі – когнітивна ознака) ми розуміємо певну рису об'єкта, яка усвідомлюється людиною і відображається у структурі концепту як окремий його змістовий елемент [4]. Такі риси актуалізуються семантикою вербалізаторів концепту. До ядерних когнітивних дифе-

ренційних ознак концепту SPACE відносимо ті риси, які виражаються найбільшою кількістю сем ядерних вербалізаторів. Ними є, зокрема: “*extension*” («*протяжність*»), “*inclusion of everything*” («*всехоплюваність*»), “*infinity*” («*нескінченність*»), “*existence beyond the Earth*” («*існування поза межами землі*»), “*location of stars and planets*” («*місцезнаходження зірок та планет*») – ознаки, що оприявнюються семами таких вербалізаторів: *space* (1), (3); *cosmos* (1); *universe* (1); *world* (1); *Creation* (3); *macrocosm* (1); *outer space* (див. Таблицю 1).

Таблиця 1

ЛСВ ядерних вербалізаторів концепту SPACE / КОСМОС

Вербалізатор	Лексико-семантичний варіант
space	1) «простір»
	2) «вільне місце»
	3) «космічний простір»
	4) «свобода думки»
	5) «пробіл»
	6) «проміжок часу»
cosmos	1) «світ загалом»
	2) «будь-яка впорядкована система»
	3) «гармонія, порядок»
universe	1) «уся матерія та простір, узяті загалом»
	2) «люди, узяті разом»
	3) «певна сфера діяльності»
	4) «універсальна сукупність»
world	1) «космос, всесвіт, усе, що існує»
	2) «світ з усіма країнами та людьми»
	3) «будь-яка зірка чи планета, особливо така, на якій може існувати життя»
	4) «конкретний регіон або група країн»
	5) «людство, людська раса»
	6) «будь-яка сфера людської діяльності або стиль життя тих, хто до неї залучений»
creation	1) «акт створення чогось»
	2) «Акт Божого творіння світу»
	3) «увесь Всесвіт та все живе»
macrocosm	1) «великий світ, Всесвіт»
	2) «будь-яка складна комплексна система»

Лексико-семантичні варіанти вербалізаторів у таблиці визначені на основі аналізу лексикографічних джерел [9; 10; 11].

До ближньої периферії входять такі ознаки, що виражаються меншою кількістю значень ядерних номінацій концепту. До них відносимо:

- “*connection with human being*” («*зв'язок із людиною*») – *universe* (2); *world* (5);
- “*affiliation to a particular sphere*” («*приналежність до конкретної сфери*») – *universe* (3); *world* (6);
- “*orderliness*”, “*systematicness*” («*впорядкованість*», «*систематичність*») – *cosmos* (2); *macrocosm* (2).

Середню периферію утворюють ознаки, які актуалізуються лише однією із сем вербалізаторів, що входять до ядра номінативного поля:

- “*transience*”, “*continuity*”, “*irreversibility*” («*швидкоплинність*», «*неперервність*», «*необоротність*») – *space* (2);
- “*vacuity*” («*порожнеча*») – *space* (4);
- “*freedom*” («*свобода*») – *space* (5);

– “*harmony*”, “*tranquillity*”, “*placidity*” («гармонія», «спокій») – *cosmos* (3);

– “*something united around a particular common quality*” («такій, що об’єднаний навколо певної спільної риси») – *universe* (4);

– “*diversity*”, “*versatility*” («різноманітність», «багатомановитість») – *world* (2);

– “*affiliation to any world that can only exist*” («приналежність до будь-якого можливого світу») – *world* (3);

– “*affiliation to a particular restricted region or space*” («приналежність до певного конкретного обмеженого регіону чи простору») – *world* (4);

– “*being created*” («створеність») – *Creation* (1);

– “*creation as the integral feature of Universe*” («створеність, як невід’ємна риса Всесвіту») – *Creation* (2).

Дальню та крайню периферію змістової структури концепту SPACE / КОСМОС утворюють значення периферійних одиниць номінативного поля. До дальньої периферії когнітивного змісту, зокрема, відносимо ті ознаки, які актуалізуються декількома значеннями периферійних вербалізаторів, що за теорією ймовірності підвищує шанси на те, що такі ознаки можуть бути актуальними для більшої кількості мовців. До них відносимо, наприклад: “*usage of complex modern technologies*” («використання надскладних сучасних технологій»), “*conduction of research and experiments*” («проведення досліджень та експериментів»), “*necessity for special equipment*” («потреба у спеціальному обладнанні»), “*usage of robots*” («використання роботів»), “*absence of gravitation*” («відсутність гравітації»).

До крайньої периферії входять, по-перше, усі ті ознаки, які актуалізуються одним ЛСВ периферійного конститuenta номінативного поля, а по-друге – етимологічні значення ядерних вербалізаторів концепту, які в деяких випадках видозмінилися в наш час, але все ж таки залишаються частиною культурної пам’яті соціуму та становлять основу для семантичного розвитку лексичних одиниць. Обсяг крайньої периферії досить великий, оскільки саме ця ділянка польової моделі є найбільш варіативною, і взаємодія досліджуваного концепту з іншими концептами здійснюється більшою мірою ознаками, що належать до цієї польової зони. З огляду на обмежений формат цієї наукової праці ми не зможемо перелічити всі когнітивні риси периферійної ділянки, а наведемо лише їх найбільш яскраві приклади.

До рис, які актуалізуються одним ЛСВ периферійного вербалізатора номінативного поля, відносимо, наприклад, “*openness for exploration*” («відкритість для дослідження»), “*necessity for connection, special food*” («необхідність у зв’язку, у спеціальній їжі»), “*possibility of seizure*” («можливість захоплення»), “*place for colonization, building, keeping household*” («місце для колонізації, забудови, ведення господарства»), “*unusual conditions for functioning*” («незвичайні умови для функціонування»), “*employment of robots and special gadgets and units*” («використання роботів і особливих пристроїв і агрегатів»), “*going out into the open space and conduction of experiments and tests*” («вихід у відкритий космос та проведення експериментів і випробувань»), “*necessity to conduct life support during the flight*” («необхідність підтримання життя-забезпечення людини під час польоту»), “*returning back to Earth*” («повернення космонавтів на Землю»), “*possibility for launching untapped spacecrafts*” («можливість запуску безпілотних зондів»).

До другої групи ознак, які становлять дальню периферію, відносимо риси, що об’єктивуються етимологічними значеннями

ядерних вербалізаторів концепту, які частково або повністю втрапили свою актуальність у наш час, але все ж таки залишили свій відбиток на змісті концепту завдяки тому, що стали основою для розвитку нових сучасних ЛСВ та відповідних ознак. До них відносимо такі ознаки, як: “*decoration*” («оздобленість»), “*unification*” («уніфікованість»), “*complexity*” («комплексність»).

Когнітивні диференційні риси концепту групуються класифікаторами (класифікаційними ознаками, інтегральними семами), які також входять до когнітивного змісту концепту. Когнітивна класифікаційна ознака – це компонент змісту концепту, що відображає певний аспект, параметр категоризації відповідного явища чи об’єкта, та який узагальнює однорідні диференційні когнітивні ознаки [4, с. 154]. Класифікатори є суто ментальними емпіричними категоріями, які породжуються людським мисленням та виводяться з досвіду сприйняття й осмислення дійсності. Вони впорядковують знання та беруть участь у пізнанні та структуруванні інформації, чуттєвого досвіду, систематизують диференційні ознаки концепту, формують системні відношення в самій концептосфері. З погляду семантики класифікатори виступають у ролі інтегральних сем, оскільки вони експлікують відношення між семантемами лексичних одиниць.

До ядра відноситься той класифікатор, який вмотивовує наявність основного значення абсолютно всіх ядерних вербалізаторів концепту – “*spatial scope*” («просторове охоплення»). До ближньої периферії входять ті інтегральні ознаки, які об’єднують декілька ЛСВ в ядерних вербалізаторах концепту. Зокрема такі:

– “*unification*” («об’єднання») – згруповує всі когнітивні ознаки слова *universe*;

– “*connection with human being*” («наявність зв’язку з людиною») – об’єднує 5 із 6 семантем слова *world*;

– “*type of organization*” («тип організації») – групує відповідні семантими слів *cosmos* та *macrocosm*;

– “*freedom*” («свобода», «незайнятність») – вмотивовує існування значень *space* (3), (4);

– “*type of origin*” («тип походження») – об’єднує ЛСВ *cosmos* (4), *Creation* (1).

До дальньої периферії належать ті класифікатори, які групують меншу кількість когнітивних диференційних ознак ядерних компонентів номінативного поля концепту, зокрема:

– “*time belonging*” («часова приналежність») – уможливує існування ЛСВ *space* (2);

– “*level of beauty*” («рівень краси») – вмотивовує значення *cosmos* (2);

– “*type of life*” («вид життя») – зумовлює існування семантими *cosmos* (5).

До крайньої периферії належать ті архісеми, які групують когнітивні ознаки периферійної ділянки номінативного поля. Ними є “*connection with flight to space*” («зв’язок із польотом у космос»); “*connection with the particular science*” («зв’язок із певною наукою»); “*similarity to our world*” («подібність до нашого світу»); “*connection with everything that functions in space*” («зв’язок із тим, що функціонує в космосі»); “*connection with objects and phenomen at hat exist in space*” («зв’язок з об’єктами та явищами, які існують у космосі»); “*stereotypical associations with space*” («стереотипні асоціації, що виникають із космосом»).

Проведений лінгвоконцептуальний аналіз дозволив дійти таких висновків. Польова організація диференційних ознак концепту SPACE / КОСМОС представлена ядром, до якого входять 5 диференційних ознак, ближньою (4 ознаки), середньою

(15 ознак), дальньою (12 ознак) та крайньою периферією (51 ознака) – усього 87 ознак. Приналежність концептуальної риси до одного із цих структурних елементів поля відображає яскравість її репрезентації в когнітивному змісті концепту, визначається кількістю та положенням вербалізаторів, які актуалізують відповідну ознаку. Такий великий обсяг крайньої периферії пояснюється специфікою досліджуваного концепту, яка полягає в тому, що він покриває одну зі сфер наукової діяльності людини, тому має багато різних науково детермінованих рис, які стосуються його периферії, оскільки є релевантними для обмеженого кола фахівців, а не для широкого загалу.

Польова структура когнітивних класифікаційних ознак схожа на польову структуру диференційних ознак, зокрема ми виділяємо ядро, до якого належить одна основна ознака, ближню (5 ознак), дальню (3 ознаки) та крайню (6 ознак) зони периферії – усього 15 ознак. Яскравість вираження класифікатора залежить від кількості ЛСВ, які він об'єднує у вербалізаторах концепту.

Структуру когнітивного змісту концепту можна метафорично порівняти з будовою атома. Когнітивні диференційні ознаки виконують роль субатомних частинок, причому ядерні риси можна порівняти із протонами та нейтронами, які конституують ядро. Периферійні ознаки виступають в ролі електронів. Подібно до того, як електрони розташовані на певній відстані від ядра залежно від їх орбіталі та вступають у валентні зв'язки з іншими атомами, так і периферійні риси концепту є по-різному віддаленими від ядра (ближня, середня, дальня периферія), вступають у взаємодію з ознаками інших концептів, формуючи неперервність когнітивного простору так само, як і валентні атомні зв'язки утворюють матеріальну речовину. Заряд елементарної частинки в цій «атомній» моделі відповідатиме оцінному аспекту когнітивного змісту. Ознакам із позитивною конотацією відповідають протони (для ядерних ознак) та позитрони (для периферійних), ознакам із негативною конотацією – негативно заряджені протони (для ядра) та електрони (для периферії). Енергії зв'язку в атомі відповідають класифікатори, які об'єднують та пов'язують одну з одною диференційні ознаки.

Можливість таких міждисциплінарних метафор засвідчує, з одного боку, неперервність людської концептосфери і, як результат, ноосфери, а з іншого – той факт, що різні системи навколишнього світу побудовані відповідно до єдиних універсальних законів, які становлять основу буття.

Перспективою подальшого наукового пошуку є дослідження макроструктури концепту SPACE / КОСМОС на основі результатів аналізу зонної стратифікації його когнітивного змісту.

Література:

1. Воркачев С. Лингвокультурная концептология: становление и перспективы. *Известия Российской академии наук*. Москва, 2007. Т. 66. № 2. С. 13–22.
2. Карасик В. Базовые характеристики лингвокультурных концептов. *Антология концептов*. Волгоград, 2005. Т. 1. С. 13–15.

3. Кубрякова Е. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики. *Вопросы когнитивной лингвистики*. Тамбов, 2004. № 1. С. 6–17.
4. Попова З. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж : Истоки, 2002. 191 с.
5. Fillmore Ch.J. Frame semantics. *Cognitive linguistics: basic readings : monograph / ed. by D. Geerarts*. Berlin, 2006. P. 373–400.
6. Geeraerts D. *The Oxford Handbook of Cognitive linguistics*. Oxford : Oxford University Press, 2007. 1334 p.
7. Johnson M., Lakoff G. *Metaphors we live by*. London : University of Chicago Press, 2003. 276 p.
8. Rosh E.H. Principles of categorization. *Concepts: core readings : monograph / ed. by E. Margolis, S. Laurence*. Cambridge, 1999. P. 189–206.
9. Collins English Dictionary. URL: <http://www.collinsdictionary.com/> (дата звернення: 21.01.2020).
10. Longman English Dictionary Online. URL: <http://www.ldoceonline.com/> (дата звернення: 21.01.2020).
11. Online Etymology Dictionary. URL: <http://www.etymonline.com/> (дата звернення: 21.01.2020).

Veremchuk E. Peculiarities of the organization of a cognitive content of the English concept SPACE

Summary. The article deals with the establishment of the cognitive features of the analyzed concept and dwells upon the way of their possible field arrangement. The cognitive traits are singled out by means of the semantic-cognitive analysis of the researched concept. The salience of the cognitive feature is proportionate to the number of the lexemes, which actualize it and also depends on their status in the nominative field: whether they belong to its nucleus or periphery. The more verbalizers actualize the certain trait the closer is this trait to the nucleus of the field model. The model itself comprises nucleus, close, middle, distant and edge periphery. The lexeme SPACE and the direct nominations of the concept verbalize the features, which constitute the nucleus, close and middle periphery of the field model of cognitive traits of the concept, depending on the quantity of the lexico-semantic variants which actualize the features. The cognitive traits actualized by the verbalizers from the periphery constitute the middle, distant and edge periphery of the cognitive content of the concept. Alongside with the deferential cognitive features the cognitive content also comprises integral traits that reflect a certain aspect of categorization and unify the deferential features of the concept. Classifiers are solely empirical categories, which are used for structuring information in process of cognition and form systematic relations in concept sphere. Their systematic relations can be also described by means of the field model which consists of nucleus, close, distant and edge periphery. The relation of the integral cognitive feature to the particular part of the field model is distinguished by the number of deferential traits which they unify. In general the structure of the field model of the cognitive features of the researched concepts can be compared to the composition of the atom.

Key words: classifier, cognitive content, cognitive differential feature, concept, nuclear-periphery stratification.

*Вільховченко Н. П.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри іноземних мов**Національного університету «Львівська політехніка»**Шайнер Г. І.,**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри іноземних мов**Національного університету «Львівська політехніка»*

ФАНТАСТИЗМИ ТА ТЕРМІНИ В НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОМУ ТЕКСТІ: ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ

Анотація. У фокусі цієї роботи – фантастизми, роль яких у науковій фантастиці виконує квазіспеціальна лексика. Квазіспеціальна лексика представлена шаром лексичних новотворів, який номінує об'єкти та явища, що існують винятково в авторському фантастичному світі. Спеціальну лексику (яка включає як вигадані автором, так і власне терміни) розглядають як жанротвірну. Спеціальна лексика слугує основою лексичної системи науково-фантастичного тексту.

Дослідження доводить, що, функціонуючи в тексті, квазіспеціальна лексика здатна проявляти певний стилістичний ефект. Її поява в тексті сприяє створенню колориту фантастичності й екзотичної атмосфери. Водночас роль цього лексичного шару порівнюють із роллю власне екзотизмів, що існують у мові. Адже використання такої лексики пов'язано з номінацією певних реалій (тобто об'єктів і явищ) авторських фантастичних світів.

У статті представлено аналіз особливостей співіснування та взаємодії власне термінів і фантастизмів у сучасному англomовному науково-фантастичному тексті. З'ясовано, що така взаємодія здатна створювати мовну картину авторського фантастичного світу. У роботі показано, що власне терміни кількісно переважають над фантастизмами. Це пояснюють тим, що автор описує невідоме, фантастичне, спираючись на відоме, близьке, зрозуміле читачеві. Підкреслено, що власне спеціальна та квазіспеціальна лексика належать до спільної термінологічної системи науково-фантастичного світу. У цій системі квазіспеціальна лексика є частиною існуючої загальної термінологічної системи і не створює власної.

Проведений аналіз показав, що одиниці квазіспеціальної лексики, які належать до певної наукової галузі, здатні набувати «наукового» компонента значення. Водночас взаємодія фантастизмів і власне термінології відбувається також шляхом набуття терміном фантастичного семантичного компонента. Виконане дослідження дає змогу стверджувати, що під час взаємодії власне спеціальної та квазіспеціальної лексики створюється поняттєва система, яка покладена в основу специфічної мовної картини фантастичного світу.

Ключові слова: квазіспеціальна лексика, фантастизми, власне термінологія, наукова фантастика, художній текст.

Постановка проблеми. Низка характерних ознак (художність, фантастичність і художня імітація науковості) окреслюють жанрову специфіку наукової фантастики; вони зумовлю-

ють прагматичні особливості науково-фантастичного тексту, які визначаються художнім поєднанням елементів фантастичного вимислу з науковістю, одночасною настановою на вимисел та ілюзією достовірності [1].

Створюючи фантастичні світи, автор вводить уявні реалії, об'єкти фантастичного світу, які він/вона номінує. Отже, особливості мовної картини фантастичного світу визначаються взаємодією власне спеціальної та квазіспеціальної лексики. Останню трактуємо як шар лексичних новоутворень, який номінує об'єкти та явища, що існують суто в авторському фантастичному світі. Спеціальна лексика є жанротвірною і слугує основою лексичної системи науково-фантастичного тексту [2].

Метою статті є визначення поняття фантастизмів, а також їхньої ролі у створенні атмосфери майбутності, колориту екзотичності і фантастичності. У статті розглядаємо взаємодію квазіспеціальної лексики (тобто авторської спеціальної лексики) і власне термінів, що існують. Об'єктом дослідження є квазіспеціальна лексика (1 097 одиниць) і власне термінологія (обсягом 1 900 одиниць). Цю лексику добирали методом суцільної вибірки з англomовних науково-фантастичних творів (“Starship Titanic” Т. Джонса [14], “The road to Mars” Е. Айдла [11], “The songs of distant Earth” А. Кларка [9], “Steel heart” В. Дитца [10], “Neuromancer” У. Гібсона [12] та інших, загальним обсягом приблизно 3 500 друкованих сторінок).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотний внесок у дослідження особливостей мовного оформлення науково-фантастичних творів зробили низка вітчизняних і закордонних учених. Серед них варто виокремити таких спеціалістів, як: А. Стужук, Т. Тесленко, А. Калинюк, Т. Катиш, R. Gibson, S. Mandala, D. Kirkham.

Аналіз наукових джерел показав, що лексичні новотвори детально досліджували О. Стишов, Є. Карпіловська, Ю. Костюк, Л. Струганець, К. Ahmad, J. Aitchison. Науковці приділяли увагу різним аспектам цього лексичного шару. Так, наприклад, розглядали питання впливу інновацій на стабільність мовної системи; різні типи словотвору; а також загальні проблеми розвитку лексичної системи сучасної мови. Праці дослідників дають змогу простежити наявні тенденції розвитку лексичної і семантичної систем у текстах наукової фантастики. Зокрема, вдається окреслити роль фантастизмів у створенні атмосфери майбутності й екзотичності, також особливості взаємодії фантастизмів і власне термінів.

Виклад основного матеріалу. Квасіспеціальні лексичні одиниці (тобто авторська спеціальна лексика) здатні створювати в науково-фантастичному тексті колорит фантасто-екзотичності [2]. Зазвичай уживання такої лексики пов'язано з реаліями фантастичних світів, тобто з описом іншопланетного побуту, фантастичними винаходами в галузі техніки та науки, що існують у майбутньому. Отже, уважаємо, що квазіспеціальні одиниці в науково-фантастичному тексті по суті є фантастизмами (тобто фантастичними екзотизмами).

Відомо, що власне екзотизми – це слова, запозичені з інших мов, які позначають реалії життя іншого народу чи країни. Подібно до власне екзотизмів, квазіспеціальна лексика також набуває стилістичного забарвлення в тексті: з одного боку, ця лексика є неначе знайомою, нейтральною для персонажів фантастичного світу, а з іншого – вона є новою, невідомою, екзотичною для читача.

Екзотичне забарвлення найінтенсивніше проявляється в одиницях спеціальної лексики, які корелюють із тематичними групами власне екзотизмів, що існують у мові. До них належать авторські астроніми, топоніми, ороніми, гідроніми, які є ніби знайомі «майбутнім» цивілізаціям, назви професій, закладів і організацій, назви представників флори та фауни, одиниць виміру. Наведемо приклади вживання деяких одиниць квазіспеціальної лексики, що належать до цих тематичних груп:

*“The humans, who had been led to expect something verging on paradise, had arrived to find that **Zuul** had been inhabited for hundreds of thousands of years”* [10, с. 5].

*“**Mount Purlow** had been the first to explode”* [10, с. 4].

*“A **gbaanyi** was about one and a half years, by Standard time, which was how these humans measured their days”* [17, с. 176].

*“Even the curtains in the crew rooms were woven from the hair of the **silky canadil**, which lives high up in the **Mountains of Merlor**”* [14, с. 148].

У цих прикладах спостерігаємо використання фантастизмів, які належать до різних тематичних груп і створюють колорит фантасто-екзотичності у творах: **Zuul** (вигаданий астронім), **Mount Purlow**, **Mountains of Merlor** (іншопланетні ороніми), **gbaanyi** (одиниця іншопланетного виміру часу), **silkycanadil** (назва представника іншопланетної фауни). Наведені групи фантастизмів співвідносяться з тематичними групами власне екзотизмів. Це означає, що квазіспеціальна лексика визначається тематичними розрядами екзотизмів. Відомо, що під час змальовання реалій минулих епох у художньому тексті як зображувальний засіб використовують застарілу лексику (архаїзми). За аналогією, під час опису прийдешніх часів подібну стилістичну функцію виконують фантастизми майбутнього:

*“She, Captain Becker, RK, and Aari had stood on the lowered platform of the **robotlift**”* [17, с. 14].

В уривку використано **robotlift**, фантастизм, який позначає роботизований ліфт. Це предмет «існує» лише в авторському фантастичному світі. Зазначений фантастизм створює атмосферу майбутності, оскільки світ, де існує цей предмет, є у вигаданому майбутньому. Зазначимо, що майбутність розглядаємо з погляду читача, який сприймає текст. Щодо внутрішньотекстового, персонажного, погляду час теперішній.

Унікальною рисою лексичного оформлення науково-фантастичних текстів, як засвідчує дослідження, є взаємодія власне термінології та фантастизмів. За взаємодії вони здатні створювати мовну картину авторського фантастичного світу.

Мовна картина фантастичного світу в нашому дослідженні визначається як відображення у знаковому вигляді природної мови як фантастичних побутових, так і наукових знань. Вони охоплюють ті, які вигадав автор, а також ті, які справді існують та відображають фантастичні знання персонажів про свій світ. Зокрема, мовна картина фантастичного світу базується на понятійній системі, що налічує як власне термінологію, так і фантастизми, функціонування яких у науковій фантастиці ґрунтується на взаємодії.

Зазначимо, що в науково-фантастичному тексті спеціальні лексичні одиниці (як власне терміни, так і квазіспеціальна лексика) входять до спільної термінологічної системи, що належить до певної наукової галузі. У результаті виконаного дослідження ми дійшли висновку, що квазіспеціальна лексика певним чином «вбудовується» у загальну термінологічну систему, а не створює власну. Отже, одиниці квазіспеціальної лексики, які належать до певної наукової галузі, набувають «наукового» компонента значення. З іншого боку, взаємодія фантастизмів і власне термінології, згідно з нашими спостереженнями, відбувається також шляхом набуття терміном фантастичного семантичного компонента.

Іншою особливістю взаємодії одиниць спеціальної лексики в науково-фантастичному тексті є те, що автор у своєму творі описує невідоме, фантастичне, спираючись на відоме та використовуючи власне спеціальну лексику. Проаналізуємо взаємодію фантастизмів і власне термінів у такому прикладі:

*“Their attention was immediately focused on **“the Princess Diana”**, a monstrously large solar cruiser, the flagship of the **Kepler fleet**. It was the most gigantic cruise ship they had ever seen”* [14, с. 20].

У цьому прикладі живають як власне терміни (**flagship**, **cruiseship**), так і фантастизми (**Kepler fleet**, **solar cruiser**, **“the Princess Diana”**). Тут простежуємо взаємодію фантастизмів із власне спеціальними одиницями. Зокрема, словосполучення **solar cruiser** складається із двох власне термінів і набуває фантастичного змісту саме у словосполученні, яке слугує гіперонімом квазіноменклатурної одиниці **“the Princess Diana”**. Нового фантастичного змісту набуває й власне термін **fleet**, який ужито у словосполученні **Kepler fleet**, що має означуване слово **Kepler** і позначає належність до чужої цивілізації. **Flagship** є терміном, однак за взаємодії із квазітермінами **Kepler fleet** та **solar cruiser** так само набуває нового семантичного компонента «флагман іншопланетного флоту». І, зрештою, **cruise ship** отримує фантастичний семантичний компонент, оскільки в даному прикладі слугує синонімом квазітерміна **solar cruiser**.

Наведемо ще один приклад взаємодії фантастизмів і термінів:

*“From the **Central Well** of the **Starship** ran two great canals – one to the **fore** and one to the **aft**. These partly had the effect of cooling **the engines**, but they were also elegant recreational facilities”* [14, с. 23].

Тут спостерігаємо взаємодію фантастизмів (**Central Well**, **Starship**) з термінами (**fore**, **aft**, **engines**). Взаємодіючи із квазіспеціальною одиницею **Starship**, одиниці **fore**, **aft** і **engines** набувають фантастичного семантичного компонента «ніс, корма і двигуни космічного човна».

Наступний приклад також ілюструє таку взаємодію:

*“There was the famous house he designed for Gardis **Arbledonter**, the **Professor of Mathematical Implausibilities***

at *Blerontis University*, in which the doors were actually radio sets and entrance and egress was gained via the bath" [14, с. 31].

У наведеному прикладі вжито квазіспеціальні словосполучення *Professor of Mathematical Implausibilities* і *Blerontis University*, до складу яких входить власне спеціальна лексика (*Professor, Mathematical, University*). У першому словосполученні взаємодія спеціальної лексики, яка в мові зазвичай не сполучається, наповнює словосполучення фантастичним змістом. У другому словосполученні поєднано фантастизм *Blerontis* (що позначає належність до іншопланетної цивілізації) з одиницею *University*. Крім того, поєднання цих слів концентрує фантастичну атмосферу, адже згадано науковий ступінь вигаданої науки в університеті на вигаданій планеті. Тож виконаний аналіз спеціальної лексики в науковій фантастиці дає змогу дійти висновку, що у взаємодії власне спеціальної та квазіспеціальної лексики створюється поняттєва система, яка покладена в основу специфічної мовної картини фантастичного світу.

Висновки. Квазіспеціальна лексика в науковій фантастиці відіграє роль фантастизмів. Функціонуючи в тексті, вона здатна створювати колорит фантастичності й екзотичності. Співіснування і взаємодія в науково-фантастичному тексті термінів і фантастизмів створює мовну картину фантастичного світу. Кількісна перевага власне термінів пов'язана з тим, що автор намагається описувати невідоме, фантастичне з опертям на відоме, тому використовує власне термінологію. Власне спеціальна та квазіспеціальна лексика належать до спільної термінологічної системи науково-фантастичного світу, у якій квазіспеціальна лексика є частиною існуючої загальної термінологічної системи і не створює власної. У перспективі дослідження: особливості словотвору фантастизмів конкретних англомовних авторів із метою простежити сучасні тенденції у створенні мовної системи фантастичних світів.

Література:

1. Вільховченко Н, Колесник Г. Особливості функціонального підходу до дослідження науково-фантастичного тексту. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2019. Вип. 2 (70). С. 45–47.
2. Вільховченко Н. Системний характер квазіспеціальної лексики в науково-фантастическом тексті. *Південний архів (філологічні науки)*. 2019. Вип. 78. С. 62–65.
3. Карпіловська Є. Вплив інновацій на стабільність мовної системи: Регулятори системної рівноваги. *Мовознавство*. 2008. № 2. С. 148–158.
4. Костюк Ю. Афіксальне словотворення суспільно-політичної неолексики. *Лінгвостилістичні студії*. 2017. С. 78–84.
5. Стишов О. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ : Вид. центр КНЛУ, 2003. 388 с.
6. Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття. Тернопіль : Астон, 2002. 352 с.
7. Ahmad K. Neologisms, Noncesand Word Formation. *The 9th EURALEX Int. Congress, 8–12 August 2000, Munich*. Vol II. Munich : Universit at Stuttgart. P. 711–730.
8. Aitchison J. *Language Change: Decay or Evolution*. Cambridge, 1991. 240 p.
9. Clarke A. *The Songs of Distant Earth*. London, 2001. 242 p.
10. Dietz W. *Steelheart*. New York, 1998. 324 p.
11. Gibson R. *Inventors of Words – Neologisms in science fiction*. URL: <https://ezinearticles.com/?Inventors-of-Words---Neologisms-in-Science-Fiction&id=842869> (дата звернення: 20.01.2020).
12. Gibson W. *Neuromancer*. New York, 1984. 271 p.
13. Idle E. *The Road to Mars*. London, 1999. 309 p.
14. Jones T. *Starship Titanic*. New York, 1998. 246 p.
15. Kirkham D. *Encountering conlangs. Babel. The Language Magazine*. 2017. № 18. P. 10–15.
16. Mandala S. *The Language in Science Fiction and Fantasy*. New York, 2012. 246 p.
17. McCaffrey E., Scarborough A. *Acorna's World*. New York, 2000. 306 p.

Vilkhovchenko N., Shayner H. **Fantastisms and terms in the science-fiction text: principles of interaction**

Summary. The paper focuses on the quasi-special vocabulary which plays the role of fantastisms. Quasi-special vocabulary is represented by a layer of neologisms which nominate objects and phenomena that exist only in the author's imaginary world. Special vocabulary is considered to be a genre-shaping one. Thus, it serves as the basis of the lexical system in science-fiction text.

The study proves that quasi-special vocabulary is able to create certain stylistic effect while functioning in the text. So, when it appears in the text, it generates exotic colouring and fantasy atmosphere. The role of this lexical layer is compared to the one of the exotisms' that exist in the language. This can be explained by the use of such vocabulary that is connected with designation of realias (i.e. objects and phenomena) of the authors' imaginary world.

The article presents the analysis of peculiarities of lexical system in modern English-speaking science fiction texts. These peculiarities are the result of coexistence and interaction of terms and fantastisms in science-fiction. Such interaction is able to create unique linguistic picture of the author's imaginary world.

As the matter of fact, terms predominate quantitatively over fantastisms in the text. The study shows that it happens because the author describes unknown imaginary phenomena, with the base on the familiar ones that are understandable to the reader. The paper emphasizes that the special and quasi-special vocabulary belong to the same terminological system of the author's imaginary world. Thus, quasi-special vocabulary does not create terminological system of its own, as it is included into the existing one.

Fantastisms can be a part of a particular scientific field. They are capable of acquiring a "scientific" component of meaning. At the same time, the interaction of fantastisms and terminology result in the term's acquisition of a fantasy semantic component. The research shows specific linguistic picture of the imaginary world is based on the conceptual system which is created through the interaction of the special and quasi-special vocabulary.

Key words: quasi-special vocabulary, science fiction, terminology, science fiction, artistic text.

Гайденко Ю. О.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ФІГУРИ СУМІЖНОСТІ В РОМАНАХ ШАРЛОТТИ БІНГХЕМ

Анотація. Статтю присвячено опису фігур суміжності та їх репрезентації в романах Шарлотти Бінгхем. Здійснено типологізацію означених фігур, охарактеризовано їхні стилістичні функції та відсоткове співвідношення в романах авторки.

Фігури суміжності визначено як стилістичні прийоми сполучення значень одиниць одного чи різних рівнів, зокрема і їхніх виражальних значень. У реферованій статті їх класифіковано на фігури тотожності (порівняння, синоніми-замісники, синоніми-уточнювачі), фігури протилежності (антитеза, оксиморон), фігури нерівності (наростання, розрядка, каламбур, зевгма). Надано дефініції всіх вказаних вище термінів.

Зазначено, що порівняння в романах Шарлотти Бінгхем виступає засобом характеристики. З'ясовано, що характерною особливістю означених художніх творів є наявність алюзивних порівнянь. Встановлено формальні маркери порівняння в романах Шарлотти Бінгхем.

Досліджено, що в означених художніх творах наявні як синоніми-замісники, так і синоніми-уточнювачі. Виявлено, що синоніми-замісники в романах Шарлотти Бінгхем передусім слугують засобом уникнення тавтології, а синоніми-уточнювачі – вичерпного опису позначуваних явищ, дій і якостей.

Встановлено засоби формування антитез, а також структурні характеристики оксиморонів, наявних у романах Шарлотти Бінгхем. Досліджено стилістичні функції вказаних вище фігур суміжності.

Виявлено, що наростання як реалізатор градації в романах письменниці превалює стосовно розрядки, виконуючи функцію суб'єктивно-оцінної характеристики описуваного.

Здійснено типологізацію каламбурів, досліджено їх репрезентацію в романах Шарлотти Бінгхем. Встановлено, що в досліджуваних романах вона використовується для відображення емоційно-оцінного ставлення персонажів до позначуваного.

Встановлено, що в романах Шарлотти Бінгхем найменш репрезентативною фігурою суміжності є зевгма; з'ясовано її стилістичні функції.

Ключові слова: фігури суміжності, порівняння, синоніми, антитеза, оксиморон, наростання, розрядка, каламбур, зевгма.

Постановка проблеми. Сукупна стилістична значущість художнього твору формується за допомогою різноманітних стилістичних прийомів (фонетичних, морфологічних, лексичних, семасіологічних, синтаксичних). Чільне місце серед них посідають семасіологічні, зокрема фігури суміжності, утворені в результаті свідомих, цілеспрямованих естетичних пошуків автора. У межах художнього твору вони реалізують ідейний задум письменника, відображають позамовну дійсність, висвітлюють авторське став-

лення до описуваного, виконують низку стилістичних функцій і слугують досягненню стилістичного ефекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення фігур суміжності та їх різновидів теоретично обґрунтована в роботах багатьох мовознавців, зокрема: І. Арнольд [1], О. Ахманової [2], Д. Бабаєва [8], М. Брандес [3], О. Воробйової [7], Р. Джонсона [9], В. Кухаренко [4], Т. Левицької [5], Н. Лихошерст [7], О. Мороховського [7], А. Фітермана [5] та ін. Проте, незважаючи на наявність лінгвістичних досліджень, присвячених фігурам суміжності, їх репрезентація в романах англійськомовної авторки-сучасниці Шарлотти Бінгхем досі не вивчалась ані вітчизняними, ані закордонними мовознавцями, що зумовлює **актуальність цієї статті.**

Мета статті – розглянути фігури суміжності, здійснити їх типологізацію та характеризувати їхні стилістичні функції в романах Шарлотти Бінгхем.

Матеріалом дослідження слугували 12 222 фігури суміжності, дібрані методом суцільної вибірки з 10 романів Шарлотти Бінгхем (“In Sunshine or in Shadow” (1991 p.), “Stardust” (1993 p.), “Change of Heart” (1994 p.), “Grand Affair” (1997 p.), “The Kissing Garden” (1999 p.), “Distant Music” (2002 p.), “Magic Hour” (2005 p.), “Out of the Blue” (2006 p.), “The White Marriage” (2007 p.), “The Daisy Club” (2009 p.)).

Виклад основного матеріалу. Фігури суміжності – це стилістичні прийоми сполучення значень одиниць одного чи різних рівнів, зокрема й їхніх виражальних значень [3, с. 144]. Застосувавши класифікацію М. Брандес і М. Мороховського, до означених стилістичних прийомів відносимо порівняння, синоніми-замісники й синоніми-уточнювачі (фігури тотожності), антитезу, оксиморон (фігури протилежності), наростання, розрядку, каламбур, зевгму (фігури нерівності) [3, с. 144; 7, с. 183]. Їхнє відсоткове співвідношення в романах Шарлотти Бінгхем зображено на рис. 1.

Фігури тотожності базуються на використанні семантично еквівалентних мовних одиниць (або одиниць, що отожднюють) на позначення того самого референта в межах певного контексту [3, с. 144; 7, с. 183].

Порівняння (7,4%) – це фігура тотожності, що полягає в уподібненні двох об'єктів (або їхніх властивостей), які належать до різних класів. Об'єкти, що порівнюються, не цілком ідентичні, а лише чимось нагадують один одного [7, с. 183], причому їх зіставлення не приводить до утворення нового поняття, адже зберігається їхня синтаксична й семантична самостійність. Отже, порівняння – це засіб характеристики, а не прямої номінації явищ.

У сучасній мовознавчій традиції розрізняються логічні й образні порівняння, проте лише другі мають стилістичну

значущість. Стилiстичний ефект образних порiвнянь забезпечується констатацією часткової подiбності зiставлюваних слiв, що зумовлено їхніми структурними характеристиками: зв'язок об'єкта й суб'єкта порiвняння здiйснюється на базі «третього члена» (вiд лат. *tertium comparationis*), який також називають основою, що мiстить загальну ознаку двох порiвнюваних величин, пов'язаних у певну цiлісність за допомогою формальних маркерiв (сполучникiв, дiєслiв) [4, с. 50]. Найпродуктивнiшими з них у романах Шарлотти Бiнгхем є сполучники *as if* та *like*, а також дiєслова *to seem*, *to appear* й *to look like*: “It is also very necessary that I don't look like an unmade bed, which Mummy says I do most of the time” [16, с. 134].

Сполучники та дiєслова, що використовуються як iнструменти порiвняння, диктують спiсiб вираження вказiвки на ознаковий компонент-основу порiвняння, який може манiфестуватися експліцитно (лексичними засобами) або iмпліцитно (бути формально невираженим). Порiвняння останнього типу характеризуються особливою стилістичною значущістю, адже їхня смислова завершеність вважається неповною: формально вiдсутня основа апелює до когнітивного простору читача, спонукаючи його до iндивідуальної iнтерпретації порiвняння та вiдкриваючи щонайменше декілька з багатьох ознак об'єкта, який порiвнюється: *And now that they watched, they saw a dark-haired, slender, angelic-looking girl who moved as if he was dancing, and who smiled as if the sun had come out for the first time after weeks of nothing but rain* [13, с. 11].

У романах Шарлотти Бiнгхем порiвняння використовуються для творення часових i просторових характеристик розгортання сюжету, вiдображення суб'єктивно-оцiнного ставлення персонажiв до реалiй навколишньої об'єктивної дiйсності: *The gap between what she could do, what she wanted to do, and what was on offer was about as wide as the English Channel that their se a side town and pier faced so bravely, night and day* [11, с. 26]; “*That solicitor. He was worse than useless. A bucket with a hole would have held more water than the case he made out for me*” [11, с. 28].

Характерною особливiстю романiв авторки є наявність алюзивних порiвнянь (порiвнянь, що мiстять пряму вказiвку, авторський натяк на вiдомі лiтературні чи iсторичні факти, витвори мистецтва): *Fleur bowed and looked round to her teacher to find he was smiling back at her like the Cheshire Cat* <...> [10, с. 250–251]; “*I've hardly seen you, Amelia. Dashing about the place like the White Rabbit*” [15, с. 33].

Рис. 1. Відсоткове співвідношення фігур суміжності в романах Шарлотти Бiнгхем (загальна кількість одиниць – 12 222, 100%)

Синоніми-замісники (26,3%) – це варіативні найменування (включаючи перифрази та гіпероніми) тих самих предмета, явища, дії, що використовуються з метою уточнення, доповнення характеристик позначуваного в новому аспекті, а також підвищення виразності висловлювання [3, с. 145].

У романах Шарлотти Бiнгхем синоніми-замісники передусім слугують засобом уникнення тавтології, зосереджують увагу на повторюваному члені висловлювання чи надфразної єдності та можуть виконувати функцію додаткової характеристики позначуваного через внесення нових емоційних, експресивних, оцiнних, образних вiдтiнкiв. Наприклад: *And like the Cowardly Lion and the Tin Man in The Wizard of Oz, the out of work actors and the resting thespians would now be hiding in terror at the mere mention of Elsie Lancaster until the Wicked Witch of the West retired once more to her kitchen* <...> [11, с. 383].

Синоніми-уточнювачі (21,3%) – це синоніми, кожен з яких, використовуючись у синтагматичному сполученні (звичай контактному) з іншими, виражає певний додатковий вiдтiнок значення. Синоніми-уточнювачі реалізуються моделями «парні синоніми» та «синонімічні варіації».

Парні синоніми – це подiбні за значенням синдентично об'єднані лексичні одиниці, які, виражаючи одне поняття через два, так чи iнакше розширюють, деталізують основний зміст висловлювання, зокрема позначуване [3, с. 145]. У романах Шарлотти Бiнгхем вони слугують продуктивним засобом вичерпного опису позначуваних явищ, дій та якостей: *Your father was a complete and utter innocent* [15, с. 121]; *Oliver was after all* <...> *pig-headed and stubborn, not to mention immensely conceited, and at the same time sensitive to a degree* [11, с. 447].

Модель «синонімічні варіації» у досліджуваних творах авторки реалізується через нанизування подiбних найменувань із метою підвищення виразності вiдрiзка мовлення: “*Mr. Arkwright is leaving now; he is coming straight out. He can't wait*” [16, с. 19]; *Obviously, judging from John Plunkett's acceptance of the situation, he had long ago made up his mind that he would have to make do with the first two and forget the thirds on, wipe him off the slate, take his name out of the family bible, or – as he had perhaps just done – simply shrug him off* [11, с. 66].

Фігури протилежності, до яких належать антитеза й оксиморон, утворюються шляхом поєднання в межах певного контексту протилежних за значенням слів, словосполучень, речень [3, с. 147].

Антитеза (28,9%) – це протиставлення двох висловлювань, що формується на основі синтаксичного паралелізму [1, с. 82] або протиставлення певних компонентів синтаксичної конструкції. Із формального погляду антитеза становить синтаксично еквівалентні паралельні конструкції, але на відміну від синтаксичного паралелізму, за якого семантична складова частина компонентів не береться до уваги, дві частини антитези мають бути семантично протилежними одна одній [4, с. 48].

В антитезах Шарлотти Бiнгхем протиставлювані компоненти синтаксичної конструкції утворюють семантичну опозицію, представлену: 1) об'єктивними антонімами: “*Some people say that had there not been the Great War we would have had a revolution in England, because of all the rich folk having too much, and all the poor folk having too little* <...>” [14, с. 90]; 2) контекстуальними антонімами: “*The atrical enough to attract their attention, but not outrageous enough to upset the grannies*” [10, с. 374]; 3) граматичними засобами, зокрема через викори-

стання різних особових займенників, прийменників, заперечних часток тощо: “<...> *she is as absent when she is here, as she is absent tonight when she is not here at all*” [14, с. 56]; “*I survived because of you, Amelia*”, he said. “*Or maybe I survived for you*” [15, с. 61]; 4) антонімічними афіксами: *Elizabeth was an in-patient for six months, and an out-patient for a year* [13, с. 571]; 5) конвергентними структурами лексичного афіксального способів: <...> *she had always found that the male of the species was never really very good at describing the female of the species, unless they were particularly voluptuous, at which point they tended to gototown and over-describe them* [16, с. 103].

У романах Шарлотти Бінгхем антитеза виступає одним із засобів характеристики психологічних особливостей персонажів, їхнього характеру та внутрішнього світу, емоційного стану, суб’єктивно-оцінного ставлення до предмета мовлення тощо. Водночас її основна стилістична функція полягає не лише в протиставленні явищ, але й їхньому прирівнюванні: антитеза зосереджує увагу читача на тому, що протиставлювані реалії утворюють діалектичну єдність. Наприклад: <...> *Oliver had grown up with Nanny and Cliffie for company, always hearing, never really seeing, signs of the other two children growing up ahead of him, far below, already grown and strong while he was still small and frail* [11, с. 79].

Оксиморон? або оксиморон (1,5%) – це сполучення протилежних за значенням лексичних одиниць, які позначають взаємовиключні поняття, створюючи ефект смислового парадоксу [2]. Окремим випадком оксиморона вважають засіб, що називається суперечністю у визначенні (від лат. *contradictio in adjecto*), що полягає в поєднанні іменника із прикметником, який має контрастне значення [6]. Із формального погляду оксиморон – це синтаксично коректне словосполучення, що складається із двох семантично несумісних слів, які зазвичай містять антонімічні семи, причому одне з них виявляє об’єктивно наявну особливість або якість референта, а друге – слугує засобом його суб’єктивної характеристики [7, с. 60]. Перебуваючи у предикативних, означальних чи обставинних відношеннях, насильно пов’язані в межах одного висловлювання члени є взаємозалежними, адже їхній сукупний зміст виводиться один з одного. Стилістичний ефект оксиморона полягає у створенні нового поняття, у розкритті глибинних якостей реалій, їхніх внутрішніх суперечностей або суперечливого, двоякого настрою чи ставлення мовця до позначуваного через поєднання несполученого. Проте через широке використання оксиморон може втрачати виразність і перетворюватись на мовні штампи на зразок *pretty bad, frightfully happy* та ін.

Частка вживання оксиморона у творчості Шарлотти Бінгхем незначна, зокрема спостерігаються оксиморонні структури “Adv + Adj”, із ледь відчутною семантикою несумісності і незначною стилістичною значущістю через стирання вихідного логіко-предметного значення першого компонента: *awfully good* [12, с. 32], *terribly attractive* [15, с. 305], *frightfully good looking* [11, с. 240] тощо. Вищою семантикою протиставлення володіють оксиморони авторки, структурні характеристики яких відрізняються від зазначених вище. Вони можуть реалізуватись на рівні: 1) складного слова, зокрема прикметника, як-от: *ill at ease* [13, с. 338], *happy-sad* [16, с. 371]; 2) двокомпонентних словосполучень, наприклад, *Gerald laughed humorlessly* <...>. [12, с. 44]; <...> *his mother sat in eloquent silence* [13, с. 38]; 3) трикомпонентних словосполучень:

She was hoping against hope to see David <...> [14, с. 315–316]; 4) чотирикомпонентних голофрастичних структур: <...> *making sure to bump into Bill in the upstairs hall by-mistake-on-purpose, Elsie quickly stretched out and lightly touched his sleeve with one elegantly manicured hand* [11, с. 119]; 5) багатокомпонентних словосполучень: *As she reveled in the tea of sandwiches, cakes and biscuits, Arietta could not help staring at her own reflection in the window of the carriage* [16, с. 194].

Фігури нерівності представлені: 1) утвореннями, що включають близькі за значенням слова, які різняться семою інтенсивності (як-от *наростання* і *розрядка*); 2) структурами, що засновані на смисловій двозначності слів та виразів (а саме каламбур і зевгма).

Наростання, або клімакс (10,1%) – це стилістичний прийом, що полягає в інтенсифікації якості або значущості предмета, якого стосується висловлювання [8, с. 155]. Наростання ґрунтується на розміщенні (здебільшого контактному) у межах одного висловлювання слів на позначення найменування, ознак, дій певної реалії в порядку збільшення їхньої змістової вагомості, експресивності, емоційності тощо. Із формального погляду наростання (як і розрядка) – це перелік за змістом, тобто контактне синтагматичне сполучення мовних одиниць, пов’язаних одна з одною семантичним зв’язком мовної або контекстуальної подібності. Звідси стилістична значущість наростання здебільшого підкреслюється використанням паралельних синтаксичних конструкцій, саме тому В. Кухаренко називає його семантично ускладненим типом синтаксичного паралелізму [4, с. 49].

Засоби творення ефекту наростання в романах Шарлотти Бінгхем варіюються, зокрема використовуються лексичні одиниці, які, виступаючи мовними (ідеографічними) або контекстуальними синонімами та сполучаючись у межах однієї синтагми, маніфестують семантику підвищення міри чи ступеня. Ефект наростання в досліджуваних творах авторки може досягатися шляхом залучення лексичних або граматичних засобів, зокрема різних форм і часів дієслова, займенників тощо. Наприклад: “*Yet only a short time ago you couldn’t comprehend the fact that we had lost thou sands of men, let al one hundreds of thou sands – let al one millions*” [15, с. 110]; *She could say nothing, she would say nothing, she would tell no one* [14, с. 63].

Характерне для авторки підвищення стилістичної значущості наростання через використання емпатичних контактних, розширених повторів і прислівникових інтенсифікаторів міри та ступеню *certainly, really, very* тощо, а також логічне послідовне розташування понять із розширеним об’ємом: *John strolled across to his drinks tray, and made himself a gin and tonic, very, very slowly, tortuously slowly, so slowly that Gray found himself reduced to sipping his own drink* <...> [16, с. 296]; *She was tired, terribly tired, tired out by the mental battle, exhausted from trying to work out not how but why* [13, с. 303].

У романах Шарлотти Бінгхем наростання використовується для відображення: 1) суб’єктивно-оцінного ставлення до предмета мовлення: *Tom would have liked to have written back to her, but he would not, and could not afford the stamp until he had some kind of work, because not just every penny counted, but every half penny, every farthing* [12, с. 153]; 2) емоційного стану персонажів (у діалогічному мовленні), характеризуючи того самого референта в одному емоційному напрямі: “*Not a chance*”, he says. “*Not an ice cream’s chance in hell, Peter*” [10, с. 570]; “*I knew*

everything wasabit wobbly, but I had no idea it was disastrous". – *"Wobbly? Wobbly? It is not wobbly Leandra, it is crashed. I am ruined, finally I am ruined!"* [16, с. 283–284].

Стилістичний ефект логічно й психологічно опозиційний наростанню досягається за допомогою розрядки. Розрядка? чи антиклімакс, антиградація, низхідна (спадна) градація (2,5%) – це стилістичний прийом, що полягає у зменшенні, зниженні якості або значущості предмета, якого стосується висловлювання [8, с. 154]. Вона поділяє формальні характеристики наростання, однак її якісна відмінність полягає в тому, що під час розрядки синонімічні лексичні одиниці розташовуються в межах висловлювання в порядку низхідної семантичної значущості, емоційності, експресивності тощо. Наприклад: *Coco <...> knew from Gladys's composed expression that she must have known for years and years – well, months anyway* [11, с. 341]; *Before the Great War, only males – footmen and butlers, under-footmen and under-butlers – had worked at the Hall <...>* [14, с. 19].

Каламбур (1,9%) – це стилістичний зворот, гра слів, яка базується на комічному обігранні повністю чи частково співзвучних слів, словосполучень, що різняться за значенням, або на зіставленні різних значень одного слова [9]. Каламбур поділяється на: 1) гру слів, засновану на полісемії; 2) гру слів, що базується на повній або частковій омонімії; 3) гру слів, засновану на співзвуччі, тобто омофонних лексичних елементах; 4) гру слів, що базується на антонімічних словах [7, с. 193]. Подібно до омонімії, омофонне співзвуччя каламбурного типу може реалізуватися двома моделями: 1) трансформацією слів у цілком співзвучні, що приводить до утворення стилістичного прийому «парономазія» (парономасія, аномінація, паронімічна атракція), яка полягає в навмисному зближенні подібних за звучанням слів; 2) трансформацією слів у частково співзвучні, коли лише частини слів перетворюються на однакові за звучанням.

У романах Шарлотти Бінгхем зафіксовано нечисленну кількість каламбурів, що підвищує їхню стилістичну значущість. Найбільш продуктивним засобом творення каламбурів виступає третя за класифікацією група слів: омофонні лексичні елементи другої моделі. Стилістична функція каламбуру, який полягає у створенні комічного або сатиричного ефекту, робить дещо передбачуваним ситуативний контекст цієї фігури нелогічного зв'язку, яка насамперед уживається для вираження роздратування, насмішки. Гра слів у цьому разі виступає передусім засобом вираження сатири (злої, в'їдливої іронії): *"I do read the papers, Oliver. I am not completely blind to your recent activities. Not for nothing have you been dubbed "Lover Lowell" by Express Newspapers"* [11, с. 478]; *Leandra's melting of John Chantry had been masterly, or – in her case, and rather more accurately – mistressly* [16, с. 169]. Водночас каламбури третього типу використовуються авторкою для вираження суб'єктивного емоційно-оцінного ставлення персонажа і створення комічного ефекту: *"Jaw-jaw rather than war-war"* [13, с. 344]; *"As your father always says, we all spend too much time in speculation and not enough in creation"* [15, с. 29].

Випадки вживання каламбурів четвертого типу, що базуються на використанні антонімічних слів, у романах Шарлотти Бінгхем поодинокі. Їхня стилістична значущість варіюється, оскільки вони характеризуються значно нижчою й менш помітною семантикою оцінності порівняно з каламбурами третього типу: *"[...] A white marriage would keep you both safe, and in the black!"* [16, с. 49]; *"Are you still determined to brutally murder*

my leading man?" – "No, no", Oscar corrected her. "Lewis Paine is not a leading man, Elizabeth. Lewis Paine is a misleading man" [13, с. 68].

Перший тип каламбуру презентовано незначною кількістю синтагм, серед яких: *Nevertheless their expressions, low key in keeping with their Low Church beliefs, were those of people of substance* [12, с. 32]; *But while it had all looked ideal on paper and in the papers, Freddie had always nursed a doubt that their match might not be quite as perfect as described* [10, с. 46].

Зевгма (0,1%) – це фігура мовленнєвого комізму, що полягає у зведенні двох семантично несполучуваних іменників стосовно одного дієслова [4, с. 25]. Так, згідно із Т. Левицькою й А. Фітерманом, вона виникає, коли «два або більше однорідні члени виконують функцію додатка стосовно одного дієслова, з яким вони не можуть одночасно поєднуватися парадигматично <...>, тому відбувається зіткнення двох значень – прямого і переносного, вільного та лексично зв'язаного» [5]. Зосереджується увага й на тому, що елементи цієї фігури характеризуються правильним граматичним зв'язком [11, с. 213], водночас стилістичний ефект зевгми обернено пропорційний семантичній неоднорідності об'єднаних елементів.

Випадки використання зевгми в романах Шарлотти Бінгхем поодинокі, а її стилістична функція полягає у привертанні уваги читача до певного відрізка тексту і створенні комічного ефекту: *"I'll leave my flat mate Hart a note to wake her when he gets in, and he can take the flak, savez?" – "But will he?" – "Hart? Hart will take anything from flak to your best evening jacket <...>* [16, с. 319].

Висновки. У романах Шарлотти Бінгхем фігури суміжності представлено передусім антитезою (28,9%), синонімами-замінниками (26,3%) та синонімами-уточнювачами (21,3%), рідше – наростанням (10,1%), порівнянням (7,4%), розрядкою (2,5%), каламбуром (1,9%), оксимороном (1,5%), а зевгма є найменш репрезентативною (0,1%). У досліджуваних художніх творах фігури суміжності виконують низку стилістичних функцій, проте передусім використовуються для акцентуації уваги на певному текстовому відрізку, вичерпного опису позначуваних явищ, дій чи якостей, відображення суб'єктивно-оцінного ставлення до предмета мовлення, створення комічного ефекту.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні фігур суміжності в текстах інших англійськомовних авторів у межах жанру роману, а також інших жанрів художньої прози не тільки англійськомовних авторів, але й письменників усього германського ареалу.

Література:

1. Арнольд И. Стилистика. Современный английский язык. 4-е изд., испр. и доп. Москва : Флинта ; Наука, 2002. 384 с.
2. Ахманова О. Словарь лингвистических терминов. Москва, 2004. URL: http://www.classes.ru/grammar/174.Akhmanova/source/worddocuments/_51.htm (дата звернення: 13.01.2018).
3. Брандес М. Стилистика немецкого языка. Москва : Высшая школа, 1983. 271 с.
4. Кухаренко В. Практикум по стилистике английского языка. Москва : Флинта ; Наука, 2009. 184 с.
5. Левицкая Т., Фитерман А. Проблемы перевода. URL: https://www.academia.edu/34588172/Левицкая_Т.Р._Фитерман_А.М._Проблемы_Перевод (дата звернення: 10.01.2018).
6. Литературная энциклопедия : в 11-ти т. / под ред. В. Фриче, А. Луначарского. Москва : Издательство Коммунистической академии,

- Советская энциклопедия, Художественная литература. URL: <http://sbiblio.com/biblio/content.aspx?dictid=149&wordid=1179820> (дата звернення: 09.01.2018).
7. Стилистика английского языка / А. Мороховский и др. Киев : Вища школа, 1984. 241 с.
  8. Babayev J. Diminution and overstatement in stylistic devices. *Problems of Modern Science and Education*. Moscow : Problems of Science, 2015. № 12 (42). P. 153–155.
  9. Johnson R. The Semantic Structure of the Joke and Riddle : Theoretical Positioning. *Journal of the International Association for Semiotic Studies*. Vol. 14. Iss. 2. URL: <https://www.degruyter.com/view/j/semi.1975.14.issue-2/semi.1975.14.2.142/semi.1975.14.2.142.xml> (дата звернення: 09.01.2018).
  10. Bingham C. *Change of Heart*. London : Bantam Books, 1994. 469 p.
  11. Bingham C. *Distant Music*. London : Bantam Books, 2002. 576 p.
  12. Bingham C. *Magic Hour*. London : Bantam Books, 2005. 416 p.
  13. Bingham C. *Stardust*. London : Bantam Books, 1993. 576 p.
  14. Bingham C. *The Daisy Club*. London : Bantam Books, 2009. 480 p.
  15. Bingham C. *The Kissing Garden*. London : Bantam Books, 1999. 624 p.
  16. Bingham C. *The White Marriage*. London : Bantam Books, 2007. 480 p.

Haidenko I. Figures of confignity in the novels by Charlotte Bingham

Summary. The article has been devoted to the description of figures of co-occurrence and their representation in the novels by Charlotte Bingham. The above mentioned figures have been classified, their stylistic functions and percentage ratio in the novels by Charlotte Bingham have been characterized.

Figures of co-occurrence have been defined as stylistic devices based on the combination of (expressive) meanings of units that belong to the same or different language levels. Figures of co-occurrence have been classified in

the reviewed article into figures of identity (simile, synonymous replacements, specifying synonyms), figures of contrast (antithesis, oxymoron) and figures of inequality (climax, anti-climax, pun, zeugma). Definitions of the abovementioned terms have been given.

It has been revealed that in the novels by Charlotte Bingham simile is used as a characterization means. It has been ascertained that allusive similes are characteristic of Charlotte Bingham's novels. Formal markers of simile have been described.

It has been researched that Charlotte Bingham's novels include both synonymous replacements and specifying synonyms. It has been ascertained that synonymous replacements are used as a key means to avoid tautology. It has been revealed that specifying synonyms are used primarily to provide comprehensive description of phenomena, actions and qualities specified.

The article outlines devices of antithesis formation and structural characteristics of oxymoron represented in the novels by Charlotte Bingham. Stylistic functions of antithesis and oxymoron have been researched.

It has been ascertained that in the novels by Charlotte Bingham climax prevails against anti-climax. It has been researched that in the author's novels climax is used to give subjective and evaluative description of phenomena.

Classification of pun has been given and representation of its varieties in the novels by Charlotte Bingham has been outlined. It has been ascertained that in the novels by Charlotte Bingham pun is used to represent emotive and evaluative attitude of characters towards described phenomena.

It has been ascertained that zeugma is the least frequent figure of co-occurrence in the novels by Charlotte Bingham. Its stylistic functions in the author's novels have been outlined.

Key words: figures of co-occurrence, simile, synonyms, antithesis, oxymoron, climax, anti-climax, pun, zeugma.

Ганжело С. М.,

*старший викладач кафедри німецької та французької філології
Маріупольського державного університету*

ПАРОНОМАЗІЯ ЯК ОДИН ІЗ ПРИЙОМІВ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню одного із прийомів оказіонального перетворення фразеологічних одиниць – паронимазії. Актуальність дослідження визначається необхідністю системного вивчення цього засобу виразності в мові, який забезпечує максимальну дієвість і ефективність того, про що повідомляється.

Відповідно до сучасних тенденцій, у фразеологічній науці під паронимазією розуміється стилістична фігура, яка полягає у вживанні (контактно або дистанційно) таких слів, які є близькими за звучанням, але мають різні значення, або стилістичний прийом, що полягає в навмисному зближенні слів, які мають звукову схожість.

Оскільки серед лінгвістів немає єдності у визначенні поняття «паронимазія», у роботі аналізуємо низку дефініцій, які пропонуються відомими вченими.

Зазначено, що явище паронимазії полягає у звуковій подібності слів, що мають різні морфологічні корені. Лексичні пари в паронимазії належать до однієї частини мови, виконують у реченні аналогічні синтаксичні функції. Окрім випадкової фонетичної схожості, слова в таких лексичних парах нічого спільного не мають, їх предметно-сміслового віднесеність абсолютна різна.

Також доведено, що паронимазія має різні експресивні функції, але головне призначення цієї фігури (нерідко іронічної, глузливої) – «загострення складу».

У статті зазначається, що паронимазія, на відміну від паронимії, не має характеру закономірного й постійного явища. І хоча в мові є чимало подібних у фонетичному відношенні слів, зіставлення їх як лексичних пар є результатом індивідуального сприйняття.

Наведені приклади різноманітних авторських новацій фразеологізмів свідчать про те, що вони є активним і дієвим засобом створення виразності й емоційності, тонкої іронічності, гумористичності та жартівливості, що, поза сумнівом, приваблює читача.

Авторська переробка фразеологізмів, їх трансформація надає їм яскраво вираженої гостроти і новизни. Зміна структури і лексичного складу фразеологічного звороту посилює прагматичну функцію тексту. Трансформація здійснюється з метою експресивної дії на інтелект, емоції та розуміння адресата.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологічна трансформація, паронимазія, аномінація, паронимія, паронимічна атракція.

Маючи в основі своєї семантики зміст загальновідомої фразеологічної одиниці, кожне з авторських новоутворень фразеологізмів набуває, за задумом автора, додаткових яскраво виражених стилістичних конотацій: гумористичних, комічних, жартівливих та іронічно-гумористичних.

Об'єктом вивчення в нашій роботі є відома ще давнім грекам стилістична фігура *паронимазія*, ґрунтована на умисному зближенні паронімів.

В останні десятиліття інтерес до вивчення паронимазії зріс. З'явилася серія робіт, присвячених цьому явищу в німецькій мові (В. Девкін, Л. Яркова, В. Каратюк). Варто зазначити, що паронимазія, яка веде до створення оказіональних утворень, посідає особливе місце, адже оказіональне паронімичне утворення – маленький витвір, вершина експресії у слові. У своїй непередбачуваності воно не має собі рівних. Це явище влаштує того, хто говорить (пише), тим, що виходить за межі всіх звичайних рамок, порушує автоматизм сприйняття, породжує досить помітні вирази, які звертають на себе увагу.

Отже, **актуальність** наукового дослідження визначається необхідністю системного вивчення цього засобу виразності в мові, що забезпечує максимальну дієвість і ефективність того, про що повідомляється.

Предметом аналізу цієї розвідки є оказіональні утворення, залучені до процесу паронимазії, коли очікуване в контексті слово замінюється жартівливим оказіоналізмом, навмисно створеним для даного випадку за зразком цього слова. Водночас з'являється деякий шар лексики мовного застосування, загалом набагато значущий, ніж це можна було б припустити. Він посідає певне місце в системі розвитку словникового запасу і повинен враховуватися в описі загальної картини видозміни лексичного складу.

Метою статті є вивчення й опис специфіки паронимазії в німецькій мові.

Виклад основного матеріалу. По-перше, серед лінгвістів немає єдності у визначенні поняття «паронимазія». Одні з них вважають паронимазією об'єднання подібних за звучанням, але різнокореневих слів [1, с. 123]. Інші ширше тлумачать це явище, поширюючи поняття «паронимазія» на відношення будь-яких подібних за звучанням лексичних одиниць, як споріднених, так і неспоріднених [2, с. 81]. Крім того, у деяких роботах зі стилістики паронимазія ототожнюється із грою слів. Зрозуміло, що ці переконання мають право на існування, оскільки всі вони висувалися різними науковими школами в різні періоди і мали під собою різні початкові теоретичні положення.

Наприклад, Л. Введенська і Н. Колесніков визначають паронимазію як стилістичну фігуру, яка полягає «у вживанні (контактно або дистанційно) таких слів, які є близькими за звучанням, але мають різні значення» [3, с. 11–12].

Ю. Бельчиков і Л. Крисін [4, с. 74] розглядають паронимазію як «стилістичний прийом, який полягає в навмисному зближенні слів, що мають звукову схожість» [5, с. 368]. Обидва дослідники зазначають, що в одному контексті можуть вживатися не лише слова споріднені, схожі за морфологічною структурою, але і слова неспоріднені, випадково схожі, співзвучні.

Варто підкреслити той факт, що паронимазію використовують у своїх творах поети і письменники, а також журналісти

для посилення виразності своєї мови, тобто паронимазія як стилістичний прийом полягає в комічному або образному зближенні (уживанні) слів-паронімів у рамках певного контексту. А оскільки в одному реченні (зазвичай) задіяні відразу два слова-пароніми, то і прийом іноді називають не просто стилістичною, а бінарною стилістичною фігурою.

Термін «паронимазія» іменують у деяких джерелах анонімацією, тобто ототожнюють їх, пояснюючи це тим, що терміни «паронимазія» і «анонімація» означають те саме, тільки різними мовами: перший термін грецького, а другий – латинського походження. Проте варто розмежовувати ці поняття. Анонімація трактується ширше, це загальна назва для таких явищ, як паронимазія, парехреза, поліптон. Повертаючись до питання про розмежування понять «паронімія» – «паронимазія», зауважимо, що обидва слова є похідними від одного кореня. Але паронімія – це лексико-семантичне явище в системі мови, а пароніми, відповідно, – мовні одиниці. Паронимазія – це, ураховуючи викладені факти, явище стилістики, і пароніми, які зіставляються в певній мовній ситуації, доречно означати як паронимазію (паронимазію). Ці слова є в такому разі паронимазією парами, свідомо конструйовані автором вирази «для створення яскравої, помітної, такої, що діє на нашу увагу, фігури», що легко запам'ятовується [3, с. 12]. Паронімію варто розглядати в широкому сенсі, а пароніми – як співзвучні слова, які можуть змішуватися, помилково вживатися одне замість іншого в рамках певного контексту.

Паронимазію в низці джерел ототожнюють із паронімічною атракцією, розглядаючи останню як явище поетичної мови і допускаючи синонімізацію термінів «паронимазія» і «паронімічна атракція» з огляду на те, що термінологічна впорядкованість ще не досягнута [6, с. 133].

Існує також думка, що паронимазія – це свідоме вживання в порівняно вузькому контексті (зазвичай у межах однієї фрази) співзвучних слів, одна з ефективних форм вигостреного, загостреного складу. Співзвуччя служить тут своєрідною «магнітною» силою взаємного тяжіння цих слів, між якими можуть виникати гнучкі і влучно схоплені смислові зв'язки і відношення. Паронимазія має різні експресивні функції. Головне призначення цієї фігури (нерідко іронічної, глузливої) – «загострення складу» [2, с. 82].

Паронімічні заміни обумовлюють асоціативний паралелізм сприйняття фоносемантик, коли лексема, що «замінює», вводиться у фразеологізований контекст уживання лексеми, що «заміщується».

Паронимазію можна назвати також звуковою метафорою, за якої ідея звукового зближення слів поширюється на семантику і веде їх до смислового зближення. Виникають нові несподівані умовно-асоціативні образи.

Підкреслимо, що явище паронимазії полягає у звуковій подібності слів, що мають різні морфологічні корені. Лексичні пари в паронимазії належать до однієї частини мови, виконують в реченні аналогічні синтаксичні функції. Окрім випадкової фонетичної схожості, слова в таких лексичних парах нічого спільного не мають, їх предметно-смислова віднесеність абсолютно різна [7, с. 52]. Це фігура мови, що полягає в комічному або образному зближенні паронімів, у стилістичному використанні звукової подібності слів.

Нерідко за допомогою паронімів висміюються людські вади:

1) дурість, жадність : *Torheit ist die schwerste Krankheit* («Дурість – важка хвороба»); *Breites Stirn und wenig Hirn* («Широкий лоб і мало розуму» / «Голова з козуб, а розуму ні крихти»); *Des Geizes Schlund ist ohne Grund* («У жадності утроба бездонна»); *Dummheit und Stolz wachsen auf einem Holz* («Дурість і гордія ростуть на одному дереві» / «Гордія – дурості сусід»);

2) лінь: *Faul kriegt wenig ins Maul* («Ледачому мало в рот потрапляє» / «Хочеш їсти калачі – не лежи на печі»); *Fleiß bringt Brot, Faulheit Not* («Завзятість приносить хліб, а лінь – нужду» / «Праця годує, а лінь псує»); *Fleißige Hand erwirbt, faule Hand verdirbt* («Старанна (працелюбна) рука добуває, ледача рука псує» / «Праця людину годує, а лінь псує»);

3) заздрість: *Hass und Neid bringen viel Leid* («Ненависть і заздрість приносять багато страждань» / «Заздрісний по чужому щастю сохне»); *Wer neidet, der leidet* («Хто заздрить, той страждає» / «Заздрісного і сон не бере»);

4) хвалькуватість: *Großer Prahler, schlechter Zahler* («Великий хвалько погано платить»);

5) саркастично викриваються бідність і багатство: *Arme haben Kinder, Reiche haben Rinder* («У бідняків діти, у багатців худоба» / «У багатого телята, а у бідного хлопці»); *Armut findet alle Wege und Stege* («Нужда знаходить усі дороги і стежини» / «Голота на вигадки хитра»); *In der Not backt man aus Steinen Brot* («За нужди і з каменів хліб печуть»); *In der Not schmeckt jedes Brot* («У нужді будь-який хліб смачний» / «Голодному і вода, що яйце, смачна»);

6) згубні схильності до алкоголю: *Die Karte und die Kanne macht manchen zum armen Manne* («Карти і глек перетворюють деяких на бідняків»); *Ist der Wein im Manne, ist der Verstand in der Kanne* («Коли вино в людині, то розум його у глеку» / «Вип'єш багато вина, так зменшиться розум»); *Volle Flaschen machen leere Taschen* («Повні пляшки спустошують кишені») [8].

Зазвичай паронимазія розглядається як зв'язок між існуючими номінаціями. Найбільш складним і найменш передбачуваним, тому особливо ефективним, є такий спосіб побудови паронимазії, як словотворення. Варто зазначити, що словотворчий паронім виникає на базі часткової звукової подібності: мотивуючим стимулом стає звучання, акустична сторона слова.

Паронимазія може виникати завдяки схожості звучання слів, наприклад: *“Vanschon, dennschon”*. Гумористичний ефект побудований на обігранні близьких за звучанням слів *van* (Peugeot 806 Van) / *wenn*. Ця фраза порівнюється з мовним зворотом *“Wennschon, dennschon”* (Жити на всю котушку).

Наведемо ще один приклад: *“EILE mit WEILE”*. *Eile* та *Weile* звучать майже однаково. Відмінність полягає лише в першій букві. Це паронимазія, яка об'єднує подібні слова в реченні, хоча вони за значенням та походженням не споріднені одне з одним. Обидва іменники взаємно виключаються, тому що той, хто перебуває, не може одночасно поспішати. Отже маємо справу зі стилістичним прийомом оксмороном [9].

Цитата *“Das Volk der RICHTER UND HENKER”* (похідна – *“Das Volk der DICHTER UND DENKER”*) належить австрійському письменникові Карлу Краусу. У цьому прикладі пов'язані складні пари слів. Уже у XX ст. цей вислів уживається, щоби згадувати про епохи класицизму та романтизму. Письменник К. Краус змінює зміст і вживає подібні поняття *Richter* та *Henker* зі значенням епохи суддів і катів. Так дотепна паронимазія часто викликає веселий ефект. Передусім тоді, коли мета полягає в тому, щоб пояснити сенс [9].

Ще раз наголосимо, що лексичні пари за паронимазії, як і за паронімії, належать до однієї частини мови, виконують у реченні аналогічні синтаксичні функції. У таких слів можуть бути однакові префікси, суфікси, закінчення, але корені в них завжди різні. Крім випадкової фонетичної подібності, слова в подібних лексичних парах нічого спільного не мають, їхнє предметно-означальне співвідношення зовсім різне. Паронимазія, на відміну від паронімії, не має характеру закономірного й постійного явища. І хоча в мові є чимало подібних у фонетичному відношенні слів, зіставлення їх як лексичних пар є результатом індивідуального сприйняття.

Пароніми, які зіставляються в певній мовній ситуації, доречно означати як паронимазію (паронимазію), вони є в цьому разі паронимазію парами, свідомо конструйованими автором «для створення яскравої, такої, що діє на нашу уяву, фігури», що легко запам'ятовується. Водночас паронімію варто розглядати в широкому сенсі, а пароніми – як співзвучні слова, які можуть змішуватися, помилково вживатися одне замість іншого в рамках певного контексту.

Наведені приклади різноманітних авторських новацій фразеологізмів свідчать про те, що вони є активним і дієвим засобом створення виразності й емоційності, тонкої іронічності, гумористичності й жартирливості, що, поза сумнівом, приваблює читача.

Авторська переробка фразеологізмів, їх трансформація надає їм яскраво вираженої гостроти і новизни. Трансформовані фразеологічні одиниці допомагають швидше встановити контакт із читачем, якого вабить виразність і образність, що містяться у трансформі. Зміна структури і лексичного складу фразеологічного звороту посилює прагматичну функцію тексту. Трансформація здійснюється з метою експресивної дії на інтелект, емоції та розуміння адресата.

Подальшої розробки заслуговує питання про різновиди паронимазії з метою встановлення функціонально-стильових особливостей дискурсу сучасної преси, а також процесів, що відбуваються в ньому.

Література:

1. Гридина Т. Языковая игра: стереотип и творчество. Екатеринбург, 1996. 214 с.
2. Щербина А. О некоторых приемах «заострения» слога. *Русский язык в школе*. Москва, 1975. № 3. С. 80–83.
3. Введенская Л. Учебный словарь паронимов русского языка. Ростов-на-Дону : Издательский центр «МарТ» ; Феникс, 2010. 192 с.
4. Крысин Л. Современный русский язык. Лексическая семантика. Лексикология. Фразеология. Лексикография : учебное пособие для студентов филологических факультетов высших учебных заведений. Москва : Академия, 2007. 240 с.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Ярцева. 2-е изд., доп. Москва : Большая рос. энцикл., 2002. 709 с.
6. Григорьев В. Паронимическая аттракция в русской поэзии XX в. *Сборник докладов и сообщений лингвистического общества*. Калинин : Изд-во ун-та, 1975. Т. 5. С. 131–164.
7. Голуб И. Стилистика русского языка. Москва : Айрис-пресс, 2003. 448 с.
8. Немские пословицы. URL: <https://www.deutsch-sprechen.ru>
9. Стилистичні засоби німецької мови. URL: <https://uni-24.de/was-ist-eine-paronomasie-beispiele-wirkung-erklarung/>.

Ganzhelo S. Paronomasia as a means of transformation of phraseological units in the German language

Summary. The article describes one of the techniques of occasional transformation of phraseological units known as paronomasia. The relevance of the study is determined by the need for a comprehensive study of this expressive means of a language, which proves to be the most active, and effective in conveying a thought.

According to the modern trends in phraseology paronomasia is understood as a figure of speech, which means using (in contact or distantly) the words which are similar in sound but have different meanings, or a stylistic device that suggests drawing together the words that sound similarly.

As there is no unanimity among linguists in defining paronomasia, a number of definitions offered by well-known scientists have been analyzed in the study.

The study reveals that the phenomenon of paronomasia is based on the sound similarity of words with different morphological roots. Lexical pairs in paronomasia belong to the same part of speech, perform the same syntactic function in a sentence. Except for the accidental phonetic similarity words in these lexical pairs have nothing in common their subject and semantic proximity being quite different.

It has been found that paronomasia has different expressive functions, but the main purpose of this figure (often ironic, sarcastic) is “the structure intensification”.

The paper shows that paronomasia unlike paronymy is not characterized as a natural or permanent phenomenon. Although there are a lot of words in a language that show phonetic similarity, associating them as lexical pairs is the result of individual perception.

The examples of a variety of author's phraseological innovations provided in the study demonstrate that they are active and effective means of creating expressional and emotional intensity, subtle irony, humor and jokiness that undoubtedly attract the reader.

The author's transformation of phraseological units results in their becoming strikingly keen and original. Changes in the structure and lexical composition of a phraseological unit intensify the pragmatic function of the text. The transformation aims to exercise an expressive effect on the intellect, emotions and understanding of the addressee.

Key words: phraseological unit, phraseological transformation, paronomasia, anonomination, paronymy, paronymic attraction.

Григорян Н. Р.,*кандидат филологических наук, доцент,
заведующий кафедрой теоретической и прикладной фонетики английского языка
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова***Дёмина Н. Е.,***кандидат филологических наук,
доцент кафедры теоретической и прикладной фонетики английского языка
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова*

ЭРИСТИЧЕСКИЕ АРГУМЕНТАТИВНЫЕ ДИАЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНСТВА И ИХ ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ ВАРИАЦИЯ

Анотація. Стаття присвячена експериментальному фонетичному дослідженню трьох типів аргументативних діалогічних єдностей, які реалізують функцію переконання.

Аргументація розглядається як комунікативна діяльність людини в єдності вербальних, невербальних і екстралингвістичних факторів, метою якої є вплив на реципієнта.

Переконання – це комунікативний метод впливу на свідомість людини через звернення до її критичного судження. Переконання є формою вербального впливу, що використовує форми мислення за допомогою аргументування.

Діалогічна єдність (ДЄ) розглядається як фрагмент діалогічного мовлення, який складається з репліки-стимула та репліки-реакції, одна репліка породжується іншою і не може без неї існувати.

У статті доводиться, що характер спілкування (еристичне, координуюче та кооперативне) суттєво впливає на енергетичну структуру, тобто гучність (на максимальні значення інтенсивності структурних елементів фрази, максимальну інтенсивність фрази загалом, а також діапазону інтенсивності) початкових, переконуючих та кінцевих фраз стимулюючих і реагуючих реплік, які створюють єдине ціле – аргументативну діалогічну єдність.

Ключові слова: аргументація, діалогічна єдність, інтенсивність, мовленнєвий акт, переконання, просодія, репліка-реакція, репліка-стимул.

Постановка проблеми. В лінгвістическому світі існує ряд областей і проблем настільки складних, різноманітних і багатих в своїх проявленнях, що їх рішення не залежить від кількості присвячених їм робіт: вони потребують постійного, глибокого аналізу їх суті. К проблематиці такого роду належать питання, пов'язані з вивченням переконання в аргументативному дискурсі.

Базовим вважається розуміння переконання як одного з видів діяльності людини, направленої на зміну поведінки адресата, суть якої заключається в речевому впливі говорячого на адресата [1, с. 12; 2, с. 36]. Той факт, що переконання як форма вербального впливу здійснюється за допомогою аргументування, пояснює наш вибір аргументативного дискурсу як матеріалу для вивчення енергетичного оформлення і просодическої інтерпретації реплік діалогічних єдностей, реалізуючих функцію переконання.

Виходячи з усього сказаного, можна сформулювати наступне: **переконання** – це спосіб впливу на свідомість людини, ефективність якого визначається співвідношенням в суспільній свідомості емоційних і раціональних моментів. При переконуючому впливі раціональне визначає комунікативний ефект, підчиняє себе емоційному в свідомості об'єкта, на який впливають. Переконання здійснюється головним чином на розум, викликаючи активний мислительний процес особистості.

Переконання є формою вербального впливу, яке здійснюється за допомогою аргументування. Аргументація в цій роботі розглядається нами як комунікативна діяльність суб'єкта в єдності вербального, невербального і екстралингвістического, метою якої є переконання адресата через обґрунтування правильності своєї позиції [3, с. 7].

Переконання – це метод впливу на свідомість людини, звернений до її власного критичного сприйняття. Його суть заключається в тому, щоб з допомогою логічних аргументів спочатку домогтися від людини внутрішнього згодування з певними висновками, а потім на цій основі сформувати і закріпити нові установки (або трансформувати старі), відповідні поставленій меті. Мета переконання – змінити погляди людини, щоб вплинути на його наступне поведінку [3, с. 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аргументація є багатогранним явищем і передбачає діалектичне єдинство двох процесів – внутрішнього (прийняття рішень) і зовнішнього (процес соціального взаємодії з метою переконання реципієнта) [3, с. 15].

В процесі аргументування говорячий реалізує себе як мовна особистість, демонструючи свою мовну, комунікативну і лінгвістическу компетенцію. Задіяваними стають його знання, уявлення, здоровий глузд, ціннісна система, його епістемічне, емоційне стан, а також його соціальний статус і соціальні ролі, які йому доводиться «виконувати». Все це свідчить про складну природу аргументування як процесу і пояснює інтегральний характер теорії аргументування [4, с. 34].

В лінгвістическій теорії аргументування отримало різноманітне освітлення, що обумовлено її міждисциплінарним характером. Найбільш цікавим в теорії аргументування для

лингвистических исследований представляется диалогическое направление, поскольку диалог расширяет функциональный спектр убеждающей речи от воздействия до взаимодействия [5, с. 58; 6, с. 75].

Специфика связности реплик внутри диалога (дискурса) наиболее полно раскрывается при учете интеракционального плана высказывания. Именно учет связей реплик на интеракциональном уровне позволяет рассматривать диалогический дискурс как взаимодействие коммуникативно равноправных реплик. Оппозиция «говорящий – собеседник» выдвинула в центр внимания общение двух равноправных субъектов и поставила перед лингвистами задачу исследования участия этих субъектов в коммуникативном процессе.

Следует отметить, что успешное исследование просодической реализации убеждения в диалогической речи может осуществляться в рамках двучленного диалогического единства (представленного следующими компонентами: репликой-стимулом и репликой-реакцией), признавая при этом, что рамки такого фрагмента могут не исчерпывать процесса убеждения. Оптимальный отрезок в виде двучленного диалогического единства рассматривается как достаточная модель исследования, позволяющая в наиболее полной форме изучить средства просодической реализации убеждения, приводящие к повышению аргументативной значимости взаимодействующих реплик [7, с. 57; 8, с. 46].

Согласно положенному в основу классификации функционально-коммуникативному критерию для целей данной работы были выделены следующие типы диалогических единств (далее – ДЕ):

1) эристические ДЕ – это диалоги, где в основе речевого взаимодействия лежит противодействие собеседников, а успешность общения имеет значимость для одной из сторон и может рассматриваться как победа одного и поражение другого коммуниканта;

2) кооперативные ДЕ – это диалоги, где в основе речевого взаимодействия лежит совместное действие, а успешность общения определяется степенью реализованности общей коммуникативной задачи и имеет одинаковую значимость для обеих сторон;

3) координирующие ДЕ – это диалоги, цель которых заключается в том, чтобы изменить мнение партнера по коммуникации, скоординировать различные, как представляется одному из коммуникантов, точки зрения.

Актуальность работы обусловлена направленностью современной фонологии на изучение просодии (в данном случае – исследование энергетической структуры) целостного речевого произведения, устанавливая способы взаимосвязи реплик в анализируемых диалогических единствах.

Целью статьи является определение энергетической структуры эристических аргументативных диалогических единств, реализующих функцию убеждения в сравнении с координирующими и кооперативными ДЕ.

Цель исследования определила его задачи: 1) рассмотреть общие теоретические вопросы, связанные с природой убеждения, являющегося неотъемлемой составляющей процесса аргументации; 2) исходя из положений теории аргументации, определить рамки оптимального отрезка диалогической речи для исследования энергетической структуры эристических ДЕ в сопоставлении с кооперативными и координирующими ДЕ.

Материалом исследования послужили аргументативные ДЕ, отобранные из произведений английских писателей конца XIX–XX века. Методом сплошной выборки из трех романов отобраны сто восемьдесят двучленных ДЕ, выполняющих функцию убеждения, представленных следующими компонентами: реплика-стимул и реплика-реакция (суммарно содержащих 1 245 фраз, из них 433 убеждающие). Отобранный материал был начитан англичанами – носителями языка, общий объем звучания составил 70 минут.

Отобранный материал был сегментирован на аудиоотрезки необходимой длительности с помощью цифрового аудиоредактора Sound Forge, который поддерживает разные аудиоформаты (wav, mp3, ram, wmv). В дальнейшем цифровой аудиоматериал был переведен в формат wav и проанализирован средствами программного пакета обработки речевого сигнала PRAAT 5.3.8, созданного исследователями П. Боззмом и Д. Венником из Амстердамского университета. Программа дает возможность получать изображение осциллограммы и автоматически выделять параметры частоты основного тона и интенсивности во временной развертке; экспериментатор может одновременно просматривать зарегистрированный речевой отрезок и слушать его текст.

В процессе экспериментального компьютерного анализа рассматривались следующие энергетические характеристики эристических ДЕ, которые сравнивались с кооперативными и координирующими:

1) максимальные значения интенсивности структурных элементов фраз – первых ударных и ядерных слогов (дБ);

2) максимальная интенсивность фразы в целом (дБ), а также диапазон интенсивности исследуемых фраз (отн. ед.) [9, с. 17; 10, с. 470; 11, с. 230].

Изложение основного материала. В результате анализа вышеуказанных параметров интенсивности были установлены определенные различия между исследованными типами ДЕ, выполняющими функцию убеждения (см. табл. 1).

Анализируя закономерности в показателях пиковой интенсивности в исследуемых типах ДЕ, следует отметить, что данные параметры были однотипны в материале, начитанном как дикторами-мужчинами, так и дикторами-женщинами.

В эристическом ДЕ убеждающие фразы реплики-стимула и реплики-реакции отличаются максимальными значениями пиковой интенсивности первых ударных и ядерных слогов, пиковой интенсивности фразы в целом, а также диапазона интенсивности по сравнению с начальными и конечными фразами.

Сопоставляя значения убеждающих фраз исследуемых реплик, следует отметить, что убеждающая фраза реплики-реакции имеет аналогичные характеристики, что и в координирующем ДЕ.

Рассмотрим пример эристического ДЕ:

Реплика-стимул: Do not worry, Mr. Collins. I shall speak to her at once. She's a very obstinate, foolish girl, but I'll make her accept you.

Реплика-реакция: Pardon me, madam, but if she's really obstinate and foolish, I do not think she would be a suitable wife for a man in my situation [12, с. 39].

В данном ДЕ в убеждающей фразе стимулирующей реплики, начитанной АДЖ, значение пиковой интенсивности первого ударного слога равнялось 66 дБ, а значение ядра – 60 дБ. В убе-

ждающей фразе реплики-реакции, начитанной АДЖ₃, пиковая интенсивность первого ударного слога была зафиксирована 71 дБ, а показание ядра – 65 дБ, что превышает аналогичные показатели убеждающей фразы реплики-стимула, это максимальные показатели исследуемых параметров по сравнению с координирующим и кооперативным ДЕ.

В кооперативном ДЕ в стимулирующих и реагирующих репликах убеждающие фразы отличаются более высокими показателями пиковой интенсивности первых ударных и ядерных слогов, пиковой интенсивности фразы в целом, а также диапазона интенсивности от начальных и конечных фраз данного типа общения. Сопоставляя значения убеждающих фраз исследуемых реплик, можно отметить, что убеждающая фраза реплики-реакции характеризуется более низкими значениями исследуемых параметров интенсивности по сравнению с пока-

зателями убеждающей фразы реплики-стимула, что свидетельствует о более высокой громкости и о большей убеждающей силе реплики-стимула.

Рассмотрим пример кооперативного ДЕ:

Реплика-стимул: What about the tunnel workers? Someone has to help them, save them.

Реплика-реакция: Yes. Of course it's important to save the tunnel workers. It's not your job; you've written about dolphin music for so long, now you must rescue the dolphins [13, с. 49].

В рассматриваемом ДЕ в убеждающей фразе стимулирующей реплики, начитанной АДЖ₃, пиковая интенсивность первого ударного слога равнялась 55 дБ, а значение ядра – 49 дБ. В убеждающей фразе реплики-реакции, начитанной АДЖ₅, пиковая интенсивность первого ударного слога составила 50 дБ, а значение ядра – 43 дБ, в которой исследуемые пара-

Таблица 1

Среднеарифметические значения пиковой интенсивности (дБ) структурных элементов, пиковой интенсивности фразы в целом (дБ), а также диапазона интенсивности (отн. ед.) начальных, убеждающих и конечных фраз стимулирующих и реагирующих реплик аргументативных ДЕ

реплика-реакция	конечные фразы	Диапазон интенсивности фраз		1,140	1,151	1,184	1,915	1,217	1,226
		Пиковая интенсивность	Фразы в целом	44	52	60	68	70	76
			ЯДРА	38	40	50	57	56	60
			1 ударн.	40	47	53	61	63	66
	КОЛИЧЕСТВО ФРАЗ			10	10	11	11	11	10
	убеждающие фразы	Диапазон интенсивности фраз		1,167	1,173	1,216	1,237	1,221	1,243
		Пиковая интенсивность	Фразы в целом	50	57	69	75	77	79
			ЯДРА	43	45	57	63	60	66
			1 ударн.	49	51	64	68	67	70
	КОЛИЧЕСТВО ФРАЗ			10	10	12	12	14	12
начальные фразы	Диапазон интенсивности фраз		1,142	1,156	1,192	1,208	1,207	1,233	
	Пиковая интенсивность	Фразы в целом	49	55	63	70	71	77	
		ЯДРА	40	44	52	59	58	63	
		1 ударн.	43	49	58	64	65	68	
КОЛИЧЕСТВО ФРАЗ			10	11	11	11	11	10	
реплика-стимул	конечные фразы	Диапазон интенсивности фраз		1,146	1,172	1,157	1,812	1,837	1,198
		Пиковая интенсивность	Фразы в целом	48	55	58	60	62	68
			ЯДРА	40	42	48	50	51	54
			1 ударн.	45	49	52	54	58	63
	КОЛИЧЕСТВО ФРАЗ			11	11	13	12	12	12
	убеждающие фразы	Диапазон интенсивности фраз		1,189	1,194	1,199	1,208	1,209	1,219
		Пиковая интенсивность	Фразы в целом	56	60	63	68	69	73
			ЯДРА	46	49	53	56	55	60
			1 ударн.	52	55	58	62	61	66
	КОЛИЧЕСТВО ФРАЗ			12	12	14	14	12	12
начальные фразы	Диапазон интенсивности фраз		1,150	1,188	1,161	1,983	1,974	1,205	
	Пиковая интенсивность	Фразы в целом	51	57	56	62	66	69	
		ЯДРА	42	45	46	51	52	56	
		1 ударн.	47	50	55	58	59	64	
КОЛИЧЕСТВО ФРАЗ			11	11	13	12	12	12	
ДИКТОРЫ				АДМ	АДЖ	АДМ	АДЖ	АДМ	АДЖ
Тип ДЕ				кооперативные		координирующие		эристические	
№ п/п				1		2		3	

метры являются более низкими по сравнению с убеждающей фразой реплики-стимула.

В координирующем ДЕ в рамках стимулирующих и реагирующих реплик убеждающие фразы отличаются высокими показателями пиковой интенсивности первых ударных и ядерных слогов, пиковой интенсивности фразы в целом, а также диапазона интенсивности от начальных и конечных фраз данного типа общения. Сопоставляя значения убеждающих фраз исследуемых реплик, можно отметить, что убеждающая фраза реплики-реакции характеризуется высокими значениями исследуемых параметров интенсивности по сравнению с показателями убеждающей фразы реплики-стимула, что говорит о более высокой громкости и о большей убеждающей силе реплики-реакции.

Рассмотрим пример координирующего ДЕ:

Реплика-стимул: You women live by your emotions and for them. You have no philosophy of life.

Реплика-реакция: You are right. We women live by our emotions and for them. By our passions, and for them, if you will [14, с. 166].

В исследуемом ДЕ в убеждающей фразе реплики-стимула, начитанной АДМ₁, значение пиковой интенсивности первого ударного слога составило 58 дБ, а показание ядра – 53 дБ. В убеждающей фразе реагирующей реплики, начитанной АДЖ₂, значение пиковой интенсивности первого ударного слога было отмечено 68 дБ, а показание ядра – 63 дБ, что превышает аналогичные показатели убеждающей фразы реплики-стимула.

Результаты компьютерного анализа выявили, что для эристического ДЕ характерны максимальные показатели пиковой интенсивности первых ударных и ядерных слогов, пиковой интенсивности фразы в целом, а также диапазона интенсивности исследуемых фраз по сравнению с пиковыми показателями координирующего и кооперативного ДЕ.

Полученные в результате компьютерного анализа данные показали незначительное различие по значениям ср./пиковой интенсивности первых ударных и ядерных слогов, диапазона интенсивности между начальными и конечными фразами в исследуемых ДЕ. Несущественность различий в указанных характеристиках между начальными и конечными фразами подчеркивается результатами статистического анализа с помощью критерия Стьюдента.

Существенными характеристиками, отличающими эристическое ДЕ от координирующего и кооперативного ДЕ, были: ср./пик. интенсивность первых ударных и ядерных слогов, диапазон интенсивности убеждающих фраз. Эристическое ДЕ существенно отличается от кооперативного, а также от координирующего ДЕ – по показаниям ср./пик. интенсивности первых ударных и ядерных слогов, им свойственна максимальная громкость произнесения. Координирующее и кооперативное ДЕ менее отличались по сравнению с эристическим ДЕ, т. е. кооперативному ДЕ свойственна наименьшая степень громкости. Результаты статистического анализа, проведенного по мужским голосам, аналогичны результатам, полученным по женским голосам.

Итак, в ходе электроакустического анализа была наглядно продемонстрирована роль энергетических дифференциаторов в организации и разграничении исследуемых типов аргументативных ДЕ, реализующих функцию убеждения.

Возрастание аргументативной значимости реплик в рамках рассматриваемых диалогических единств в значительной степени соотносится с их просодическим оформлением. В то же время именно просодические показатели являются маркерами роста аргументативной весомости реплик исследуемых ДЕ, причем возрастание аргументативной значимости реплик зависит от изменений энергетических показателей.

Общая картина просодического оформления реплик аргументативных диалогических единств с учетом энергетических параметров позволяет сделать вывод о том, что в кооперативном ДЕ убеждающие фразы обладают наименьшей аргументативной выделенностью. Убеждающие фразы в координирующем ДЕ обладают высокой аргументативной выделенностью.

Выводы. Анализ просодической организации аргументативных ДЕ свидетельствует о том, что особенности характера общения (эристическое или кооперативное) оказывают существенное влияние на энергетическое оформление убеждающих фраз, а также на способы интеграции реплик в единое целое – аргументативное диалогическое единство, реализующее функцию убеждения. Если для реплик кооперативного ДЕ характерно просодическое уподобление, проявляющееся в использовании мало контрастных энергетических характеристик, то для реплик координирующего и эристического ДЕ характерна контрастность, проявляющаяся в увеличении вышеуказанных просодических параметров в убеждающих фразах.

Исследование энергетической структуры англоязычных аргументативных ДЕ, а также особенности реализации функции убеждения в эристическом, координирующем и кооперативном ДЕ подтвердило тот факт, что убеждающие фразы обладают различной степенью аргументативной значимости. Последняя зависит от аргументативной нагруженности содержащейся в ней информации, что реализуется на уровне энергетического оформления реплик. В зависимости от степени аргументативной значимости убеждающая фраза выполняет разные роли в процессе интеграции реплик в рамках исследуемого отрезка диалогической речи. Обработка данных, полученных в результате проведенного экспериментально-фонетического исследования, позволяет подтвердить мысль о том, что аргументативность оказывается интегрированной в структуру рассматриваемых типов диалогических единств.

Литература:

1. Чалдини Р. Психология влияния. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 270 с.
2. O'Keefe D. Persuasion. Theory and Research. Newbury Park, etc. : Sage Publications, 1990. 270 p.
3. Белова А. Лингвистические аспекты аргументации: дис. ... докт. филол. наук. Киев, 1998. 443 с.
4. Брутян Г. Аргументация. Ереван, 1984. 250 с.
5. Ивин А. Основы теории аргументации. Москва : Гуманит. изд. центр «Владос», 1997. 352 с.
6. Рузавин Г. Логика и аргументация. Москва : Культура и спорт, 1997. 349 с.
7. Сосновцева Т. Роль просодии в реализации семантической категории убеждения в аргументативных ДЕ : дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1992. 223 с.
8. Шведова Н. Очерки по синтаксису русской разговорной речи. Москва : Наука, 1988. 337 с.
9. Бровченко Т., Волошин В. Методические указания по математической обработке и анализу результатов фонетического эксперимента. Одесса : ОГУ, 1986. 49 с.

10. Бигунова Н. Положительная оценка: от когнитивного суждения к коммуникативному высказыванию. Одесса : КП ОМД, 2017. 600 с.
11. Кравченко Н. Синергійність англomовного релігійного дискурсу (теолінгвістичний підхід). Одеса, 2017. 408 с.
12. Austen J. *Pride and Prejudice*. London : Penguin Books, 1994. 300 p.
13. Moses A. *Dolphin Music*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 96 p.
14. Wilde O. *Woman of No Importance. Plays*. Moscow : Foreign Languages Publishing House, 1961. 352 p.

Grigoryan N., Dyomina N. Argumentative eristic dialogical units and their energetic variation

Summary. The article deals with the experimental research on three types of argumentative dialogic units of prosody, which realize the function of persuasion. This study relies substantially on the fundamental points of argumentation theory.

Argumentation is a communicative activity of a person in the unity of verbal, non-verbal and extralinguistic features, the aim of which is to persuade the addressee through the basing of the right viewpoint. Persuasion is a direct influence, which is used to change a definite information into the system of life's maxims in the activity of the person.

In this article the dialogic unit (DU) is defined as an extract of a dialogic speech, which includes stimulating – phrase and reactive – phrase and, of course, they are not interchangeable; the second phrase is produced by the first one, depends on it and can't exist without it.

To investigate intensity of the dialogic units, three types of dialogues were singled out: 1) eristic DU – it is based on the counteraction of the interlocutors; 2) coordinative DU – the aim of it is to change a partner's point of view; 3) cooperative DU – it is based on the combined action.

The research was carried out on the basis of English fiction of the 19th – 20th centuries. The samples were presented in sound by native English speakers.

Electroacoustic analysis of the recorded argumentative dialogic units allowed to reveal the vivid variation of intensity in eristic, coordinative and cooperative dialogic units. The investigation emphasizes that the characteristics of intensity of the eristic DU define the highest parameters as compared to the cooperative DU, which show the lowest indexes. It proves the fact that in eristic DU the function of persuasion is sharply defined by comparison with the coordinative and cooperative argumentative DU.

Key words: argumentation, dialogic unit, intensity, persuasion, prosody, reactive phrase, stimulating phrase.

Гюнайды М. А.,
докторант

Бакинського державного університету

СЛОВА, ОБОЗНАЧАЮЩИЕ ЖИВОТНЫХ В ГАГАУЗСКОМ И ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКАХ

Анотація. В усну группу тюркских мов входят слова, які різні за формою і значенням або схожі за змістом. Ці слова виникли щодо способу життя населення, форм економіки, занять, побуту і традицій. Грунтуючись на збагаченні словникового запасу, починається процес словотворення. Неологізми, що виникли в літературних мовах завдяки використанню різних граматичних методів, постійно оновлюють і збагачують словниковий запас.

Основною композиції словника тюркських мов є займенник. Давньотюркська лексика збереглася у словнику сучасних мов із невеликими змінами. Водночас у результаті розвитку кожна мова створює нові слова завдяки своїм внутрішнім можливостям, відрізняється від інших тюркських мов. Огузька група у складі тюркських мов також має деякі відмінності, давні слова розрізнялися по-різному, а новоутворені слова різняться за формою і значенням.

У цій статті розглядаються слова огузької групи, гагаузьких і турецьких мов, визначення тваринного в цих мовах. У цьому дослідженні слова, які вживають для опису концепції тварини, використаного в гагаузькій і турецькій мові, були ідентифіковані, класифіковані та зіставлені з турецькою мовою. Отже, у контексті слів, що означають тварин, визначаються загальні риси двох тюркських мов у словнику. Мета цього дослідження – виявити багатий словниковий запас гагаузької турецької та турецької мов.

Ключові слова: огузька група, тюркські мови, гагаузька мова, турецька мова, ареальний словниковий запас, слова на позначення тварин.

После завершения процесса дифференциации между тюркскими языками они начали развивать свой собственный независимый язык и его индивидуальные особенности. В результате социально-политического, культурного и экономического развития, которое происходило в обществе на протяжении многих веков, наблюдались языковые изменения; древнетюркские слова постепенно стали архаичными, а словарный запас пополнился неологизмами. Этот процесс усиливается за счет сложных слов, образованных с помощью внутренних возможностей языка, диалектизмов и заимствованных слов.

На протяжении всей истории развитие лексической структуры языка обусловлено как внутриязыковыми, так и внешнеязыковыми факторами. С одной стороны, характеристика словарного запаса как лингвистического фактора, систематическое взаимодействие между лексико-семантическими группами, синтаксическими отношениями и стилями слов, а с другой – перенос новых слов и терминов за пределы языка вследствие культурных, социальных и политических процессов становятся особенно актуальными. В результате длительного исто-

рического развития каждый из тюркских языков имеет свой словарный запас.

Огузская группа тесно связана с тюркскими языками, у них есть общий словарный запас. Этот словарь охватывает все области словарного запаса языка – общепотребительные слова, слова, используемые в ограниченном круге (диалектизмы), профессиональную лексику, термины, общественно-политическую лексику, спортивную лексику, военную лексику, сленговую лексику и аргю.

В устную группу тюркских языков входят разные слова, которые различны по форме и значению или схожи по смыслу. Эти слова связаны с образом жизни населения, формами экономики, занятий, быта и традиций. Основываясь на обогащении словарного запаса, начинается процесс словообразования. Неологизмы, возникшие в литературных языках благодаря использованию различных грамматических методов, постоянно обновляют и обогащают словарный запас.

Основой композиции словарного состава тюркских языков являются слова, обозначающие имена. Древнетюркская лексика сохранилась в словаре современных языков с небольшими изменениями. В то же время в результате развития каждый язык создает новые слова за счет своих внутренних возможностей и отличается от других тюркских языков. Огузская группа также показывает некоторые различия в составе тюркских языков, древние слова стали архаичными в разных формах, а новообразованные слова различались по форме и значению.

В этой статье рассматриваются слова, обозначающие понятия, касающиеся животных, в гагаузском и турецком языках огузской группы. В исследовании использовалась книга «Словарь гагаузского языка», опубликованная в 1991 г. Исмаилом Кайнаком и А. Меджитом Догру. 197 слов в этой книге были классифицированы как выражения понимания животных и были сопоставлены с турецким языком. Таким образом, в контексте слов, обозначающих животное, общие черты между двумя тюркскими языками определены в словаре.

Гагаузский язык	Турецкий язык
aaç kakan	ağaç kakan kuşu
akula	köpek balığı
alaca kuş	atmaca
alacalı	benekli, alacalı inek
anaç	damızlık bırakılan dişi hayvan
anaçka	dişi hayvan
anaç yabani	dişi kurt
arı	arı, yaban arısı
arşlan	aslan
ateş böcee	ateş böceği
ayı	ayı
ayı balığı	ayı balığı, fok balığı

ayıcık	ayı yavrusu
ayvan	hayvan
azıtkan köpek	azgın köpek
balaur	yılanın sürünmesi, mitolojide kanatlı yılan
balık	balık
balık kuşu	martı
bazan balı(balıği)	sazan balığı
balena	balina
beegir, beygir, biigir	at, beygir
bici, buci	kaz civcivi
bızaa, buzaa	buzağı
boa, bua, buga, buva	boğa
bobana	yaşlı koyun
boboç	ördek yavrusu
böcek	böcek
brezu	alında beyaz leke bulunan hayvan
bua-kaplun	kaplumbağa
bura	hindi
bülbül	bülbül
bürüncük böcee	buruncuk böceği, ipek böceği
büüreç sinee	at sineği
canavar	kurt
cam böcee	cam böceği
ciuciu	civciv
çakal	alında beyaz bulunan at, akbaş
çalar (çalgıcı) kuş	ötücü kuş
çekirge	çekirge
çelek	tek boynuzlu boğa
çınar beygiri	kötü huylu at
çingene balı	bir balık türü
çulluk	çulluk kuşu
çuşka koyun	bir koyun türü
dana	dana
dana burnusu	ayıcık, yüzen böcek
deve	deve
domuz	domuz
domuz balı	domuz balığı
domuzçuk	küçük domuz
doru çakal	alın beyazlı doru at
düve	iki yaşındaki dişi dana
elci guuş	gel güvercini
enik	enik, köpek yavrusu
enikleyci	yavru doğuracak haldeki hayvan (kedi, köpek)
eşek	eşek
eşek balı	morina balığı
evrem	kanatlı yılan
fil	fil
foroz	horoz
gaarga	karga
garagatsa	saksağan
gıta gola	çıplak boyunlu bir tavuk türü
guguş	güvercin
yaban guguşu	yabani güvercin
guguşçuk	güvercincik
haygır	aygır
hayta kuş	başboş kuş
ipek böcee	ipek böceği
inek	inek
ibikli	ibikli kuş
iki kamburlu kamila	iki hörgüçlü deve
jaba	kurbağa
jarka	konuşma dilinde koyun
jujelitsa	circir böceği
kaaz	kaz
kalina (paskelle) böcee, kalinka	uğur böceği
kalkan	kalkan balığı
kamila	deve

kancık	dişi köpek
kaplan	kaplan
kaplunbua	kaplumbağa
kartal	kartal
kara çakal	alın beyaz siyah tüylü at
kara kuş	sığırcık
karusel	atlı karınca
katurka	dişi katır
keçi	keçi
kedi	kedi
kedi balı	kedi balığı
kelebek	kelebek
kene	kene
kırmızı filozlu balık	kırmızı kanatlı balık
kıvrıcık	yünleri kıvrıcık olan bir koyun türü
kızıl kanat	bir balık türü
kiile	domuz kenesi
kistenkele	kertenkele
kuku	guguk kuşu
kuli	tay
kurbaa	kurbağa
kurbaacık	kurbağacık
kurkan	hindi
kurkur kuşu	yabani güvercin, orman kuşu, atmaca
kurt	kurt
kuş	kuş
kuş kapan	atmaca
kuzu	kuzu
koç	koç, yaban domuzu
kokoş	horoz
kopoy	avcı köpeği
koşma beygiri	koşum atı
kotey	bir köpek türü
kotoy	erkek kedi
koyun	koyun
köör sinek	at sineği, sivri sinek
köpek	köpek
köşek	deve yavrusu
leklek	beyaz ördek
lelek	leylek
lom	bir at türü
lom beegir	yük atı
lupu	canavar, kurt
malak	gübre böceği
manda	manda
maymun	maymun
maymuna	maymuncuk, küçük maymun
mıtska	kedi yavrusu
mini	hindi yavrusu
motan	erkek kedi
ödülcü	at yarışlarına ödül kazanmak için katılan at, yarış atı
öküz	öküz
örümcek	örümcek
patkan	fare
patu	kaz
paun	tavus kuşu
pırı	eşek yavrusu
pıtu	koyun
pipi	hindi
pipicik	hindi yavrusu, hindicik
pipiruda	kelebek
pire	pire
pisi	kedi
pisi balı	kalkan balığı
potmar	domuz yavrusu
royba beegir	doru at
rozi	köpek
sakar	alında beyaz leke bulunan öküz, boğa

sakırğa	kene
samur	samur
su samuru	su samuru
sıır	sığır
sıırcık	sığırçık
sinek	sinek
solcan	solucan
som	yayın balığı
straus	deve kuşu
suslık	bir kuş türü
şakal	çakal
şişek	iki yaşını geçmiş koyun
şopar	domuz yavrusu
şopırla	kertenkele
şpanka koyun	bir koyun türü
ştuka	turna balığı
tabun	bir balık türü
tauşam, tavşam	tavşan
tauk	tavuk
tay	tay
tilki	tilki
toprak böjee	mayıs böceği
tsıga	bir balık türü
tsıgeyka	bir koyun türü
tsırka	ibibik kuşu
tuluk	inek
turba	köpek
turna	turna
tülka	küçük balık
unguren	kahverengi tüylü ve boynuzlu büyük baş hayvan, öküz
vakla	göz kapakları ve kulakları siyah, gövdesi beyaz koyun
yaaz	yağız at
yaban, yabani	kurt
yaban guguşu	yabani güvercin
yaban yavrusu	kurt yavrusu
yarka	genç tavuk, ferik
yavuz	tıknaş sığır
yılan	yılan
yılan balı	yılan balığı
yolcu kuş	göçmen kuş
yutışık kuş	yırtıcı kuş
zın	yılan

В этой статье были исследованы 197 слов, обозначающих животных в тюркоязычных – гагаузских и турецких языках. В исследовании идентифицированы слова, используемые для описания животных в гагаузском языке, классифицированы и сопоставлены с турецким языком. Таким образом, в контексте слов, обозначающих животное, определяются общие черты двух тюркских языков в словаре. Результаты исследования подтвердили богатый словарный запас в гагаузском турецком и турецком языках.

Литература:

1. Axundov A. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti, Şərq-Qərb Nəşriyyat Evi. Bakı, 2006.
2. Altaylı S. Azərbaycan Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara, 2018.

3. Büke H. Gagauz Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eşdeğerler, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt : 6. Sayı : 10. Burdur, 2014. S. 215–229,
4. Dağlı H. Gagavuz Türkçesinde Hayvan Adları ve Fonetik Görünümleri Üzerine Bir Araştırma, Takvim-i Vekayi Dergisi. Cilt : 7. Sayı : 2. Erzurum, 2019. S. 23–39.
5. Devellioglu F. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi. Ankara, 1999.
6. Doğru A., Kaynak İ. Gagauz Türkçesinin Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara, 1991.
7. Ercilasun A. Türk Lehçeleri Grameri, Akçağ Yayınları. Ankara, 2012.
8. Ergin M. Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınevi. İstanbul, 1998.
9. Gencan T. Dilbilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları. İstanbul, 1975.
10. Koç N. Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, İnkılap Kitabevi. İstanbul, 1992.
11. Koç N. Yeni Dilbilgisi, İnkılap Kitabevi. İstanbul, 1990.
12. Komisyon. Derleme Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara, 1975.
13. Komisyon. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara, 1992.
14. Komisyon. Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara, 1988.
15. Komisyon. Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara, 1983.
16. Özkan N. Gagavuz Türkçesi Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara, 2019.
17. Özkan N. Türk Dilinin Yurtları, Akçağ Yayınları. Ankara, 2014.

Gunaydin M. Words of animal names in Gagauz Turkish and Turkey Turkish

Summary. The Oghuz group of Turkish languages includes different words that are different in form and meaning or similar in meaning. These words have arisen in relation to the lifestyle of the population, forms of economy, occupations, household and traditions. Based on the enrichment of the area lexicology, the process of word formation begins. The neologisms that have arisen through the use of various grammatical methods in literary languages are constantly updating and enriching the vocabulary.

The basis of the composition of the dictionary of the Turkish languages is the pronoun. Ancient Turkish lexicon is preserved in the dictionary of modern languages with slight modifications. At the same time, as a result of development each language creates new words at the expense of its internal capabilities and differs from other Turkish languages. The Oghuz group also shows some differences in the composition of the Turkish languages, the ancient words differed in various ways, and the newly formed words differed in form and meaning.

This article explores words of animal names in Gagauz Turkish and Turkey Turkish of Oghuz group Turkish languages. In this study the animal names were determined that used in Gagauz Turkish, these names were classified and they were compared with Turkey Turkish. So associations were determined that are seen in vocabulary as part of names that gives to animals between two Turkish languages. This study sought to reveal the rich vocabulary in Gagauz Turkish and Turkey Turkish.

Key words: Oghuz group of Turkish languages, Gagauz Turkish, Turkey Turkish, area lexicology, words of animal names.

Деде Ю. В.,

викладач кафедри перекладу та мовознавства
Міжнародного гуманітарного університету

МІТІГАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ, ЯКИМИ КЕРУЮТЬСЯ ПЕРСОНАЖІ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

Анотація. Статтю присвячено визначенню мітігації як комунікативної стратегії, яка передбачає пом'якшення мовленнєвої поведінки мовця щодо адресата з метою зниження ризику суперечки, згладжування відмови, втрати обличчя, запобігання конфлікту або його врегулювання, підвищення ефективності комунікативних дій. Зазначається, що мітігація відіграє важливу роль у процесі спілкування, оскільки є формою подолання стресу, що реалізується в певному дискурсі та ґрунтується на когніції. У статті запропонована класифікація мітігативних стратегій, яка ґрунтується на предметі пом'якшення – на типі ілюкутивного акту, який мовець намагається пом'якшити. Виокремлено такі мітігаційні стратегії: пом'якшення незгоди з думкою співрозмовника, пом'якшення негативної оцінки адресата або його вчинків, пом'якшення відмови, пом'якшення поганої новини, пом'якшення прохання, пом'якшення поради, пом'якшення промісиву, пом'якшення ухилення. У дослідженні також виокремлено низку комунікативних тактик, які реалізують названі стратегії мітігації: тактику вибачення, тактику подяки, тактику схвалення, тактику похвали, тактику часткової згоди, тактику зниження категоричності висловлювання. Тактики вибачення, схвалення та похвали спрямовані на нейтралізацію можливої шкоди для відносин, підтримання гармонії і збереження подальших відносин зі співрозмовником. Тактика часткової згоди втілюється адресатом у діалогічному дискурсі за його незгоди з думкою адресанта, але водночас бажанні бути ввічливим і йти йому на певні поступки, демонструючи готовність взяти до уваги аргументи співрозмовника. За допомогою тактики зниження категоричності висловлювання мовець прагне пом'якшити категоричність своїх оцінок, якщо ілюкутивну силу висловлювання становить вираження негативної оцінки. Реалізацію виокремлених стратегій і тактик простежено в мовленні персонажів англomовного художнього літературного дискурсу.

Ключові слова: комунікативна стратегія, комунікативна тактика, мітігація, художній дискурс.

Постановка проблеми. Комунікація ґрунтується на плануванні мовленнєвих дій, у виборі оптимального способу досягнення цілей учасників спілкування. Висловлювання виконують величезну кількість функцій і спрямовані на досягнення певних цілей, у зв'язку із чим мовець обирає мовні засоби, які оптимально відповідають наявним цілям спілкування. Повідомляючи щось, адресант насамперед думає про результативність свого повідомлення, тобто про його ефективність, проте водночас він ураховує різні підходи, які більшою або меншою мірою відповідають умовам перебігу конкретної ситуації спілкування. Це дає можливість розглядати мовну комунікацію в аспекті загальної стратегії (з огляду на мету) і конкретної тактики (ураховуючи її досягнення).

Невипадково О. Іссерс звертає увагу на те, що мовна комунікація є стратегічним процесом, основою для якого є вибір оптимальних мовних ресурсів. Стратегія мовної поведінки охоплює всю сферу побудови процесу комунікації, коли метою є досягнення певних результатів [8, с. 181].

Термін *стратегія*, запозичений прагматикою з військового мистецтва, з'явився в лінгвістиці в 70 рр. XX ст. Цей термін був уведений Дж. Селінкером [28], розвинутий у праці С. Фаєрха і Г. Каспера [24]. Дані вчені трактували комунікативну стратегію як потенційно усвідомлювані плани вирішення того, що для індивіда становить проблему під час досягнення певної комунікативної мети.

Наступна розвідка присвячена висвітленню комунікативних тактик, які реалізують стратегію мітігації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що комунікативні стратегії є предметом багатьох лінгвістичних досліджень, однозначного визначення цього поняття досі не існує. Наприклад, у дисертації Г. Туманової розглядаються різні комунікативні стратегії у співвідношенні з комунікативними інтенціями та комунікативними цілями, з одного боку, і комунікативними тактиками і ходами – з іншого [19, с. 79–86].

І. Борисова стверджує, що комунікативна стратегія є «способом організації мовленнєвої поведінки відповідно до задуму й інтенції комунікантів. У широкому сенсі комунікативна стратегія розуміється як надзавдання мовлення, яке диктується практичними цілями мовця. Комунікативна стратегія мовлення є способом реалізації задуму, вона передбачає відбір фактів і їх подачу в певному освітленні з метою впливу на інтелектуальну, волюву й емоційну сфери адресата» [4, с. 85]. Інакше кажучи, комунікативна стратегія – це цілий комплекс тактик, спрямованих на досягнення комунікативної мети. Водночас набір тактик варіює, їх вибір залежить від інтенції мовця, а також від конкретної мети висловлювання.

Згідно з О. Іссерс, «стратегія мовленнєвої поведінки охоплює всю сферу побудови процесу комунікації, коли ставиться за мету досягнення певних довготривалих результатів. У найзагальнішому сенсі мовна стратегія включає в себе планування процесу мовленнєвої комунікації в залежності від конкретних умов спілкування і особистостей комунікантів, а також реалізацію цього плану» [8, с. 54].

Подібну думку висловлює Є. Клюєв, який під комунікативною стратегією розуміє сукупність запланованих мовцем і реалізованих у процесі комунікативного акту теоретичних ходів, спрямованих на досягнення комунікативної мети [11].

О. Іссерс на перший план висуває ті стратегії, які безпосередньо пов'язані із впливом на адресата, його модель світу, систему цінностей, поведінку, наприклад, стратегії підпорядкування, дискредитації тощо. На думку О. Іссерс, ці

стратегії забезпечують ефективну організацію діалогової взаємодії і можуть бути поділені на прагматичні, діалогові та риторичні [8, с. 104–109].

Комунікативні стратегії реалізуються через комунікативні тактики, кожна з яких включає одну або кілька дій [8, с. 110]. На динамічне використання комунікантами тих чи інших тактик під час діалогу в рамках комунікативної стратегії впливають такі чинники:

- загальні знання про комунікативну ситуацію (доречність / недоречність певного мовленнєвого акту);
- знання про відповідний мовленнєвий акт (ритуальний, стереотипний, нестереотипний, який узагалі не має прецеденту в індивідуальному досвіді);
- знання про співрозмовника (як особистість / як партнер) [2, с. 46].

У пропонованій статті об'єктом дослідження обрано мітігативну стратегію, тобто комунікативне пом'якшення.

Уперше в закордонній лінгвістиці Б. Фрейзер увів поняття *мітігація* (комунікативне пом'якшення). Згідно із Б. Фрейзером, мітігація є процесом модифікації мовленнєвого акту, спрямованим на зменшення можливих небажаних ефектів у тих ситуаціях, коли мовленнєва поведінка мовця може призвести до комунікативного збою або навіть конфлікту [26, с. 341].

У даний час мітігацію вивчають ціла низка закордонних лінгвістів. Згідно із Дж. Флауердью, мітігація є комунікативним засобом, спрямованим на індикацію міжособистісного обміну між учасниками спілкування, а також прагматичною стратегією, мета якої полягає в модифікації значення, аналогічного ввічливості й ухильності [25, с. 253].

На думку К. Каффі, термін «мітігація» є загальним терміном, який вказує на набір стратегій, що виходять із метапрагматичних знань, за допомогою якого підвищується ефективність висловлювань [21, с. 882].

Дж. Елвуд вважає, що мітігація відіграє важливу роль у процесі спілкування, оскільки є формою подолання стресу, що реалізується зазвичай у певному дискурсі і ґрунтується на когніції [20].

Німецький лінгвіст М. Лангнер визначає мітігацію як основну комунікативну стратегію, спрямовану на мінімізацію порушень у процесі комунікації [27, с. 35].

На думку Б. Мартіновські, мітігація є прагматичною, когнітивною і лінгвістичною поведінкою, основною метою якої є зниження вразливості співрозмовника [23, с. 2065].

О. Селіванова витлумачує мітігацію як комунікативну стратегію, яка передбачає пом'якшення мовленнєвої поведінки мовця щодо адресата з метою зниження ризику суперечки, згладжування відмови, втрати обличчя, запобігання або усунення конфлікту й підвищення ефективності комунікативних дій.

С. Тахтарова визначає мітігацію як «комунікативну категорію, основним змістом якої є стратегії інтенціонального пом'якшення, спрямовані на збереження комунікативного балансу у спілкуванні, отже, на забезпечення ефективності мовленнєвого контакту» [18, с. 6].

Використання мітігативних стратегій змінює взаємини між комунікантами, які трансформуються у більш позитивний, неконфліктний контакт.

Як відомо, будь-яка стратегія, зокрема і стратегія мітігації, реалізується в мовленні за допомогою застосування певних

тактик. Під тактикою розуміють «гнучке динамічне використання мовцем наявних у нього вербальних умінь побудови мовленнєвого ходу згідно з наміченим планом мовленнєвих дій із метою досягнення мовного завдання спілкування, обмеженого рамками мовленнєвої взаємодії» [7, с. 39].

Мета статті полягає в окресленні мітігативних стратегій і тактик, якими керуються персонажі англomовного художнього дискурсу. **Актуальність** дослідження визначається необхідністю класифікувати мітігативні комунікативні стратегії і тактики.

Матеріалом дослідження слугували 172 мовленнєві епізоди вираження пом'якшення персонажами літературного дискурсу, виокремлені методом суцільної вибірки з художніх творів англomовних авторів ХХ та ХХІ ст. ст., обсягом 12 100 сторінок.

Мовленнєва дія має складну структуру, мітігація може зачіпати різні її рівні, що спонукає дослідників, як-от С. Тахтарова, С. Каракулова, виокремлювати іллокутивне, пропозиційне та дейктичне пом'якшення.

Іллокутивне пом'якшення має місце за зменшення іллокутивної сили зі збереженням незмінним пропозиційного змісту. Ефективним засобом іллокутивного пом'якшення виступають непрямі методи вербалізації комунікативних намірів, тобто непрямі мовленнєві акти, а також імпліцитні (контекстуально-ситуативні) мовленнєві акти, які вимагають інтерпретивних здатностей і фонових знань адресата [9; 18].

Пропозиційне пом'якшення допомагає мовцю підкреслити суб'єктивність своєї думки. Пропозиційний зміст пом'якшується завдяки включенню у висловлювання модусних (маркування ступеня впевненості, суб'єктивність адресанта, що визначають пропозиційну настанову) і семантичних (які ідентифікують предмет мовлення та визначають пропозиційний зміст) операторів. На думку С. Каракулової, семантичне обмеження може модифікувати обидва елементи у структурі пропозиції (терму і предикат). На рівні терма мітігація реалізується вживанням лексичних одиниць із широкою семантикою; на рівні предикації – за допомогою семантичних операторів, які знижують визначеність пропозиції. Найбільш поширеними засобами пропозиційного пом'якшення є лігота і семантичні оператори невизначеності [9].

Дейктичне пом'якшення реалізується зміщенням фокуса уваги. З комунікативного фокуса можуть виводитися суб'єкт думки / говоріння, об'єкт повідомлення або адресат. Дейктичний компонент включений у значення вводно-модальних слів *perhaps, probably, possibly, maybe* та ін., які використовують як мітігативні оператори, що пом'якшують пропозиційний зміст висловлювань [9; 18].

С. Тахтарова виділяє три тактики, за допомогою яких мітігація реалізується в директивних мовленнєвих актах: *тактика позитивного емоційного настрою, ксеноденотативна тактика, тактика апроксимативних інверсій*. Тактика позитивного емоційного настрою полягає у використанні різноманітних апеллятивів, спрямованих на приведення співрозмовника у стан, сприятливий для сприйняття і зміни поведінки. Ксеноденотативна тактика полягає в перемиканні, переадресації смислових компонентів лексем з одного денотата на інший. Водночас адресатом перенесення може бути будь-який предмет або один зі співрозмовників. Тактика апроксимативної інверсії знижує точність кількісної характеристики предмета мовлення [18, с. 277].

Погоджуючись загалом із такими напрямками тактичної реалізації стратегії мітгації, вважаємо доцільним також виокремити різновиди мітгаційних стратегій і деталізувати низку мітгаційних тактик.

Виклад основного матеріалу. Ми пропонуємо власну класифікацію мітгаційних стратегій. Вона ґрунтується на *предметі пом'якшення* – на типі іллокутивного акту, який мовець намагається пом'якшити. Виокремлюємо такі стратегії:

1. Пом'якшення незгоди з думкою співрозмовника.
2. Пом'якшення негативної оцінки адресата або його вчинків.
3. Пом'якшення відмови.
4. Пом'якшення поганої новини.
5. Пом'якшення прохання.
6. Пом'якшення поради.
7. Пом'якшення промісиву (обіцянки виконати певну дію).
8. Пом'якшення ухилення (перебивання та зміни теми).

Названі мітгаційні стратегії реалізують певні комунікативні **тактики**, до яких ми відносимо *тактику вибачення, тактику подяки, тактику схвалення, тактику похвали, тактику часткової згоди і тактику зниження категоричності висловлювання*.

Передусім варто дати визначення пропонованим мітгаційним тактикам.

Тактика вибачення, на думку Б. Єрманової, заснована на демонстративній ввічливості і має дві іллокутивні мети: визнання провини і контактостановлення. Адресант прагне нейтралізувати можливу шкоду для відносин, підтримати гармонію і зберегти перспективу подальших відносин зі співрозмовником. Подію, яка обумовлює вибачення за перерване спілкування, адресант оцінює як негативну для адресата, через що бажає згладити провину [6, с. 225].

Як слушно вказує І. Ківенко, вираження *подяки* реалізує таку стратегію негативної ввічливості, як «Проявляйте повагу», тим самим зберігаючи «негативне обличчя» адресанта і задовольняючи «позитивне обличчя» адресата [10, с. 47].

У низці досліджень *схвалення* і *похвали* розглядають як тактики, які реалізують позитивно-оцінні стратегії [8; 12; 2, с. 2017]. Відомо, що інтенції позитивно-оцінних висловлювань не вичерпуються наміром повідомити свою позитивно-оцінну думку про предмет і створити позитивне емоційне тло, а характеризуються також, наприклад, прагненням регулювати поведінку адресата, створити з ним контакт, гармонійні взаємини, дотриматися комунікативного ритуалу тощо [2, с. 250]. Щодо диференціювання таких суміжних тактик, як схвалення і похвала, то, на думку Н. Бігунової, об'єктами схвалення є неживі предмети, ідеї та явища, які не входять у сферу особистих інтересів співрозмовника, є моральні й інтелектуальні властивості, уміння і вчинки співрозмовника або третьої особи [2, с. 202–203].

Як слушно вказує М. Лук'янець, *тактика часткової згоди* втілюється адресатом у діалогічному дискурсі за його незгоди з думкою адресанта, але водночас бажанні бути ввічливим і йти йому на певні поступки, демонструючи готовність взяти до уваги аргументи співрозмовника [13, с. 216].

Щодо тактики *зниження категоричності висловлювання*, Н. Мілянчук трактує некатегоричність як лінгво-прагматичну категорію, яка відображає мовну рефлексію мовця, який прагне сформулювати свою думку таким чином, щоб зберегти зацікавленість адресата мовлення у спілкуванні [15, с. 6]. Мовець прагне

пом'якшити категоричність своїх оцінок, якщо іллокутивну силу висловлювання становить вираження негативної оцінки.

Розглянемо вживання окреслених мітгаційних тактик персонажами літературного дискурсу для реалізації пропонованих мітгаційних стратегій.

Використання мітгаційної стратегії *пом'якшення незгоди з думкою співрозмовника* зумовлено бажанням мовця «зберегти обличчя» співрозмовника. Цю стратегію реалізують тактики схвалення, вибачення, зниження категоричності висловлювання та часткової згоди, наприклад:

“This is all very well,” said Diana in a strained voice. “But I don’t quite understand what you’re getting at. How did the murderer go about it?” [38, с. 69] (тактика схвалення).

Мітгаційна стратегія *пом'якшення негативної оцінки адресата або його вчинків* здійснюється за допомогою тактик вибачення, схвалення та похвали. Прикладом вживання мовцем тактики похвали може слугувати такий мовленнєвий епізод літературного художнього дискурсу:

“She’s very keen on value for money”, Bibi went on, “and comfortable clothes that won’t fall apart after five minutes. And she likes to decide in advance exactly what she needs to buy, because it saves time”.

“Saves time <...>” Dulcie echoed faintly.

“I’ve never met anyone so efficient”. Bibi shook her head and looked sorrowful. “The whole trip lasted ninety-five minutes”.

“Good grief”.

“She’s a lovely girl”, Bibi added hastily, “don’t get me wrong. Absolutely charming”.

“Just not shopping-compatible”. Dulcie nodded to show she understood, valiantly forcing herself not to say anything bitchy [37, с. 244] (тактика похвали).

У наведеному епізоді Бібі та Далсі обговорюють дівчину, яка, на відміну від них, зовсім не розуміється на одязі та шопінгові, купляє тільки комфортний одяг та за списком. Їм кортить засудити й обсміяти дівчину, але гарні манери не дозволяють цього зробити (*forcing herself not to say anything bitchy*). Єдина критика, висловлена вголос, що вона не розуміється на шопінгу (*Just not shopping-compatible*), випереджена похвалою на адресу дівчини, яка пом'якшує критику.

Стратегію пом'якшення відмови зазвичай реалізують тактики вибачення, схвалення та похвали, наприклад:

1) *“I’d better get to Carsely. I’ve got to tell Agatha about the vicar’s wife”.*

“Oh, forget it. You’ve got to get some time off”.

“I’m sorry, Sharon. I’ve really got to go. I’ll drop you off in Mircester” [29, с. 95] (тактика вибачення);

2) *“Why don’t you come to Italy with us?” Jerry asks Rose.*

She looks at Julia standing in abject silence behind Jerry. “That would be nice, dear, but I couldn’t leave your father” [34, с. 69] (тактика схвалення);

3) *“Look, Moose, you want to help your sister and that’s admirable. But I can’t help you with this. Your parents will work something out. Now, run along”* [32, с. 204] (тактика похвали).

Стратегію пом'якшення поганої новини зазвичай реалізує тактика вибачення, наприклад:

“We are very much afraid <...> And I’m sorry to tell you this, but we have reason to believe that she’s dead”.

“Dead?” she said the word as if uncertain of its meaning.

“Yes, we think she was murdered” [39, с. 90].

Стратегію пом'якшення прохання переважно реалізує тактика зниження категоричності висловлювання, наприклад:

"When is this ceremony to be?"

"Next week, on Wednesday. I hope the weather will be fine. Perhaps you could ask the fishermen to deck their boats with flags? And perhaps it might be in order to give me some sort of presentation from the grateful villagers. Just a large box. There doesn't need to be anything in it. Just for the cameras. And perhaps a pretty wee lassie to give me some flowers" [30, с. 65].

Стратегію пом'якшення поради зазвичай реалізує тактика зниження категоричності висловлювання, наприклад:

"Becky, I don't often give you advice, do I?"

"Well <...> no".

"But I want you to listen to me on this. I want you to remember, this is your wedding. Not your mother's. It's yours and Luke's, and you only get one shot. So do it the way you want to. Believe me, if you don't, you'll regret it" [35, с. 122].

Стратегія пом'якшення промісви (обіцянки виповнити певну дію) у літературному дискурсі реалізується використанням тактики зниження категоричності висловлювання, наприклад:

"And your mother?" he asked. *"Any chance of getting her into a rehab?"*

"Rehabs cost a lot of money".

"They take a few National Health patients. Her doctor could put her name down. She may have to wait but it would be better than nothing".

"She's hardly ever sober enough to listen to me. Maybe I'll try when Terry's not around" [31, с. 73].

Персонажі художнього літературного дискурсу вдаються до стратегії пом'якшення ухилення, коли вони відчувають потребу перебити мовця або змінити тему. На думку закордонного лінгвіста Дж. Коутс, переривання мовленнєвої комунікації являє собою асиметричну модель мовленнєвого спілкування, порушення у зміні комунікативних ролей між комунікантами, у результаті чого переривання призводить до конфронтації щодо адресанта [22]. Перериваючий виконує функцію конкурентоспроможності, панування і бажання зайняти панівну позицію в мовленнєвому спілкуванні щодо того, кого переривають.

С. Арістов характеризує переривання як спробу комуніканта перервати іншого, коли той здійснює свій мовленнєвий вклад, у точці, яка не є точкою потенційного переходу, а його мовленнєвий внесок не виконує функцію сигналу слухача [1].

За даними нашого дослідження, стратегію пом'якшення ухилення реалізують комунікативні тактики вибачення, часткової згоди, схвалення та похвали. Прикладом вживання тактики для реалізації стратегію пом'якшення ухилення може слугувати такий епізод:

"She was here when I started." He smiled. "I really liked her".

"That's sweet. Mr. D, really, but there's a girl missing" [33, с. 303].

Висновки. У дослідженні запропоновано власну класифікацію мітгативних стратегій. Вона ґрунтується на предметі пом'якшення – на типі іллокутивного акту, який мовець намагається пом'якшити. Виокремлюємо такі мітгативні стратегії: пом'якшення незгоди з думкою співрозмовника, пом'якшення негативної оцінки адресата або його вчинків, пом'якшення відмови, пом'якшення поганой новини, пом'якшення прохання,

пом'якшення поради, пом'якшення промісви, пом'якшення ухилення.

Названі мітгативні стратегії реалізують певні комунікативні тактики, до яких ми відносимо тактику вибачення, тактику подяки, тактику схвалення, тактику похвали, тактику часткової згоди і тактику зниження категоричності висловлювання.

Література:

1. Аристов С. Ситуированная модель мены коммуникативных ролей. *Тверской лингвистический меридиан* : сборник научных трудов Тверского государственного университета. Тверь, 2000. Вып. 4.
2. Бігунова Н. Позитивна оцінка: від когнітивного судження до комунікативного висловлювання : монографія. Одеса : КП ОМД, 2017. 580 с.
3. Борисова И. Дискурсивные стратегии в разговорном диалоге. *Русская разговорная речь как явление городской культуры*. Екатеринбург, 1996. С. 21–48.
4. Борисова И. Категория цели и аспекты текстового анализа. *Жанры речи*. 1999. № 2. С. 81–85.
5. Даулетова В. Вербальные средства создания автоимиджа в политическом дискурсе (на материале русской и английской биографической прозы) : дис. ... канд. филол. наук. Краснодар, 2004. 193 с.
6. Ерманова Б. Коммуникативные стратегии и тактики прерывания речевого общения в английской коммуникативной культуре. *Политическая лингвистика*. 2012. № 2. С. 223–228.
7. Зернецкий В. Лингвистические аспекты теории речевой деятельности. *Языковые процессы и единицы* : межвузовский сборник научных трудов. Калинин : КГУ, 1988. С. 36–41.
8. Иссерс О. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва : Едиториал УРСС, 2003. 284 с.
9. Каракулова С. Митигативные стратегии и тактики в политических интервью с германскими политиками : дис. ... канд. филол. наук. Волгоград, 2016. 199 с.
10. Ківенко І. Мовленнєвий акт подяки: прагмалінгвістичний аналіз (на матеріалі англійської мови) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2018. 226 с.
11. Ключев Е. Речевая коммуникация : учебное пособие для университетов и вузов. Москва, 2002. 315 с.
12. Коробова Н. Мелиоративные коммуникативные стратегии современной английской речи (на материале британского ареала) : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Нижний Новгород, 2007. 173 с.
13. Лук'янець М. Класифікація респонсивних стратегій і тактик (на матеріалі англомовного діалогічного дискурсу). *Науковий вісник кафедри Юнеско Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія»*. 2015. Вип. 30. С. 213–218.
14. Макаров М. Основы теории дискурса. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. 280 с.
15. Милинчук Н. Лингвопрагматическая категория некатегоричности высказывания в научном стиле современного русского языка : дис. ... канд. филол. наук. Владивосток, 2005. 214 с.
16. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
17. Тахтарова С. Категория коммуникативного смягчения (когнитивно-дискурсивный и этнокультурный аспекты) : автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19. Волгоград, 2010. 38 с.
18. Тахтарова С. Коммуникативное смягчение в директивных речевых актах. *Логический анализ языка. Лингвофутуризм. Взгляд языка в будущее*. Москва : Индрик, 2011. С. 277–287.
19. Туманова Г. Коммуникативная стратегия убеждения и особенности ее реализации в политическом дискурсе (на материале русского и немецкого языков) : дис. ... канд. филол. наук. Москва, 2015 (2016). 283 с.
20. Allwood J. Some comments on Wallace Chafe's – How Consciousness Shapes Language. *Pragmatics and Cognition*. 1996. № 4 (1).

21. Caffi C. On Mitigation. *Journal of Pragmatics*. 1999. № 31. P. 881–909.
22. Coates J. Gender, status and power in discourse behavior of men and women. *Language and gender*. Oxford : Blackwell, 2004. P. 7–11.
23. Martinovski B. Framework for analysis of mitigation in courts. *Journal of Pragmatics*. 2006. № 38. P. 2065–2086.
24. Faerch C., Kasper G. On Identifying Communication Strategies. *Strategies in Interlanguage Communication*. London : Longman, 1983. P. 77–93.
25. Flowerdew J.F. Pragmatic modification on the representative speech act of defining. *Journal of Pragmatics*. 1991. № 15. P. 253–264.
26. Fraser B. Conversational mitigation. *Journal of Pragmatics*. North-Holland, 1980. № 4 (4). P. 341–350.
27. Langner M. Zur kommunikativen Funktion von Abschwächungen: pragma-und soziolinguistische Untersuchungen. Münster : Nodus-Publ., 1994. 253 S.
28. Selinker J. Interlanguage. *International Review of Applied Linguistics*. 1972. Vol. 10. P. 209–230.

Ілюстративні джерела:

29. Beaton M.C. Agatha Raisin and a spoonful of poison. London : C & R, 2009. 298 p.
30. Beaton M.C. Death of a Dustman. London : C & R Crime, 2009. 236 p.
31. Beaton M.C. Agatha Raisin and Kissing Christmas Goodbye. London : C & R Crime, 2011. 224 p.
32. Choldenko G. Al Capone Does My Shirts. London : Puffin Books, 2006. 215 p.
33. Coben H. Promise me. London : Orion, 2007. 454 p.
34. Jones R.C. Ten seconds from the sun. London : Abacus, 2009. 309 p.
35. Kinsella S. Shopaholic ties the knot. London : Black Swan, 2002. 394 p.
36. Kinsella S. The Undomestic Goddess. London : The Dial Press, 2005. 400 p.
37. Mansell J. Mixed Doubles. London : Headline Review, 2008. 420 p.
38. Moyes J. The one plus one. London : Penguin Books. 2014. 538 p.
39. Thompson V. Murder in the Bowery. London : Berkley, 2017. 299 p.

Dede Yu. Mitigation strategies and tactics used by personages of English fictional discourse

Summary. The article is devoted to the definition of mitigation as a communicative strategy, providing for mitigation of the speaker's behavior to wards the addressee in order to avoid conflict, smooth refusal, not "to lose face", to prevent or stop conflict and to enhance the efficacy of communicative actions. It has been noted that mitigation plays an important role in the communicative process since it is a form of stress overcoming, which is realized in a certain discourse and is based on cognition. The article offers a classification of mitigation strategies based on the object of mitigation – a type of illocutionary act that a speaker is trying to mitigate. The following mitigation strategies have been outlined: mitigation of disagreement of the interlocutor's opinion, mitigation of the addressee's negative opinion or actions, mitigation of refusal, mitigation of breaking bad news, mitigation of request, mitigation of advice, mitigation of promises, and mitigation of topic avoidance. The article also offers a number of communicative tactics that realize the mitigation strategies: apology tactics, gratitude tactics, approval tactics, praise tactics, partial agreement tactics and the tactics of categoricalness reduction. Apology, approval and praise tactics are aimed at the neutralizing potential harm, maintaining harmony and saving further relationships with the interlocutor.

Partial agreement tactics is used by the addressee in the dialogical discourse when they disagrees with the addresser's opinion, but at the same time desire to be polite and make concessions, thus showing respect for the interlocutor's arguments. The tactics of categoricalness reduction helps the speaker to lower categoricalness of their opinion in case the illocutionary force of the utterance is expressing negative evaluation. The implementation of the outlined strategies and tactics has been followed up in the personage speech in English fictional discourse.

Key words: communicative strategy, communicative tactics, mitigation, fictional discourse.

*Дудок А. Р.,**аспірант кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка*

СЕМАНТИКА ОДНОЗНАЧНИХ ТА БАГАТОЗНАЧНИХ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню семантики однозначних та багатозначних англійських префіксальних дієслів як словотвірних елементів, що характеризують закономірності та лексико-семантичні особливості дієслівно-префіксального словотвору сучасної англійської мови. Префікси розглянуто як словотвірні форманти, зазвичай більш самостійні у фонетичному, морфологічному та семантичному зв'язках порівняно з суфіксами. У статті зазначено, що певна група однозначних та багатозначних префіксальних дієслів з германськими дієслівними префіксами віднесена до словотвірних формантів, термінологічні значення яких є результатом семантичного розвитку сигніфікативних значень префіксальних дієслів загального вжитку. Доведено, що домінанта більшість однозначних, багатозначних префіксальних дієслів є префіксальними деривативами, які утворилися з метою позначення спеціальних понять різних галузей наук, тобто шляхом термінологізації. У статті з'ясовано, що у сучасній англійській спеціальній мові продуктивно функціонують як однозначні, так і багатозначні префіксальні дієслова, первинні значення яких є результатом дієслівної префіксації, а вторинні – результатом семантичної деривації. Виявлено, що у процесі поповнення як загальнолітературної, так і фахової англійської мови досліджувані префіксальні дієслова іншомовного походження тяжіють до використання германських дієслівних префіксів. У статті стверджується, що у сучасній загальнонавчній та спеціальній англійській мові функціонують як гібридні, так і негібридні префіксальні дієслова, які свідчать про те, що генетичний фактор не є вирішальним для творення основ префіксальних дієслів з германськими дієслівними префіксами. Як висновок доведено, що більшість виявлених основ префіксальних дієслів з германськими дієслівними префіксами є дериватами, які утворилися за префіксальними моделями безпосередньо для позначення спеціальних понять різних сфер наук. Як результат дослідження стверджується, що однозначні та багатозначні дієслівні префікси як словотвірні елементи яскраво характеризують їх лексико-семантичні особливості, дієслівно-префіксальний потенціал словотвору сучасної англійської мови. У статті зроблено загальний висновок, що дієслівні префікси посідають домінантне місце в системі префіксального дієсловотворення сучасної англійської мови, оскільки всі вони є продуктивними морфемними структурними елементами, а також, що усі аналізовані префікси виступають активним способом у дієсловотворенні сучасної англійської мови.

Ключові слова: словотвір, префіксальні дієслова, префіксальні деривати, однозначні та багатозначні дієслова, семантичне значення префікса, словотвірний потенціал префіксальних дієслів, лексико-семантична категорія дієслова.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістичній традиції слово вважають основною одиницею мови, адже воно перебуває у центрі лінгвістичного опису і власне на ньому ґрунтується реальна мовна компетенція. Вивчення будь-якого явища базується на його осмисленні як складової частини цілого. Дієслівна префіксація є об'єктом численних досліджень, однак семантика у площині смислотворення префіксальних дієслів сучасної англійської мови спеціально не вивчалася. Під префіксом традиційно розуміємо ту частину слова (морфему), яка в своєму розвитку набула відповідного абстрактного значення і яка має місце перед словотвірною основою, змінюючи її значення. Дієслівна префіксація сучасної англійської мови має більш лексичний характер порівняно з іншими європейськими мовами, де префікси здатні виконувати також і певні граматичні функції. Дієслівним префіксам сучасної англійської мови граматичні значення не властиві, оскільки основна їх функція словотвірна: утворюючи нові дієслова, вони змінюють лексичне значення основ, з якими поєднуються. У сучасній лінгвістиці дослідженню префіксальної підсистеми приділялась значна увага.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники вважають, що префікси можуть транспонувати одну частину мови в іншу, але виконують цю функцію дуже рідко. Наукові дослідження Б.И. Барткова, Е.Н. Бортничук, Р.Г. Зятковської, Н.Г. Мілих, К.В. Піоттук, В.І. Шкарупіна доводять, що префікси, як і суфікси, можуть змінювати лексико-граматичну категорію слова, з якою вони поєднуються, тобто вони можуть виконувати транспонувальну функцію. Однак транспонувальна функція не є для них основною, оскільки більшість префіксів функціонує в нетранспонувальних моделях [1, с.3–4]; [3]; [5]; [8]; [10]; [12]. На думку М.М. Полужина, дієслівні префікси мають дійсний характер: вони співвідносять дію, виражену дієсловом, з певною точкою відліку, уточнюючи її в часовому, локальному, кількісно-оцінювальному та інших відношеннях [11]. Мовознавці досліджували головні ознаки та специфіку префіксів як засобів словотворення [7], особливості префіксальної номінації [7]; [17], структуру та семантику префіксальних дериватів [9]; [13], використання префіксів в термінотворенні. Важливе значення мають праці, присвячені комплексному дослідженню префіксальної системи англійської мови [2]; [14]; [15]; [16].

Мета статті. Дослідження структурно-семантичних характеристик основ префіксальних дієслів зумовлено відсутністю і в той же час необхідністю комплексного аналізу окремих процесів та явищ, які відбуваються у сучасній англійській термінології. Знання особливостей творення термінів, зокрема основ префіксальних дієслів, необхідне для раціонального відбору словотвірної інвентарю та моделей. Впродовж тривалого часу у лінгвістичних студіях домінувала думка, що префікси,

на відміну від суфіксів, в англійській мові виконують винятково функції засобу перебудови лексичного значення слова. Вважалося, що префікси не можуть змінювати лексико-граматичну категорію слів, з якими вони поєднуються. Проте, попри значні наукові надбання, існує ще низка проблем, які потребують більш детального висвітлення, а саме визначення статусу деяких префіксальних морфем, відсутність єдиної класифікації префіксів, встановлення ролі префіксів як засобів терміноутворення, вивчення їх у функціональному аспекті тощо.

Виклад основного матеріалу. Префікси як словотвірні форманти зазвичай більш самостійні у фонетичному, морфологічному та семантичному зв'язках порівняно з суфіксами. Це пояснюється, по-перше, тим, що передуючи основі, префікс не зливається в єдиний фонетико-морфологічний комплекс з формоутворювальними суфіксами (флексіями), тоді як словотвірні суфікси тісно взаємодіють з ними. По-друге, префікси виникають зазвичай із самостійних слів (найчастіше зі службових частин мови), тому семантичне значення формує основу, з якою поєднується префікс.

Переважає більшість однозначних, багатозначних префіксальних дієслів є префіксальними деривативами, які утворилися з метою позначення спеціальних понять різних галузей наук, тобто шляхом термінологізації, як-от: *over- + to invest – інвестувати → to overinvest – надмірно вкладати капітал; mis- + to manage – керувати → to mismanage – погано здійснювати керівництво; over- + to bid – пропонувати ціну → to overbid – пропонувати надто високу ціну; under- + to price – призначати ціну → to underprice – призначати надто низьку ціну.*

Зазначимо, що певна група однозначних та багатозначних префіксальних дієслів з германськими дієслівними префіксами належать до словотвірних формантів, термінологічні значення яких є результатом семантичного розвитку сигніфікативних значень префіксальних дієслів загального вжитку, тобто шляхом їх термінологізації є семантична деривація, скажімо: *to overheat – розвиватися надто швидкими темпами ← to overheat – перегріватися, to overcool – різко сповільнювати розвиток ← to overcool – переохолоджуватись.*

У сучасній англійській спеціальній мові продуктивно функціонують як однозначні, так і багатозначні префіксальні дієслова, первинні значення яких є результатом дієслівної префіксації, а вторинні – результатом семантичної деривації, скажімо: *un- + to load – вантажити → to unload – розвантажувати; under- + to write – писати → to underwrite – підписувати (документ) тощо.*

У процесі наших наукових спостережень виявлено, що окрема група однозначних, багатозначних префіксальних дієслів позначає спеціальні поняття, які чітко співвідносяться з конкретною галуззю науки: *to outshop – робити покупки за межами місця проживання, to overprint – друкувати текст на папері, який уже містить друкований матеріал, to upswing – розширювати активність, to overconsume – споживати дуже багато, to intermarry – змішуватися шляхом шлюбу (про раси, національності); to undertap – укомплектовувати не повністю (персоналом), to outplace – надавати допомогу працівникові, якого збираються звільнити найближчим часом, у пошуках нової роботи тощо;*

Таким чином, префікси можуть не просто приєднуватися до значення інших морфем, а змінювати своє значення у результаті взаємодії з іншими морфемами та створювати додаткові

«природжені» значення, втрачаючи своє власне номінативне значення [12, с. 146–164.]. Що стосується дієслівних префіксів сучасної англійської мови, то їх семантичний ефект можна назвати адвербіальним, оскільки вони визначають та пояснюють ідею, яку несе в собі слово. В утворенні основ одно- та багатозначних префіксальних дієслів з германськими дієслівними префіксами беруть участь передусім кореневі дієслова, наприклад: *to outrun – випереджати за темпами росту ← out- + to run – бігти, to miscount – прорахуватися ← mis- + to count – рахувати, to upvalue – підвищувати вартість ← up- + to value – оцінювати, to overextend – завищувати оцінку ← over- + to extend – розширювати.*

У сучасній англійській мові префіксація найбільш характерна для системи дієслова, з яким пов'язаний майбутній розвиток мови, оскільки він, очевидно, буде характеризуватися «подальшим поглибленням процесу проникнення дієслівної основи в різні ланки лексико-семантичної системи словотворення» [13]. Сучасні лексикографічні джерела термінологічної лексики свідчать про те, що префіксальні дієслова у функції термінів є невіддільною частиною будь-якої терміносистеми. У спеціальній англійській мові натрапляємо на одно- та багатозначні префіксальні дієслова, які є результатом компіляції германських дієслівних префіксів: *mis-, over-, under-* латинського походження, що містять у своїй структурі як префіксальну, так і суфіксальну морфему, як-от: *to overenumerate – робити повторний запис під час перепису ← over- + to e-numerate – рахувати, to underenumerate – пропускати під час реєстрації ← under- + to e-numerate, to misallocate – неправильно використовувати (ресурси) ← mis- + to al-loc-ate – розміщувати (ресурси).*

Поділяємо слушну думку дослідників, котрі розрізняють терміни – префіксальні утворення та префіксальні деривати, оскільки без вивчення всіх дериваційно вичленованих префіксів, які входять в різні структури, характеристика основ префіксальних дієслів у функції гуманітарних термінів не буде повною [16, Р. 1104–1156]. Зазначимо, що у процесі поповнення як загальнолітературної, так і фахової англійської мови досліджувани префіксальні дієслова іншомовного походження тяжіють до використання германських дієслівних префіксів: *fore-, mis-, out-, over-, under-* та *up-*: *to outwear – зношуватися, застарівати, to foresee – передбачати, to upload – переміщувати інформацію з одного комп'ютера в інший, to mishandle – неправильно поводитися з пристроями.* Як підтверджує проведений словотвірний аналіз, в англійській мові основи одно- та багатозначних префіксальних дієслів з префіксами *fore-, mis-, out-, over-, un-, under-* та *up-* можуть співвідноситися за своєю структурою та семантикою як з англійськими, так і з запозиченими іншомовними елементами: *to misreport – невірно повідомляти, to undercharge – призначати занадто низьку ціну* тощо. Творення англійських спеціальних термінів базується на системі словотворення загальнолітературної мови, головною одиницею якої вважається основа дієслова.

Більшість виявлених основ префіксальних дієслів з германськими дієслівними префіксами є дериватами, які утворилися за префіксальними моделями безпосередньо для позначення спеціальних понять різних сфер наук. Слід зазначити, що домінуюча частина дієслівних префіксальних дериватів природно запозичена англійською фаховою терміносистемою із загальнолітературної мови як результат трансформації побутових

уявлені в науці. Таке явище пояснюємо тим, що спеціальні науки своїми словотвірними та семантичними процесами тісно пов'язані з соціально-побутовим життям суспільства, для прикладу: *to underwork* – працювати не досить добре, *to forecast* <д. сканд. *kasta*> – прогнозувати, *to outspend* <лат. *expendere*> – перевершити за рівнем витрат, *pr* + *SNbor*: *to outsource* <д. фр. *sors*> – наймати іншу організацію для своєї роботи, *to overregister* <лат. *registratus*> – повторно реєструвати під час перепису, *to underpopulate* <лат. *populare*> – мало населяти і так далі, де основи одно- та багатозначних префіксальних дієслів цього структурного типу мають у своїй структурі префікси: *mis-*, *out-*, *over-*, *in-* та *under-* тощо.

Як попередній висновок можемо стверджувати, що однозначні та багатозначні дієслівні префікси як словотвірні елементи яскраво характеризують їх лексико-семантичні особливості, дієслівно-префіксальний потенціал словотвору сучасної англійської мови. Зокрема, це префікси: *be-*, *de-*, *dis-*, *mis-*, *over-*, *re-*, *in-*, *under-*, *up-*. Слід зазначити, що майже усі досліджувані нами основи дієслів на *de-*, утворених на англійському ґрунті, об'єднуються в один семантичний клас, тобто це дієслова, які виражають різні наукові, технічні, політичні поняття та терміни.

Скажімо, багатозначний префікс *de-* походить від латинського *dis-*. На наше переконання, наявність в англійській мові парних форм дієслів на *de-* і *dis-* пояснюється тим, що слова на *de-* є ранніми запозиченнями (зазвичай це французькі дієслова), а слова на *dis-* проникли з латини пізніше. Крім того, частина дієслів на *dis-* утворена на англійському ґрунті від тих же основ, які вживалися з префіксом *de-*, як-от: *to depose* – *to dispose*, *to debar* – *to disbar*, *to decompose* – *to discompose*. Однак семантичні значення цих парних дієслів на цей час розійшлися настільки, що навряд чи можна розглядати їх як синонімічні. Для порівняння наведемо приклади таких пар дієслів на *de-* і *dis-*: *to debar* “не допускати, перешкоджати, відмовляти, забороняти, позбавляти права” та *to disbar* “виключати барристера з корпорації”.

Здійснений аналіз словникових дефініцій переконливо свідчить, що дієслова на *de-* на цей час вкрай рідко вживаються, тобто є застарілими, та їх витіснили дієслова на *dis-*. Отже, звідси можемо зробити висновок, що префікс *dis-* набагато продуктивніший за префікс *de-*. Розглянемо глибше семантику префіксів заперечення. Так, у сучасній англійській мові *mis-*, дієслівний префікс позначає *неправильне, помилкове або погане виконання дії*, на що вказує словотвірна основа. Наприклад: *to misname* “невірно називати”, *to mislead* “вводити в оману, вести по хибному шляху”, *to misread* “читати неправильно”, *to mistake* “помилатися” тощо. Префікс *in-*, приєднуючись до дієслів, виражає значення *протилежної або зворотної дії*, як-от: *to cover* “покривати” – *to uncover* “розкривати”; *to bend* “згинати” – *to unbend* “розгинати”; *to shoe* “підковувати, взувати” – *to unshoe* “розковувати, роззувати”;

Окремого аналізу заслуговує префікс *under-*, котрий передусім передає префіксальним дієсловам значення *напрямку дії під предмет або руху знизу вгору*, як-от: *undercut* “підрізати”, *underlay* “підкладати, підпирати”, *underline* “підкреслювати”, *undergo* “піддаватися чого-небудь”, *undermine* “підкопуватися, підривати”, *undersign* “підписувати”. По-друге, приєднуючись до дієслів дії, префікс *under* передає неповноту, недостатність дії, скажімо, *underestimate* “недооцінювати”, *underpay* “недоплачувати”, *underproduce* “випускати продук-

цію в недостатній кількості”, *undervalue* “недооцінювати”, *underwork* “працювати недостатньо”.

Таким чином, тут явно виокремлюються два самостійних словотвірних елементи, що мають усі ознаки префіксів: *under-1* – виражає значення *напрямку дії під предмет або зверху вниз*, і *under-2* – виражає значення *неповноти, недостатності дії*. Своєю чергою антонімічний префікс *over-* передає значення *переміщення (через предмет або простір)*: *overbuild* “надбудувати”, *overcloud* “затягувати хмарами, затьмарювати”, *to overleap* “перестрибувати”, *to overlie* “лежати на чомусь, вище чогось”, *to overpass* “переходити, перетинати, проходити”. Ретельний опис дефініцій префікса *over-* приносить у смисл дієслова значення *надмірності або надлишку дії*, на яке вказує словотвірна основа *to overcharge* “перевантажувати”, *to overcrowd* “переповнювати”, *to overheat* “перегрівати(ся)”.

Дослідження основ префіксальних дієслів у функції спеціальних термінів здійснюється шляхом поєднання словотвірного аналізу та синтезу, які формують діалектичну єдність. Словотвірний синтез полягає у виявленні потенцій основ префіксальних дієслів та має відображення у кількісних та якісних аспектах реалізації, якими є, власне, словотвірна активність та валентність. Також словотвірний аналіз та синтез здійснюються з використанням моделювання, яке, як науковий спосіб пізнання об'єктивного світу, сприяє образній репрезентації мовних процесів. Кількісною характеристикою моделі є продуктивність, яка визначається низкою дериватів, що виникали за певної моделі під час її функціонування в мові.

Висновки. Одним із продуктивних способів слово- та терміноутворення в сучасній англійській мові є префіксація. У мовознавчій науці префікс визначається як препозитивна загальна службова частина низки слів, що виконує словотвірну функцію в одному із актів деривації, змінює свою смислову структуру в процесі мовного розвитку та бере участь у формуванні ономазіологічних категорій. Доходимо висновку, що дієслівні префікси посідають домінуюче місце в системі префіксального дієсловотворення сучасної англійської мови, оскільки всі вони є продуктивними морфемними структурними елементами. На наше переконання, усі аналізовані префікси виступають активним способом у дієсловотворенні сучасної англійської мови. Дослідження структури, семантики та словотвірних потенцій основ префіксальних дієслів, що функціонують у сучасній англійській мові, здійснюється з урахуванням етимологічної характеристики дієслівних префіксів, згідно з якою виокремлюються германські (власне англійські) та романські (іншомовні) префікси. Вважаємо, що префікси можуть змінювати лексико-граматичну категорію слова, з яким вони поєднуються: у результаті нашого дослідження було виявлено як нетранспонувальні, так і транспонувальні префіксальні моделі дієслів.

Література:

1. Бартков Б.И., Богдан С.Ф., Елисеєва Р.Д., Колтунова Мирочник А.Г. Исследование статуса аффиксальных словообразовательных формантов современного английского языка. *Особенности аффиксального словообразования в терминсистемах и норме*. Владивосток, 1979. С. 3–43.
2. Беляева Т.М. Словообразовательная валентность глагольных основ в английском языке. Москва : Высшая школа, 1979. 184 с.
3. Бортичук Е.Н., Василенко И.В., Пастушенко Л.П. Словообразование в современном английском языке / Под ред. Ю.А. Жлуктенко. Київ : В. шк., 1988. 264 с.

4. Голик С.В. Особливості функціонування префіксальної номінації у сучасній англійській мові : дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 2001. 189 с.
5. Зятковская Р.Г. Формальная и функциональная структура слова. Калинин : КГУ, 1983. 76 с.
6. Левковская К.А. Теория слова. Принципы ее построения и аспекты изучения лексического материала. Москва : Высшая школа, 1962. 296 с.
7. Милославский И.Г. Вопросы словообразовательного синтеза. Москва : Изд-во МГУ, 1980. 296 с.
8. Мілих Н.Г., Перебийніс В.С., Рукіна Е.П. Морфологія англійського дієслова : навчальний посібник. Київ : Либідь, 1995. 120 с.
9. Омельченко Л.Ф. Продуктивные типы сложных слов в современном английском языке (на материале прилагательных и глаголов). Київ : Высшая школа, 1981. 144 с.
10. Пиоттух К.В. Система префиксации в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1971. 32 с.
11. Положин М.М. Особенности функционирования системы префиксации в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1976. 32 с.
12. Шкарупин В.И. О специфике префиксации в английском языке. *Проблемы грамматического строя германских языков*. Москва : Наука, 1963. с. 146–164.
13. Яценецкая М.Н. Семантические вопросы теории словообразования. Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1973. 240 с.
14. Alexandrova O.V., Komova A.T. Modern English grammar: Morphology and syntax. Moscow : Nauka, 1998. 208 p.
15. Jespersen O. Growth and structure of the English language. Oxford : Basil Blackwell, 1956. 244 p.
16. Marchand H. Phonology, morphology and word – formation. *Neuphilologische Hefte*, 1951. Vol. LII. #3-4. P. 1104–1156.
17. Urdang L. Prefixes and other word-initial elements of English: A compilation of nearly 3.000 common and technical free forms, bound forms and roots that frequently occur at the beginning of the words. Detroit (Michigan): Gale Research Company, 1984. 531 p.

Dudok A. Semantics of unequivocal and multiquivocal prefixal verbs in modern English

Summary. The article is devoted to the study of the semantics unequivocal and multiquivocal English prefixal verbs as word-

forming elements characterizing patterns and lexical-semantic features of verb-prefixal word formation in modern English. Prefixes are considered as word forming formats, usually more autonomous in phonetic, morphological and semantic relationships than suffixes. The article states that a certain group of unequivocal and multiquivocal prefixal verbs with German verbal prefixes are referred to the word-formants, which terminological meanings are the result of semantic development and significant meanings of prefixal verbs in common use. It is proved that the majority of unequivocal and multiquivocal prefixal verbs are prefixal derivatives, which were formed with the purpose of denoting special concepts in different branches of science, that is, with terminology. The article is clarified that in modern special English as unequivocal as multiquivocal prefixal verbs are productively functioning, the primary values of which are the prefixal verb's result and the secondary meanings are the result of semantic derivation. It is revealed that in the process of completing both literary and professional English, the studied prefixal verbs of a foreign language tend to the German prefixal verbs in usage. The article argues that in both modern and common English are functioning as hybrid as non-hybrid prefixal verbs, indicating that the genetic factor is not decisive for creating the basis prefixal verbs with German verb prefixes. As a conclusion, it is proved that most of the revealed prefixal verbs in foundations with German verbal prefixes are derivatives, which were formed with prefixal models directly to denote special concepts of different spheres in science. As a result of research, it is claimed that unequivocal and multiquivocal prefixal verbs, as word-forming elements, clearly characterize their lexical semantic features, verb prefixal potential of word formation in modern English. The general conclusion is that the verbal prefixes occupy a dominant place in the system of prefixal verb formation in modern English, as they are all productive morphemic structural elements, and that all the analyzed prefixes appear in verb formation's active way.

Key words: word formation, prefixal verbs, prefixal derivatives, unequivocal and multiquivocal verbs, semantic prefixal meaning, word formation potential of prefixal verbs, lexico-semantic category of verbs.

*Дудок Х. Р.,**аспірант кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка*

МОРФОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНОСФЕРИ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ

Анотація. Стаття присвячена морфологічним засобам творення термінів мобільного зв'язку, які проникли в газетний стиль, утворивши нову терміносистему, що потребує перманентного наукового дослідження. У процесі дослідження шляхів і способів поповнення вокабуляру англійської газетної мови мобільних технологій увагу зосереджено на таких способах збагачення словникового складу мови, як афіксація, словоскладання, злиття (бленди або телескопія), запозичення тощо. Виявлено, що такі морфологічні способи, як афіксація, абрєвіація, телескопія, словоскладання та конверсія, залишаються ключовими в поповненні спеціальної досліджуваної терміносфери. На наше переконання, адекватність тлумачення префіксальних компонентів значною мірою залежить від правильного розуміння самого смислу префікса та знання узагальнюючої природи значення лексичної одиниці, до якої цей префікс додається. Аналіз фактологічного матеріалу засвідчив, що ключове місце серед слотовірних процесів посідає абрєвіатура як засіб творення одиниць вторинної номінації, який пов'язаний зі зміною структури вихідного найменування і приводить до появи нового структурного варіанта вихідної номінативної одиниці. Доведено, що складні абрєвіатури (складноскорочені слова) утворюються за допомогою абрєвіації та словоскладання, абрєвіація значною мірою розширює дериваційні можливості спеціальної лексики сфери мобільного зв'язку, адже відмова від використання абрєвіатур привела б до суттєвого розростання спеціальних текстів. Акцентовано увагу на тому, що конверсія як процес формування нових слів засобами переміщення їх з одного морфологічного класу до іншого без будь-яких змін є безафіксальним способом творення спеціальної лексики. У статті наводиться висновок про те, що проаналізовані морфологічні способи творення термінів сфери мобільного зв'язку є найпродуктивнішими в газетному стилі. Також обґрунтовано висновок про активізацію телескопічного словотворення (злиття, спрощення), тобто коли нова одиниця будується із частин (уламків) двох слів або з одного повного і частини другого слова. Зазначено, що для передачі англійських термінів мобільних технологій застосовується прийом так званого прямого включення, який репрезентує собою використання оригінального написання англійського терміна в газетному тексті.

Ключові слова: морфологічні способи творення термінів, терміносистема сфери мобільного зв'язку, афіксація, словоскладання, конверсія, телескопія, абрєвіатура, структура терміна.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується високим рівнем інформатизації, у яке ХХІ ст. привнесло нові реалії та глобальні зміни у світі, породжені інформаційними революціями, економічними перетвореннями, що безпо-

середньо торкнулися й мови. Інформаційні технології проникли в усі сфери людського життя, збагативши її новим запасом слів, які потребують перманентного наукового дослідження. Питання розширення лексемного складу мови морфологічними засобами, зокрема префіксацією, є актуальним з огляду неувічирпність проблематики номінативної діяльності, адже префіксація – невід'ємна частина опису словотворення й досліджуваної англійської терміносфери мобільного зв'язку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою лінгвістичного дослідження словотворення цікавилися І. Андрусак, Л. Бархударов, Р. Берчфільд, Т. Беляєва, Н. Котелова, О. Мешков, С. Єнікєєва, Ю. Жлуктенко, В. Заботкіна, Ю. Зацний, К. Ковтун, Т. Пахомова, А. Янков та інші. Також свої наукові праці цій проблемі присвятили закордонні дослідники (Р. Барнхарт, Д. Ейто, Д. Грін, С. Морт, С. Таллок, С. Штейнмец та інші), які активно вивчають процеси збагачення словникового складу англійської мови. Серед способів творення слів О. Селіванова називає креацію, деривацію різних типів (морфологічну і неморфологічну), калькування, запозичення, актуалізацію застарілих слів або одиниць різних терміносистем, жаргонів, аргю тощо [11, с. 415]. З погляду способу творення В. Заботкіна поділяє слова на фонологічні, запозичення, семантичні і синтаксичні [6, с. 57].

Мета статті. Проблема семантичної класифікації префіксів зумовлена тим, що той самий префікс залежно від дистрибуції може виражати різні і часто далеко не синонімічні значення. Префікси можуть не просто приєднуватися до значення інших морфем, а змінювати своє значення в результаті взаємодії з іншими морфемами та створювати додаткові «прирощені» значення, втрачаючи своє власне номінативне значення [12]. Що стосується дієслівних префіксів сучасної англійської мови, то їх семантичний ефект можна назвати адвербіальним, оскільки вони визначають та пояснюють ідею, яку несе в собі слово.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що слова, створені за морфемними моделями, уже існують у мовній системі, тому вчені пропонують різні морфологічні способи їх творення. Так, Ю. Зацний, досліджуючи шляхи і способи поповнення вокабуляру англійської мови, також звертає увагу на такі способи збагачення словникового складу мови, як: афіксація, словоскладання, злиття (бленди або телескопія), запозичення тощо [7, с. 54]. Уважаємо, що афіксація, абрєвіація, телескопія, словоскладання та конверсія залишаються основними морфологічними способами творення слів. Проте деякі дослідники, серед яких О. Гармаш, виокремлюють тільки афіксацію, деафіксацію й елементоскладання (як способи творення слів) [3, с. 8]. Отже, за способом творення слова поділяємо на фонологічні, семантичні, запозичення, комбіновані і синтаксичні,

які також поділяються на морфологічні та фразеологічні типи. Морфологічні типи далі можуть поділятися на афіксальні (суфіксальні та префіксальні), словоскладання, конверсію, скорочення тощо. На думку дослідників, процес афіксалізації лексичних одиниць є складним і послідовним процесом перетворення синтаксично вільної, самостійної лексеми на зв'язаний, позбавлений комунікативної самостійності словотвірний формант. Першим кроком у процесі афіксалізації лексеми варто вважати її входження до складу композитів [4, с. 20; 2].

Загальні дослідження словотвору виявили високу словотвірну активність афіксації (префіксів і суфіксів) [9]. Серед найбільш «активних» суфіксів виділяємо: *-ability-*, *-able-*, *-ac-*, *-acy-*, *-ance-*, *-ant-*, *-ative-*, *-ed-*, *-ee-*, *-er/or-*, *-ing-*, *-ion-*, *-ional-*, *-ish-*, *-ism-*, *-ist-*, *-ization-*, *-ify-*, *-ize-* та багато інших. Порівняно із суфіксацією префіксальних утворень не так багато, хоча кількість префіксів перевищує кількість суфіксів. Серед префіксів переважають одиниці латинського походження: *a(n)-*, *aero-*, *agri-*, *anti-*, *audio-*, *extra-*, *flexi-*, *poli-*, *porno-* та ін. До найпродуктивніших серед них відносимо: *anti-*, *de-*, *des-*, *non-*, *post-*, *pre-*, *ne-*, *sub-*, *super-*, *pro-*, *hyper-*, *post-*, *mini-*, *maxi-*, *eco-*, *mega-*. У процесі аналізу також виявлено численні вербокреативні префікси: *bio-*, *cyber-*, *euro-*, *info-*, *near-*, *once-*, *retro-*, *tele-*, *techno-*, *giga-*, *nano-*, *ne-* [4, с. 20].

У сучасній англійській мові дослідниками виявлено велику групу службових вербоформантів, утворених шляхом афіксалізації лексичних одиниць, що «породили» багато десятків і сотень слів: *-abuse* (*alcohol-abuse*, *child-abuse*, *drug-abuse*); *-aid* (*live-aid*, *sport-aid*) [4, с. 21]. На наше переконання, адекватність тлумачення префіксальних компонентів значною мірою залежить від правильного розуміння смислу префікса та знання узагальнюючої природи значення лексичної одиниці, до якої цей префікс додається.

Скажімо, якщо наводити приклади з досліджуваної нами терміносфери мобільного зв'язу, то виявляється, що власники попередніх моделей iPhone або Android уже використовували маленькі цифрові зображення, влаштовані в ці пристрої, для передачі емоцій під час електронної переписки. *Selfie*, *n.* (*self* + *ie*) – фотографія, яку людина робить за допомогою смартфона або вебкамери і викладає в соціальні мережі. Переконалим прикладом такого терміна може бути газетний контекст: “*Pope Francis has broken protocol once again, appearing with a puzzled look on his face in a “selfie” photo taken with a group often agers visiting the Vatican*” (*Deccan Chronicle*, Aug. 31, 2018). – *Папа Франциск знову порушив правила дипломатичного етикету, сфотографувавшись із групою підлітків, які відвідували Ватикан, на їхній смартфон; blog* – блог – це персональний сайт для написання повідомлень і обміну посиланнями. Термін створений у 1997 р. Йорном Баргером, де автор коментував свої інтернет-поневіряння. Із плином часу словом стали називати популярний різновид проведення часу в Мережі.

Hacker – хакер – комп'ютерний злочинець, який здійснює злом і несанкціонований доступ до даних. Цей термін не завжди вживали на позначення негативного явища. На початку технологічної ери хакерами називали розумних і талановитих геніїв техніки, не обов'язково комп'ютерної. У книзі «Піратські культури» ідеться про походження терміна від фрази «той, хто працює як кінь» у написанні програм і експериментує з ними. Позитивні хакери все ще існують, представники цієї культури вважають за краще називати злісних хакерів «крекерами».

Наведемо приклади творення морфологічно складних термінів-композитів:

1) *N + N – hacker space* – місце, де люди, які цікавляться інформаційними технологіями, можуть працювати над проєктами, обмінюватися досвідом, ідеями, обладнанням та знаннями. Подамо терміни досліджуваної сфери в розширеному газетному контексті: “*Soon a recent nigh the could be found at Maker Bar, a hacker space in an old factory in Hoboken*” (“*The New York Times*”, May 1, 2018). – *Останнім часом він став постійним відвідувачем Maker Bar, старої фабрики в Хобокені (штат Нью-Джерсі), де збиралися хакери;*

2) *A + N – Digital detox* – проміжок часу, протягом якого людина утримується від використання електронних пристроїв (телефонів або комп'ютерів), що дає змогу зосередитися на «справжньому» спілкуванні. “*The former Facebook chief marketing officer said it was time for a digital detox, arguing that people need to understand that while “the phone is an amazing tool <...> we own our devices, they don't own us*” (“*Wired*”, July 16, 2018). – *Попередній директор маркетингового відділу Facebook заявила, що треба утримуватися від постійного користування телефонами і комп'ютерами. Час людям зрозуміти, що хоча «телефон – це незамінний винахід, не можна ставати його рабами».*

Чільне місце серед словотвірних процесів посідає абрєвіатура як засіб творення одиниць вторинної номінації, який пов'язаний зі зміною структури вихідного найменування і приводить до появи нового структурного варіанта вихідної номінативної одиниці. Складні абрєвіатури (складноскорочені слова) утворюються за допомогою абрєвіації та словоскладання, як-от: *altmode* – зміна режиму клавіатури натисканням комбінації клавіш *Alt-Shift*; *comfile* – файл з розширенням “*com*”; скорочення, що складаються з початкових букв слів і основ, або лише початкових букв слів, називаємо у словотворі ініціальними абрєвіатурами, скажімо: *MOOC* (*massive open online course*) – *безкоштовний навчальний онлайн-курс, доступний кожному*, як-от у такому газетному контексті: “*But over the last few years, a new, more ambitious variant known as a MOOC – massive open online course – has challenged traditional assumptions of what an online course can be*” (“*The New York Times*”, Sep. 25, 2018). – *За останні кілька років новий, претензійніший проєкт MOOC змінив уявлення людей про те, якими повинні бути відкриті онлайн-курси. Або такий поширений приклад – BYOD (bring your own device) – поширена практика, яка дозволяє працівникам компанії використовувати власні комп'ютери, телефони й інші пристрої для роботи. “Author Joanie Wexler makes five great arguments for going against the BYOD tide, including 563 enjoying economies of scale, increasing cost control, and improving security” (“Forbes”, Oct. 16, 2018). – Авторка Джоані Векслер наводить 5 вагомих доказів проти поширеної практики користування власним комп'ютером на робочому місці: переваги економії, зумовленої підвищенням ефективності від збільшення масштабу виробництва, кращий контроль цін і вищий рівень безпеки. Аналогічно наступна абрєвіація FOMO (fear of missing out) – страх пропустити важливі події, висвітлені на різних вебсайтах. Наприклад: “FOMO is the fear that everyone else is having more fun, more excitement and more rewarding, anecdote-worthy experiences than you” (“TheTelegraph”, May 16, 2018). – *ФОМО* – це страх сучасної молоді, що всі інші*

веселіше і краще проводять час, отримуючи більше позитивних вражень [4, с. 19].

Отже, аббревіація значною мірою розширює дериваційні можливості спеціальної лексики сфери мобільного зв'язку, у цьому її практична вартість, адже відмова від використання аббревіатур привела б до непомірного розростання текстів. Матеріали словників нової лексики періодичної преси підтверджують висновок учених про активізацію телескопічного словотворення (злиття, спрощення), тобто коли нова одиниця будується із частин (уламків) двох слів або з одного повного і частини другого слова, як-от: *infomercial* (*information* + *commercial*); *animatronics* (*animation* + *electronics*); *teleputer* (*television* + *computer*) [8, с. 87]. Поширений у сфері терміносистеми мобільного зв'язку різновид телескопії, коли нова одиниця створюється із двох слів, у яких кінець першого слова графічно і фонетично (або тільки в одному із цих аспектів) збігається з початком другого слова, наприклад: *net* + *etiquette* = *netiquette* [8, с. 87–88]; *phablet* (*phone* + *tablet*) – *смартфон великого розміру, щось середнє між телефоном і планшетом. “BlackBerry has confirmed earlier rumours that it was flirting with building a phablet and quietly taken the wraps off its biggest phone yet” (“TechCrunch”, Sep. 18, 2018).* – *Фірма BlackBerry підтвердила попередні чутки про свої плани випустити щось середнє між телефоном і планшетом і презентувала нову збільшену модель телефону.*

Конверсія – надзвичайно продуктивний спосіб поповнення лексичного складу будь-якої мови новими словами, адже вона існує в багатьох мовах, але саме в англійській мові вона набула поширення, що пояснюється збігом звукової форми іменників і дієслів через втрату закінчень [12, с. 14; 13]. На наш погляд, конверсія – процес формування нових слів засобами переміщення їх з одного морфологічного класу до іншого без будь-яких змін, безафіксальний спосіб творення слів. Зазначимо, що для передачі морфологічних компонентів рідною мовою найчастіше використовуємо такі способи, як: підбір аналога (еквівалента); транскрипція та транслітерація; калькування; описовий переклад; пряме включення [10]. Еквівалент – це постійна лексична відповідність, яка точно збігається зі значенням слова. Терміни, які мають еквівалент в українській мові, відіграють важливу роль в адекватності перекладу, фактично, якщо знаєш термін, знаєш і місце в системі, якщо тобі відомо місце в системі, то знаєш термін, як-от: *keyboard* – *клавіатура*, *mode* – *режим*, *bar* – *панель* тощо. *Cookies* – «*кукіс*» – *це невеликий фрагмент інформації, що зберігається під час відвідування вебсторінки* [14]. Він походить від «чарівного печива» (*Magic cookie*) – старого комп'ютерного терміна із практично тим самим значенням. Що стосується глибшого коріння терміна, то деякі теорії покликаються на старі відеоігри, де гравці отримували «чарівні печива» у цілях просування [5].

Важливим та поширеним способом словотворення в сучасній сфері мобільного зв'язку є транскрипція зі збереженням певних елементів транслітерації [1]. Останнім часом для передачі англійських термінів мобільних технологій застосовується прийом так званого прямого включення, який репрезентує собою використання оригінального написання англійського слова в тексті. Найчастіше на сторінках періодичної преси можемо побачити терміни, що складаються із двох частин: англійської, зі збереженням оригінального написання, і української: *web-сторінка*, *online-документ* та ін. *Firewall* – *файр-*

вол – *програма для захисту комп'ютера від шкідливих хакерів та вірусів* (так у стародавні часи називали стіни, які захищали будівлі від поширення пожежі в місті, звідси функція захисту).

Висновки. Як висновок можемо стверджувати, що існує чимало морфологічних способів творення термінів сфери мобільного зв'язку. Проаналізувавши наукові джерела та досліджуваний матеріал, виявили, що головними морфологічними способами створення термінів досліджуваної сфери є: афіксація, словоскладання, аббревіація, телескопія, конверсія. Ключовими методами передачі морфологічних способів творення термінів мобільного зв'язку є: підбір еквівалента, транслітерація, транскрипція, калька, описовий переклад, пряме включення тощо. За нашими спостереженнями, найпродуктивнішими способами творення нових термінів є афіксація і словоскладання. Використання загальноновживаної лексики для творення термінів сфери мобільного зв'язку є продуктивним.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні внутрішньої організації смислових ознак терміна та функціонування когнітивних моделей у різних наукових текстах.

Література:

1. Бархударов Л. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва : Междунар. отношения, 1975. 240 с.
2. Верба Л. Порівняльна лексикологія англійської та української мов : посібник для вузів. Вінниця : Нова книга, 2003. 153 с.
3. Винокур Г. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии. *Труды МН ФПИ*. 1939. Т. 5. С. 3–54.
4. Гармаш О. Система словотвору англійської мови та інноваційні процеси : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2005. 22 с.
5. Єнікеева С. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця ХХ – початку ХХІ ст.) : автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2011. 32 с.
6. Английские неологизмы / Ю. Жлуктенко и др. Киев : Наукова думка, 1983. 172 с.
7. Заботкина В. Новая лексика современного английского языка : учебное пособие для институтов и факультетов иностранных языков. Москва : Высшая школа, 1989. 126 с.
8. Зацный Ю., Бутов В. Новая общественно-политическая лексика и фразеология английского языка. Запорожье : ЗГУ, 2000. 200 с.
9. Зацный Ю. Развитие словникового состава современной английской мови. Запоріжжя : Вид-во Запорізького держ. ун-ту, 1998. 430 с.
10. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури: граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2002. 564 с.
11. Комиссаров В. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учебник для институтов и факультетов иностранных языков. Москва : Высшая школа, 1990. 253 с.
12. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
13. Смирницкий А. По поводу конверсии в английском языке. *Иностранный язык в школе*. 1953. № 3. С. 12–24.
14. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Natural/nvnu/filolog_mov/2011_6_2/R2/Tataran.pdf.

Dudok Ch. Morphological means of creating terms in the sphere of mobile technologies

Summary. The article deals with the morphological means of creating mobile communication terms that have penetrated into all spheres of human life, creating a new terminological system that needs permanent scientific

research. In the process of exploring ways of replenishing the English vocabulary of mobile technologies, it focus on ways of enriching the vocabulary of the language as affixation, word formation, merging (blends or telescopes), borrowing, etc. It has been found that morphological methods such as affixation, acronym, telescope, word formation and conversion remain essential in the replenishment of the special investigated terminosphere. In our opinion, the adequacy of the interpretation of the prefix components largely depends on a proper understanding of the prefix meaning and the knowledge of the generalizing nature of the lexical unit to which this prefix is added. The analysis of factual material showed that the key place among word-forming processes is the abbreviation, as a means of creating units of secondary nomination, which is connected with the structure change of the original name and leads to the emergence of a new structural variant of the original nominative unit. It is proved that complex abbreviations (short words) are formed with the help of acronyms and words, and the abbreviation greatly extends the derivative possibilities

of the special vocabulary of the mobile communication sphere, since the refusal to use the abbreviations would lead to a significant expansion of the special texts. Attention is drawn to the fact that conversion, as a process of forming new words by means of moving them from one morphological class to another without any changes, is a non-fixed way of creating a special vocabulary. The article concludes that the analyzed morphological ways of creating mobile terms are the most productive. The main ones include affixation, word formation, acronym, telescope, conversion. The conclusion about the activation of telescopic word formation (merger, simplification) is justified, that is, when a new unit is built from parts (fragments) of two words or from one complete and part of the second word. It is noted that the reception of the so-called, direct inclusion, which represents the use of the original spelling of the English term in the text, is used to convey English terms of mobile technologies.

Key words: morphological ways of creating terms, mobile telecommunication system terminology, affixation, word formation, conversion, telescope, abbreviation.

*Diadechko A. M.,**PhD in Philology,**Associate Professor at the Foreign Languages Department
Sumy State University*

R. J. WALLER AND HIS VIEWS ON HUMAN LIFE AND BEING

Summary. The literary pieces of Robert James Waller, an American novelist, an essayist, a musician, and a photographer, though very popular in his native country and among English-speaking readers beyond it, have neither been commonly recognized and intensively discussed among Ukrainian linguistic and literary academic circles, nor they have been available for their appreciation to the determined and concerned Ukrainian readers. His novel “The Bridges of Madison County” makes the only exception, probably due to the fact that it was filmed and watched internationally. Ukrainian resources are extremely scarce when presenting any kind of information about R. J. Waller himself and his fiction and non-fiction works. Thus the article aims at throwing light upon R. J. Waller both as a writer and as a person, that is at revealing to what degree the literary works of this careful observer and original thinker manifest and reflect closely his personal views and ideas. Therefore, it seems reasonable to consider Waller’s texts from the point of view of at least two philosophical approaches, which are so typical for modern art, literature, psychology, and culture in general, namely existentialism and eco-criticism. The article reveals the ways in which Waller’s writings follow and come in accordance with some basic ideas, concepts, and principles of existentialism (human life and being concerned meaningfully, individual freedom and choice-making, taking personal responsibilities, coping with existential crises, etc.) and eco-criticism (building and gaining ecological consciousness, taking personal responsibility for ecosphere) through the analyses of Waller’s literary texts as well as his speculations coming from the interviews and other resources concerning his personal life and professional career. Numerous textual abstracts and phrases as well as their philosophical interpretations are given in conformity with these two trends. The primary focus is made on the texts of Waller’s collection of essays published in 1994 in his book entitled as “Old Songs in a New Café”. Though indirectly, the study reveals and reflects some social concerns of the Americans of the 1980s. and 1990s.

Key words: philosophy, existentialism, existence, eco-criticism, ecological consciousness.

Problem statement. It is evident that Robert James Waller (1939–2016) and his writings deserve closer attention, keener interest and proper appreciation on the part of both domestic scholars and reading community. Only a few of them are in the know that he became a legend in his own time. The story of his popularity began in 1992, when the novel “The Bridges of Madison County” [1] came from an unexpected and unknown author – a Midwest born and bred economics professor named R. J. Waller. He had grown up on a farm in Iowa, received his BA in Business Education at the University of Iowa, and began to develop interests in music and literature. By 1964, he also earned a Master’s in Education, then went to Indiana University where he received his PhD in 1968,

became a professor of economics and business management back at the University of Northern Iowa. He would become the dean of the business school in Cedar Falls until 1985. Being dissatisfied with his career over time, he changed his life crucially and drifted into writing essays, composing songs, taking pictures and later in 1989, he took an unpaid leave of absence for several years [2; 3].

According to Waller’s publisher, with time, unexpectedly, readers’ interest became focused on the author’s personality rather than on the subjects he touched in his works, essays in particular [4]. They began being concerned about Waller’s personal views and senses produced in his pieces the way he saw his life, how he sensed it, and how he managed to put both into words. Undoubtedly, Waller’s pieces, especially his essays, gained their readers’ appreciation for they notified some philosophical senses.

Thus, the **purpose** of the article is to investigate to what degree Robert James Waller’s personal views, his writings, as well as his doings, conform to basic postulates of some modern philosophical approaches. The **object** of the study being literary pieces, interviews, and all kinds of publications referring to Waller both as a writer and as a person, the **subject** of the study is a psychological and philosophical views and considerations presented in the texts related to Waller’s personal and professional life and activities. As for **methods** applied in the study, they include a discourse, logical, structural, and cognitive analysis.

Discussion and results. Presumably, most of Waller’s writings as well as his opinions voiced publicly, can be reflected on from the point of view of existentialism to varying degree. Existentialism is known to be a movement in philosophy and literature based on the view that humans define their own meaning in life and try to make rational decisions despite existing in an irrational universe [5]. It focuses on the question of human existence and the feeling that there is no purpose or explanation at the core of existence [6]. Waller himself had never referred to existentialism directly or purposely, when asked about or commenting on his writings. But while reading and speculating upon Waller’s pieces, considering his thoughts and reflections, which he makes the subjects of his writings and interviews, we can conclude that he wrote primarily for himself in order to reveal his human self and grasp the way his inner world coexisted with the one around him. Therefore, probably partly, he is inclined to take human life and personality’s being pre-existentially. Existentialism emphasizes one’s individual existence, freedom, and choice. It believes that individuals are entirely free and must take personal responsibility for themselves [7]. Waller definitely manifested the like ideas when drawing his readers into his quest for self-discovery, because he saw the creative process as a personal exercise in self-discovery. “I am discovering as I write, what I really think, what I really believe,” he explains in his essay “Getting the Words Rightly Set. This is the magic and the power –

of creative writing as a means of self-expression.” “Your deepest feelings can cause you to shudder a bit... because you didn’t know they were there and writing has uncovered them” [8]. For some people this sort of discovery can be startling and troubling, as they are not ready to express what is within them and what they think is only their own. But Waller dares to describe these feelings, and does so with great skill and with the elegance of his language.

For existentialism followers, searching for and finding the way in life (existence) is primarily essential. In his preface to “Old Songs in a New Café” Waller addresses his personal credo to the readers directly and openly: “This is a book about people and animals and things I care about. It’s about growing up and showing your stuff, finding love, winning and losing, and getting older. It’s about where I began and where I came to at a particular time in my life, as a person and as a writer. And I suppose it’s also about where I’m headed. Though I never seem to realize such things at the time. We come, we do, we go, and the doing can be a rather grand voyage if you don’t panic and if you believe, as I believe, in magic and imagination and wizards who live along quiet country rivers” [8]. Waller reminds his readers about taking their personal responsibility for whatever they choose or do, though it is never easy. In existentialism individuals act independently and consciously when they try creating their own values and giving a meaning to their life: “At some point, you have to deal with a hard and essential fact: you discover that the things you’re good at and the things you love are not necessarily the same” [8, p. 104].

Like most of existentialists, Waller never followed the way that most of people commonly take, never being afraid to look or sound antisocial. He explained his reluctance to attend public events in his own way: “You have fewer people at your funeral, but you get more reading time. <...> There are krakens out there gobbling your life, and it’s crucial that they be spotted and nullified” [8, p. 104–105]. In his interview to Dana Kennedy he explains that he respects people who do not like his work because he is a non-skilled amateur. [10] He never really cared what anyone thought of him. Waller’s former editor from Iowa State University Press Bill Silag once wrote: “He is a strong guy. He is not always looking around to make sure he is doing the right thing or worrying about offending someone. He gets things done. He moves in straight lines” [10].

When touching the theme of death, Waller, the author of extremely poetic and sentimental prose, often turned into a man of dry figures as an economics professor: “Immortality is a futile search. We come, we do, we go. We all leave a trail. One hopes that the trail is not too damaging” [9]. Such views of his also conform completely to existential view on inevitability of death but, what is really important, is taking one’s time: “I propose there is an insidious plot to steal our time in the world we have created, and it’s important to get rid of as many encumbrances as possible... The sign my wife posted a long time ago says it rather nicely: “Today I Cherish, Tomorrow I Dust” [8, p. 104]. Taking one’s time is the essence of being, it is a talent and a privilege: “An inherent kindness exists in the process of aging. Except for the unforeseen miseries of homicide or wars or sudden catastrophic illness, we are allowed to move along gradually... We graciously are given time to adjust” [8, p. 102]. Being on move, always on the way is really important for Waller. He sees his life’s end readily and self-consciously, but before he hopes to take his time and his way: “Like an old rider of the surf, I can already see the next wave coming. It looks fine and fair. It looks worth the effort” [8, p. 109].

Waller’s essay “The Turning of Fifty” makes a perfect example of his existential concerns. He starts his story humorously and ironically making a statement: “In my late forties, I came quartering down the years and forgot how old I was” [8, p. 97]. His initial approach to his turning fifty as a mere matter of ciphers happened to differ from what others took it. His friends arranged a small birthday party that fit Waller’s character two days before his birthday. He appreciates, that on the day itself no trivial vulgar rituals came: “No “Over-the-Hill Gang.” T-shirts were purchased, no champagne was chilled, and bad jokes about getting older were avoided entirely. My wife wrote me a lovely note that said, “I’m short on words, but long on love...” [8, p. 99]. It is Waller’s friends and relations who made him think about the significance of the day and here come his concerns which are mostly meaningful in terms of existentialism. With that elegant humor and imagination, he drifts to measuring his personal existence against those of famous historical personalities of the past on the date of his birthday, Galileo Galilei, Thomas Bayes, Socrates, and Alexander the Great among them. Then, turning to allusions, he speaks jokingly but more clearly about his idea of one’s searching for and finding his self. He even mentions some world-known existentialists which makes the readers understand his deep personal interest and concern about their core ideas and views: “Ontologists searching for the meaning of existence generally leave me behind in their quest, at least in their writings. I suppose, as with other such matters, it would have helped to have been there, at a Café Flore with Sartre, de Beauvoir, and the rest when they gathered to deal with the foundations of being” [8, p. 100]. Waller metaphorically describes the role of feelings and intuition that existentialisms typically emphasizes: “For me <...> Existence takes on meaning only when you give a meaning by making it meaningful. And how do you make it meaningful?” By listening to those almost-secret voices within you that, at certain critical times, whisper, “This is me” [8, p. 102].

Moments when people start worrying whether their lives still have purpose or meaning, existentialists define as existential crises. Some individuals might even burst into despair caused by their obtrusive negative speculations as for their purpose of life and inevitability of death [7]. In his essay, Waller writes about his particular crisis openly and sincerely: “Around twenty-two, however, I endured what I call ‘mortality crisis’. For six months, almost involuntary, I lay in bed at night examining the edges of my psychology, seeking piece with the tenuousness of it all. I lay there in the darkness, thinking and sweating, terrified at the prospect of my own death. That period was excruciating but healthy, I believe, for I determined that time and I should be wary allies, not opponents” [8, p. 106]. In another essay by Waller, he tells about his daughter’s entering adulthood and leaving home for University studies. He describes how he is trying to cope with his fatherly crisis. Although he never mentions the term itself, his angst is clearly seen and felt through the text of his narration. Feeling deep responsibility for his daughter’s future, Waller drifts to speculations about her existential crisis, which she still has to realize and to manage: “Order has replaced life. I sit quietly there and hear the laughter, the crying, the reverberation of a million phone calls. The angst of her early-teen existential crisis lingers, drifting in a small cloud near the high ceiling” [8, p. 7]. Waller understands that he has to reconsider eighteen years of his fatherhood: “Regrets? A few. I wish I had walked in the woods more with her. I wish I had gotten mad less and laughed longer” [8, p. 7].

Existentialism states that human emotions, imagination, and intuition are above all in getting experiences, i.e., existence. Waller puts a similar idea describing Robert Kincaid in “The Bridges of Madison County”, who was obviously autobiographical for Waller himself: “Why was not important. That was the way he approached his life. Analysis destroys wholes. Some things, magic things, are meant to stay whole” [1, p. 39]. Waller’s style and language is often flooded with emotions: “And men he cried when he talked. He cried big tears, the kind it takes an old man to cry, the kind it takes a saxophone to play” [1, p. 119]. Waller also regrets that rationalism kills romance and imagination: “The market kills more artistic people than anything else. We are giving up free range, getting organized feathering our emotions. Efficiency and effectiveness all those other pieces of intellectual artifice. And with the loss of free range, the cowboy disappears, along with the mountain lion and gray wolf. There’s not much room left for travelers” [1, p. 51].

Another modern philosophical approach, which can be also traced in Waller’s works, specifically in his essays, is eco-criticism. Conceptually, eco-criticism studies the ways in which literary works are connected with the environment. Literature and culture in general are viewed as authentic constituents of the global environment [11]. Human existence, its meaning, and value must be linked to what is defined today as ecological consciousness. Literature can contribute to the solution of the problem immensely. Eco-critics suggest putting more responsibilities on people in the ecosphere [12].

When Waller made a journey by canoe along the Shell Rock River and then glorified natural beauty of Iowa on the one hand, and showed public negligence about its preservation on the other in his essay, the readers reacted immediately. Waller managed to present his environmental concerns to public in the captivating style and in this way he touched his readers’ souls and minds. In the name of progress and development humans abuse, devastate, and kill their surroundings. Waller writes bitterly on it: “More of what? Nothing in particular. Just more. We must have more, always more, for if we stopped, we would have less of that nothing in particular” [8, p. 116].

The image of the river repeatedly appears in his texts and is usually associated with magic and existence: “There, in a quiet, unobtrusive place between two rivers, I found my heroes of a size that suited me” [8]. “... if you believe, as I believe, in the magic and imagination and wizards who live along quiet country rivers” [8]. Even in the short acknowledgments preceding his essays he puts secretly: “And, finally, thanks to the rivers (they know who they are) for being the source of it all” [8].

Unknowingly, when reading Waller’s essays, one might not always guess that he is talking about animals and not about human beings. He developed even his own taxonomy of the living world placing humans, animals, rivers, and mountains equally: “Humans have an arrogant manner of ranking life. <...> I read the philosophers sometimes. <...> But I do not trust their judgements <...> I prefer to think of civilizations that are, well, just different – separate, but parallel and equal” [8, p. 28].

In his essay “I am Orange Band”, Waller makes the main hero of his narration a singing bird, a dusky seaside sparrow, actually the last member of its species, whose extinction the Americans happened to witness. Not many humans noticed that drama of the universe. But Waller did: “But the day Orange Band died

there was a faint sound in the universe. Hardly noticeable unless you were expecting it and listening. <...> If you were listening closely, though, you could hear it <...> “I am zero” [8, p. 115].

The title “A Canticle for Roadcat”, which Waller gave to his another essay, speaks for itself. The lines telling about his good and true friend, especially about Roadcat’s getting old and his death, are extremely moving and heartbreaking. Waller describes his cat as a spirited participant of his life and its events and how united the two of them made: “And we came to care, and care deeply, one for the other. He clearly saw, as I eventually did, that power and exploitation were not part of the reflections from other’s eyes. We came to the position of trust, and, in his wisdom and elegance, that was all he asked” [8, p. 29].

Conclusions. R. J. Waller’s literary pieces are evidently philosophical in their content and style, especially his essays in which he conveys his philosophical senses when focused on such everlasting subjects as family, love, meeting people, building relationships, getting older and going through transitions, nature and environment protection. As they are socially oriented, they reflect the approaches and concerns which were typical and really mattered for the American society of the 1980s and 1990s., and, probably, still matter nowadays. While reading Waller’s texts, as well as the articles about him, one can find clear exemplification of some core ideas of such modern philosophical trends as existentialism and eco-criticism.

References:

1. Waller R. The Bridges of Madison County. New York : Warner Books, Inc., 1992. 192 p.
2. Waller R. Just Beyond the Firelight : Stories and Essays. Iowa City : Iowa State University Press, 1988. 184 p.
3. Waller R. One Good Road is Enough. Iowa City : Iowa State University Press, 1988. 284 p.
4. Robert James Waller’s Songs/Poetry : An Appreciation. URL: <https://webstercity.com/event/robert-james-wallers-songs-poetry-an-appreciation/>.
5. Existentialism. All about Philosophy. URL: <https://www.allaboutphilosophy.org/existentialism.htm>.
6. The basics of philosophy. Existentialism. URL: https://www.philosophybasics.com/movements_existentialism.html.
7. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Existentialism. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/existentialism/>.
8. Waller R. Old Songs in a New Cafe. New York : Warner Books, Inc., 1994. 172 p.
9. Hoffman Rich. Journey into the Firelight: The life and death of Robert James Waller. URL: <https://overmanwarrior.blog/2017/03/12/journey-into-the-firelight-the-life-and-death-of-robert-james-waller/>.
10. Dana Kennedy, Robert James Waller, a real American cowboy. URL: <https://ew.com/article/1994/12/16/robert-james-waller-real-american-cowboy/>.
11. Khareen B. Culajara, Exploring Representations of Nature in Literature: Ecocritical Themes in the Fiction of Satur Apoyon. URL: https://www.researchgate.net/publication/321369234_Exploring_Representations_of_Nature_in_Literature_Ecocritical_Themes_in_the_Fiction_of_Satur_Apoyon.
12. Ratan Bhattacharjee. An analysis of Eco-criticism and literature with special reference to the works of Hardy and Dickens. URL: https://www.academia.edu/33313672/An_Analysis_of_Eco-criticism_and_Literature_with_special_reference_to_the_works_of_Hardy_and_Dickens.

Дядечко А. Р. Дж. Уоллер і його погляди на людське життя й буття

Анотація. Літературні твори Роберта Джеймса Уоллера, американського романіста, есеїста, музиканта й фотографа, хоча популярні в рідній країні автора й також серед англомовної читацької аудиторії за її межами, не є загально визнаними й не стали предметом широкого обговорення в українських лінгвістичних і літературних академічних колах. Вони також залишаються недоступними для зацікавленої й мотивованої читацької аудиторії в Україні. Винятком є лише роман Р. Дж. Уоллера «Мости округу Медісон», який став всесвітньо відомим після його екранізації. Україномовні джерела надають у край скупі інформацію щодо самого Р. Дж. Уоллера та його літературних творів. Тому мета статті – повернути увагу до Р. Дж. Уоллера як автора, так і особистості, тобто дослідити, наскільки його літературні твори демонструють і віддзеркалюють його особисті погляди й думки. Видається цілком слушним дослідити тексти Уоллера з погляду щонайменше двох філософських течій, які набули популярності в сучасному мистецтві,

літературі, психології й культурі в цілому, а саме екзистенціалізму та екокритицизму. У статті зроблено спробу виявити, яким чином твори Уоллера відповідають базовим ідеям, концепціям і принципам екзистенціалізму (визначення смислу людського життя та буття, особиста свобода і свобода вибору, особиста відповідальність, подолання екзистенціальної кризи) й екокритицизму (формування й набуття екологічної свідомості, особиста відповідальність за збереження екосфери) шляхом аналізу як текстів творів самого Уоллера, так і його поглядів, висловлених в інтерв'ю, а також в інших джерелах, що містять інформацію про його особисте життя та професійну кар'єру. Численні уривки та фрази з текстів і їх філософське тлумачення наведено відповідно до вказаних течій. Найбільшу частину дослідження становить аналіз текстів Уоллера зі збірки есе, опублікованої в 1994 р. під назвою "Old Songs in a New Café". Опосередковано стаття торкається загальних проблем соціальної свідомості американського суспільства 1980-х і 1990-х рр.

Ключові слова: філософія, екзистенціалізм, буття, екокритицизм, екологічна свідомість.

*Карпова Д. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри англійської мови № 2**Національного університету «Одеська морська академія»*

ВАРІАТИВНІСТЬ ЧАСТОТНИХ ХАРАКТЕРИСТИК У МОВЛЕННІ ПРЕДСТАВНИКІВ П'ЯТИ РЕГІОНІВ УЕЛЬСУ

Анотація. Статтю присвячено вивченню територіальної варіативності англійської мови в Уельсі, що має величезне значення, оскільки дослідження валлійського варіанта англійської мови не отримало належного висвітлення в дослідницькій практиці. Ще й досі не визначено статус валлійського варіанта англійської мови, а просодичні особливості її фонологічної системи не стали предметом аналізу в сучасних соціофонетичних студіях. Тривала відмова суспільства від використання валлійської мови призвела до панування англійської в Уельсі. На сьогодні валлійська мова, перебуваючи в стані загального занепаду, усе ж залишається невіддільною частиною громадського життя й проявляється в англійському мовленні мешканців Уельсу. Вплив валлійської мови проявляється на просодичному рівні фонологічної системи мови. Соціопросодичне дослідження мовлення носіїв валлійського варіанту англійської мови показало, що різниця в їхньому мовленні не відхилення від вимовної норми, а варіанти реалізації, які є територіальними маркерами.

У пропонованому дослідженні зроблено спробу вивчити варіативний характер просодичних ознак в п'яти регіонах Уельсу – північному, центральному, південному, південно-східному й південно-західному. Особливу увагу приділено аналізу частотних характеристик мовлення, параметрам діапазону частоти основного тону (далі – ЧОТ), який є одним з провідних параметрів ідентифікації регіонального мовлення.

Отримані методом інструментального аналізу результати свідчать про наявність у мовленні мешканців Уельсу як просодичних рис, притаманних мовленню британців, так і специфічних просодичних ознак, притаманних мовленню мешканців Уельсу, що виявляє своєрідність валлійського варіанта англійської мови в царині просодії, зокрема варіативний характер діапазону ЧОТ.

Проведене дослідження показало доцільність дослідження сучасних тенденцій у розвитку англійської мови в Уельсі, допомогло виявити характерні зміни в просодичній поведінці мешканців Уельсу й дослідити їх в регіональному аспекті.

Ключові слова: територіальна варіативність, Уельс, регіональне мовлення, просодичні особливості, частотний діапазон, валлійський.

Постановка проблеми. Дослідження англійської мови, яка функціонує в Уельсі, свідчить, що вона, обслуговуючи територіальні й національні спільноти, становить макросистему, що складається з мовних підсистем національної й територіальної реалізації. Приналежність індивідуума до тієї чи іншої територіальної групи безпосереднім чином впливає на його мовленнєву поведінку. Саме тому дослідники приділяють значну увагу вивченню мовленнєвих моделей пред-

ставників різних територіальних груп, визнаючи їхній вплив на загальну систему мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки виконано низку цікавих досліджень з вивчення просодичних особливостей мовлення представників різних територіальних груп, пов'язаних з дією певних вікових і гендерних груп. Цій темі присвятили увагу такі вітчизняні й іноземні дослідники: О. Р. Валігура, В. С. Григораш, О. Б. Рубчак, Г. В. Галянт, Т. І. Шевченко та інші.

Проблема взаємодії соціальних і територіальних чинників у вимовних характеристиках англійської мови Великої Британії перебуває в центрі уваги сучасних соціофонетичних студій. Чільне місце серед дослідницьких праць посідають розвідки, присвячені питанням територіальної й соціальної диференціації діалектів, специфічних для тих чи інших груп населення. Функціонування валлійського варіанта англійської мови висвітлено в розробках іноземних лінгвістів, зокрема Р. Вальтерса, П. Тренча, А. Томаса, О. Бродович. У роботах авторів зазначено, що валлійська англійська, яка існує на території Уельсу, складається із взаємодії англійської та валлійської мов, і в сучасній ситуації двомовності спостерігається взаємопроникнення елементів двох фонологічних систем.

Відкритим залишається питання, пов'язане з визначенням просодичних ознак мовлення представників тих діалектних зон, які існують на території Уельсу.

Метою статті є визначення регіонально зумовлених просодичних, зокрема частотних, характеристик мовлення представників п'яти регіонів Уельсу.

Для досягнення мети дослідження виконано такі завдання: висвітлено поняття діалектної мови, зіставлені літературна й діалектна мови, визначено статус англійської мови в Уельсі та виявлено основні частотні просодичні маркери валлійського варіанта англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Поняття «діалектна мова» по-різному трактується вітчизняними й іноземними лінгвістами. О. О. Селіванова визначає діалектну мову як форму мовного існування, що використовується як засіб безпосереднього побутового спілкування на певній обмеженій території й характеризується відносною єдністю різних мовних рівнів системи й відповідними відбитками культурних традицій [8]. Л. І. Бараннікова розуміє діалектну мову як сукупність діалектів англійської мови, «явище історично мінливе, що об'єднує різні діалектні мовні форми, статус, роль і соціальні функції яких істотно змінюються в ході розвитку загальноанглійської мови» [1, с. 104–105].

Якщо зіставити літературну мову й діалекти, можна помітити як загальні риси їхнього розвитку, так і відмінності.

Загальні риси розвитку обумовлені одними й тими ж мовними й соціальними факторами. Відмінності спричинені розбіжністю функцій літературної мови й діалектів [2, с. 22]. Так, літературна мова характеризується своєю поліфункціональністю, у той час як функцією діалектів є передусім побутове спілкування.

Функціональні й стиліові відмінності літературної мови й діалектів обумовлюють розбіжність у характері їхніх систем. Поліфункціональність літературної мови вимагає постійного збагачення й розвитку її системи, тому літературна мова набагато складніша й багатша за діалекти. На відміну від літературної мови збагачення діалектів призводить до руйнування їхніх систем, оскільки відбувається зазвичай шляхом додавання елементів літературної мови. І літературна мова, і діалекти є варіантами реалізації загальномовної системи.

Як відзначив В. М. Жирмунський, однією з основних відмінностей між літературною мовою й діалектами є соціальні функції, при цьому літературна мова й діалекти «зв'язані між собою складною взаємодією, ієрархічною супідрядністю й боротьбою, що обумовлена загальними напрямками соціального розвитку певної епохи й країни» [5, с. 15–16].

На думку Ю. А. Жлуктенко, національна літературна мова формується на базі діалекту. При цьому можливий зсув діалектної бази, витиснення певних мовних елементів за межі норми. В. Н. Ярцева вважає, що «витискувані діалектні риси при формуванні літературних норм і оцінці всього мовного матеріалу як «правильного» і «неправильного» з точки зору встановлених нормативів можуть усуватися або в область соціальних діалектів-жаргонів, або в якості архаїзмів ставати надбанням мови» [12, с. 121]. Таким чином, можна говорити про тісну взаємодію й взаємозбагачення різних форм існування мови.

Діалект, якому властива більша варіативність у порівнянні з літературною мовою, характеризується нестабільністю деяких мовних елементів і більшою мінливістю, може змішуватися з іншими діалектами.

А. Д. Швейцер визначає діалект як «територіально замкнений різновид мови, обмежений сферою народно-розмовного мовлення, який протистоїть нормованій літературній мові». Під варіантом літературної мови розуміється «територіальний різновид єдиної нормованої літературної мови». Варіант національної мови, на думку вченого, це «сукупність територіально обмеженого варіанта літературної мови й територіальних діалектів, що розташовані в межах її ареалу» [10, с. 20].

Дослідники валлійського варіанта англійської мови по-різному підходять до питання про стандартний варіант англійської мови в Уельсі.

П. Традгіл (P. Trudgill) [15] також говорить про використання стандартної англійської мови в Уельсі, однак він відзначає присутність соціальної варіативності в регіоні, що демонструє акцент мешканців Уельсу. А. Томас (A. Thomas) пише про регіонально модифікований варіант Received Pronunciation [14].

Залишається відкритим питання про статус варіанта англійської мови, яким користуються мешканці Уельсу, про його позицію в цій ієрархії, а також про коректний термін для позначення цього варіанта. В англомовній літературі існує кілька поглядів щодо цієї проблеми.

Найпоширенішим у літературі терміном є *Welsh English*, який зустрічається в енциклопедичних статтях, присвячених валлійському варіанту англійської мови, а також широко використовується в англійських ЗМІ.

У запропонованому дослідженні ми будемо оперувати терміном «валлійський варіант англійської мови» для опису його просодичних особливостей в різних територіальних спільнотах Уельсу.

Для виявлення диференційних просодичних ознак мовлення мешканців Уельсу було обрано п'ять територіальних областей. На півночі це *Голігед*, у центрі – *Ньютаун*, на півдні – *Свонсі*, *Ньюпорт* – у південно-східній частині Уельсу й *Пемброк* – у південно-західній.

Методом інструментального аналізу було виявлено наступні частотні показники: максимальне й мінімальне значення ЧОТ (у Гц); максимальний діапазон ЧОТ (у Гц); середній рівень ЧОТ (у Гц), а також характер реалізації діапазону ЧОТ (у відносних одиницях). Отримані результати дають змогу простежити відмінності в частотних характеристиках у мовленні інформантів з п'яти регіональних груп Уельсу.

Найширший діапазон ЧОТ було зафіксовано в мовленні інформантів зі Свонсі (південь Уельсу) й Ньюпорта (200 Гц та 195 Гц відповідно). У мовленні представників півночі (Голігед) спостерігається значне звуження діапазону ЧОТ до 145 Гц. У мовленні представників південного заходу (Пемброк) діапазон ЧОТ демонструє середні показники й становить 160 Гц.

Отримані параметри діапазону ЧОТ, що є одним з провідних параметрів ідентифікації регіонального мовлення [7, с. 3], показали, що така просодична характеристика нарізно реалізується в різних регіонах Уельсу.

Говорячи про територіальну диференціацію діалектів, зазначимо специфічні ситуації для різних груп населення, наприклад сільських і міських мешканців.

Відомо, що міські діалекти ближчі до мовної норми, ніж сільські, що обумовлено поширенням мови через торгівлю, освіту та інші соціальні контакти [11, с. 144].

Дослідження мовних ситуацій у місті й у сільській місцевості показують, що для останньої двомовність є типовою з різним співвідношенням використання двох мов, у той час як у містах використовується переважно мова офіційного

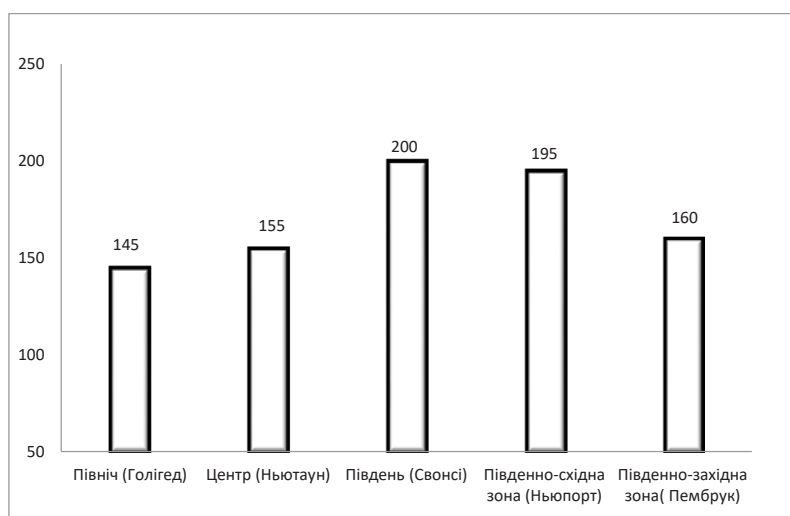

Рис. 1. Частотний діапазон у різних територіальних областях Уельсу (у Гц)

спілкування [6, с. 101; 13, с. 6]. Для сільської місцевості типова двомовність з різним співвідношенням використання двох конкретних мов [9, с. 170].

Широкий діапазон ЧОТ у мовленні мешканців півдня і південного сходу Уельсу можна пояснити як географічною близькістю до столиці (Кардіффа), центру стандартної вимови, так і прагненням до підвищеної нормативності, що відзначено англійськими діалектологами в кельтських регіонах [14; 17].

Фактор географічної віддаленості від центрів, від столиці визначає поступове звуження діапазону в інформантів з Голігеда й Ньютауна (рис. 1). Ці результати відповідають раніше висловленій думці П. Традгілла про вплив центрів урбанізації на прилеглі райони [16, с. 81–88].

Особливим проявом регіональної варіативності можна вважати звуження діапазону в мовленні інформантів півночі Уельсу (рис. 2).

Для зіставлення висотної реалізації ЧОТ у територіальних групах обчислювався частотний діапазон між середньою частотою мовлення інформанта й максимальним рівнем ЧОТ (позитивний інтервал) і її мінімальним рівнем (негативний інтервал). Співвідношення позитивного й негативного інтервалів допомагає визначити характер діапазону ЧОТ, а саме встановити, в якому регістрі, верхньому чи нижньому, реалізується діапазон голосу інформантів. За основу цієї характеристики було взято таку шкалу реалізації ЧОТ: число, що дорівнює одиниці, – рівномірна реалізація діапазону ЧОТ в обох регістрах;

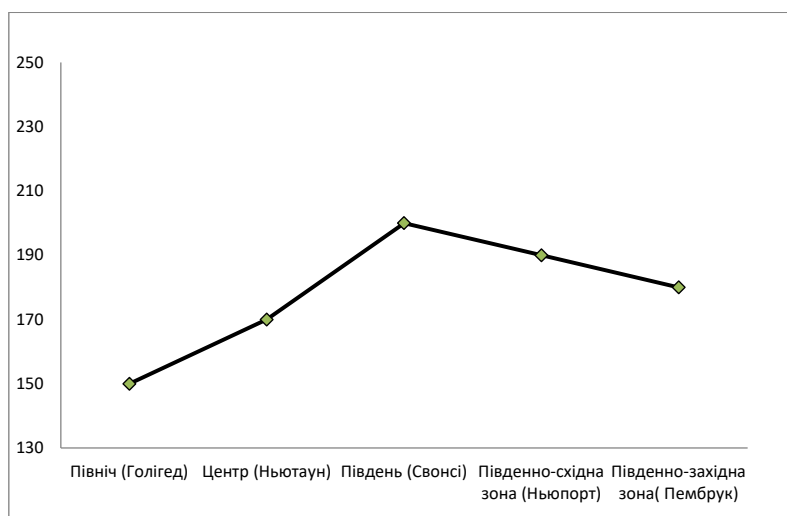

Рис. 2. Територіальне варіювання ЧОТ (у Гц)

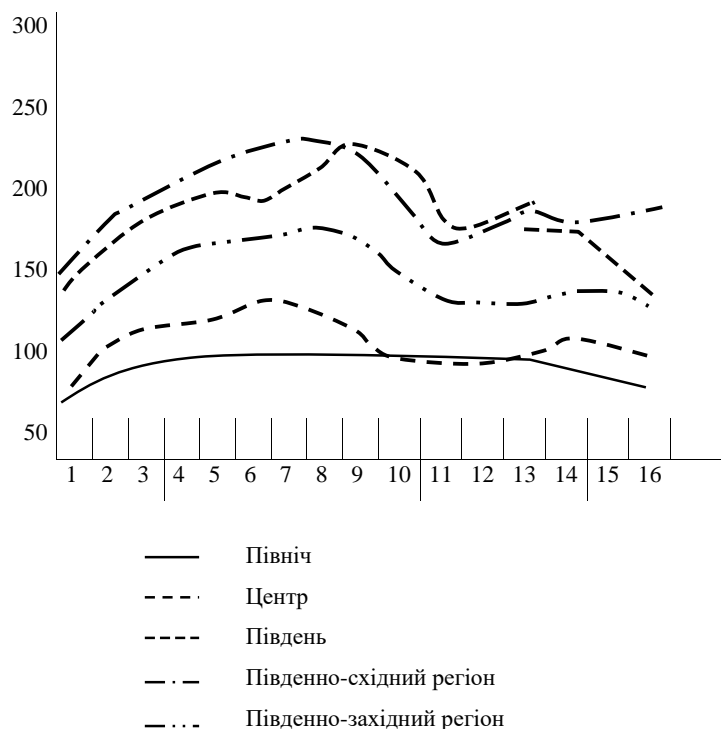

Рис. 3. Узагальнений тональний контур мовлення п'яти територіальних областей Уельсу

Характер реалізації діапазону ЧОТ в досліджуваних територіальних групах

Region	Північ (Голігед)	Центр (Ньютаун)	Південь (Свонсі)	Південно-східний регіон (Ньюпорт)	Південно-західний регіон (Пембрук)
	1,5	1,6	1,2	1,4	1,3

число, більше за одиницю, – діапазон голосу реалізується у верхньому регістрі; число, менше за одиницю, – діапазон реалізується в нижньому регістрі.

У досліджуваних територіальних групах діапазон реалізувався у верхньому й нижньому регістрах.

У мовленні інформантів з Голігеда, Ньютауна й Пембрука діапазон реалізується у верхньому регістрі. Інформанти зі Свонсі й Ньюпорта використовують можливості голосу в дещо нижньому регістрі (табл. 1).

Проведений аналіз частотних характеристик дав змогу виділити низку ознак, притаманних кожній територіальній області Уельсу. Отримані результати допомогли скласти динамічний інтонаційний портрет, для побудови якого вживався метод узагальненого інтонаційного контуру (УІК), розроблений в лабораторії експериментальної фонетики (ЛЕФ) Одеського національного університету імені І. І. Мечникова [7]. Цей метод дав можливість відтворити динаміку тональної структури кожного з досліджуваних 5 регіонів Уельсу (рис. 3).

Висновки. Таким чином, отримані методом інструментального аналізу результати свідчать про наявність у мовленні мешканців Уельсу як просодичних рис, притаманних мовленню британців, так і специфічних просодичних ознак, притаманних мовленню мешканців Уельсу, що виявляє своєрідність валлійського варіанта англійської мови в царині просодії, зокрема варіативний характер діапазону ЧОТ.

Проведене дослідження показало доцільність дослідження сучасних тенденцій у розвитку англійської мови в Уельсі, дало змогу виявити характерні зміни в просодичній поведінці мешканців Уельсу й дослідити їх в регіональному аспекті.

Література:

- Баранникова Л. К проблеме социальной и структурной изменчивости диалекта. Ленинград : Вопр. соц. лингвистики, 1970. 314 с.
- Баранникова Л. О специфике развития и изменения разных компонентов общественного языка. *Язык и общество. Вып. 2. Саратов : Издательство Саратовского университета*, 1970. С. 19–34.
- Білецька С. Варіативність просодичних параметрів у мовленні британської молоді (інструментально-фонетичне дослідження): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Одеса, 2017. 18 с.
- Виноградов В. Диглоссия. *Языкознание. Большой энциклопедический словарь* / гл. ред. В. Н. Ярцева. – Москва : Большая российская энциклопедия, 1998. С. 136.
- Жирмунський В. Национальный язык и социальные диалекты. Ленинград : Художественная литература, 1936. 298 с.
- Жирмунський В. Проблемы социальной диалектологии. *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*. Москва : Наука, 1964. Т. 23. Вып. 2. С. 99–112.
- Присяжнюк О. Просодичні особливості територіальних типів британської вимови (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі шести територіальних типів британської вимови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Одеса, 2004. 20 с.
- Селіванова О. Сучасна лінгвістика [термінологічна енциклопедія]. Полтава : Довкілля – Київ, 2006. 716 с.
- Табуре-Келлер А. К изучению двуязычия в социологическом плане. *Новое в лингвистике. Вып. VI. Языковые контакты*. Москва : Прогресс, 1972. С. 170–182.
- Швейцер А. Очерк современного английского языка в США. Москва : Высшая школа, 1963. 154 с.
- Шевченко Т. Коммуникативные функции социальной вариативности интонации (экспериментально-теоретическое исследование на материале английского языка) : автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10.02.04. Москва, 1990. 48 с.
- Ярцева В. Об изменении диалектной базы английского национального литературного языка. *Вопросы формирования и развития национальных языков. Труды института языкознания*. Москва : Изд-во Академии наук СССР, 1969. С. 90–121.
- Milroy J. *Regional Accents of English*: Belfast. Belfast : Blackstaff Press Ltd., 1981. 113 p.
- Thomas A. *Welsh English. Language in the British Isles*. Cambridge : Cambridge University Press, 1984. P. 178–194.
- Trudgill P. *International English: A Guide to Varieties of Standard English*. London : Arnold, 1985. 130 p.
- Trudgill P. *Sociolinguistics: An introduction*. Harmonds. Worth-Middlesex : Penguin Books, 1980. 189 p.
- Wells J. *Local Accents in England and Wales. Journal of Linguistics*. 1982. Vol. 6. 350 p.

Karpova D. The variation of frequency characteristics in the speech of five regions of Wales representatives

Summary. The article is dedicated to the study of territorial variation of English in Wales, which is of great importance due to the fact that the investigation of Welsh English hasn't got due attention in the research practice. The status of the Welsh English hasn't yet been distinguished and the prosodic peculiarities of its phonological system hasn't ever been the subject of sociophonetic studies. A long society denial from Welsh English usage led to prevalence of the English language in Wales. The present day situation of the Welsh language though being in decay still remains an integral part of social life and manifest itself in the English language of the Welsh people. The influence of the Welsh language is revealed on the prosodic level of language phonological system. The socioprosodic investigation of the Welsh English speakers demonstrated that differences in the speech of the Welsh doesn't show deviation from pronunciation norm but variants of realization, defined by territorial marker.

The present instrumental investigation revealed in the speech of the analysed informants from Wales both general prosodic features peculiar for British speech and specific prosodic means, distinctive for Welsh speaker, which reveal originality of the Welsh variant of English in the sphere of prosody, in particular the variable character of frequency range, which is a reliable marker of speakers regional identity.

The research under analysis showed the expediency of the study of modern tendencies in the development of the English language in Wales, allowed to reveal certain changes in the prosodic behavior of the Welsh inhabitants and to see them clearly in the regional aspect.

Key words: territorial variation, Wales, regional speech, prosodic peculiarities, frequency range, Welsh.

Каціон І. О.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри тюркської філології
Київського національного лінгвістичного університету

СПІВВІДНОШЕННЯ КОГНІТИВНИХ ОЗНАК ОПОЗИЦІЙНОЇ ПАРИ КОНЦЕПТІВ ЖИТТЯ І СМЕРТЬ У ТУРЕЦЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Анотація. Статтю присвячено комплексному дослідженню співвідношення когнітивних ознак опозиційної пари концептів ЖИТТЯ і СМЕРТЬ у турецькій мовній картині світу. Основоположним для наукової роботи став фактор людини в мові. За основну одиницю ментальності, яка підлягає детальному опису, береться концепт як один із ключових елементів колективної свідомості етносу. Серед низки методів, якими оперує лінгвоконцептологія, найдоцільнішим було обрано семантико-когнітивний метод З.Д. Попової і Й.А. Стерніна. Він полягає у виділенні когнітивних ознак і моделюванні структури концепту шляхом поглиблення результатів, що були отримані унаслідок методики компонентного аналізу понять, що об'єктивують концепти ЖИТТЯ і СМЕРТЬ у турецькій мовній картині світу. Матеріалом такого лінгвокогнітивного аналізу є мова, а мета дослідження варіюється від поглибленого вивчення мови за допомогою когнітивного категоріально-термінологічного апарату до конкретного моделювання змісту та структури окремих концептів як одиниць національної свідомості.

Когнітивні ознаки концепту ЖИТТЯ у турецькій мовній картині світу представлені такими висловами: *життя – основний складник світогляду людини (28%)*; *життя – це постійний рух (23%)*; *життя – це сукупність нерозривних діалектичних єдностей (16%)*; *вплив життя на людину (13%)*; *життя постійно змінюється (10%)*; *життя – сукупність загальнолюдських цінностей (7%)*; *життя – фізіологічний процес (3%)*. Ці ознаки характеризують життя як різносторонній процес.

Ієрархія когнітивних ознак концепту смерть простежується в таких висловах: *смерть – сукупність діалогічних єдностей (29% одиниць від загальної кількості елементів номінативного поля)*; *смерть – фізіологічний процес (21%)*; *смерть – втілення негативу (16%)*; *смерть – наслідок життєвих подій (15%)*; *смерть має вплив на людину (14%)*; *смерть – рух (3%)*; *смерть – містичне явище (2%)*. Вказані когнітивні ознаки дають змогу охарактеризувати смерть як явище двояке, всепоглинаюче і природне. Найменше турки вербально висловлюють зв'язок смерті з містикою.

Концепти ЖИТТЯ і СМЕРТЬ мають онтологічно філософську природу і демонструють схожість у таких концептуальних ознаках: 1) рух; 2) сукупність нерозривних діалектичних єдностей; 3) має вплив на людину; 4) фізіологічний процес. Спільні риси в зазначених логемах варто вважати порівняними, адже усі вони характеризують кожен з елементів єдності своєрідним чином.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, когнітивна ознака, опозиційна пара, мовна картина світу.

Постановка проблеми. Відомо, що свідомість народу формується під впливом його культури. Модель світу в кожній

культурі будується із цілої низки універсальних концептів і констант культури. Проте при однаковому наборі універсальних концептів у кожного народу є особливі, притаманні лише йому співвідношення між цими концептами, що і створює основу національного світобачення та оцінки світу. Проте є специфічні, етноцентричні концепти, орієнтовані на певний етнос.

Останнім часом предметом досліджень виступають як ключові концепти, характерні для певного народу, так і універсальні поняття, які мають загальнолюдську цінність, але з окремими специфічними компонентами значення. Об'єктам видимого світу протистоять елементи світу невидимого, так звані абстрактні субстантиви. Серед них є імена, значимість яких для культури нації перевірена роками. Е. Бенвеніст назвав такі слова «основними словами <...> словника сучасної культури» [3, с. 386]. Серед них провідне місце займають концепти ЖИТТЯ і СМЕРТЬ.

ЖИТТЯ і СМЕРТЬ – це два онтологічних явища, які обростили протягом віків новими культурними ознаками і цікавили людство від витоків язичництва. Вони посідають одне з ключових місць у картині світу будь-якого етносу і складаються з низки символічних елементів, які і формують уявлення про нього. О.Я. Гуревич зазначає, що символ не можна вважати звичайною умовністю. Він має неабияке значення і сповнений глибоким змістом [6, с. 31].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На матеріалі однієї мови концепти ЖИТТЯ і СМЕРТЬ розглядали Л.О. Чернейко і Хо Сон Те, М.Ю. Арчимачева, Т.М. Лоскутова та ін. Подібні дослідження вирізняються гіперболізованим тлумаченням у межах зібраного матеріалу з метою його кращої об'єктивності.

Значний пласт робіт із тематики дослідження концептів ЖИТТЯ і СМЕРТЬ межує з літературознавством. Науковці, застосовуючи метод концептуального аналізу чи метод фреймових структур, розглядають все на основі одного художнього твору або ідіостилю певного автора (О.В. Дзюба, С.С. Воронцова, О.С. Виноградов, А.С. Хайруліна та ін.). Ці праці відрізняються активним використанням різного роду метафор під час трактування об'єкта. Така значна кількість робіт саме у цьому напрямі свідчить про значний інтерес, на нашу думку, до поліваріантності їх результатів саме в культурі.

Серед вітчизняних авторів варто згадати О.О. Близнюк (зіставний аспект з італійською мовою на основі реконструкції гештальтних метафор та концептуально-семіотичного аналізу) [5] та Ж.П. Краснобаєву-Чорну (монолінгвальне моделювання концепта із залученням концептуального аналізу та низки

асоціативних експериментів) [7]. Обидві дослідниці за основу обрали українську мову.

Туркологічний пласт досліджень із цієї тематики представлений нечисельними прикладами. Р.М. Бикмухаметова описала ЖИТТЯ і СМЕРТЬ на основі зіставлення башкирської мови з російською, обравши при цьому лише фраземно-пареміологічне поле вербального вираження концептів. Дослідниця доходить висновку, що в цій бінарній опозиції невід'ємним елементом ЖИТТЯ слугує концепт ДУША, що пояснюється нерозривною єдністю душі та тіла [4].

М.Ю. Арчимачева, також досліджуючи концепти ЖИТТЯ і СМЕРТЬ, залучила концепт ДУША. Її наукова розвідка відбувається в монолінгвальному просторі на основі хакаської мови. Під час опису структурних елементів концептів авторка вдається до використання гештальтних метафор та пов'язує у висновках всі елементи досліджуваних одиниць із культурно-етнічними традиціями і світоглядом власного народу [1].

Метою статті є відображення співвідношення когнітивних ознак опозиційної пари концептів ЖИТТЯ і СМЕРТЬ у турецькій мовній картині світу.

Виклад основного матеріалу. Якщо символ походить із глибини віків і через це характеризується динамічною і мінливою природою, то концепт народжується у процесі пізнавальної діяльності й має здатність змінюватися і поповнюватися новими знаннями. Більш повна картина функціонування концептів у свідомості турецького етносу була сформована шляхом моделювання їхніх інтерпретаційних полів на основі інформації, зібраної з мовних одиниць кожного номінативного поля. У таких лексемах були виявлені вкрай різнобічні смислові ознаки, які приховані від прямого спостереження.

У процесі дослідження було виявлено, що інтерпретаційні поля обох концептів є досить об'ємними за своїм змістом. Суперечливість народних висловів, які об'єктивують у мові периферію концепту, пояснюються їхньою приналежністю не до ядра, а до інтерпретаційного поля, аналіз якого дав змогу сформувати структуру концепту. Згідно з результатами здійсненого аналізу, виявлені когнітивні ознаки дають змогу номінувати досліджувані концепти як опозиційні.

За термінологією О.Ю. Пономарьової, концепт-опозиція є лаконічною номінацією, яка поєднує в собі ідею єдності і протиставлення концептуального простору [8, с. 8]. Опозиційні концепти – це ментальні одиниці, що відображають різновекторність аксіологічного навантаження двох протилежних фрагментів дійсності і позначені лінгвокультурною специфікою [10, с. 248].

Одна з теорій психології стверджує, що виникнення і функціонування опозицій визначається прагненням людини до аналізу усіх явищ і подій, що її оточують, із позиції шкоди чи користі для себе і своєї соціальної групи. У основі такої точки зору індивіда лежить основна пара протиставлень *сприятливий – несприятливий*. Крім того, номінація *опозиційний концепт*, або *концепт-опозиція*, має низку інших характеристик, що підтверджують доцільність назви:

– бінарність становить собою один із найважливіших принципів категоризації дійсності, який виник через бажання первісної людини упорядкувати власний світ [11];

– картина світу будь-якого народу базується на ключових бінарних опозиціях, які мають універсальний характер: кохання – ненависть, угору – вниз; добро – зло тощо [9, с. 12];

– основним принципом упорядкування концептосфери прийнято вважати протиставлення і бінарність [2, с. 18].

За допомогою методу концептуального аналізу було визначено концептуальні ознаки обраних концептів. Когнітивні ознаки концепту ЖИТТЯ в турецькій мовній картині світу представлені такими висловами: *життя – основний складник світогляду людини (28%)*; *життя – це постійний рух (23%)*; *життя – це сукупність нерозривних діалектичних єдностей (16%)*; *вплив життя на людину (13%)*; *життя постійно змінюється (10%)*; *життя – сукупність загальнолюдських цінностей (7%)*; *життя – фізіологічний процес (3%)*. Ці ознаки характеризують життя як різносторонній процес.

Ієрархія когнітивних ознак концепту СМЕРТЬ прослідковується у таких висловах: *смерть – сукупність діалогічних єдностей (29% одиниць від загальної кількості елементів номінативного поля)*; *смерть – фізіологічний процес (21%)*; *смерть – втілення негативу (16%)*; *смерть – наслідок життєвих подій (15%)*; *смерть має вплив на людину (14%)*; *смерть – рух (3%)*; *смерть – містичне явище (2%)*. Вказані когнітивні ознаки дають змогу охарактеризувати смерть як явище двояке, всепоглинаюче і природне. Найменше турки вербально висловлюють зв'язок смерті з містикою.

Оскільки втілення бінарності виражене не лише опозиційними показниками, а і спільними точками дотику елементів такої двоякої єдності, першопочатковим у дослідженні структури концептів-опозицій варто визначити ступінь їх співвіднесеності. Як зазначав А. Иилмаз, турки сприймають смерть у нерозривній єдності з життям. Вони вбачають у смерті не зникнення з цього світу, а продовження життя лише зі звичайною зміною місця [12]. Концепти ЖИТТЯ і СМЕРТЬ мають онтологічно філософську природу і демонструють схожість у таких концептуальних ознаках:

- 1) рух;
- 2) сукупність нерозривних діалектичних єдностей;
- 3) має вплив на людину;
- 4) фізіологічний процес.

Варто зазначити, що спільні риси у зазначених логемах варто вважати порівняними, адже усі вони характеризують кожен з елементів єдності своєрідним чином. Рух із позиції життя є проявом просування уперед і символом динаміки, що супроводжується представниками інших елементів турецької концептосфери, таких як ПРАЦЯ, ЧАС, РОЗВАГИ тощо:

açık ağız aç kalmaz (досл. «відкритий рот не залишиться голодним») – той, хто вже народився, у будь-якому разі починає задумуватися над способом проживання;

baba mirası yanan tüm gibidir (досл. «батьківський спадок схожий на свічку, що згорає») – в житті можна втратити усе, якщо нічого не робити;

emek olmadan yemek olmaz / emeksiz yemek olmaz (досл. «без праці не буває їжі») – для забезпечення власного життя треба працювати;

hayat bir pamuk ipliğine bağlı zamanın geçmesidir – життя пов'язане з плінністю часу бавовняними нитками;

ense yapmak (досл. «робити шию») – жити ніде не працюючи, а лише їсти, пити і розважатися.

У випадку із зображенням смерті через призму руху її варто сприймати як більш короточасний рух у вигляді переходу в потойбіччя, логічне і своєрідне продовження лінії життя:

Eceli gelmiş, deriz: Hayır ecele kendisi gitmiştir. Ölüm yürümez dirilerdir ki daima ona yaklaşırlar – Ми кажемо, що смерть прийшла. Ні, він сам пішов до смерті. Смерть не приходить, це живі до неї наближаються.

Вплив на людину мають обидва концепти не лише через антропоцентричну парадигму, в якій відбувається це дослідження, а й завдяки узагальнюючому характеру самих ментальних одиниць, на тлі яких відбувається життєдіяльність носіїв мови. Життя за такої ознаки представлене більш багатогранним і різноманітним (*Hayat, bir oyuna benzer; istediğimiz kartları elde etmek elimizde değildir, ama oynamak elimizdedir* – Життя схоже на гру. У нас в руках не ті карти, які ми хочемо мати, а ті, якими граємо), тоді як смерть має дещо знижену ступінь вираження в мові з точки зору якісних показників (*Adam adama yük değil, can gövdeye mülk değil* – Чоловік чоловікові – не тягар, а душа для тіла – не постійна риза). Це може пояснюватися змогою людини безпосередньо описати пережиті і залишити різноманітні емоційні відбитки у вигляді вербалізованих форм. Смерть у такому разі має менш яскраву вербалізацію і загалом переживається внутрішньо кожним особисто, що дещо ускладнює її опис.

Фізіологічна сторона концептів також відрізняється за своїм наповненням. Якщо у разі з концептом ЖИТТЯ ця ознака займає останню позицію за кількісним представленням, очевидно програючи іншим через свою простоту, буденність і прісне підгрунтя (*Hayat göz açıp kaçıyana kadar geçer* – Життя проходить від моменту відкриття очей до їх закриття), то у структурі концепту СМЕРТЬ фізіологічна ознака є другою за чисельністю, тому можна дійти висновку про вагомую роль саме цієї характеристики у свідомості турецького етносу (*Oduncuyu, kuşçuyu rahmet yoktur* – Смерть не обходить нікого).

Висновки. Отже, концепти ЖИТТЯ і СМЕРТЬ є одними з базових онтологічних елементів мовної концептуальної картини світу людини і спільноти загалом. Їх комплексний опис дасть змогу більше розкрити основи світогляду турецької нації, а відсутність подібних досліджень на матеріалі цієї мови пояснює необхідність заповнення такої прогалини з використанням сучасних методів когнітивної лінгвістики.

У процесі аналізу вербалізованого об'єму концептів було виявлено, що ЖИТТЯ і СМЕРТЬ не проявляють себе як антагоністичні поняття. Навпаки, їхні складники символічної природи збігаються за низкою характеристик, що доводить їхній зв'язок і взаємодоповнення. Вони обидва становлять собою онтологічні поняття, справляють вплив на поведінку індивіда, доповнюють і водночас протиставляються одне одному, а також мають звичайне фізіологічне підгрунтя, що, безумовно, знаходить відображення в мові.

Література:

1. Арчимачева М.Ю. Концепти «жизнь», «смерть», «душа» в традиционном мировоззрении хакасов. URL: http://sejournal.ru/articles/issn_1997-292X_2011_3-3_02.pdf (дата звернення 17.02.2020)
2. Белова А.Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы. *Культура народов Причерноморья*, 2002. № 29. С. 17–23.
3. Беньвенист Э. *Общая лингвистика* / под ред. Ю.С. Степанова. Москва: Прогресс, 1974. 446 с.
4. Бикмухамедова Р.М. Концепты «жизнь» и «смерть» в русском и башкирском языках (на материале паремиологических и фразеологических единиц). *Вестник Челябинского государственного университета*. Челябинск, 2013. № 35 (326). С. 19–22.

5. Близнюк О.О. Концепти Життя і Смерть: лінгвокультурологічний аспект (на матеріалі паремійного фонду української та італійської мов): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17. Київ, 2008. 26 с.
6. Гуревич А.Я. *Культура и общество средневековой Европы глазами современников*. Москва: Искусство, 1989. 368 с.
7. Краснобаєва-Чорна Ж.В. Концепт Життя в українській фраземіці: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровськ. нац. ун-т. Дніпропетровськ, 2008. 22 с.
8. Пономарева Е.Ю. Концептуальная оппозиция «Жизнь-Смерть» в поэтическом дискурсе: автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.20 / Тюменский государственный университет. Тюмень, 2008. 23 с.
9. Руднев В.П. *Словарь культуры XX века*. Москва: Аграф, 1997. 384 с.
10. Семенов Т.С. Концепт та суміжні з ним поняття. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов*, 2011. Вип. 5. С. 247–250.
11. Снитко О.С. Коди культури у мовній об'єктивації діяльності. URL: http://philology.knu.ua/library/zagal/Studia_Linguistica_1/115_121.pdf (дата звернення 17.02.2020)
12. Yılmaz A.H. Türklerde ölüm anlayışının çağdaş Türk resiminde göstergebilimsel açıdan incelenmesi. *İdil*, 2016. Cilt 5. Sayı 20. S. 249–274.

Katsion I. The cognitive features correlation of LIFE and DEATH concepts opposition in the Turkish worldview

Summary. The current research paper focuses on the study of LIFE and DEATH concepts' semantic features in the Turkish worldview. The certain amount of the verbalized units is the material of this scientific work. The un verbalized concept part has no scientific development in such kind of researches because of the non-adapted methodological base to the material of other quality. The nominative fields of both concepts were modeled using the semantical cognitive analysis.

Lexical, phraseological and paremian items or discourse are the conceptual verbalization ways at the language level. Therefore the conceptual analysis deals with the capturing and interpretation of these items' meanings. The aim of this analysis is the concept modeling and finding relationships with the other concepts. It is available not only by the description of every separate word's meaning, but taking into consideration the whole conceptual field and the relationships between its parts.

The conceptual features hierarchy of each concept was formed through the semantic interpretation of the language objectification items. The LIFE concept cognitive features are presented with the following seven notions: *life is the main part of the human's worldview (28%); life is a constant movement (23%); life is a complex of dialectical unities (16%); life has an influence onto person (13%); life changes constantly (10%); life is a complex of humankind values (7%); life is a physiological process (3%)*. The announced features characterize life as a widely described process. The hierarchy of the DEATH concept cognitive features is presented in the following prompts: *death is a complex of dialectical unities (29%); death is a physiological process (21%); death is a symbol of something negative (16%); death is a lifestyle consequence (15%); death has influence onto person (14%); death is a movement (3%); death is a mysterious phenomenon (2%)*. The death is characterized as a dual, natural fact. The percent rate of semes' quantity goes after each feature. These figures outline the importance level of every characteristic in the Turkish consciousness.

Because of the LIFE and DEATH concepts ontological nature, the four common features were highlighted: 1) movement; 2) unseparated dialectical units complex; 3) has an influence on human; 4) physiological process.

Key words: cognitive linguistics, concept, cognitive feature, oppositional pair, linguistic worldview.

*Киселюк Н. П.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та іноземної лінгвістики
Луцького національного технічного університету**Приходько В. Б.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та іноземної лінгвістики
Луцького національного технічного університету*

РЕАЛІЗАЦІЯ АМБІВАЛЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У ПОЛЯРНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЯХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ)

Анотація. Специфічною для емоцій є їхня подвійність (амбівалентність). У такому разі йдеться про змішані емоції. Прихована емоційна амбівалентність притаманна будь-якій лексичній одиниці. Мета запропонованої статті – дослідити змішаний емотивний потенціал лексичних одиниць і розглянути можливість зміни емоційного вектора слова з позитивного на негативний і навпаки. Залежно від комунікативної ситуації слово може набувати діаметрально протилежного емоційного змісту, не набуваючи іншого значення. Це пояснюється тим, що семантика слова містить різні емоційно-оцінні вектори, реалізація яких залежить саме від емоційно-комунікативної ситуації. Оцінність є обов'язковим елементом емотивності, а одне і те саме слово в різних мовленнєвих ситуаціях може виражати або тільки емоцію, або одночасно і емоцію, і оцінку. Оскільки учасниками комунікативної ситуації є живі люди з притаманним їм темпераментом, характером, життєвим досвідом, соціальним статусом тощо, саме від їх інтерпретації лексичних одиниць залежать емоційне навантаження слова та його вектор. Досить часто емоційно-оцінний вектор повідомлення залежить від невербальних засобів комунікації, що супроводжують вербальну частину повідомлення. Невербальні компоненти можуть свідчити про порушення постулатів мовленнєвого спілкування, зокрема постулату якості, оскільки оцінка висловлення в цьому плані полягає в зіставленні семантики вербальної інформації зі змістом, отриманим через інші канали. Завдяки формулам мовленнєвого етикету можна змінити емоційний вектор спілкування з негативного на позитивний. Необмеженість розумової діяльності комунікантів та безмежність варіантів розвитку актуальних мовленнєвих ситуацій тісно пов'язані з амбівалентним емоційно-семантичним потенціалом слова. Змішані емоції репрезентуються в мовленні як амбівалентними, так і полівалентними переживаннями, які не контрастують між собою, а лише репрезентують безмежний емоційний потенціал людини. Вони можуть різнитися за ступенем інтенсивності вираження та характером оцінки і доповнювати одна одну.

Ключові слова: амбівалентність, змішані емоції, емоційно-оцінний вектор, лексична одиниця, комунікативна ситуація.

Постановка проблеми. Загальновідомим є той факт, що емоції відіграють важливу роль в адекватному розумінні навколишніх явищ і подій, беруть участь у процесах пізнання, допо-

магають сприймати дійсність, вербально і невербально реагувати на неї, керувати своєю поведінкою і діяльністю в процесі комунікативної взаємодії. Комунікація у вузькому розумінні слова полягає в обміні повідомленнями між індивідами, що вступають у процес спілкування. Для низки гуманітарних наук, зокрема лінгвістики, характерною є інтерпретація всього процесу людської комунікації в термінах теорії інформації [8, с. 9; 4, с. 21].

Такий підхід має право на існування, однак у ньому ігноруються найважливіші характеристики людської комунікації, насамперед емоційні, які не зводяться лише до трансляції інформації, а й по-різному семіотично позначають ставлення людини до форми та змісту інформації [1, с. 85]. Основні відмінності людської комунікації полягають у тому, що: 1) у процесі спілкування беруть участь два чи більше індивідів, кожен з яких є активним суб'єктом, їх взаємне інформування передбачає налагодження спільної діяльності; 2) обмін інформацією обов'язково припускає взаємодію думок, почуттів і поведінки комунікантів із метою взаємовпливу. З огляду на багатоплановість і багатоканальність процесу спілкування, необхідно дослідити його структуру та систему з подальшим аналізом таких складників, як, зокрема, емоції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Емоції виконують сигнальну і регулятивну функції. В емоціях виявляється оцінне ставлення суб'єкта до наявних або можливих ситуацій, своєї діяльності і поведінки. Ставлення людини до предметів і явищ дійсності може бути позитивним, негативним та нейтральним. Якщо певні предмети, явища відповідають потребам індивіда, вони викликають у нього позитивне ставлення і, відповідно, позитивні емоції, якщо ні – викликають негативне ставлення і відповідні переживання. Тому емоції поділяють на два полярні класи: 1) позитивні, зумовлені сприятливим для організму розвитком подій або позитивними впливами, які спонукають суб'єкта до їх збереження; 2) негативні, які стимулюють активність організму, спрямовану на уникнення або усунення шкідливих впливів [7, с. 120]. Позитивне ставлення людини до чогось виражається в таких емоціях, як задоволення, радість тощо [2, с. 122].

Специфічною для емоцій є їхня подвійність (амбівалентність): любов і ненависть, скорбота і триумф можуть оволодіти людиною одночасно. У такому разі йдеться про змішані

емоції, коли в одному і тому самому переживанні поєднуються і позитивні, і негативні відтінки (отримання задоволення від переживання страху в «кімнаті жахів») [5, с. 122]. Наведений приклад показує, що біологічна (вроджена) негативна емоція страху може за певних умов перетворюватися на соціальну (або інтелектуальну) позитивну емоцію. Проте як протиставлені ці емоції не виключають одна одну: усім, наприклад, відомий типовий випадок – сльози радості. Це пояснюється тим фактом, що одна й та сама подія може викликати в різних людей (залежно від їхнього соціального, вікового, гендерного, психо-емоційного тощо стану) різні, іноді навіть протилежні переживання. Варто зазначити, що незважаючи на безліч робіт, присвячених емоціям та емоційним станам, лінгвісти приділяють мало уваги змішаним емоціям.

Метою статті є дослідити змішаний емотивний потенціал лексичних одиниць і розглянути можливість зміни емоційного вектора слова залежно від комунікативної ситуації з позитивного на негативний і навпаки.

Виклад основного матеріалу. Полярність входить до організації емоційної сфери людини як системи, оскільки вона дає змогу встановити опозиційні відношення між деякими парами емоцій. Так, радість і печаль, гнів і страх, інтерес і відраза, сором і презирство часто розглядаються як протилежні емоції людини. Поняття полярності не зводиться лише до розподілу емоцій на позитивні та негативні [9, с. 237], а підкреслює, насамперед, ознаку взаємозв'язку і зближення протилежностей. Протилежності іноді тісно пов'язані, оскільки психофізичний прояв однієї емоції викликається іншою (наприклад, сльози від радості) і зумовлює перехід до емоції протилежного типу: інтерес може змінюватися страхом, соромом, презирством, а презирство може переходити в радість і збудження.

Ми підтримуємо точку зору В.І. Шаховського, який стверджує, що прихована емоційна амбівалентність притаманна будь-якій лексичній одиниці [10, с. 92]. Залежно від комунікативної ситуації будь-яке слово може набувати діаметрально протилежного емоційного змісту, не отримуючи іншого значення. Це пояснюється тим, що семантика слова містить різні емоційно-оцінні вектори, реалізація яких залежить саме від емоційно-комунікативної ситуації. Оцінність є обов'язковим елементом емотивності, а одне і те саме слово в різних мовленнєвих ситуаціях може виражати або тільки емоцію, або одночасно і емоцію, і оцінку. Оскільки будь-яка емоція містить оцінку, саме оцінка є основним компонентом емотивності.

Емоційний спосіб відображення суб'єктно-об'єктних відносин, на думку Г.І. Приходько [6, с. 44], тісно пов'язаний з оцінним ставленням людини до навколишнього світу. Такий взаємозв'язок полягає в тому, що в основі виникнення емоції лежить оцінка подразника, а кожна емоція людини за своїм результатом наділена певним оцінним знаком – позитивним або негативним. Крім того, оцінка – це думка суб'єкта про цінність об'єкта для нього, а емоція – це переживання суб'єктом цієї думки [5, с. 113]. Таким чином, вчені підкреслюють оцінні підстави емоцій та доводять необхідність урахування в дослідженнях емотивності мовних та мовленнєвих одиниць їхньої оцінної значущості.

На підтвердження наших слів проаналізуємо лексичну одиницю *animal*. Згідно з тлумаченнями Cambridge Dictionary, *animal* – це іменник, який позначає 1) живу істоту, але не

людину, пташку чи рибу: (C) noun (CREATURE) something that lives and moves but is not a human, bird, fish, or insect: wild/domestic animals. e.g.: Both children are real animal lovers [11]; 2) живу істоту, в тому числі й людину: (C) noun (CREATURE): anything that lives and moves, including people, birds, etc.: e.g. Humans, insects, reptiles, birds, and mammals are all animals. More examples: The panda is becoming an increasingly rare animal [11].

Відповідно до словникового тлумачення, слово *animal* є цілком нейтральним і не несе жодного емоційного навантаження. Про це свідчить відсутність у дефініції будь-яких лексикографічних приміток, як-от: approving/disapproving, figurative, humorous, ironic, offensive, slang, taboo тощо. Водночас ця лексема може набувати як позитивного, так і негативного лексичного значення. Наприклад: She is that rare animal (= she is very unusual), brilliant scientist who can communicate her ideas to ordinary people [11]. Нейтральне словосполучення *rare animal* в поєднанні з позитивним емотивом *brilliant scientist* набуває позитивного емоційно-оцінного значення і надає об'єкту мовлення позитивну характеристику. Інший же приклад: He's a real animal when he's had too much to drink [11], репрезентує лексеми *animal* як емотив із негативно направленим вектором оцінки. Отже, як свідчать вищенаведені приклади, саме комунікативна ситуація виступає активатором емоційності та трансформатором нейтральної лексикої в емоційно-оцінну.

Наведемо приклад із художнього твору, який свідчить про те, що лише від учасників комунікації залежить позитивна чи негативна інтерпретація нейтральної інформації:

"Bring your papers," the policeman said now. Was this a good sign or a bad one? Alfred didn't know. But everyone around him was springing to life, pulsing with both nerves and anticipation. Maybe it had all been cleared up at last. Maybe they were finally leaving (Gross A. The One Man, p. 21).

Як видно з вищенаведеного прикладу, люди не знають, як оцінити надану їм інформацію, і лише їхнє прагнення до кращого життя (*everyone around him was springing to life*) надає їй позитивного забарвлення. З іншого боку, можемо говорити про амбівалентність емоцій, оскільки фраза *Bring your papers* є цілком нейтральною і не гарантує позитивних наслідків (*Was this a good sign or a bad one? Alfred didn't know*).

Отже, вищенаведені приклади свідчать про те, що оскільки учасниками комунікативної ситуації є живі люди з притаманним їм темпераментом, характером, життєвим досвідом, соціальним статусом тощо, саме від їх інтерпретації лексичних одиниць залежать емоційне навантаження слова та його вектор. Це означає, що якщо всі учасники комунікації надають певній лексичній одиниці однаково позитивного або ж негативного значення, то вона з нейтральної переходить у категорію позитивних або ж негативних емотивів і, відповідно, адекватно розпізнається іншими членами мовної спільноти.

Досить часто емоційно-оцінний вектор повідомлення залежить від невербальних засобів комунікації, що супроводжують вербальну частину повідомлення. Саме невербальні компоненти можуть свідчити про порушення постулатів мовленнєвого спілкування, зокрема постулату якості, оскільки оцінка висловлення в цьому плані полягає в зіставленні семантики вербальної інформації зі змістом, отриманим через інші канали. Наприклад:

“So you are the famous Leo?” she greeted him in proper German. She gave him a smile, there was a hint of kindness in it. Not exactly warm (Gross A. *The One Man*, p. 125).

Наведений приклад свідчить, що невербальний компонент «посмішка», який вважається індикатором радості [3, с. 120–123], насправді цієї емоції не передає, оскільки посмішка не є широю (*Not exactly warm*). Тим не менш інший учасник комунікації безпомилково розпізнає в ній елемент ввічливості і відповідно реагує, демонструючи, своєю чергою, не взаємну радість, а лише ввічливість: *“I am, ma’am. Not so famous, though, I think”* (Gross A. *The One Man*, p. 125).

Зважаючи на останній приклад, можемо стверджувати, що комуніканти безпомилково викривають емоційно-семантичний потенціал слова і, відповідно, регулюють тональність спілкування. Цією безпомилковістю декодування слів ми завдячуємо мовленнєвому етикету, пов’язаному з дотриманням максими симпатії (висловлюючи доброзичливість, прихильність!), принципу ввічливості, що регулює відносини між учасниками мовленнєвого спілкування [12, с. 250]. Формули мовленнєвого етикету переважно мають ритуалізований характер, зумовлений не лише мовленнєвими канонами, а й «правилами» життя, яке відбувається в багатоаспектному людському «вимірі».

Завдяки формулам мовленнєвого етикету можна змінити емоційний вектор спілкування з негативного на позитивний. Необмеженість розумової діяльності комунікантів та безмежність варіантів розвитку актуальних мовленнєвих ситуацій тісно пов’язані з амбівалентним емоційно-семантичним потенціалом слова. Проаналізуємо приклад:

“So this will be like any class in school. There’s an instructor and a student. And it starts with respect. Respect for those who know more than you. Do you understand?”

For a moment, Alfred was certain the boy had already tired of him, and would just take his cap and walk out. [...] But to Alfred’s surprise, he remained, his eyes shifting from bored and then reproved, to apologetic, and finally even to interested, filled with some contrition at the same time. “I’m sorry, Professor. I didn’t mean to be rude. Please, continue” (Gross A. *The One Man*, p. 144).

Наведений приклад свідчить, що нейтральні слова одного з комунікантів про повагу здатні викликати в іншого доволі широкий спектр емоцій – від нудьги (*bored*) до зацікавленості (*interested*) і навіть каяття (*some contrition*). Пройлюстрований фрагмент спілкування цілком міг закінчитися комунікативною невдачею (*the boy .... would just take his cap and walk out*). Але вирішальним фактором у зміні емоційного вектора виступила формула мовленнєвого етикету (*I’m sorry, Please, continue*).

Таким чином, можемо дійти висновку, що амбівалентний емоційно-семантичний потенціал притаманний не якійсь конкретній лексичній одиниці, а набувається і проявляється в конкретній комунікативній ситуації, де цю одиницю було вжито. Тобто саме комунікативна ситуація реалізує семантичну амбівалентність під час репрезентації конкретних емоцій, як-от радість, смуток, інтерес тощо.

Як відомо, в живому спілкуванні емоції рідко репрезентуються в «чистому» вигляді. Як правило, вони або доповнюють, підсилюють одна одну або навіть передають суперечливі переживання. Розглянемо ще кілька прикладів із фрагментами англійського художнього дискурсу, щоб дослідити, як різнопланові емоції поєднуються між собою.

But a worrysome feeling rose up in him as each interaction seemed to be frustration and anger (Gross A. *The One Man*, p. 24).

Наведений приклад демонструє поєднання таких емоцій, як тривога (*a worrysome feeling*), розчарування, безсилля (*frustration*) та гнів (*anger*). Відповідно до різноманітних психологічних класифікацій всі ці емоції належать до групи негативних, тоді як у наступному прикладі поєдналися емоції з різними векторами направленості, такі як нерішучість (*hesitating*), відвага (*courage*) і навіть дурість та нерозсудливість (*foolishness*):

Then he stopped, hesitating a moment, feeling something up in him, courage or foolishness, he would decide later, and turned back (Gross A. *The One Man*, p. 79).

Як бачимо, в реальному житті люди можуть одночасно переживати як однопланові (з однаковим вектором емоційної оцінки), так і різнопланові (з різними векторами емоційної оцінки) емоції. Крім того, ці змішані емоції різняться між собою за ступенем інтенсивності. Якщо різнопланові емоції ми можемо назвати амбівалентними, то емоції з однаковим вектором емоційної направленості не суперечать одна одній, як-от *радість і смуток*, а швидше доповнюють і підсилюють характер емоційної оцінки. Отже, окрім **амбівалентних** емоцій, можемо виділити категорію **полівалентних** емоцій, які не контрастують між собою, а лише репрезентують безмежний емоційний потенціал людини.

Висновки. На підставі розглянутих прикладів можемо зробити висновок, що емотивний потенціал лексичних одиниць безпосередньо пов’язаний із категорією оцінки і залежить від комунікативної ситуації. Змішані емоції репрезентуються в мовленні як амбівалентними, так і полівалентними переживаннями. Вони можуть різнитися за ступенем інтенсивності вираження та характером оцінки і доповнювати одна одну.

Література:

1. Андреева Г.М. Социальная психология : учебник для высших учебных заведений. Москва : Аспект Пресс, 2004. 365 с.
2. Кириленко Т.С. Психология : емоційна сфера особистості : навч. посібник. Київ : Либідь, 2007. 256 с.
3. Киселюк Н.П. Вербальні та невербальні засоби актуалізації емоційного стану радості в художньому дискурсі (на матеріалі англійської прози ХХ-ХХІ століть) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / КНЛУ. Київ, 2009. 240 с.
4. Куранова С.І. Основи психолінгвістики : навч. посібник. Київ : Академія, 2012. 208 с.
5. Нетребіна С.П. Соматикону емоційного реагування персонажа в англійському художньому дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / КНЛУ. Київ, 2016. 235 с.
6. Приходько Г.І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові. Запоріжжя : Запорізь. держ. ун-т, 2001. 362 с.
7. Психологічна енциклопедія / за ред. О.М. Степанова. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
8. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації : підручник. Черкаси : Вид-во Чабаненко Ю.А., 2011. 350 с.
9. Сидоров А.В. Клиническая психология. Москва : Гэотар-Медиа, 2008. 880 с.
10. Шаховский В.И. Диссонанс экологичности в коммуникативном круге: человек, язык, эмоции : монография. Волгоград : изд-во ИП Поликарпов И.Л., 2016. 504 с.
11. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org> (дата звернення 10.02.2020).
12. Leech G.N. Principles of Pragmatics. L. : Longman, 1983. 250 p.

Ілюстративний матеріал:

1. Gross A. *The One Man*. L. : Pan Books, 2017. 461 p.

Kyseliuk N., Pryhodko V. Implementation of the ambivalent potential of lexical units in opposite communicative situations (based on English-language art discourse)

Summary. One of the specific features of emotions is their duality (ambivalence). In this case, their mixed character is meant. Hidden emotional ambivalence is found in any lexical unit. The purpose of this article is to investigate the mixed emotional potential of lexical units and to consider the possibility of change of the emotional vector of a word in different communicative situations from positive to negative and vice versa. Depending on the communicative situation, a word can acquire an opposite emotional content without acquiring another meaning. This is due to the fact that the semantics of the word contains various emotional and evaluative vectors, the implementation of which depends on the emotional and communicative situation. Evaluation is a mandatory element of emotionality. That means that the same word in different communicative situations can express either only an emotion, or both an emotion and an assessment at the same time. Since participants in a communicative situation are real people with their own temperament, character, life experience, social status, and so

on, it is their interpretation of lexical units that determines the emotional loading of a word and its vector. Quite often, an emotional and evaluative vector of a message depends on nonverbal means of communication that follow a verbal part of a message. Nonverbal components may cause deviance in the postulates of speech communication, in particular the postulate of quality, since the evaluation of a statement in this regard supposes comparing the semantics of verbal information with the content obtained through other channels. Formulas of speech etiquette can also change the emotional vector of communication from negative to positive. Unlimited mental activity of communicants and great variety of options for actual speech situations development are closely related to the ambivalent emotional and semantic potential of a word. Mixed emotions are represented in speech as both ambivalent and polyvalent ones. They do not contrast with each other, but only represent unlimited emotional potential of a person. They may differ in intensity of expression and in nature of evaluation and complement each other.

Key words: ambivalence, mixed emotions, emotional and evaluative vector, lexical unit, communicative situation.

Кійко С. В.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Пинтюк Є. С.,
магістр кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК АРХІТЕКТУРИ І БУДІВНИЦТВА: ПРИНЦИПИ РОЗРОБКИ Й УКЛАДАННЯ

Анотація. Стаття присвячена принципам розробки й укладання двомовних словників фахових мов. На прикладі «Німецько-українського термінологічного словника архітектури і будівництва» представлено етапи укладання словника в руслі корпусної лінгвістики з урахуванням концепції колокацій. Об'єктом дослідження виступають макро- і мікроструктура вказаного словника, предметом – основоположні принципи відбору, лексикографічного опрацювання і перекладу термінологічної лексики архітектури і будівництва. Матеріалом дослідження слугують 16 000 термінів архітектури і будівництва, дібрані методом суцільної вибірки з фахової літератури.

Розробку і укладання «Німецько-українського термінологічного словника архітектури і будівництва» здійснено в п'ять етапів. На першому етапі проаналізовано сучасний стан фахової лексикографії, вивчено потреби адресата, окреслено вимоги до словника і розроблено його макроструктуру. Другий етап полягав у зборі лексичного матеріалу й укладанні початкового списку слів на основі відбору термінів із першоджерел (монографій, підручників, довідників, наукових статей, галузевих енциклопедій тощо). З огляду на 300 базових німецьких термінів архітектури і будівництва згенеровано корпус текстів обсягом близько 15 мільйонів слововживань за допомогою програми *BootCat*. Отримані тексти оброблено в програмі синтезу парадигм *Morphu*, яка автоматично приписує кожному слову в реченні всі можливі граматичні категорії і після синтаксичного аналізу встановлює відповідні граматичні коди. Після відбору термінів укладено словниковий реєстр термінологічного словника, який містить прості і складні терміни, терміносполуки та аббревіатури. Мета третього етапу – розробка мікроструктури словника, структури словникової статті і підбір перекладних еквівалентів і дефініцій. На четвертому етапі здійснено уточнення, редагування і перевірку повноти отриманого матеріалу на основі підручників, посібників та довідників. Останній етап охоплює експериментальну перевірку відповідності отриманого продукту поставленим цілям.

Ключові слова: перекладний словник, корпус текстів, етапи укладання словника, архітектура, будівництво.

Постановка проблеми. Одним з основних напрямів термінологічної роботи є інвентаризація термінології, тобто збір та опис всіх термінів певної галузі знання або одного з її розділів. Необхідність впорядкування термінології спричинена

постійним розвитком науки і техніки, що приводить до появи нових понять, зміни змісту наявних понять та взаємовідношень між поняттями, невідповідності між термінами і поняттями [3, с. 15]. Спеціальні знання, експліцитно виражені в термінологічній лексиці, акумулюються в термінологічних словниках як особливому типі лексикографічних описів. Вони відмінні від енциклопедій і довідників, зорієнтованих на наукові знання, оскільки їх об'єкти – це компоненти знакової системи, а не денотати. Зі словниками літературної мови термінологічні словники подібні за належністю їх об'єктів до знакових систем і відрізняються від них ареальним охопленням об'єктів, спрямованістю на опис понятійного компонента значення, більшим ступенем використання наукових знань [5, с. 124].

Загалом термінологічні перекладні словники покликані формувати і розвивати мовну компетенцію фахівців у процесі виробничо-професійного спілкування, робити доступними іншомовні наукові й технічні джерела інформації, сприяючи порозумінню між носіями різних мов та поглибленому вивченню іноземних мов. Відтворення науково-технічних досягнень власними словотвірними ресурсами, безумовно, допомогатиме користувачеві в роботі з науково-технічною літературою. Систематизація й унормування спеціалізованої термінології певної галузі є першим кроком у вивченні особливостей відповідних терміносистем, що сприятиме становленню й обслуговуванню сучасних високотехнологічних виробничих процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Майже всі науковці одностайні в тому, що розробка термінологічного словника має поетапний характер [4; 11]. Проте кількість таких етапів залежить від рівня їх деталізації. Так, С.В. Гринев-Гриневич виокремлює чотири основні етапи укладання словника: 1) аналіз наявних словників, дослідження потреб адресата, визначення вимог і майбутніх характеристик, розробка макроструктури словника; 2) збір лексичного матеріалу; 3) розробка мікроструктури словника, оформлення словникових статей, підбір перекладних еквівалентів і дефініцій, впорядкування словника загалом відповідно до розробленої структури; 4) уточнення, редагування, перевірка відповідності отриманого продукту поставленим цілям [3, с. 61–78]. На противагу цьому Б.Ю. Городецький вважає, що таких етапів має бути десять, у тому числі етап розробки системи вимог, що стосуються зовнішніх параметрів словника (його призначення, кола

споживачів, способів використання), етап експериментального дослідження семантики і пов'язані з ним побудова дефініцій тощо [2, с. 11]. І.С. Кудашев називає серед причин таких розбіжностей залежність від стартових умов, факультативність окремих етапів, перетин, одночасність, безперервність етапів роботи над словником, різницю в поглядах стосовно моменту закінчення роботи над словником. З огляду на це дуже важко розробити детальний універсальний набір етапів проектування словника й оформити їх у вигляді лінійної послідовності [6, с. 48–50]. Крім того, не завжди можливо чітко розмежувати етапи роботи. На думку більшості науковців, етапи розробки словника не можуть бути лінійними і послідовними, навпаки, вони перетинаються та є неперервними, циклічними [11, с. 99]. Така думка слугує підтвердженням того, що укладання словника є складним і довготривалим процесом.

У результаті дослідження проблеми поетапної роботи над створенням словника на основі праць таких науковців, як А.М. Баранов, В.П. Берков, В. Гринев-Гриневич, В.В. Дубічинський, Ю.М. Караулов, І.С. Кудашев, Р.П. Робертс та ін., пропонуємо власний перелік етапів під час роботи над двомовним термінологічним словником. Оскільки двомовна лексикографія перейшла в нову якість із появою електронних (комп'ютерних) словників, будемо як враховувати розроблені принципи і досягнення традиційної «паперової» лексикографії, так і реалізовувати нові ідеї, недосяжні для друкованих видань.

Мета статті – виокремити й описати етапи укладання німецько-українського термінологічного словника архітектури і будівництва та обґрунтувати можливість застосування встановлених принципів і методів для укладання фахових словників будь-якої галузі науки і техніки. Об'єктом дослідження виступають макро- і мікроструктура вказаного словника, предметом – основоположні принципи відбору, лексикографічного опрацювання і перекладу термінологічної лексики архітектури і будівництва. Матеріалом дослідження слугують 16 000 термінів архітектури і будівництва, дібрані методом суцільної вибірки з фахової літератури.

Виклад основного матеріалу. Розробку і укладання «Німецько-українського термінологічного словника архітектури і будівництва» здійснено в п'ять етапів. Перший (підготовчий) етап має аналітико-теоретичний характер, другий, третій і четвертий етапи є повністю практичними, а п'ятий етап можна розглядати як зворотний зв'язок (feedback). Звичайно, сам поділ на етапи є умовним, адже насправді укладання термінологічного словника, як і вся праця лексикографів, має творчий характер. Розглянемо кожен етап укладання словника детальніше.

На першому етапі важливо здійснити критичний аналіз сучасного стану фахової лексикографії, вивчити потреби адресата, тобто кінцевого користувача словника. На основі отриманих даних варто визначити вимоги до словника і розробити його макроструктуру.

Аналіз німецько-українських термінологічних словників показав відсутність фахових термінологічних словників архітектури і будівництва. Винятком є лише «Німецько-український та українсько-німецький фаховий словник-довідник: архітектура, туризм» за редакцією Г.Ф. Проців [8], який містить близько 3000 фахових слів, чого замало для навчання висококваліфікованих фахівців, які реалізують розвиток науково-технічної думки і є активними учасниками наукової спіль-

ноти в галузі архітектури і будівництва. Більшість фахівців з архітектури і будівництва користуються загальнотехнічними словниками, де відсутні терміни для номінації особливостей конструкції та структурних елементів різних типів будинків, а також численні терміни-неологізми, виникнення яких зумовлене стрімким інформаційно-технологічним розвитком суспільства і новими науково-технічними досягненнями. З огляду на це укладання «Німецько-українського термінологічного словника архітектури і будівництва» вважаємо актуальним, що зумовлено, насамперед, становленням і розвитком науково-технічних зв'язків між Україною і Німеччиною.

Вважаємо, що адресатами двомовного німецько-українського словника архітектури і будівництва будуть, насамперед, фахівці в цій галузі, українські та іноземні студенти, що навчаються на факультетах архітектури, будівництва та декоративно-прикладного мистецтва, інших інженерно-технічних факультетах вузів, перекладачі технічної літератури, а також ті, хто цікавиться різноманітними аспектами архітектури, будівництва, живопису, скульптури. Загалом словник має на меті допомогти користувачеві в роботі з науковими і технічними джерелами інформації в галузі архітектури і будівництва.

Розробка макроструктури німецько-українського термінологічного словника архітектури і будівництва залежить від тлумачення понять макро- і мікротекст словника. Під макротекстом розуміють увесь словник, що розглядають як єдине ціле, а під мікротекстом – окрему словникову статтю. Відповідно, виокремлюють макроструктуру й мікроструктуру словника. Макроструктура – це загальна структура словника і характер представлення в ньому лексичних одиниць. Під мікроструктурою розуміють формат словникової статті й характер її заповнення [3, с. 31]. Традиційна будова будь-якого словника включає три частини: вступну, власне словник та різноманітні додатки. У вступній частині наводять передмову і правила користування словником, ключ до системи транскрипції, використаної в словнику, перелік вжитих у словнику скорочень та їх пояснення, у власне словнику – мовний матеріал, тобто перелік словникових статей. Додатки зазвичай містять скорочення, індекси заголовних слів, таблиці мір і ваги, зразки ділових листів, переліки найбільш уживаних фраз, список лексикографічних джерел тощо [7, с. 81].

Серед питань, пов'язаних із макроструктурою термінологічного словника, вирізняють два основних: 1) про принципи організації інформації в термінологічному словнику; 2) про структуру окремих фрагментів термінологічного словника [9, с. 199–200]. Загальними принципами організації словникового матеріалу для науково-технічної лексикографії є алфавітний, алфавітно-гніздовий та ідеографічний. Більшість перекладних термінологічних словників побудована за алфавітним принципом, який є найбільш зручним у використанні. Усі елементи композиції словника мають максимально відповідати одне одному, тобто не має виникати дисонансу між призначенням словника та його організацією [3, с. 61].

Другий етап полягав у зборі лексичного матеріалу й укладанні початкового списку слів. У процесі розроблення двомовних словників однією з наріжних проблем є виокремлення списку слів однієї мови, значення яких мають бути передані значеннями слів іншої мови [1, с. 38]. До лексичного складу термінологічного словника висувають низку вимог: 1) словник має містити достатній обсяг спеціальної лексики обраної

галузі; 2) у словнику має бути представлена необхідна інформація про терміни; 3) у словнику не має бути зайвої інформації, щоб уникнути безпідставного збільшення його обсягу та ускладнення пошуку того чи іншого терміна.

Укладання термінологічного словника почато з відбору термінів із першоджерел – монографій, підручників, довідників, наукових статей, галузевих енциклопедій, а також вторинних документів – рефератів, анотацій, описів винаходів тощо. Спочатку виокремлено близько 300 базових термінів фахової мови архітектури і будівництва, на основі яких згенеровано корпус текстів обсягом близько 15 мільйонів слововживань на основі методики С. Шароффа [12, с. 70]. Ця методика передбачає пошук текстів на основі щоразу нових випадково скомбінованих чотирьох базових термінів, що забезпечує організацію вибірки тематично пов’язаних текстів з інтернету (наукових статей, газетних повідомлень, інструкцій тощо). Кількість запитів, за С. Шароффом, має становити не менше 1000 [12, с. 2], що забезпечить повноцінну вибірку фахових текстів певної галузі.

Отриманий корпус текстів оброблено за допомогою програми синтезу парадигм Morphu на основі створеної в Інституті обробки мови при Штуттгартському університеті граматичної лексикографічної системи, реєстр якої сягає близько 50 тисяч лексем [10, с. 70–74]. Ця програма автоматично приписує кожному слову в реченні всі можливі граматичні категорії, наприклад:

Після синтаксичного аналізу програма встановлює однозначні граматичні категорії слів для певного речення, як-от:

Winde das im Winde flatternde Segel um die Winde
SUB PRO PRP SUB ADJ SUB PRP PRO SUB
VER ART VER VER KON ART VER
ADV

Для кожної зі словоформ списку проставлено відповідні їй граматичні коди, тобто позначення словозмінних частиномовних характеристик слів (див. табл. 1).

Winde das im Winde flatternde Segel um die Winde
VER ART PRP SUB ADJ SUB PRP ART SUB

Таблиця 1

Список граматичних ознак

Скор.	Переклад	Скор.	Переклад	Скороч.	Переклад
abl	похідне від	mod	спосіб	wkl	частина мови
form	форма	num	число	wort	словоформа
gen	рід	pers	особа	konj	тип відмінювання
kas	відмінок	rekt	керування	komp	ступінь порівняння

У лексикографічній системі на інформацію про належність словоформ до певної вихідної форми вказує символ <form>, а самі словоформи подані між символами <lemma ... /lemma> разом з їх граматичними показниками:

<form>Abfahrt</form>

<lemma wkl=SUB kas=NOM num=SIN gen=FEM>Abfahrt</lemma>

<lemma wkl=SUB kas=GEN num=SIN gen=FEM>Abfahrt</lemma>

<lemma wkl=SUB kas=DAT num=SIN gen=FEM>Abfahrt</lemma>

<lemma wkl=SUB kas=AKK num=SIN gen=FEM>Abfahrt</lemma>

<lemma wkl=VER pers=2 num=PLU modtemp=PRÄ konj=NONgebrauch= NEB> (ab)fahren </lemma>

Перший символ граматичного коду вказує на частиную належність словоформи: wkl=SUB; wkl=VER. Другий і подальші символи передають граматичне значення словоформи: kas=AKK num=SIN gen=FEM. Для іменників і прикметників вказано відмінок, число і рід. Для дієслів граматичне значення представлено вказівкою на особу, число, спосіб, час, сильну або слабку дієвідміну. Для займенників враховано як характер їх значень, так і специфіку словозміни. Для особових, вказівних, присвійних, питальних та відносних займенників наведено рід, число, відмінок і особу. Незмінні частини мови подано без підкласів, проте прийменники класифіковано за їхньою властивістю в поєднанні з головним словом керувати різними відмінками, а сполучники – відповідно до їх виду як прості (durch, für, mit, nach тощо) або парні (um ... willen, von ... an, von ... wegen).

Список словоформ, одержаний за допомогою програми синтезу парадигм Morphu, розглядаємо як вихідний текст із морфологічним маркуванням його одиниць. Із цього списку ми вилучили дублети, розмовно марковану лексику, власні назви, архаїзми та історизми. Після відбору термінів укладено словниковий реєстр термінологічного словника, тобто реєстр термінів, терміносполук, аббревіатур, символів. Усі відібрані терміни безпосередньо стосуються галузі архітектури і будівництва. Отриманий список містить близько 15 000 термінів.

Мета **третього** етапу – розробка структури словникової статті, підбір перекладних еквівалентів з огляду на їхні денотативно-сигніфікативні, експресивно-прагматичні і синтагматичні характеристики і занесення результатів дослідження в лексикографічну базу даних.

Універсальна структура статті перекладного словника передбачає заголовне слово, граматичну, семантичну і стилістичну характеристику слова, приклади вживання [9, с. 204]. Словникова стаття становить своєрідне «рівняння» між лівою й правою частинами, де перша є пояснюваною, а друга – пояснювальною. Ліва частина подана лемою, яка складається з вокабули й граматичної та (в окремих запозичених словах) фонетичної інформації про слово. Права частина має більш складну структуру, оскільки в ній наведено експлікацію семантики слова, ілюстративний матеріал, який показує функціонування слова в реальному контексті. У правій частині семантика вокабули експлікується в двомовних словниках через еквівалентні відповідники з відповідної мови [7, с. 83].

В укладеному нами «Німецько-українському термінологічному словнику архітектури і будівництва» словникова стаття складається з таких елементів: 1) вокабула (тобто заголовне слово); 2) транскрипція терміна (за необхідності); 3) граматичні показники; 4) переклад терміна українською мовою; 5) приклади вживання. Елементи 1–3 становлять ліву частину словникової статті, тоді як елементи 4–5 – праву частину. Нижче наведено приклади словникових статей в укладеному нами словнику:

Anordnung f положення, розподіл, пристрій; **axiale** ~ осьове положення;

symmetrische ~ симетричне положення; **unsymmetrische** ~ несиметричне положення;

Kunst f мистецтво; **angewandte** ~ прикладне мистецтво; **bildende** ~ зображальне мистецтво; **darstellende** ~ зображальне мистецтво; **plastische** ~ пластичне мистецтво; **raumumgrenzende** ~ архітектура.

З погляду лексикографії слова двох мов можуть мати різний ступінь еквівалентності – повна відповідність, часткова відповідність або ж для передачі значень слів однієї мови в другій бракує будь-яких відповідників. Безперечно, при створенні перекладних словників найбільш бажаною була б наявність у мові повних лексичних еквівалентів. Проте прямої відповідності в двох мовах часто немає, а між лексичними елементами мов здебільшого існує тільки часткова тотожність. З огляду на це основним завданням на цьому етапі укладання словника є наведення рівнозначних слів-відповідників у мові перекладу, спроможних якнайточніше передати семантику реєстрового слова; забезпечення ідентичного визначення однакових категорій понять та термінів на їх позначення.

На **четвертому етапі** укладання німецько-українського термінологічного словника фахової мови архітектури і будівництва здійснено уточнення, редагування й перевірку відповідності отриманого продукту поставленим цілям. Насамперед перевіряємо повноту списку термінів на основі підручників, посібників та довідників. Важливими для систематизації й уніфікації досліджуваної термінології є монографії, підручники й посібники з архітектури і будівництва, довідники провідних німецьких будівельних корпорацій HOCHTIEF та REHAU, зокрема, „HOCHTIEF Zwischenbericht 2019” (<https://berichte.hochtief.de/zb19/1.jhtml>), „Concepts 2019” (<https://concepts.hochtief.com/de/02-2019/inhalte>) та „REHAU Neuheiten 2019” (<https://www.rehau.com/downloads/211264/neuheiten-broschuere-ish-2019.pdf>). Насамперед зіставляються індекси, щоб включити відсутні терміни до основного списку. Укомплектований таким чином список містить близько 16 000 термінів.

П'ятий етап охоплює експериментальну перевірку відповідності отриманого продукту поставленим цілям. Для цього словник впроваджують у навчальний процес, перекладацьку практику тощо. Сподіваємося, що цей двомовний словник термінів архітектури і будівництва покладе початок термінографічній роботі щодо інших мов, сприятиме підвищенню рівня знань німецької й української мов і подоланню труднощів у професійному спілкуванні архітекторів і будівельників, що послужить інтеграції з європейською і світовою науково-технічною спільнотою та широкому впровадженню в будівельну справу нових технологій.

Висновки. У роботі представлено й обґрунтовано принципи розробки й поетапного укладання «Німецько-українського термінологічного словника архітектури і будівництва». Опрацювання словника варто починати з аналізу сучасного стану фахової лексикографії, вивчення потреб адресатів, розробки макроструктури словника. Наступний етап полягає у зборі лексичного матеріалу, генеруванні корпусу фахових текстів за допомогою комп'ютерних програм і укладанні словникового реєстру. Мета третього етапу – розробка мікроструктури словника, структури словникової статті і підбір перекладних еквівалентів і дефініцій. Четвертий етап спрямований на уточнення, редагування і перевірку повноти отриманого матеріалу. Останній етап охоплює експериментальну перевірку відповідності отриманого продукту поставленим цілям.

Перспективним вважаємо укладання німецько-українських термінологічних словників інших галузей науки і техніки на основі запропонованого нами алгоритму.

Література:

1. Головашук С.І. Перекладні словники і принципи їх укладання. Київ : Наукова думка, 1976. С. 156.
2. Городецкий Б.Ю. Компьютерная лингвистика: моделирование языкового общения. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 24. Москва : Прогресс, 1989. 432 с.
3. Гринев-Гриневиц С.В. Введение в терминологическую лексикографию. Как просто и легко составить словарь. 3-е изд. Москва : Либроком, 2009. 224 с.
4. Дубичинский В.В. Теоретическая и практическая лексикография. Вена – Харьков, 1998. 160 с.
5. Котелова Н.З. К вопросу о специфике термина. Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. Москва : Наука, 1970. С. 122–126.
6. Кудашев И.С. Проектирование переводческих словарей специальной лексики. Helsinki : Helsinki University Print, 2007. 443 с.
7. Моисеев М.В. Лексикография английского языка. Омск : ОмГУ, 2006. 92 с.
8. Проців Г.Ф. Німецько-український та українсько-німецький фаховий словник-довідник : архітектура, туризм. Івано-Франківськ : Фоліант, 2018. 133 с.
9. Kiyko S. Metalexikographische Überlegungen zum Wörterbuch der deutsch-ukrainischen Falschen Freunde des Übersetzers. Lexicographica. International Annual for Lexicography. 2013. S. 199–221.
10. Lezius W. Morphy – German Morphology, Part-of-Speech Tagging and Applications. Proceedings of the 9th EURALEX International Congress. Stuttgart : Universitätsverlag, 2000. Pp. 619–623.
11. Roberts R.P. Methods of Bilingual Dictionary-making: the Canadian experience. Hyldgaard-Jensen, K. & Zettersten, A. Symposium on Lexicography V: Proceedings of the Fifth International Symposium on Lexicography May 3–5, 1990, at the University of Copenhagen. Tübingen : Niemeyer, 1992. P. 91–115.
12. Sharoff S. Creating General-Purpose Corpora Using Automated Search Engine Queries. Baroni, Marco; Bernardini, Silvia (eds.): WaCky! Working papers on the Web as Corpus. Bologna, 2006.

Kiyko S., Pyntiuk Ye. The German-Ukrainian terminological dictionary of architecture and constructions: development principles and installation

Summary. This paper aims at description of the main principles of dictionary entries compilation when verifying technical terms on the example of the “German-Ukrainian Terminological Dictionary of Architecture and Constructions”, depending on the developing of corpus theory and conception of collocation in modern linguistics. The macro and microstructure of the dictionary are presented as the object of the research, whereas basic principles of the selection, lexicographical processing and translation of the terminological vocabulary in the area of architecture and constructions are defined as the subject of the present research. The material of the research is 16 000 terms of architecture and constructions, selected by continuous sampling methods from professional literature. The development and composition of the “German-Ukrainian Terminological Dictionary of Architecture and Constructions” was performed in 5 stages. The first stage includes the present state of the professional lexicography that was analyzed, there were studied the needs of the audience and its macrostructure was developed. The second stage consisted in collecting lexical materials and composition of the primary word list based on the selection of the terms from the original resources (monographs, textbooks, handbooks, research articles, sectoral encyclopedias etc.). Considering 300 basic German terms of the architecture and constructions text

corpora were generated by the volume about 15 million word usages by means of The BootCat. The received texts were processed by the synthesis program of Morphy paradigms that automatically assigns each word in the sentence all the possible grammatical categories and after the parse it installs respective grammar codes. After the selection of terms the lexical register of the terminological dictionary was composed, which contains simple and difficult terms, term combinations and abbreviations. The goal of the third stage was the development of the dictionary microstructure, the structure

of the dictionary articles and selection of the translation equivalents and definitions. All the selected terms regard directly the architecture and constructions and comprise about 15000 terms. At the fourth stage the elaboration, editing and review of the completeness of the obtained materials were completed according to textbooks and handbooks. The last stage includes the experimental verification whether the collected product matches the object in view.

Key words: translation dictionary, text corpora, stages of the dictionary composition, architecture, constructions.

*Kozlovskiy V. V.,**Doktor der Philologischen Wissenschaften, Professor,
Professor des Lehrstuhls für germanische Philologie und Translation des Instituts für Philologie
der Nationalen Taras Schevtschenko Universität*

DIE SEMANTISCHE STRUKTUR DES LINGUAKULTURELLEN KONZEPTS (ANHAND DER DEUTSCHEN GEGENWARTSSPRACHE)

Анотація. Стаття присвячена дослідженню лінгвокультурного концепту на матеріалі сучасної німецької мови, зокрема визначенню національно-культурної специфіки компонентів семантичної структури концепту, інтерпретації смислів і конотацій, які утворюють його зміст.

На основі лексико-семантичного та семантико-когнітивного аналізу практичного матеріалу доведено, що семантичну структуру концепту складають компоненти: поняттєвий, національно-культурний та образний. Вони взаємодіють, доповнюють і збагачують один одного. Зміст компонентів включає в себе етимологічні, символічні, емоційні, ціннісні, вербальні та невербальні ознаки.

Основу поняттєвого компонента визначають чинники, які дозволяють протиставити семантичну структуру концепту семантичній структурі слова. Внутрішній зміст слова – це сукупність сем плюс конотація. Внутрішній зміст концепту – сукупність смислів плюс конотація.

Організація смислів відрізняється від організації сем і лексико-семантичних варіантів слова. В основі організації смислів діють зовнішні закони розвитку слова на шляху до його концептуалізації. Важливим стимулятором тут є суспільство, яке детермінує появу образних національно-культурних смислів поняття (концепту).

Національно-культурний компонент концепту відображає національну специфіку семантики одиниць мови, які загалом репрезентують національний світогляд. Це – історичні та культурні чинники, які розкривають походження, етапи розвитку й умови концептуалізації елементів мови.

Образний компонент концепту – це сукупність характеристик предметів, зовнішності та подій, що відображаються у пам'яті індивіда та народу (етносу). Концепти зберігаються в нашій свідомості як форми та символи. Образний характер концепту зумовлений його метафоричним значенням. Цей компонент фіксує когнітивні метафори, підтримує концепт у мовній свідомості.

Процес встановлення та інтерпретація компонентів структури лінгвокультурного концепту обґрунтовує ім'я концепту, дає можливість зрозуміти природу виникнення і специфіку побудови цього явища, визначити його роль (функції) у системі елементів мови, які слугують для відображення картин світу. З практичного погляду дослідження семантичної структури концепту ілюструє механізм його функціонування. Це важливо для стилістичного аналізу тексту, для правильного визначення задуму автора, розуміння логіки ілюкутивних сил, оцінки результату сказаного (написаного). Тактики аналізу змісту концепту спрямовані на отримання культурної інформації. Інтерпретація концепту враховує експліцитні конотативні дані, які «супроводжують» компоненти концепту.

Ключові слова: слово, сема, зміст слова, концепт, семантичний компонент, смисл, зміст концепту.

1. Die Fragestellung. Der Gegenstand des Artikels ist das linguakulturelle Konzept, einer der zentralen Begriffe in der Linguakulturologie – der Wissenschaft, die sich an der Grenze der Sprachwissenschaft und Kulturologie befindet und reale kommunikative Prozesse, insbesondere den Zusammenhang sprachlicher Fakten mit synchron funktionierender Mentalität des Volkes erforscht [4; 6; 8].

Die Forschung der linguakulturellen Besonderheiten der Sprache gehört zu aktuellen Themen der gegenwärtigen Linguistik: Sie deckt die Fakten des Zusammenhangs der Sprache und Kultur auf, trägt zu einem besseren Verstehen der Beziehungen zwischen Sprache und Kultur (Kulturcode) bei. Die Linguokulturologie interpretiert die Semantik und Pragmatik von Elementen der Sprache, um bedeutende kulturelle Informationen zu erhalten. Während sich die Kultur in den Tiefen der Nation entwickelt und die Einheit der nationalen kulturellen Traditionen gewährleistet, verwandelt sich die Verbindung Sprache – Kultur in das Zusammenwirken von Komponenten: Sprache ↔ Nation ↔ Kultur [3, S. 28; 6, S. 218].

2. Analyse aktueller Veröffentlichungen. Als Gegenstände in der Linguakulturologie treten sprachliche Einheiten auf, die symbolische und bildhaft-metaphorische Bedeutungen in der Kultur gewonnen haben und Resultate der Tätigkeit des menschlichen Bewusstseins verallgemeinern. Sie sind in Sagen, Gedichten, Bräuchen, in Volkskunst- und Religionsdiskurs verankert. Die Forschung der linguakulturellen Konzepte wird im Rahmen der Ausarbeitung des kategorialen Apparats der Linguakulturologie und des Studiums von grundlegenden existenten Sinnen durchgeführt, die im Wortschatz der Volkssprache ihren Ausdruck finden. Ein solches Verstehen des Gegenstandes entwickelt die Ideen von W. Humboldt und H. Steinthal, von O. Potebnja, M. Pokrowskyy, anderen Gelehrten, die ihre Forschungen mit der Feststellung der Besonderheiten der nationalen Kultur des entsprechenden Volkes vereinigen.

Das kulturelle Paradigma ergänzt die Errungenschaften der kognitiven Linguistik, die in erster Linie „mentale Strukturen“ der Sprache untersucht. Beide wissenschaftlichen Aspekte unterstreichen die Wichtigkeit der systematischen und der funktionalen Natur der Sprache für die Bildung und Wiedergabe der Bedeutungen und Sinnen, die ein grundlegendes Merkmal der Sprache und gleichzeitig eines der Themen in der Kulturologie sind. Der Kulturwissenschaftler K.P. Hansen tritt für das konsequente Studium der Sprache ausschließlich als kulturelles Phänomen ein. Er betont, der Mensch als kollektives soziales Wesen halte sich ständig in der Kommunikation auf, um nicht nur seine Existenz zu sichern, sondern auch um Bedeutungen und Sinnen in Form von kulturellen Standards konventioneller Natur zu bilden, die durch Zeichensysteme verankert und weitergegeben werden. Somit sei die Sprache ein Teil der Kultur und ein wichtiges Element zusammen mit anderen kulturel-

len Phänomenen [12, S. 97–100; 114–117]. K.P. Hansen untersucht die Sprache als kollektives und kommunikatives Phänomen, das das Weltbild widerspiegelt [12, S. 6].

Im Gegensatz zum latenten und statischen Verständnis des Zusammenhangs Form – Bedeutung innerhalb der Sprache betont A. Linke die Wichtigkeit der Forschung der Beziehungen Kultur – Gesellschaft – Kommunikation. Sie besteht darauf, dass nur die Wiederholbarkeit und die Ernsthaftigkeit der kommunikativen Phänomene die Grundlage ihrer kulturellen Manifestationen bilden, weil auf solche Weise die Kommunikationsmuster festgelegt werden, die jedoch den historischen Veränderungen unterliegen. A. Linke meint, die Kommunikation zeige sich durch ihren dialogischen, sozialen und historischen Charakter [14, S. 49].

Die oben beschriebene Position widerspiegelt die grundlegenden Ausgangspunkte für das Studium der linguakulturellen Konzepte als lexikalischen Einheiten mit einem national-kulturellen Index. Ihre Entstehung im Sprachsystem, die Bildung und Entwicklung ihrer Bedeutung und Sinne erfolgt zunächst im Dialog (von Vertretern der deutschen Kommunikationsräume), in der Gesellschaft und im Verlauf ihrer historischen Entwicklung.

3. Das Ziel des Artikels besteht in der Feststellung und dem Interpretieren der Komponenten der semantischen Struktur des linguakulturellen Konzepts. Im Rahmen des Interpretierens der Komponenten werden: 1) semantisch-pragmatische Merkmale festgestellt, die das Konzept dem gleichnamigen Wort gegenüberstellen; 2) die Sinne bestimmt, die dem Konzept begriffliche, national-kulturelle und bildhafte Charakteristiken verleihen.

4. Die Darlegung des Materials. In der gegenwärtigen Fachliteratur wird das linguakulturelle Konzept als mentale Einheit des phonetischen, lexikalischen und grammatischen Niveaus betrachtet [11, S. 216–217; 10, S. 28]. Das bedeutet, dass der konzeptuelle Charakter einer sprachlichen Einheit sowohl durch die Besonderheit ihrer lautlichen Seite als auch durch ihre Semantik und ihren grammatischen Bau vorherbestimmt wird. Die Forschung des linguakulturellen Konzepts besteht also darin, dass es zum Verstehen der Wechselbeziehungen der Sprache und Kultur beiträgt. Die Aufgabe des Forschers besteht also in der Feststellung solcher Tatsachen in der Sprache, die direkt oder indirekt auf die Besonderheiten der Lebensweise des Volkes, seiner Geschichte und Kultur hinweisen. Die Vertiefung unserer Kenntnisse in diesem Bereich trägt zum weiteren Verstehen der kommunikativen Funktion der Sprache bei, besonders derer Aspekte des sprachlichen Handelns und der menschlichen Persönlichkeit, die nach W. von Humboldt und H. Steinthal die materielle und nationale Eigenart des Volkes (Volksgeist) aufdecken [13; 16].

Eines der aktuellen Probleme bei der Erforschung des linguakulturellen Konzepts ist die Feststellung und das Interpretieren seiner semantischen Struktur. Das Problematische wird hier durch einige Faktoren erklärt. Einige Linguisten meinen, das Konzept sei eine komplizierte (der Messbarkeit nach) und idealisierte Formgestalt, die anderen halten einen unterschiedlichen Standpunkt bezüglich des Verstehens einiger Aspekte seines Wesens. D. Lichatschow meint, Konzepte seien im kognitiven Aspekt individuelle mentale Gestalten, sie ersetzen entsprechende Bedeutungen, die im kollektiven sprachlichen Bewusstsein verankert und deshalb objektiver Natur und in enzyklopädischen Wörterbüchern festgelegt sind [8]. Für N. Arutjunova seien Konzepte praktische philosophische Begriffe, die in unserem Leben (Alltagsleben) existieren. Diese Begriffe entstehen auf Grund des Zusammenhangs nationaler Tra-

ditionen und der Volkskunst, Religion, Ideologie, Lebenserfahrung, Kunstwerke, Gefühle und Werte [1, c. 3]. Für S. Ljapin sei das linguakulturelle Konzept ein integratives Phänomen. Die wichtigen Merkmale des Konzepts seien Vielfältigkeit und seine diskrete (unauffällige) Ganzheit. Der Sinn existiere im konstanten kulturellen Raum und habe deshalb einen Hang zur Translation von einem sachlichen Bereich zu einem anderen [9, c. 17–9].

Die Erforschung der semantischen Struktur des linguakulturellen Konzepts gründet sich in erster Linie auf der Feststellung seiner Komponenten (Bestandteile): Die Komponenten decken den Inhalt des Konzepts und seine Definition auf. Zu solchen Komponenten zählen wir begriffliche, national-kulturelle und bildhafte. Die Komponenten sind miteinander verbunden, sie ergänzen und bereichern einander. Wichtig ist, dass die angegebenen Komponenten durch etymologische, symbolische, emotionelle, wertvolle, verbale und /oder nonverbale Charakteristiken begleitet werden.

Den Grund der begrifflichen Komponente des Konzepts bilden semantische Merkmale, die das Konzept dem Wort gegenüberstellen. Es geht um ihre verschiedene strukturelle Organisation. Der innere Inhalt des Wortes ist die Gesamtheit von Semen und lexikalisch-semantischen Varianten (die sog. „reine“ Semantik) plus expressive / emotionelle / stilistische Färbung (Konnotation). Der innere Inhalt des Konzepts ist die Gesamtheit von Sinnen, deren Organisierung sich von der Organisierung der Seme und lexikalisch-semantischer Varianten des Wortes unterscheidet. Vergleichen wir das Wort Leben und das Konzept LEBEN.

Die lexikalische Bedeutung des Wortes Leben wird im „Wahrig Deutsches Wörterbuch“ folgenderweise dargestellt: Leben – Daseinsform von Menschen, Tieren, Pflanzen; Zeit des Daseins, Lebensdauer (eines Lebewesens) [16, S. 2314]. Im Kontext gewinnt die lexikalische Bedeutung zusätzliche konnotative Charakteristiken. Zu einigen konnotativen Charakteristiken des Wortes Leben könnte man zählen: arbeitsam (працьовитий), arm (бідний), angenehm (приємний): arbeitsames Leben, armes Leben, angenehmes Leben. Die genannte lexikalische Bedeutung und die Konnotationen bilden den Inhalt des angegebenen Wortes. Der Gebrauch des Wortes Leben in Wortverbindungen (zum Beispiel: die Schule des Lebens – школа життя; das Leben des Seemanns – життя моряка; auf Leben und Tod – не на життя, а на смерть) zeugt von einer möglichen Erweiterung seiner Semantik: Die lexikalische Bedeutung wird durch zusätzliche stilistische Schattierungen bereichert. Diese Schattierungen tragen zur Konzeptualisierung des Begriffes „Leben“ bei.

Das Konzept LEBEN offenbart gewisse Sinne und einschätzende Charakteristiken, die seine semantische Struktur bilden. Zu den wichtigen Sinnen des Konzepts LEBEN gehören: Bewegung (рух), Entwicklung (розвиток), Kraft (сила), Wirken (дія), Unternehmen (підприємництво), Lebensart (спосіб життя), Kampf (боротьба), Wagnis (ризик), Spiel (гра). Sicher kann man diese Reihe fortsetzen. Der Prozess der Feststellung der Sinne und die Bildung einer systematischen Reihe von Sinnen sind Anfangsschritte der konzeptuellen Analyse des Wortes im Rahmen des Textes, in dem die angegebene Einheit gebraucht wird.

Der nächste Schritt solcher Analyse kann die Feststellung der Beziehungen zwischen einzelnen Sinnen und einschätzenden (konnotativen) Charakteristiken des Konzepts sein. Zum Beispiel, die Verbindung des Sinnes „Unternehmen“ (підприємство) mit einschätzenden Komponenten „aussichtsreich“ (багатообіцяючий), ertragreich (прибутковий), gewagt (ризикований; сміливий),

gewerblich (промисловий) und anderen vergrößert im kulturologischen Aspekt den Umfang des informatorischen Feldes „Unternehmen“, bereichert unsere Kenntnisse über das LEBEN, ruft gewisse Assoziationen, Gedanken bezüglich des Unternehmens als solches hervor.

Die national-kulturelle Komponente des Konzepts widerspiegelt das nationale Spezifische der Semantik der sprachlichen Einheiten, die insgesamt das nationale Weltbild repräsentieren. Es geht vor allem um historische und kulturelle Faktoren, die auf Entstehung, Entwicklungsetappen und Bedingungen der Konzeptualisierung sprachlicher Einheiten (Begriffe) hinweisen.

Zum Beispiel, das Wort *Schweinshaxen* soll nicht wörtlich verstanden werden (Schwein – „свиня“; Haxe – „голінь“; розм. „нога“). Schweinshaxen gehört zur Fachlexik (Culinarium) und benennt eine der Fleischspeisen der Deutschen [16, S. 3315]. Die Besonderheit des gleichnamigen Konzepts besteht darin, dass es eine deutsche Spezialität repräsentiert. Es werden zwei Sinne bestimmt: 1) Diese Speise wird nach einer speziellen Technologie zubereitet und 2) sie gehört zur Liste der Nationalgerichte der Deutschen, die im Süden des Landes wohnen. Die Sinne „oberd. Kochk.“ und „die deutsche Spezialität“ sind Kultursinne dieses Konzepts.

Lederhose. Es geht um Hosen aus Leder. „Shorts“, also „kurze Sommerhosen“. Und das ist wahr, **aber** <...> **Solche** Sommerhosen können mehr Information geben. Eine Regelrechte, also wahrhaft, „echte“ Lederhose an einem Jungen, an einem Mann (Lebensalter spielt hier keine Rolle) ist solche, die sicher noch der ältere Bruder getragen hat, bzw. die älteren Verwandten <...>. Die „wahren“ Lederhosen werden meistens im Süden Deutschlands getragen, eigentlich in den Alpen. An den kleinen Jungen sind sie ein bisschen groß, „verschmiert“ (von längerem Tragen), mit originellen Hosenträgern, kleinen Riemchen, Knöpfchen, kupfernen Blechschildchen. All das verleiht der Kleidung ein eigentümliches, nationales Kolorit (und nicht zuletzt den Charme der Vergangenheit).

Die Feststellung der Faktoren, die einen national-kulturellen Charakter haben, wird im Erkenntnisprozess der Welt verwirklicht [7, S. 85–91]. Als Quelle solcher Erkenntnis treten Sprichwörter, Aphorismen, Wortverbindungen, Wortfügungen, bekannte Kulturwerke wissenschaftliche Theorien, Namen bekannter Leute, Namen der Städte und anderes auf. Diese Einheiten sind das beste Material, das national-kulturelle Realien widerspiegelt. Hinter dem expliziten und impliziten Inhalt solcher Einheiten sind die Seiten der Geschichte des Volkes, seine einschätzende Stellung zu den wichtigsten sozialen und politischen Ereignissen und seine mentalen Züge zu spüren. Als Beispiele können folgende sprachliche Einheiten dienen: Morgenstunde hat Gold im Munde. Die Freundschaft ist wie das Land, auf dem man sät. Die Leiden des jungen Werthers, Reformation, Martin Luther, Geht in Ordnung! Der Dritte Reich, Volkswagen, Wirtschaftswunder, Dresden. Um diese und andere lexikalische Einheiten sind gewisse Kulturbereiche organisiert. Sie formieren den Inhalt des kulturellen Konzepts und ferner den Sinn des Textes [2; 3].

Die bildliche Komponente eines Konzepts ist die Gesamtheit der Charakteristiken von Gegenständen, Erscheinungen und Ereignissen, die in unserem Gedächtnis widerspiegelt sind. Konzepte werden in unserem Gedächtnis als Gestalten und Symbole aufbewahrt. Die Bildlichkeit des Konzepts wird durch seine metaphorische Bedeutung bedingt. Der bildliche Bestandteil fixiert kognitive Metaphern und unterstützt auf solche Weise das Konzept im sprachlichen Bewusstsein. Zum Beispiel, metaphorische Bedeutungen

des Wortes „deutlich“ – klar, erkennbar, leicht festzustellen, gut verständlich (чіткий, упорядкований, прямий, ясний) werden zur Grundlage der Konzeptualisierung des Wortes. Die Gesamtheit der gleichnamigen Sinne führt zur Bildung im Bewusstsein eines solchen qualitativen Zuges der deutschen Sprache wie ihre deutliche Organisation. Sicher ist das ein bildlicher (metaphorischer) Vergleich. Aber diese Figur (Gestalt) ist von langer Zeit gebildet, existiert im Bewusstsein und funktioniert, indem sie verwandtschaftliche Sinne/Gestalten hervorruft, und zwar: deutsch (німецький) – deutlich (чіткий) – gut organisiert (добре організований) → Ordnung (порядок). Die thematischen Sinne führen zur Steigerung der Bildlichkeit des Konzepts. Die metaphorischen konnotativen Charakteristiken des Wortes *Leben*: behagliches / kümmerliches / stilles Leben (приємне; затишне / бідне; убоге / тихе, спокійне життя) trugen vom Hintergrund der deutschen Linguakultur zur Konzeptualisierung der Begriffe behagliches Leben (затишне життя); kümmerliches Leben (жальогідне життя); stilles Leben (спокійне життя) bei. Sie existieren außerhalb der Sprache, im Bewusstsein der Individuen, das sind Gestalten des realen Weltbildes. In der Gestalt wirken Seh-, Hör-, Geschmacks- und andere Charakteristiken von Gegenständen, Erscheinungen, Geschehnissen, die im Gedächtnis des Menschen (als Vertreter gewisser Nationalität) repräsentiert sind. Sie gelten als Charakteristiken unseres Daseins und sind die Resultate praktischer Kenntnisse der Vertreter des Volkes.

5. Forschungsergebnisse und Perspektive für weitere Forschungen des Themas. Die Feststellung der Bestandteile der semantischen Struktur des linguakulturellen Konzepts gibt die Möglichkeit, das Wesen und das Spezifische des Baus dieses Phänomens zu begreifen, seine Rolle (Funktionen) im System der sprachlichen Einheiten zu bestimmen, die zum Ausdruck der Widerspiegelung des Weltbildes dienen. Von den praktischen Standpunkten aus illustriert das Studium der Komponenten der semantischen Struktur des Konzepts den Mechanismus seines Funktionierens. Das ist wichtig für die stilistische Analyse des Textes, und zwar für die richtige Bestimmung der Intention des Autors, des Verstehens der Bedeutung seiner Gedanken und des verbalen Handels, des Verstehens der Logik der illokutiven Kräfte, der Einschätzung des Ergebnisses des Gesagten (des Geschriebenen). Die angegebenen Schritte der Analyse müssten dabei auf das Erhalten der kulturologischen Information gerichtet werden. Beim Interpretieren des Inhalts des linguakulturellen Konzepts müsste man explizite konnotative Angaben, die die Bestandteile (Sinne) des Konzepts „begleiten“, in Betracht ziehen.

Ein ähnliches Interpretieren kann in Bezug auf Konzepte DEUTSCHE PÜNKTLICHKEIT, DEUTSCHE ORDNUNG, DEUTSCHE QUALITÄT, DEUTSCHE SPARSAMKEIT vorgenommen werden. Sie sind Konzepte der deutschen Kultur, die die Bereiche des sozialen und geistlichen Lebens umfassen und die deutsche Mentalität widerspiegeln. Diese Einheiten sind ausschließlich mit Deutschland, seinen historischen und kulturellen Werten verbunden. Um sie herum sind einige ethnospezifische Kollektive, Sinne, Kenntnisse und Kulturbereiche organisiert.

Literatur:

1. Арутюнова Н.Д. Введение. Логический анализ языка. Ментальные действия. Москва: Наука, 1993. 176 с.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / пер. с англ. Москва: Русские Словари, 1996. 411 с.

3. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языка / пер. с англ. А.Д. Шмелева ; под ред. Т.В. Булыгиной. Москва : Языки русской культуры, 1999. 780 с.
4. Воробьев В.В. Лингвокультурологическая парадигма личности. Москва : Российский университет дружбы народов, 1996. 170 с.
5. Воробьев В.В. Прагматические аспекты лингвокультурологии. Социопрагматика и преподавание иностранных языков : сборник научных трудов. Москва : МГИМО, 1997. С. 23–29.
6. Карасик В.И. О категориях лингвокультурологии. Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности. Волгоград, 2001. С. 3–16.
7. Кубрякова Е.С. Об одном анализе концептуального анализа слова ПАМ'ЯТЬ. Логический анализ языка. Культурные концепты. Москва, 1991. С. 85–91.
8. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка. Известия РАН. Серия «Литература и язык». 1993. № 1. Т. 52. С. 3–9.
9. Ляпин С.Х. Концептология: к становлению подхода. Москва : Academia, 1997. С. 267–279.
10. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию. Москва : Наследие, 1997. 208 с.
11. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Языки русской культуры, 1966. 288 с.
12. Hansen K.P. Kultur und Kulturwissenschaft (1. Aufl.). Tübingen/Basel : UTB GmbH; Auflage, 1995. 304 s.
13. Humboldt, W. von. Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Werke, Bd. III., 1963. S. 368–756.
14. Studienbuch Linguistik / A. Linke, M. Nussbaumer, P. Portmann. 2., Aufl. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1994. 472 S.
15. Steinthal H. Grammatik, Logik und Psychologie, ihre Prinzipien und ihr Verhältnis zueinander. Hildensheim – Olms, 1968. 528 S.
16. Wahrig Deutsches Wörterbuch. Verlagsgruppe Bertelsmann GMBH / Bertelsmann Lexikon-Verlag, Gütersloh, Berlin, München, Wien, 1975.
17. Wengeler M. Zur historischen Kontinuität von Argumentationsmustern im Migrationsdiskurs / Ch. Butterwege, G. Hentges (Hrsg.). Massenmedien, Migration und Integration. Herausforderungen für Journalismus und politische Bildung. Wiesbaden. VS, 2006. S. 11–34.

Kozlovskiy V. Semantic structure of linguocultural concept (on the material of modern German)

Summary. The article is devoted to the study of the linguocultural concept on the material of modern German, in particular, to the determination of the national and cultural specificity of the components of the semantic structure of the concept, the interpretation of the meanings and connotations that make up its meaning.

On the basis of lexical-semantic and semantic-cognitive analysis of practical lexical material it is proved that the semantic

structure of the concept consists of the following components: conceptual, national-cultural and figurative. They interact and complement each other. The content of the components includes etymological, symbolic, emotional, evaluative, verbal and non-verbal features.

The basis of the conceptual component is determined by the factors that allow us to contrast the semantic structure of the concept to the semantic structure of the word. The intrinsic meaning of the word is a collection of semes plus a connotation. The inner content of the concept is a set of meanings plus a connotation.

The organization of meanings is different from the organization of semen and lexical-semantic variants of the word. At the heart of the organization of meanings are the external laws of word development on the path to its conceptualization. An important stimulator here is the society that determines the appearance of figurative national-cultural meanings of the concept.

The national-cultural component of the concept reflects the national specificity of the semantics of linguistic units, which generally represent the national outlook. These are historical and cultural factors that reveal the origins, stages of development and conditions for conceptualizing the elements of language.

An figurative component of the concept is the set of characteristics of objects, appearance and events that are displayed in the memory of the individual and the people (ethnicity). Concepts are stored in our minds as forms and symbols. The figurative nature of the concept is due to its metaphorical meaning. This component captures cognitive metaphors and supports the concept in the linguistic consciousness.

The process of establishing and interpreting the components of the structure of the linguocultural concept justifies the name of the concept, gives an opportunity to understand the nature of the origin and specificity of the construction of this phenomenon, to determine its role (functions) in the system of elements of language that serve to reflect pictures of the world. From a practical point of view, the study of the semantic structure of the concept illustrates the mechanism of its functioning. It is important for the stylistic analysis of the text, the correct definition of the author's design, the understanding of the logic of illocutionary forces, the evaluation of the result of what is said (written). The tactics of the concept content analysis are aimed at obtaining cultural information. The interpretation of the concept takes into account explicit connotative data that "accompany" the components of the concept.

Key words: word, seme, content of word, concept, semantic component, meaning, content of concept.

*Костроміна О. В.,**кандидат філологічних наук,**викладач англійської мови кафедри № 2**Національного університету «Одеська морська академія»*

СОЦІОРЕГІОНАЛЬНІ ПРОСОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЕВОЇ ПОВЕДІНКИ АВСТРАЛІЙЦІВ

Анотація. У фокусі пропонованого дослідження перебуває соціорегіональна просодична варіативність мовлення австралійців.

Проведений інструментальний аналіз мелодійних особливостей австралійського варіанта англійської мови дав підстави виокремити актуальні параметри гендерної і регіональної належності мовця, залежно від того, як варіюється частотність певного типу в австралійській англійській.

У роботі доведена самотність австралійського варіанта англійської мови в царині мелодики. Розкрита своєрідність мовної ситуації в Австралії.

Австралійська англійська (AusE), яка сполучає у своїй системі ознаки різних регіональних діалектів Великої Британії, мов австралійських аборигенів, американського варіанта англійської мови, все ж становить собою національний варіант англійської мови, який самостійно функціонує, і має достатньо широку варіативність вживання одиниць фонетичного рівня.

Отримані під час дослідження результати дають змогу констатувати, що як у чоловічому, так і в жіночому мовленні відзначається висока частотність уживання спадного термінального тону. Для чоловічого мовлення використання спадного тону є характерним, оскільки він має явний відтінок категоричності, що традиційно розглядається як компонент чоловічої поведінки. Висока частотність цього тону в жіночому мовленні може бути одним зі свідчень зміни соціальних ролей у суспільстві, що склалося історично. Високий відсоток висхідного тону в жіночому мовленні вказує на більш емоційний характер представниць жіночої гендерної групи.

Висхідно-спадний тон, що є одним із найяскравіших маркерів австралійського варіанта англійської мови, виявився більш уживаним у мовленні жінок, порівняно з мовленням чоловіків, при цьому в обох групах його частотність вища, ніж у британському варіанті англійської мови.

За діапазональними характеристиками мовлення жінок характеризується більш високими показниками максимумів і мінімумів ЧОТ, однак за шириною середні інтервали руху ЧОТ у чоловічому і жіночому мовленні збігаються.

Важливим результатом пропонованого дослідження є визначення ступеня вираження мелодичних характеристик у мовленні представників трьох регіонів Австралії залежно від сполучення регіональних та гендерних груп. Виявлена дистрибуція термінальних тонів дає змогу зробити висновок, що у процесі збереження загальної тенденції до домінування спадного тону висхідний тон є регіональним маркером австралійського типу вимови.

Ключові слова: австралійський, інструментальний, мелодичні, своєрідність, регіональний, гендер, частотність, термінальний тон.

Постановка проблеми. Австралія – мультилінгвальна країна. Австралійці розмовляють різними мовами (для 80% населення англійська є рідною мовою; інші 20% – білінгви або трилінгви, для яких англійська є другою (третьою) мовою, тобто емігранти з Німеччини, Італії, Греції, арабських країн, Китаю). Незважаючи на те, що вимова мешканців Австралії може бути маркованою континентальним акцентом, вона, безсумнівно, залишається австралійською [13].

Розвиваючись в умовах географічної і культурної ізоляції, під впливом екстралінгвальних факторів – особливостей навколишньої природи і способу життя, контактних мов, – англійська мова в Австралії набула низки особливостей. Вони дають змогу визначити її статус як такої, що розвивається власним шляхом і є самостійно функціонуючим національним варіантом англійської мови з досить широкою варіативністю вживання одиниць усіх рівнів (насамперед, лексичного і фонетичного). AusE не має підпорядкованого положення щодо англійської мови Великої Британії, як це властиво територіальним діалектам, вона не обмежена сферою побутового усного мовлення. Вона використовується в державних і освітніх установах, є мовою засобів масової інформації та художньої літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення AusE має особливе значення, по-перше, з огляду на поширення англійської мови в сучасному світі, і, по-друге, через те, що австралійський варіант англійської мови, зокрема його просодичний рівень, і досі не дістав наукової кваліфікації в дослідницькій діяльності науковців.

Особливості окремих аспектів AusE відбиті в роботах вітчизняних і закордонних лінгвістів: Л.Д. Почепцова [5] – про австралійські флористичні назви; Г.А. Орлова [4] – про сучасний стан англійської мови в Австралії; Л.Ф. Сторовой [2] – про фонетичні особливості AusE; Д.А. Шахбаговой [8; 9] – про вимовні системи англійської мови (на матеріалі британського, американського, канадського та австралійського варіантів); дисертації В. Скибіної [7] про лексикографічний аспект AusE.

У лінгвістичному описі австралійської англійської залишається безліч питань, які розроблені австралійськими вченими неповною мірою і не отримали належного наукового висвітлення. Зокрема, питання про наявність або відсутність регіональних відмінностей в AusE, про соціально-особистісну варіативність просодії дотепер залишаються відкритим.

Метою статті є виявлення соціальних та регіональних чинників, які виступають маркерами просодичного портрета сучасного австралійця.

У роботі було вирішено такі завдання: визначено особливості сучасного стану австралійської англійської; методом інструментально-фонетичного аналізу з'ясовано мелодичний

репертуар мовлення носіїв австралійського варіанта англійської мови з урахуванням регіонального та гендерного факторів.

Виклад основного матеріалу. Австралійська англійська мова (Ause) походить від англійської мови нижчих верств суспільства XVIII століття, мови моряків і солдат. При цьому вона найближча до південно-східного діалекту британського варіанта англійської мови (кокні) з великою домішкою ірландського та деякою часткою шотландського діалектів.

Певний вплив на Ause мали мови австралійських аборигенів, що виявилось переважно в назвах тварин, рослин і географічних об'єктів. Усі ці особливості характеризують Ause як національно-територіальний варіант англійської мови із чітко вираженими національно-специфічними рисами.

Учені по-різному визначають статус Ause. Вона розглядається як варіант англійської літературної мови, подібно до AmE та BE [9], як «субстандартний феномен» [1], як територіальний діалект [3; 6]. Р. Іглсон [11], Г. Гай [12] вважають Ause самостійною національною мовою. Є думка (М. Barnard), що основна проблема англійської мови в Австралії – це не стільки проблема варіанта або діалекту, скільки проблема акценту [10, с. 66–71], під яким розуміється діалект, основні відмінності якого від мови виявляються у царині фонетики, а точніше у фонемному інвентарі.

Фонетичний ярус мовної структури є найваріативнішим в Ause. При цьому найбільше дивергенція проявляється в царині вокалізму.

Аналіз наявних у літературі відомостей про австралійську інтонацію уможливило висновок, що нині для створення повного уявлення про особливості фонетичної системи австралійської англійської бракує даних. У зарубіжній і вітчизняній літературі ми зустрічаємо згадки про фонетичні особливості.

В області інтонації австралійський елемент яскраво маркований використанням висхідного тону у стверджувальних реченнях.

Згідно з результатами, отриманими під час інструментального фонетичного дослідження, на більшості території Австралії переважає спадний термінальний тон (досліджувалося мовлення представників міст Сідней та Дарвіна (південь Австралії) та міста Хамптон (північ)). У проведеному раніше дослідженні британського варіанта англійської мови [7] найбільш частотним термінальним тоном був спадний тон. Це спостереження підтверджує думку дослідників, що британський варіант англійської мови має величезний вплив на австралійську просодію.

Діапазон спадного руху ЧОТ на півночі варіює від 160 Гц до 131 Гц; на півдні максимальний рівень ЧОТ вищий, ніж на півночі (175 Гц), а мінімальний рівень практично збігається з цим показником на півночі (133 Гц); у м. Сідней верхня межа ЧОТ (207 Гц), так само як і рівень, до якого опускається ЧОТ при спадному русі вищий, ніж в інших регіонах (164 Гц). При цьому інтервал спадного руху на півночі Австралії й у м. Сідней становить 1,4 відн. од., а на півдні Австралії інтервал вищий і дорівнює 1,3 відн. од. (табл. 1).

Висхідний термінальний тон (ВТ) посідає друге рангове місце за частотністю вживання на півдні Австралії, де він використовується в 24,5% випадків і в м. Сідней, де він використовується в 29,5% випадків. Зазначимо, що на півдні частотність вживання термінального ВТ збігається із частотністю вживання висхідно-спадного термінального тону (ВСТ).

Діапазон частоти основного тону ЧОТ ВТ на півночі варіюється від 131 до 172 Гц, на півдні – від 158 Гц до 200 Гц, у м. Сідней – від 173 до 203 Гц. Найширший середній інтервал висхідного руху ЧОТ визначений на півночі (1,7 відн. од.), а найвужчий – у м. Сідней (1,4 відн. од.) (див. табл. 2).

Таблиця 1

Характеристики спадного термінального тону в трьох досліджуваних регіонах Австралії

Тон	регіон	Спадний термінальний тон		
		max, Гц	min, Гц	Інт., відн. од.
	м. Хамптон (північ)	160	131	1,4
	м. Дарвін (південь)	175	133	1,3
	м. Сідней	207	164	1,4

Таблиця 2

Характеристики висхідного термінального тону в трьох досліджуваних регіонах Австралії

Тон	регіон	Висхідний термінальний тон		
		max, Гц	min, Гц	Інт., відн. од.
	м. Хамптон (північ)	131	172	1,7
	м. Дарвін (південь)	158	200	1,5
	м. Сідней	166	198	1,3

Третім за частотністю вживання в мовленні представників трьох регіонів Австралії є *висхідно-спадний термінальний тон (ВСТ)*. У м. Сідней він вживається в 14,4% випадків у мовленні інформантів, на півночі Австралії – 21% вживання й на півдні – 23,3%.

ВСТ посідає четверте місце за частотністю вживання в м. Сідней (13,3%), третє місце на півночі Австралії (17,5%), тоді як на півдні він ділить друге місце з ВТ (21,3%).

Середній рівень початку висхідного руху ЧОТ на півночі становить 154 Гц, на півдні – 168 Гц, а в м. Сідней – 175 Гц. Максимум ЧОТ у м. Сідней вищий, ніж на півдні Австралії (231 Гц). Рівень завершення спадного руху ЧОТ на півночі найнижчий (129 Гц) порівняно з іншими двома регіонами (південь – 154 Гц, м. Сідней – 169 Гц). При цьому інтервали висхідного руху і спадного руху на півночі і півдні Австралії збігаються (1,3 і 1,4 відн. од. відповідно), тоді як у Сідней інтервал є більш вузьким (1,6 і 1,4 відн. од.) (див. табл. 3).

Таблиця 3

Характеристики висхідно-спадного термінального тону в трьох досліджуваних регіонах Австралії

Тон	регіон	Висхідно-спадний термінальний тон				
		min, Гц	max, Гц	min, Гц	Інт. підйому, відн. од.	Інт. падіння, відн. од.
	м. Хамптон (північ)	154	168	129	1,4	1,3
	м. Дарвін (південь)	162	201	154	1,5	1,3
	м. Сідней	175	231	169	1,7	1,6

Рівний тон, який переважає в мовленні американців, посідає четверте рангове місце в мовленні австралійців. Цей термінальний тон найбільш частотний у мовленні представників півдня (33,5%). Середнє значення ЧОТ на півдні становить 175 Гц, а в м. Сідней – 168 Гц.

У гендерних групах результати інструментального фонетичного аналізу виявили такі закономірності:

Спадний термінальний тон виявився більш вживаним у чоловічому мовленні (55%), порівняно з мовленням жінок (34%). При цьому він переважає в обох групах.

Середній інтервал ЧОТ, в якому реалізується спадний тон у чоловічому мовленні, – від 142 Гц до 115 Гц. У жіночому мовленні цей показник становив 247 Гц та 192 Гц відповідно. При цьому середній інтервал спадного руху в обох групах – 1,6 відн. од.

Таблиця 4

Характеристики спадного термінального тону в гендерних групах

Тон / гендер	Спадний термінальний тон		
	max, Гц	min, Гц	Інт., відн. од.
Чоловіки	142	115	1,65
Жінки	247	192	1,65

Рівний термінальний тон посідає друге місце за частотністю вживання в мовленні чоловіків (28,4%), тоді як у мовленні жінок переважає висхідний тон (38%). Рівний тон у жіночій групі становить 11,5%.

Середній рівень рівного руху ЧОТ у жіночому мовленні вищий (203 Гц), порівняно з чоловічим мовленням (128 Гц).

Висхідний термінальний тон є третім за частотністю вживання в чоловічому мовленні (21%), а в мовленні жінок, як зазначалося вище, відсоток вживання цього тону становить 38%.

Середній рівень початку висхідного руху ЧОТ у чоловічому мовленні становив 114 Гц, а в жіночому мовленні цей показник вищий – 201 Гц. Середній рівень завершення руху ЧОТ у чоловічому мовленні дорівнює 138 Гц, а в жіночому – 247 Гц. При цьому інтервал висхідного руху ЧОТ у чоловічому мовленні (1,8 відн. од.) вищий, ніж у жіночому (1,9 відн. од.) (див. табл. 5).

Таблиця 5

Характеристики висхідного термінального тону в гендерних групах

Тон / гендер	Висхідний термінальний тон		
	max, Гц	min, Гц	Інт., відн. од.
Чоловіки	114	138	1,8
Жінки	201	247	1,9

Частотність вживання *висхідно-спадного* термінального тону (ВСТ) виявилась вищою в жіночому мовленні (23,2%), порівняно з чоловічим (17,8%).

Середній рівень початку висхідного руху ЧОТ у чоловічому мовленні становить 142 Гц, максимальне значення ЧОТ – 169 Гц, а середній рівень завершення спадного руху – 132 Гц. У жіночому мовленні всі три показники вищі, ніж у чоловічому мовленні: мінімальне значення ЧОТ при висхідному русі – 204 Гц, максимальний рівень ЧОТ – 250 Гц, а рівень завершення руху ЧОТ – 191 Гц.

Значення середнього інтервалу висхідного руху (1,5 відн. од.) в чоловічому мовленні нижче, ніж значення інтервалу спадного руху (1,7 відн. од.) У жіночому мовленні інтервал висхідного руху дорівнює інтервалу спадного руху (1,7 відн. од.) (див. табл. 6).

Таблиця 6

Характеристики висхідного термінального тону в гендерних групах

Тон / гендер	Висхідний термінальний тон				
	min, Гц	Max, Гц	Min, Гц	Інт. підйому, відн. од.	Інт. падіння, відн. од.
Чоловіки	142	169	132	1,5	1,7
Жінки	204	250	191	1,6	1,7

Спадно-висхідний термінальний тон рідко вживається як у чоловічому (1,6%), так і в жіночому мовленні (1%).

Висновки. Таким чином, як у чоловічому, так і в жіночому мовленні помітна висока частотність уживання спадного термінального тону. Для чоловічого мовлення використання спадного тону є характерним, оскільки він має явний відтінок категоричності, що традиційно розглядається як компонент чоловічої поведінки. Висока частотність цього тону в жіночому мовленні може бути одним зі свідчень зміни соціальних ролей у суспільстві, що склалося історично. Високий відсоток висхідного тону в жіночому мовленні вказує на більш емоційний характер представниць жіночої гендерної групи.

Висхідно-спадний тон, що є одним із найяскравіших маркерів австралійського варіанта англійської мови, виявився більш уживаним у мовленні жінок, порівняно з мовленням чоловіків, при цьому в обох групах його частотність вища, ніж у британському варіанті англійської мови.

За діапазональними характеристиками мовлення жінок має вищі показники максимумів і мінімумів ЧОТ, однак за шириною середні інтервали руху ЧОТ у чоловічому і жіночому мовленні збігаються.

Важливим результатом пропонуваного дослідження є визначення ступеня вираження мелодичних характеристик у мовленні представників трьох регіонів Австралії залежно від сполучення регіональних та гендерних груп. Виявлена дистрибуція термінальних тонів дає змогу дійти висновку, що в разі збереження загальної тенденції до домінування спадного тону висхідний тон є регіональним маркером австралійського типу вимови.

Література:

- Бродович О.И. Диалектная вариативность английского языка: аспекты теории. Ленинград : ЛГУ, 1988. 193 с.
- Егорова Л.Ф. История развития и функционирования дифтонгиальной системы австралийского варианта английского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Киев, 1990. 23 с.
- Егорова О.А. Интонационные особенности женской разговорной речи (на материале австралийского варианта английского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Иваново : ИвГУ, 2008. 22 с.
- Орлов Г.А. Современный английский язык в Австралии. Москва : Высшая школа, 1978. 172 с.
- Почепцова Л.Д. Австралийские флористические названия. Киев : Вища школа, 1973. 125 с.
- Присяжнюк О.Я. Варьирование темпа речи в региональных диалектах Великобритании. *Записки з романо-германської філології*. Одеса : Латстар, 2002. Вип. 12. С. 154–162.
- Скибина В.И. Теория и практика лексикографического описания словарного состава австралийского варианта английского языка. Киев, 1984. 213 с.
- Шахбагова Д.А. Фонетическая система английского языка в диахронии и синхронии (на материале британского, американского

- кого, австралійського, канадського варіантів англійського мови). Москва : Вища школа, 1982. 128 с.
9. Шахбагова Д.А. Фонетическа система англійського мови в діахронії і синхронії (на матеріалі британського, американського, австралійського, канадського варіантів англійського мови). Москва : Фоліс, 1992. 283 с.
  10. Barnard, M. A History of Australia. Sydney: Currawong, 1962. 186 p.
  11. Eagleson, R.D. The Evidence for the Existence of Social Dialects in Australian English. *Australia Tasks: Essays on the Sociology of Australian Immigrant and Aboriginal languages. Clyne M.G. (ed.)*. Canberra : Australian University Press, 1967. P. 7–27.
  12. Guy, G.R. Australia. *English Around the World: Sociolinguistic Perspectives . J. Cheshire (ed.)*. Cambridge : CUP, 1991. 213 p.
  13. Johnson K. Speech Perception without Speaker Normalization: An Exemplar Model II Talker Variability in Speech Processing K. Johnson & J.W. Mullennix (eds.). San Diego : Academic Press, 1997. P. 145–165.

Kostromina O. Social and regional prosodic peculiarities of Australian Speech behavior

Summary. Social and regional prosodic variation of English oral speech functioning on the territory of Australia is in the focus of the present investigation.

The conducted instrumental analysis of melodic peculiarities of Australian (AusE) allows to single out such manifestation parameters as gender and regional belonging which depends on how frequent certain type of terminal tone varies in Australian English.

Both a unique character of AusE in the field of melody and specific present linguistic situation in Australia are being analyzed in the paper.

Australian English which comprises signs of various regional dialects of Britain in its system, languages

of Australian aborigines, American variant of English still presents an independently functioning national variant of English with an enough widely usage variation of units of phonetic level.

The results of the investigation allow to state that high frequency of falling terminal tone usage is received in both male and female speech. For male speech the use of falling tone is a characteristic feature, as it bears in itself a certain shade of categorical meaning, which traditionally is considered as a component of male behavior.

High frequency of Falling tone in female speech can witness changes in historically formed social parts in society, high percentage of Rising tone in female speech shows more emotional character of gender group representatives.

Rising-Falling terminal tone being one of the brightest marker of AusE is used more often in female comparing with the male speech. Its frequency in both gender groups is higher than in British English.

Frequency range characteristics dominates in female speech both by Maximum and Minimum frequency index, however the width of average intervals of frequency movements in male and female speech coincide.

The important result of the present investigation is the determination of the degree of expressiveness of melodic characteristics in the speech of the representatives of three regions of Australia, depending on combination of gender and regional groups.

The discovered distribution of terminal tones allows to conclude that preserving general tendency of Falling tone domineering, Rising terminal tone has become regional marker of Australian English pronunciation.

Key words: Australian, instrumental, melodic, uniqueness, regional, gender, frequency, terminal tone.

*Кременева Т. В.,
аспірант кафедри германської філології,
асистент кафедри германської філології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ФАХОВА МОВА ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ КОРЕЛЯЦІЇ

Анотація. Стаття присвячена вивченню лексико-семантичних відносин у середині терміносистеми фахової мови викладача, які представлені явищами синонімії, полісемії та антонімії. У статті розглядається синонімія у функції одного з потужних шляхів збагачення фахової лексики. Досліджується визначення терміна «синонімія», його роль у систематизації німецькомовних термінів у галузі педагогіки, наводяться приклади абсолютних (дублети), відносних та комплексних синонімів. Дублетність вказує на абсолютну взаємозамінність синонімів у фахових текстах, відносність на близькість значення, але на неможливість заміни одного терміну іншим. Комплексні синоніми можуть одночасно бути як абсолютними, так і відносними. Структурна класифікація німецькомовних педагогічних термінів характеризується наявністю однокомпонентних, двоконпонентних та трикомпонентних термінів, які утворюються шляхом додавання префіксів, суфіксів, другої частини слова або зміни суфіксів. Також простежується роль полісемічних відносин у середині терміносистеми педагогіки німецької мови з прикладами полісемічних термінів, які, крім первинних значень, набули ще кілька допоміжних. Виокремлення єдиних спільних семантем у полісемічних німецькомовних термінах у галузі педагогіки сприяє процесу розмежування понять «полісемія» та «омонімія». Антонімія через встановлення відношення протилежності сприяє зведенню термінів в єдину систему. Наводяться приклади комплементарних, контрарних та конверсивних німецькомовних антонімічних термінів педагогічної науки за ступенем градуальності та різнокореневих (лексичних) і однокореневих (словотвірних) антонімів за словотворчою ознакою. Детальне вивчення лексико-семантичних відносин у середині терміносистеми певної фахової мови сприяє подальшому збагаченню та упорядкуванню її лексико-семантичного потенціалу.

Ключові слова: лексико-семантичні відношення, синонімія, дублетність, полісемія, омонімія, антонімія.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку науки та технологічного процесу в суспільстві відбуваються постійні зміни в освітній сфері, що зумовлює появу нових методів та підходів до навчання. Наслідком є виникнення нової лексики, яка з часом перетворюється на терміни фахової мови педагога. Постає питання осмислення системних відношень між термінами для виявлення семантичного розвитку терміносистеми в галузі викладання іноземних мов, що сприятиме успішному збагаченню та полегшенню розуміння мови викладача.

Лексико-семантичні відносини термінів встановлюються за допомогою синонімії, полісемії та антонімії, теоретичні засади яких стали об'єктом вивчення науковців Л.О. Новікова, Д.С. Лотте, М.В. Нікітіна, Т.І. Панька, А.А. Шумілової,

Л.Л. Нелюбіна, Л.В. Новікова, О.С. Ахманової, С.В. Адамович, В.І. Гарапко, Н. Краснопольської та Л. Задояни. Проте вивченню термінології педагогічної німецької мови приділено мало уваги, а процес встановлення лексико-семантичних зв'язків у середині терміносистеми не був систематизований стосовно фахової мови викладача. Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю вивчення процесів синонімії, полісемії та антонімії щодо німецькомовних педагогічних термінів.

Одним із найпоширеніших типів лексико-семантичних відношень у термінології вважається синонімія. Лінгвісти акцентують на такій позитивній стороні синонімів, як збагачення фахової лексики. Проте недолік цього явища може проявлятися в появі неточності та розмитості терміна, що призводить до непорозуміння під час спілкування між спеціалістами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню синонімії в українських та російських мовах присвячені праці Д.С. Лотте, Л. Задояни, Л.О. Новікова, Л.Л. Нелюбіна, А.А. Шумілової та М.В. Нікітіна. Вчені вказують на проблему єдиного визначення терміна «синонімія» та класифікації термінологічної синонімії. У широкому значенні поняття «синоніми» визначають як слова, які є неоднаковими «за звучанням», але представляють одну частину мови та вміщують певну кількість «вихідних значень» [7, с. 91]. Синонімами є різні слова за фонетичною та морфологічною ознакою, які можуть мати повне або часткове ототожнення. На слуху думку дослідниці А.А. Шумілової, синонімам у контексті когнітивної парадигми відводиться роль у «процесі категоризації» [12, с. 145]. Синонімія сприяє процесу категоризації, що дає змогу систематизувати лексику певної спеціальності.

Вчена-лінгвіст Л. Задояна акцентує на встановленні синонімічних відношень між термінами, що уможливило впорядкування педагогічної лексики та полегшує комунікативний процес. Наявність великої кількості синонімії в педагогіці зумовлена екстралінгвістичними та інтралінгвістичними факторами, тобто корегується соціальними та культурними чинниками, фактом «неуніфікованості термінології», підпорядковується потребам «мовної економії», розрізняється в межах одного поняття серед різних груп науковців щодо «номінації за кількома номінативними типами» [4, с. 247]. Нові поняття потребують нових найменувань, а синоніми покликані уникати багаторазових повторів.

Метою статті є аналіз особливостей синонімічних, полісемічних та антонімічних зв'язків між термінами німецької фахової мови викладача. Відповідно до мети завдання дослідження сфокусоване на вивченні релевантних теоретичних засад синонімії, полісемії та антонімії як мовних явищ та встановленні

лексико-семантичних відносин у середині терміносистеми. Для дослідження термінів німецькомовної педагогічної мови використано словники **Duden – deutsches Universalwörterbuch** та **Duden – Bedeutungswörterbuch**.

Виклад основного матеріалу. Наявність синонімії в термінології педагогіки говорить про стрімкий розвиток галузі науки та збільшення об'єму наукових знань. Терміни-синоніми необхідні для чіткого вираження понять та думок, а тому, на відміну від загальноживаної синонімії, термінологічна синонімія має володіти ознаками нейтральності, однозначністю та відсутністю експресії. Д.С. Лотте пропонує розрізняти абсолютну синонімію або дублети відповідно до їх «термінологічної співвіднесеності з науковим поняттям та об'єктом дійсності» [6, с. 136]. Дублети є повністю взаємозамінними у фахових текстах, а відсутність контексту не впливає на неможливість встановлення точного значення терміна: **Zensur – Benotung** (оцінка), **Prüfung – Examen** (екзамен). За повнотою взаємозамінності термінів науковці виділяють ще відносні синоніми, тобто слова, які мають близьке значення, але не можуть бути абсолютно тотожними та взаємозамінними. Використання одного терміна замість іншого призводить до плутанини та неправильного сприйняття інформації під час фахового спілкування. Наприклад, термін «оцінювання» в німецькій мові перекладається як **Bewertung** [13, с. 318], **Beurteilung** [13, с. 315] та **Evaluation** [13, с. 569]. **Bewertung** оцінює якість знань та досягнення учнів або студентів. **Beurteilung** оцінює сильні та слабкі сторони учнів або студентів, які сприяють або перешкоджають їх успішному навчанню. **Evaluation** стосується оцінювання навчальних або поурочних планів. Дублетом терміна **Beurteilung** може бути термін англословного походження **Assessment** [13, с. 191], що дозволяє його зарахувати до комплексної синонімії, оскільки він одночасно є відносним щодо інших понять.

Іншим прикладом комплексної синонімії можуть слугувати терміни на позначення учасників навчання **Schüler, Student** та **Lehrling**. У тлумачному словнику німецьких термінів **Schüler** визначається як „*Junge / Mädchen, der / das eine Schule besucht*“ [14, с. 587], **Student** ist „*männliche oder weibliche Person, die an einer Hochschule studiert*“ [14, с. 601] та **Lehrling** ist „*jemand, der in einer Lehre ausgebildet wird*“ [14, с. 413]. Ці терміни є близькими за значенням, оскільки вони називають людину, яка навчається в освітніх закладах. Проте їх абсолютна тотожність неможлива через різні рівні, цілі та заклади навчання. Однак ці поняття можуть мати власні дублети: **Schüler – Schulkind; Student – Hochschüler, Studierender, Studiker; Lehrling – Azubi, Ausbildender**. Одночасна наявність абсолютних та відносних синонімів дає змогу наведені приклади синонімів зарахувати до комплексних синонімів.

За структурною класифікацією було виявлене паралельне вживання однокомпонентних термінів (**Material – Stoff**), однокомпонентних та двокомпонентних (**Aspirantur – Promotionsstudium**), двох двокомпонентних слів (**Lernziel – Lernzweck**), двокомпонентних та трикомпонентних термінів (**Lernsituation – Lernausgangslage**), повної та короткої форми терміна (**Hörverstehen – verstehendes Hören**). Також можна спостерігати серед двокомпонентних термінів-сполук зміну лише першої або другої частини (**Fachgebiet – Fachdisziplin, Arbeitsplan – Arbeitsvorhaben, Abschlusszeugnis – Abgangszeugnis, Darbietungsform –**

Darstellungsform) та утворення синонімів а) шляхом додавання префіксів (**Bildung – Ausbildung**); б) за допомогою другої частини слова (**Bildung – Bildungsweg**); в) додавання суфікса (**Beurteil–Beurteilung**); г) шляхом зміни суфіксів (**Belastbarkeit–Belastung, Anschaulichkeit – Anschauung**). Паралельне вживання синонімів у німецькій мові педагогіки можливе за наявності автохтонного терміна та терміна іншомовного походження, а саме з англійської мови (**Beurteilung – Assessment, Lernstil – learning style**) та латини (**Lehrplan – Curriculum**).

Поняття з багатоплановою семантичною структурою утворюють семантичні ряди, які засновані на «загальному сегменті значення елементів, який виступає як інтегральна семантична ознака цього ряду» [1, с. 63]. Терміни в синонімічному ряду мають спільну семантичну ознаку, хоча вони можуть відрізнятися за умовами використання та взаємозамінності, тобто вони можуть бути відносними. За кількістю синонімічних рядів виділяють ряди з: а) двома термінами (**Studium – Lernen**); б) трьома термінами (**Achtsamkeit – Aufmerksamkeit – Augenmerk**); в) чотирма термінами (**Pädagoge – Erziehungswissenschaftler – Lehrer – Lehrkraft**); г) п'ятьма термінами (**Ebene – Niveau – Stand – Stufe – Grad**).

За морфологічною класифікацією найбільшу кількість синонімічних педагогічних термінів німецької мови становлять іменники (**Kontext – Bezugsrahmen**). Рідше трапляються дієслова (**sammeln – kumulieren**) та навіть синонімічні ряди з дієслів (**erledigen – ermöglichen – erreichen; beurteilen – bewerten – einschätzen – evaluieren**). Не було виявлено паралельного вживання прикметникових синонімів, оскільки для німецької мови педагогіки характерне явище сполучуваності прикметників та іменників, внаслідок чого утворюються складні двокомпонентні іменники (**fachliche Disziplin – Fachdisziplin**).

Поява у фаховій мові викладача великої кількості деноативів призводить до того, що терміну не можуть надати значення через обмеженість щодо їх вербалізації. Новому терміну надають вже існуюче значення, що призводить до виникнення полісемічних зв'язків у межах педагогічної терміносистеми. Наявність багатозначних слів у фаховій мові, на слуху думку М.В. Нікітіна, вказує на її «розробленість у людській діяльності та досвіді» [8, с. 253]. Розвиток педагогічної науки залежить від збільшення кількості полісемічних термінів у ній.

О.С. Ахманова розглядає полісемію як кореляцію значень, що є результатом «видозміни і розвитку оригінального значення цього слова» [2, с. 465]. Термін „*Schule*“ має первинне значення „*öffentliche oder private Einrichtung in der Kindern und Jugendlichen durch planmäßigen Unterricht Wissen, Bildung vermittelt*“ [13, с. 583]. Крім значення державного або приватного закладу освіти для навчання дітей, цей термін отримав такі інші визначення, як „*die Unterricht*“ (заняття) та „*Ausbildung, durch die jmds. Fähigkeiten auf einem bestimmten Gebiet zu voller Entfaltung gekommen sind*“ (освіта, де можна вдосконалити навички з визначеної області діяльності) [13, с. 583].

Ще одним прикладом полісемічного терміна може бути „*Lehre*“, який має три лексико-семантичних визначення: 1) „*Ausbildung für einen bestimmten Beruf*“ (отримання освіти за певною професією); 2) „*System der Anschauung der Gelehrenden Darstellung auf einem bestimmten Gebiet*“ (система наочності та представлення навчального матеріалу за визначеною спеціальністю); 3) „*Erfahrung, die man auf Grund bestimmter Vorfälle*

macht“ (досвід, який можна отримати у певних випадках) [13, с. 412].

Термін „*Schule*“ має як пряме (будівля), так і переносне значення (заняття, освіта), проте приналежність дефініції до педагогічної науки уможливорює висновок про зарахування цього терміна до внутрішньосистемної полісемії, тобто вони належать до однієї галузі науки.

Полісемічні терміни міжсистемного характеру можуть використовуватися одночасно для найменування понять як однієї галузі, так і суміжних дисциплін. Лексема „*Lehre*“ має значення набуття досвіду у певних випадках, яке може стосуватися як педагогічної науки, так і інших суміжних дисциплін.

Велика кількість значень у педагогічній терміносистемі суперечить однозначності терміна. Ситуація ускладнюється в процесі їх тлумачення спеціалістами, тому полісемічні терміни є залежними від контексту, оскільки їх розуміння та сприйняття поза ним є недосяжним для фахівця. Розмежування термінів можливе за наявності сенсу у фахових текстах або усному спілкуванні, найменування лише одного терміна не дає повнозначної картини його розуміння.

Встановленню полісемічних зв'язків між педагогічними лексемами сприяє наявність спільної складової частини. Ключовим питанням для полісемічних лексем є «наявність наскрізного семантичного стрижня у семантемі і роль сполучуваних сем у середині єдиної семантемі» [3, с. 84]. Для лексичних понять „*Schule*“ та „*Lehre*“ таким стрижнем є «навчальний процес». Попри різну кількість значення, всі вони пов'язані з процесом набуття знань та належать до процесу навчання, а значить, і до педагогіки або її суміжних дисциплін. Цей факт відрізняє полісемію від омонімії, розмежування яких стало проблемою для багатьох вчених. Омонімічні терміни, на відміну від полісемічних, не мають спільних сем та асоціативних зв'язків. Вони належать до абсолютно різних галузей науки та мають різні значення. Тому в досліджуваному педагогічному термінополі явище омонімії не спостерігається.

У процесі систематизації понять задіяні також антонімічні зв'язки, які називають «явища та предмети спільного роду і належать до однієї і тієї самої категорії об'єктивної дійсності, виступаючи розрізнявачами спільної родової сутності» [5, с. 207]. Як відомо, антонімами називають протилежності однакових сутностей, які належать до однієї сфери діяльності. Ця мовна універсальність постійно збільшується, змінюється та не має чіткої системи. Проте антонімія сприяє впорядкуванню терміносистеми через встановлення відношень протилежності між поняттями.

Терміни-антоніми характеризуються «визначеними парадигматичними властивостями», фронтальною протилежністю і розширенням за «диференційною ознакою», тісно пов'язаною з її основною «дефінітивною функцією» [10, с. 172]. Завдяки антонімічним зв'язкам можна виявити основні відмінності між термінами педагогіки німецької мови, а разом із тим краще зрозуміти саму природу освітньої терміносистеми. Встановлення синонімічних, полісемічних та антонімічних кореляцій доводить думку вчених, що їх значення «не живуть окремих одне від одного життям, а за принципом схожості та протилежності «поєднуються в різні групи». Їм притаманне групування за «основним значенням» [11, с. 62]. Для зведення термінів у систему необхідна наявність як їхніх спільних властивостей, так і відмінних.

Дослідження антонімічних зв'язків спрощується в разі зарахування термінологічних антонімів до певної класифікації. Л.А. Новіков за ступенем градуальності поділяє антоніми на «комплементарні, контрарні та конверсивні» [9, с. 542].

Як відомо, комплементарні антоніми виражають «межу певної якості для родового поняття в його видових варіантах» [9, с. 542]. Можна охарактеризувати певне поняття шляхом протиставлення лексем. Наприклад, для визначення основних критеріїв професійності викладача проводиться порівняння основних позитивних та негативних якостей терміна „*Lehrer*“. Аналіз виконаний за допомогою антонімічних пар: „*guter Lehrer – schlechter Lehrer, gebildeter Lehrer – ungebildeter Lehrer, strenger Lehrer – milder Lehrer, freundlicher Lehrer – unfreundlicher Lehrer, vorbereiteter Lehrer – unvorbereiteter Lehrer, langweiliger Lehrer – unterhaltsamer Lehrer*“. Антонімічними парами можна охарактеризувати успішність або неуспішність проведеного заняття: „*positive Einstellung zur Sache – negative Einstellung zur Sache, Offenheit für Neues – keine Offenheit für Neues, Ehrlichkeit – keine Ehrlichkeit, Aufmerksamkeit – Unaufmerksamkeit, Entspannung – Langweile*“. До комплементарних антонімів належать векторні антоніми, які позначають «протилежне спрямування дій, ознак, властивостей» [9, с. 543] (*autoritäres Lernen – demokratisches Lernen, aktives Lernen – passives Lernen, starke Steuerung – schwache Steuerung*), координатні антоніми, що позначають «протилежні точки певного часового чи просторового відрізка» [9, с. 543] (*Vollzeitkurs – Teilzeitkurs, Oberstufe – Unterstufe, schulinterne Aktivitäten – außerschulische Aktivitäten*) та кількісні антоніми (*Eindeutigkeit – Mehrdeutigkeit, Einsprachigkeit – Mehrsprachigkeit*).

Контрарні антоніми є протилежностями, між якими є «посередник (мезонім)» [9, с. 543]. Прикладом можуть слугувати *individuelle Arbeit – Kleingruppenarbeit – Gruppenarbeit, Einsprachigkeit – Zweisprachigkeit – Mehrsprachigkeit, gute Leistungen – befriedigende Leistungen – mangelhafte Leistungen*.

Конверсивні антоніми позначають спрямованість дії на різні об'єкти. Можна об'єднати пари *Lehrer – Lernen* та *Lehrer – Lerner* в антоніми, оскільки дії викладача можуть бути спрямовані як на організацію навчального процесу (заняття), так і на організацію учнів або студентів.

За структурним показником виділяють різнокореневі (лексичні) та однокореневі (словотвірні) антоніми. До лексичних антонімів належать антоніми з різною кореневою системою: *mündliche Prüfung – schriftliche Prüfung, theoretische Arbeit – praktische Arbeit, positive Interdependenz – negative Interdependenz*.

До словотворчих моделей належать антоніми, протилежності яких утворені шляхом додавання префіксів *un-* (*genügende Leistungen – ungenügende Leistungen*), *in-* (*direkte Strategie – indirekte Strategie*), *miss-* (*Erfolg – Misserfolg*), *nicht-* (*Fachleute – Nichtfachleute*) та *außer-* (*sprachliche Kenntnisse – außersprachliche Kenntnisse*).

За морфологічною ознакою найчастіше зустрічаються іменникові (*Studienbeginn – Studienschluss*) та прикметникові антоніми (*leistungsstarke Schüler – leistungsschwache Schüler*) у педагогіці німецької мови. Іноді зустрічаються антонімічні пари, які складаються з іменника та прикметника (*staatliche Schule – Privatschule*). Майже не зустрічаються дієслівні педагогічні терміни в німецькій мові (*Schule besuchen – Schule versäumen*).

Антоніми розрізняються в лексиці сфери освіти за відображенням в їх семантиці категорій якості. Якщо для характеристики компетенції викладача використовується антонімічна пара “**guter Lehrer – schlechter Lehrer**”, то позитивна оцінка досягнень учня або студента виражається традиційним способом “**gut**”, для негативної відсутності поняття “**schlecht**”. Замість нього використовують евфемістичний замінювач “**mangelhaft**” [13, с. 1178] або “**ungenügend**” [13, с. 1875].

Висновки. Лексико-семантичні зв'язки встановлюються в німецькомовних термінах педагогічної науки за допомогою явищ синонімії, полісемії та антонімії. Проведене дослідження довело, що основною специфічною ознакою педагогічних термінів німецької мови з лексико-семантичними зв'язками є наявність абсолютних синонімів (дублетів), відносних синонімів та комплексних синонімів, які можуть бути одночасно абсолютними та відносними. Незважаючи на найбільшу поширеність явища синонімії у сфері освіти, є також велика кількість полісемічних термінів. Вона характеризується наявністю в педагогії багатозначних лексем, які можуть вступати в внутрішньосистемні та міжсистемні зв'язки, будучи залежними від контексту. Антонімічні пари прискорюють встановлення характеристики певних понять за допомогою явища протиставлення понять, які можна класифікувати за градуальним та структурним показником.

Незважаючи на небажаність синонімії та полісемії в педагогічній термінології через розмитість та неоднозначність термінів, не варто трактувати це явище як негативне, оскільки наявність синонімічних, полісемічних та антонімічних зв'язків між термінами сприяє збагаченню та упорядкуванню фахової лексики викладача, а тому як маловивчене явище заслуговує на подальше дослідження.

Література:

1. Адамович С.В. Семантическая категория аппроксимации и система средств ее выражения. Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. 184 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва : Советская Энциклопедия, 1966. 608 с.
3. Гарапко В.І. Структурно-семантичні особливості англійських педагогічних термінів : монографія. LAP LAMBERT Academic, 2018. 101 с.
4. Задояна Л. Синонімія в сучасній українській термінології цукрового виробництва. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2008. № 620. С. 246–249.
5. Краснопольська Н. Антонімія в українській термінології менеджменту. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Серія: Філологічні науки. 2013. Кн. 1. С. 206–209.
6. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. Москва : АН СССР, 1961.
7. Нелюбин Л.Л. Очерки по введению в языкознание : учебник. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва : Издательство МГОУ, 2005. 215 с.

8. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики. Санкт-Петербург : Научный центр проблем диалога, 2007. 760 с.
9. Новиков Л.А. Синонимия как функция. *Новиков Л.А. Избранные труды*. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 2001. Т. 2. С. 538–553.
10. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство : Підручник. Львів: Світ, 1994. 216 с.
11. Покровский М.М. Семасиологические исследования в области древних языков. *Серия: Школа классической филологии*. Изд. 2. Москва, 2006. 136 с.
12. Шумилова А.А. Лексическая синонимия: традиционное и когнитивное видение проблемы. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2009. № 22 (160). Филология. Искусствоведение. Вып. 33. С. 144–148.
13. Duden 9 – Duden. Deutsches Universalwörterbuch. 9., vollständig überarbeitete und erweiterte Auflage 2019. Buch. 2144 S.
14. Duden 10 – Duden. Bedeutungswörterbuch. 10., vollständig überarbeitete und erweiterte Auflage 2010. Buch. 1151 S.

Kremenieva T. Professional language of language instructor: lexical-semantic correlation

Summary. The article focuses on the study of the lexical-semantic relations within the terminology of the pedagogical professional language, which is represented by synonymy, polysemy and antonymy. The article deals with synonymy as the main way of the professional vocabulary enrichment. The definition of the term “synonymy” and its role in the arrangement of German pedagogical terms are investigated, examples of absolute (doublets), relative and complex synonyms are given. Duplicity refers to the absolute complementarity of synonyms in any professional texts; relative synonyms mean close meaning, but inability of their substitution. Complex synonyms can be both absolute and relative simultaneously. The structural classification of German pedagogical terms is described in terms of one-component, one-component and two-component, and two-component and three-component terms, which are formed by adding prefixes, suffixes, the second part of a word or suffix modification. The role of polysemic relations within the German pedagogical terminology is also traced and examples of polysemic terms are given, which have gained several auxiliary meanings in addition to their primary ones. The common semanteme extraction in pedagogical polysemic terms of the German language has an impact on the process of distinction between the concepts of “polysemy” and “homonymy”. Antonymy helps to systematize the terms by establishing the relations of opposition. The examples of complementary, contrastive, and converse German antonymic terms of the pedagogical science by the degree of graduality and hybrid (lexical) and single-root (word-forming) antonyms by the degree of word-forming feature are provided. The elaborate study of the lexical-semantic relations within the terminology contributes to the further enrichment and ordering of its lexical-semantic potential.

Key words: lexical-semantic relations, synonymy, doublet reflection, polysemy, homonymy, antonymy.

*Кузнецова І. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри теорії та практики перекладу**Національного університету «Запорізька політехніка»**Анисимова В. О.,**студентка кафедри теорії та практики перекладу**Національного університету «Запорізька політехніка»*

АНТИПРИСЛІВ'Я З ГЕНДЕРНИМ КОМПОНЕНТОМ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню гендерних стереотипів на прикладі антиприслів'їв сучасної англійської мови. Вивчення гендеру в мовному дискурсі завжди було популярним серед лінгвістики. Мова як дзеркало суспільства відображає цінності та світогляд народу. В цій статті розглядаються попередні дослідження гендерної лінгвістики, шляхи утворення антиприслів'їв та відображені в них закріплені образи жінок та чоловіків. Основною метою є проаналізувати традиційні погляди на сприйняття та роль обох статей та дослідити взаємозв'язок між мовою, культурою та статтю.

Дуже чітко спостерігається наявність в англійській пареміології виразно помітного «жіночого голосу», що відображає життя і погляд жінки на світ, умови і можливості її соціалізації. Необхідно також підкреслити, що антиприслів'їв з компонентом “woman” набагато більше, ніж прислів'їв з компонентом “man”. Це пов'язано з домінуючою роллю чоловіка в житті і суспільстві, що пояснює наявність чоловічого бачення світу, який і відбивається в мовному матеріалі мови.

Водночас лексичних одиниць з негативною конотацією більше, ніж лексичних одиниць з позитивною конотацією. Це пов'язано з тим, що антиприслів'я мають іронічний характер, тобто вони висміюють негативні якості, а не вказують на наявність позитивних.

Антиприслів'я є насамперед результатом розвитку суспільства, вони ніби є відповіддю на існуючі традиційні прислів'я та можуть наочно продемонструвати, були в цьому суспільстві певні зміни чи ні. Дослідження дозволило виявити, що асиметрія в репрезентації «чоловічого» і «жіночого» на цей час стала менш явною. Жіноча діяльність не протиставляється чоловічій діяльності так категорично. Однак помітні прояви андроцентричної картини світу, зокрема в тому, що антиприслів'я висміюють жіночу поведінку набагато більше, ніж чоловічу. В англійських антиприслів'ях, що характеризують чоловіків, відбивається кілька іронічний жіночий погляд на чоловіків і вказується на те, що становище жінки в суспільстві змінилося – вони мають такі ж права, як і чоловіки.

Ключові слова: антиприслів'я, гендерні дослідження, феміністська лінгвістика, гендерні стереотипи.

Постановка проблеми. Прислів'я, що містять гендерний компонент, відображають сформовані в національній традиції уявлення про місце чоловіка і жінки в суспільстві, про вимоги, що пред'являються до представників різних статей, про відмінності характеру і поведінки чоловіків і жінок. Ці складені про-

тягом століть уявлення багато в чому визначають сучасні гендерні відносини, еволюцію яких відображають антиприслів'я, що містять гендерний компонент, що дозволяє простежити репрезентацію в мові образів чоловіків і жінок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення зв'язку між мовою та статтю бере свій початок ще з давніх часів, коли почала розглядатися граматична категорія «стать». Тривалий час дослідники пов'язували біологічну стать із категорією гендеру. Іншими словами, вважалося, що граматична категорія статі виникає через існування різних біологічних статей. Цю теорію підтримали такі вчені, як В. Гумбольдт та інші. Початок досліджень стосовно поняття гендеру в лінгвістиці був пов'язаний насамперед з тим, що тема відображення статі в мові привернула увагу таких лінгвістів, як О. Есперсен [1], Е. Сепір [2], Ф. Маутнер [3]. О. Есперсен (1922) у своїй книзі “Language, its nature, development and origin” висловив думку про те, що жіноча мова є дефіцитною та підпорядкованою. У 1949 році у Франції з'явилася книга Сімони де Бовуар під назвою “The Second Sex”. За словами автора цієї книги, стереотипи чоловіків і жінок фіксуються в історії. Авторка пов'язує чоловіка зі сферою «побудови сенсу життя» – культурою та суспільством, а жінки беруть участь у таких сферах життя, як репродукція та природа.

Наприкінці 60-х та 70-х років ХХ століття вчені почали звертати увагу на гендерні дослідження завдяки «Новому руху жінок». Цей рух породив нову галузь лінгвістики – феміністську лінгвістику, або феміністську критику мови. Цей напрям і став попередником гендерної лінгвістики. Виявлені нею закономірності доводять наявність у мовній системі гендерної асиметрії (андроцентризму мови), тобто центральна орієнтованість у мові була саме на чоловіка зокрема, а не на людину загалом. Таким чином, у мові проявлявся сексизм – дискримінація жінок за ознакою статі. Дискримінація виражається в переважанні чоловічих форм у мові, вторинності і об'єктності жінок, отожднення в багатьох мовах понять «людина» і «чоловік», переважання негативних оцінок під час позначення жінок та позитивних – під час позначення чоловіків тощо [4, с. 20]. Одним із ключових понять гендерної лінгвістики є поняття гендерного стереотипу. Під гендерним стереотипом слід розуміти сформоване в культурі узагальнене уявлення (переконання) про те, як насправді поведуться чоловіки і жінки [5, с. 89].

Серед головних робіт з феміністської критики мови головну роль відіграє дослідження Р. Лакофф “Language and Woman's

Place” [6], що було опубліковано в 1975 році. Ця робота підтверджує андроцентричність (орієнтацію на чоловіків) та негативний образ жінки в мовній картині світу. Ця теорія називається теорією «дефіциту» жіночого мовлення. Р. Лакофф вивчає поняття «жіноча мова» та «чоловіча мова». Згідно з цією працею мовлення жінки характеризується такими рисами: вона невпевнена, її мова менш агресивна, ніж чоловіча, вона більш гуманна по відношенню до співрозмовника. Чоловіки намагаються зайняти домінуюче положення, вони більш агресивні, не бажають йти на компроміси.

Особливе місце у вивченні мови та культури займають прислів'я та антиприслів'я, оскільки культурні та національні традиції фіксуються за їх допомогою, щоб їх можна було передати через покоління.

Мета статті полягає у всебічному вивченні антиприслів'їв з гендерним компонентом і зіставленні образів чоловіків і жінок, зафіксованих у словниках за допомогою зазначених пареміологічних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Доказом наявності гендерної асиметрії можна вважати антиприслів'я. Антиприслів'я – це своєрідний протест тому, про що сказано в прислів'ї-оригіналі. Новий час вносить свої зміни в наше життя, в сприйняття нами явищ і фактів навколишньої дійсності. Ці зміни неминуче відображаються в мові, а в даному випадку – в антиприслів'ях як одиницях фразеологічного фонду. Їх основна мета – іронія, а іноді навіть сарказм.

В англійській пареміології існують різні засоби передачі статі. Оскільки в англійській мові немає гендеру як граматичної категорії, гендерний складник може бути зафіксований лише за допомогою гендерних лексичних одиниць. Набір лексичних одиниць, що мають позначення статі, можна розділити на три групи:

1) Антропометричні лексичні одиниці. Наприклад, *man-woman, boy-girl, gentleman-lady, he-she*. Аналізуючи прислів'я з компонентами “man” і “woman”, слід зазначити, що слово “man” має два значення: людина та чоловік [7]. Таким чином, необхідно проаналізувати прислів'я та прислів'я зі складником “man”, що означає «людина», та складником “man”, що означає «чоловік». Наприклад: *A good man is hard to find (Важко знайти гарного чоловіка) ← Good men are scarce*. В даному випадку, антиприслів'я можна зрозуміти двояко: залежно від контексту воно може відноситися як до людства загалом, так до чоловіків зокрема.

2) Терміни спорідненості. Наприклад, *wife-husband, daughter-son, mother-father*.

3) Антропонімічні лексеми (власні назви). Наприклад, *Jack-Jill*.

Таким чином, антиприслів'я – це перероблені традиційні паремії, які являють собою незвичайне явище. Вони є знаряддям висміювання і спростування стереотипів, закріплених у суспільстві, і тим самим впливають на аудиторію. Для створення антиприслів'їв використовуються різні засоби: додавання, відсікання, поєднання двох прислів'їв у нове тощо [8, с. 128]. Перший, найбільш поширений спосіб відбувається за рахунок розширення, або збільшення, за якого до вже відомого, традиційного варіанту додається, нарощується ще одне судження:

Man's home is his castle (Будинок чоловіка – його фортеця) → Man's home is his castle, let him clean it (Будинок чоловіка – його фортеця, нехай сам її прибирає).

Behind every successful man is a woman (За кожним успішним чоловіком стоїть жінка) → Behind every successful man is a woman who wanted a mink (За кожним успішним чоловіком стоїть жінка, яка хоче норкову шубу).

Отже, наведені приклади ілюструють, що за допомогою розширення традиційні варіанти прислів'їв наділяються новим, часто гумористичним значенням.

Другий вид трансформації характеризується відсіканням частини прислів'я і додаванням до нього нового судження. Наприклад:

Give a man a fish and you feed him for a day; teach a man to fish and you feed him for a lifetime (Дай людині рибу, і ти нагодуєш її на день; навчи людину ловити рибу, і ти нагодуєш її на все життя) → Give a man a fish and you feed him for a day. Teach a man to fish and he will sit in the boat drinking beer (Дай людині рибу, і ти нагодуєш її на день. Навчи людину ловити рибу, і вона буде сидіти в човні і пити пиво).

Це антиприслів'я утворене за допомогою відсікання другої частини прислів'я “*you feed him for a life time*” та заміною її на нову “*he will sit in the boat drinking beer*”. Новий компонент наділяє антиприслів'я іронічним значенням: марно людину чомусь вчити, оскільки все одно буде пити пиво або, іншими словами, буде лінуватися.

Третій спосіб – це об'єднання двох різних прислів'їв в одне нове, вже з іншим змістом. При цьому створюється жартівливий ефект завдяки порушенню традиційної логіки тексту. Часто в таких текстах елементи вже відомих прислів'їв з'єднуються з сучасними висловлюваннями.

A man is only as old as a woman he feels ← A man is as old as he feels, and woman as old as she looks (Вік чоловіка визначається тим, як він себе почуває, а жінки – як вона виглядає).

Четвертий тип деформації здійснюється заміною і додаванням лексичних компонентів, що супроводжується грою співзвуччя, каламбуром. Наприклад:

A man is known by the company he keeps (Про чоловіка судять по компанії, з якою він спілкується) ← A man is known by the company he keeps away from (Про чоловіка судять по компанії, від якої він тримається якомога далі).

Дане антиприслів'я утворене шляхом додавання фразового дієслова, що призвело до трансформації значення. Іншими словами, на відміну від дієслова “*keep*” у словосполученні “*to keep a company*”, яке позначає «спілкуватися з людьми», фразове дієслово “*to keep away from a company*” має протилежне значення «триматися подалі від когось». Так, згідно з цим антиприслів'ям чоловіка визначає не тільки коло його спілкування, а ще й люди, від яких він тримається якомога далі.

A woman's place in the House and Senate (Місце жінки в Білому домі та Сенаті) ← A woman's place is home (Місце жінки – вдома)

Компонент “*home*”, що позначає будинок, був замінений на компонент “*the House and Senate*”, який вказує Білий Дім і Сенат. Проаналізовані антиприслів'я свідчать про те, що «патріархальний устрій» минає, і в сучасному суспільстві жінка є повноправним членом суспільства, в тому числі в питаннях кар'єри, бізнесу, вона отримала можливість брати участь у політичному житті країни. Таким чином, антиприслів'я утворюється від прислів'я, ґрунтуються на його первинному значенні, але в процесі трансформації відбувається спотворення сенсу, часто в гумористичній спрямованості.

Як вже зазначалось раніше, в пареміях знаходять своє відображення гендерні стереотипи. Щодо гендерних стосунків, то прислів'я можна розподілити на дві групи: прислів'я, що описують стосунки між чоловіком і жінкою, та прислів'я, що характеризують жінку з позицій чоловіка.

У першій групі присутня динамічна гендерна рівновага: з одного боку, наголошується важливість дружини і шлюбу для чоловіка, з іншого – їх згубність: *A good wife and health is a man's best wealth* (Хороша дружина і здоров'я – головне багатство чоловіка); *Three things drive a man out of his house – smoke, rain and a scolding wife* (Три речі женуть чоловіка з власного будинку – дим, дощ і сварлива дружина) [9, с. 194].

У другій групі переважає негативне ставлення до жінки: *Women have long hair and short brains* (У жінок волосся довге, а розум короткий); *Women are the root of all evil* (Жінки – джерело зла). Подібну гендерну нерівноправність пов'язують з переважним вживанням прислів'їв чоловіками [10, р. 216]. Нечисленність прислів'їв з негативною характеристикою чоловіків дослідники пояснюють також тим, що такі прислів'я, безсумнівно, існували в усній традиції, проте не були записані чоловіками.

В антиприслів'ях відповідні групи характеризуються цілим рядом рис подібності і відмінності від тих, що були описані в прислів'ях. Наприклад, антиприслів'я сконцентровані на негативних сторонах шлюбу, який при цьому постає як джерело зла:

Matrimony is the root of all evil (Шлюб – корінь всього зла) ← *Money is the root of all evil* (Гроші – корінь всього зла).

В антиприслів'ях також підіймається питання грошей в гендерних стосунках:

A married man and his money are soon parted (Одружений чоловік та його гроші незабаром розлучаться) ← *A fool and his money are soon parted* (Дурень та його гроші незабаром розлучаться).

Таким чином, в антиприслів'ях підкреслюється, що жінка розраховує на матеріальні блага, які їй може надати чоловік. Крім того, в антиприслів'ях відзначаються різні несприятливі аспекти подружжя, при цьому передусім неприємні для чоловіка. На відміну від прислів'їв, в яких зазвичай принижувалася жінка, а чоловік займав домінуючу роль, в антиприслів'ях вже саме жінка є домінуючою фігурою, що говорить про розвиток гендерних стосунків у сучасному світі:

No man can serve two masters, unless he has a wife and grown-up daughter (Жоден чоловік не може служити двом панам, якщо тільки у нього немає дружини і дочки) ← *No man can serve two masters* (Жоден чоловік не може служити двом панам).

Розглянемо антиприслів'я, утворені від прислів'я *Behind every great man there is a woman* (За успіхом чоловіка завжди стоїть жінка) ← *Behind every great man there is a wife who tells him what to do, and secretary who does* (За кожним успішним чоловіком стоїть дружина, яка говорить, що робити, і секретарка, яка робить це); *Behind every successful man is a woman who wanted a mink* (За кожним успішним чоловіком стоїть жінка, яка хоче шубу).

Наведені приклади можуть бути розглянуті з двох позицій. З одного боку, жінка служить своєрідним «каталізатором» успішності чоловіка. Для неї він заробляє гроші. Однак в той же час ці прислів'я можуть характеризувати жінок як любителів

легких грошей, отриманих від чоловіка. Якщо чоловік успішний, то його дружина буде від нього весь час щось вимагати.

У антиприслів'ях відображаються деякі аспекти шлюбу, що були повністю відсутні в прислів'ях, наприклад, зрада:

Opposites attract: many a man has a brunette wife and a blonde sweetheart (Протилежності притягаються: у багатьох чоловіків є дружина-брюнетка і коханка-блондинка) ← *Opposites attract* (Протилежності притягаються).

У сучасних прислів'ях підкреслюється те, що господарство не є суто жіночим обов'язком, всі обов'язки мають розподілятися рівноцінно:

A woman's work is never done, especially the part she asks her husband to do (Жіноча робота ніколи не закінчується, особливо та частина, яку жінка просить зробити чоловіка) ← *A woman's work is never done* (Жіноча робота ніколи не закінчується).

Новою для антиприслів'їв є репрезентація стосунків між зятем і тещею, що також була відсутня в прислів'ях. У наведеному далі прикладі також є цікавим зміна семантики компонента "man":

No man is a hero to his mother-in-law (Жоден чоловік не є героєм для своєї тещі) ← *No man is a hero to his valet* (Жодна людина не є героєм для свого слуги).

Повертаючись до антиприслів'їв, що характеризують жінку з позиції чоловіка, можна зробити висновок, що вони нечисленні:

The only golden thing that some women dislike is silence (Єдине золото, яке деякі жінки не люблять, – це мовчання) ← *Silence is golden* (Мовчання – золото).

Антиприслів'ям притаманне вкрай іронічне ставлення як до чоловіків, так і до жінок, особливо під час опису їх реальних або передбачуваних взаємин:

There are two sides in every man: the side his wife knows, and the side he thinks she does not know (В кожному чоловікові є дві сторони: та, яку його дружина знає, і та, яку він думає, що вона не знає) ← *There are two sides in every question* (В кожному питанні дві сторони).

Time and tide wait for no man but a woman expects all three to wait for her (Час і прилив не чекають жодного чоловіка, але жінка чекає, що всі троє почекають на неї) ← *Time and tide wait for no man* (Час і прилив нікого не чекають).

Висновки. Антиприслів'я є органічним продовженням пареміологічного фонду, одним з основних потенційних джерел його поповнення. В антиприслів'ях вектор гендерної нерівності зміщується в порівнянні з прислів'ями в сторону чоловіка в силу іронічної або негативної оцінки поведінки чоловіка в його взаєминах з жінкою, а також констатації низкою антиприслів'їв страждаючої ролі чоловіка в цих стосунках. В антиприслів'ях відзначається інтенсифікація негативних сторін гендерних стосунків, що відображає розвиток скептичного ставлення до шлюбу через цілу низку економічних і соціальних причин: зростання феміністських настроїв, посилення ролі грошей в суспільстві тощо.

Література:

- Jespersen O. Language, its nature, development and origin. London : G. Allen and Unwin, 1922. 448 p.
- Sapir E. Male and female forms of speech in Yana. *Donum natalicium schryngen* / ed. by St. W. J. Teeuwen. Nijmegen. Utrecht, 1929. P. 79–85.

3. Mauthner F. Beiträge zu einer Kritik der Sprache. 3. Auflage. Stuttgart: Berlin, 1921. Band 1.
4. Кирилина А.В., Томская М.В. Лингвистические гендерные исследования. *Отечественные записки*. 2005. № 2. с. 20.
5. Словарь гендерных терминов / под ред. А.А. Денисовой ; Регион. обществ. орг. «Восток-Запад: женские инновационные проекты». Москва : Информация XXI век, 2002. 256 с.
6. Lakoff, R. Language and Women's place. New York : Harper and Row, 1975. 115 p.
7. The American Heritage Dictionary of the English language. Retrieved from <http://ahdictionary.com>.
8. Никулина Е.А. Антипословица как вид гибридного текста (на материале современного английского языка) : материалы Междунар. науч. конф. / под ред. М.А. Акоповой. Санкт-Петербург : Изд-во Политехн. ун-та, 2013. 188 с.
9. Иванова Е.В. Мир в английских и русских пословицах. Санкт-Петербург : Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2006. 280 с.
10. Obelkevich J. Proverbs and social history. Wise words. Essays on the proverbs / ed. by W. Mieder. N. Y. : Garland Publishers, 1994. P. 211–252.

Kuznietsova I., Anysymova V. Anti-proverbs with gender component in modern English language

Summary. The article is devoted to the study of gender stereotypes by the example of the anti-proverbs of modern English. Studying gender in language discourse has always been popular among linguistics. Language, as a mirror of society, reflects the values and worldview of the people. This article discusses previous studies of gender linguistics, the ways of formation of anti-proverbs and the fixed images of women and men reflected in them. The main goal is to

analyze the traditional views on the perception and role of both sexes and to explore the relationship between language, culture and gender.

The presence of a distinctly noticeable “female voice” in English paremiology is very clearly observed, which reflects the women’s life and view of the world, the conditions and possibilities of their socialization. It should also be noted that there are much more anti-proverbs with the woman component than with the man component. That can be explained by dominant role of men in life and society, explains the presence of a male vision of the world, which is reflected in the linguistic material of the language.

In addition, there are more lexical units with a negative connotation than with a positive connotation. This is due to the fact that anti-proverbs are ironic in nature, that is, they make fun of negative qualities, and do not indicate the presence of positive ones.

First of all, anti-proverbs are the result of the development of society, they seem to be an answer to existing traditional proverbs, and can clearly demonstrate whether there has been some change in that society. The study revealed that the asymmetry in the representation of “male” and “female” has now become less apparent. Women’s activities do not oppose men’s activities so categorically. However, a noticeable manifestation of the androcentric picture of the world is that anti-proverbs ridicule women’s behavior far more than anti-proverbs about men. The English anti-proverbs that characterize men reflect a somewhat ironic feminine view of men and indicate that women’s position in society has changed – they have the same rights as men.

Key words: anti-proverbs, gender studies, feminist linguistics, gender stereotypes.

*Кузнецова І. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри теорії та практики перекладу**Національного університету «Запорізька політехніка»**Артеменкова О. К.,**студентка кафедри теорії та практики перекладу**Національного університету «Запорізька політехніка»*

ЗНАЧЕННЯ ОРНІТОНІМІВ У СКЛАДІ АНГЛОМОВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Анотація. Ця стаття присвячена аналізу англomовних фразеологізмів, які репрезентують концепт «Птах». У зв'язку з тим, що фразеологічні одиниці вважаються одним із найбільш яскравих проявів національно-культурної специфіки мови, віддзеркалюючи, насамперед, національні особливості, уявлення про носіїв мови, історію народу, його побут і світогляд, варто зазначити, що фразеологічні одиниці, що містять власне назви тварин, зокрема й птахів, передають почуття, реакції та емоції людини, таким чином утворюючи ціннісну картину світу.

Існує загальноприйнятий підхід до осмислення світу людини через понятійну сферу тваринного світу, через всю історію людської культури, оскільки тваринний світ завжди відігравав важливу роль у житті англійського народу, який вірив, що між людиною та твариною немає суттєвої різниці. Ще з давніх часів тварини для людей слугують не тільки джерелом їжі та одягу, але й ознакою багатьох людських якостей – як фізичних, так і моральних. Тому чимало фразеологізмів досліджуваної мови пов'язані з тваринами, зокрема птахами, оскільки їм властиві життєва мудрість, проникливий здоровий глузд, гумор та інші позитивні якості.

Водночас актуальність статті полягає в дослідженні фразеологічних одиниць із компонентом «птах» у сучасній англійській мові, оскільки нині фразеологія залишається об'єктом численних досліджень, а особлива увага приділяється саме вивченню фразеологічних одиниць, об'єднаних загальним компонентом. Серед фразеологізмів із найменуванням окремих компонентів важливо виділити групу фразеологічних одиниць, якими прийнято позначати найменування птахів, використовуючи при цьому термін «орнітоніми», оскільки ця група слів представлена в усіх мовах, а чимала її частина належить до активного складу лексики, що пояснюється значною роллю птахів у світі людей.

У роботі наведено приклади фразеологічних одиниць із компонентом «птах», відібраних зі словників та сайтів у мережі Інтернет, та їх переклад українською мовою, що дає змогу правильно зрозуміти національний характер народу, його культуру і історію, виступаючи як універсальний культурний принцип метафоризації, що охоплює концептуальний каркас картини світу.

Також у роботі проаналізовано особливості вживання англomовних орнітонімів, що відображають неідентичні сторони реалій різних народів, виділення відмінних відносин між цими реаліями, залежно від національно-культурних традицій, географічних і соціально-економічних умов життя носіїв мови [1, с. 66].

Розглянуто різноманітні ознаки, приховані у фразеологічних одиницях із компонентом-орнітонімом, переважна кількість ознак свідчить про те, що концепт «Птах» охоплює різні види птахів від дрібних до великих, надаючи їм різні додаткові конотації та ознаки, які знаходять своє відображення на внутрішній формі. Тому характерною рисою орнітонімів є високий ступінь ідіоматичності й образності із сильним змістом номінативності. У висновках зазначено основні характеристики та ознаки орнітонімів, що, безсумнівно, є дуже різноманітним і експресивним пластом лексичних одиниць.

Ключові слова: концепт, фразеологізм, орнітонім, метафоризація.

Постановка проблеми. Птахи ще в далекому минулому відігравали важливу роль у повсякденному житті людей, всюди їх супроводжуючи: у праці, на полюванні, в мріях – коли погляд спрямовується до неба, оскільки з усіх живих істот лише вони можуть до нього досягнути. Спочатку орнітоніми номінували конкретні явища, але кожна одиниця словникового складу мови вже за самою своєю природою схильна до полісемантизації, тому поступово в орнітонімах накопилася чимала кількість багатопланової символіки, що призвело до втілення в них національно-культурних особливостей мислення. Актуальність роботи зумовлюється активним вживанням орнітонімів у літературній мові, територіальних і соціальних діалектах, просторіччі, що пояснюється значною роллю птахів у світі людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Назви птахів, як і назви тварин, давно і успішно досліджуються в науці про мову, а фразеологічні одиниці з компонентом-орнітонімом останнім часом привертають увагу мовознавців, які вивчають їх із різних точок зору: структури, семантики, граматичних особливостей, визначаючи їх багатозначність, синонімічні і антонімічні відносини. Питанню орнітонімів присвячені роботи Н.Д. Пименової «Порівняльний аналіз фразеологічних одиниць із компонентом-орнітонімом в англійській та турецькій мовах» (2002), О.Б. Симакової «Лексико-семантична група «Орнітоніми» (на матеріалі російської та французької мов)» (2004), Т.В. Козлової «Семантика фразеологізмів із назвами тварин в сучасній російській мові» (2003), Т.В. Хахалкіної «Нгансанська зоосемія в становленні і розвитку» (2002), Ю.Л. Лясоги «Англійська зоосемія» (1984), Л.Ю. Гусевої «Орнітоніми в фольклорному тексті» (1996) та інших.

О.Б. Симакова визначила орнітонім як «номінативну одиницю, представлену окремим словом або словосполученням, яка служить для виділення, індивідуалізації та ідентифікації званої птаці серед інших птахів» [2, с. 11]. Орнітоніми є однією з найчисельніших і різноманітних груп фразеологічного фонду і мають досить широку область функціонування, один і той самий орнітонім у різних мовах може бути пов'язаний із різними рисами характеру людини, може вживатися в різних значеннях.

Говорячи про значення орнітоніма, А.В. Лемов зазначив, що, як і значення будь-якого іншого слова, це «елемент структури знакової ситуації, який забезпечує асоціативний зв'язок плану вираження лексичної одиниці з її денотатом і її поняттям» [3, с. 18]. Оскільки це стосується орнітонімів, під денотатом розуміється окремий птах, а поняття виступає як уявлення про денотат у межах мовної або соціальної спільності.

Досліджуючи орнітонімічну лексику, більшість лінгвістів погоджуються із тим, що одним із найбільш результативних і ефективних способів є дефініційний аналіз. Цей спосіб полягає у використанні порівняльних досліджень, які слугують досить ефективною методикою мікролінгвістики, в разі застосування якої, за словами В.Г. Гака, «дослідження йде вглиб мовних форм, завдяки чому вчені в змозі виявити характерні особливості слова і його семантики загалом» [4, с. 13].

Етимологічні дослідження дають змогу проаналізувати і порівняти видозмінюваний культурно-символічний сенс, відбитий у найменуваннях тварин [5, с. 17]. Історія і етимологія кожного фразеологізму вивчається в непрямолінійній залежності від якихось «універсальних» схем переосмислення словосполучень, ступеня семантичної неподільності компонентів і ступеня поступової втрати лексичного значення слів у словосполученнях. Орнітоніми становлять великий інтерес із точки зору етимології. Наприклад, асоціації сови з мудрістю ведуть свій початок від Давніх Афін, де сова вважалася атрибутом богині мудрості і навчання Афін Пронойі. Афінській традиції завдячують походженням мудра сова в європейських казках і байках і емблематичне зображення мудрості – сова, що сидить на стосі книжок, а також ідіома «вчена сова» щодо вчених, мерехтливих, подібно цим птахам, за скельцями окулярів.

Як зазначає А.М. Кузнецов, більшість словників в основному дає нам досить вірну картину словникових значень слів і їхніх семантичних компонентів [6, с. 85]. Проте найменування птахів, що зафіксовані в словниках різних мов, можуть бути відсутні у словнику тієї чи іншої мови через різні умови життя носіїв мови, географічне положення або національно-культурні традиції.

Метою статті є виявлення особливостей вживання орнітонімів, що є частиною фразеологічного лексичного складу англійської мови, та їхніх концептуальних ознак.

Виклад основного матеріалу. Фразеологічні одиниці, в яких головна роль належить найменуванням птахів – орнітонімам, відображають багатовікові спостереження людини над зовнішнім виглядом, поведінкою та звичками птахів, будучи тим самим культурно-інформаційним фондом [7, с. 11]. Все це знаходить відображення в лексичному фонді різних мов, що призвело до появи нових наукових термінів, якими прийнято позначати найменування тварин, птахів, комах та інших. До таких термінів належить термін «орнітонім» [8, с. 14]. Значення орнітонімів, що вживаються в мові досить часто і широко,

націлене на алегоричне позначення людини, найчастіше метафоричне, стилістично підкреслене, наділене явно експресивними семантико-стилістичними відтінками.

У людини чимало асоціацій зі словом «птаха». Певні ознаки птаці та її поведінки виявляються відправною точкою її символізації. Однією з найголовніших фізичних здатностей птаха залишається здатність літати. Ця ознака реалізується на рівні комунікативних фразеологічних одиниць, а саме: *to go like a bird* – рухатися дуже швидко; *the bird is (has) flown* – занадто пізно; *a bird is known by its flight* – видно пташку по польоту; *a bird's eye view of smth* – погляд із висоти пташиного польоту. Політ птахів, легкість і швидкість пересування птахів відображають у фразеологічних одиницях із компонентом-орнітонімом ознаку швидкості та легкості виконання людиною роботи. Наряду з розглянутою ознакою здатності польоту у птахів у цьому виразі також представлена семантика ознаки любові до волі. Субстантивна фразеологічна одиниця *John Grey's bird* також володіє семантикою свободи. Ця фразеологічна одиниця походить від вірша Джона Грея "Bird at the Window" і супроводжується в словнику прикладом: *The Greene knight was amongst the rest like John Greys bird that ventured with the best*. У цій фразеологічній одиниці реалізується концептуальна ознака – «птаха любить свободу».

В англійській мові для характеристики досвідченої людини, яку важко обдурити, також використовуються стійкі вирази: *an old bird* – стріляний горобець, *solemn (wise) as an owl* – мудрий як сова. Відсутність досвіду і наївність людини у фразеології англійської мови фіксується за допомогою різних образів: *spring chicken* – жовторотий юнак, *knee-high to a grasshopper* – новачок, *prostack*, *silly as a goose* – дурний як гусак.

Для характеристики зовнішнього вигляду людини використовуються різні образи, найбільш використовуваним з яких є *ugly duckling* у значенні «бридке каченя», тобто красивий дорослий, який у дитинстві був несимпатичний.

У низці фразеологічних одиниць дуже часто відбувається метафоричне перенесення позитивних якостей тварини на людину, наприклад: працьовитість *early bird catches the worm* – хто рано встає, на того удача чекає, волелюбність і незалежність (*as free as a bird* – вільний тощо).

Для характеристики людини, що відрізняється від інших, використовують такі фразеологічні одиниці: *a rare bird* – рідкісний птах, *a black swan* – чорний лебідь, *a white crow* – біла ворона.

Для характеристики положення людини в суспільстві, її стосунків у родині або міжособистісних стосунків: *seagull manager* – галасливий і безглуздий менеджер, *the cock of the school* – перший забіяка в школі тощо.

Використовуючи фразеологічні одиниці з компонентом-орнітонімом, нерідко можна описати чи звернути увагу на риси характеру людини. Наприклад, *chatter like a magpie* – тріщати як сорока; *a fighting cock* – забіяка, забіякувата людина, *the cock of the school* – перший забіяка в школі, *the cock of the loft* – важлива персона, господар становища, *a lame duck* – невдача, слабак.

Загалом у поведінці птахів знайдеться чимало ознак, які можуть трактуватися по-різному: і позитивно, і негативно – залежно від ситуації і прагматичного наміру мовця. Птахи люблять свободу, збираються в зграї, іноді приносять

погані звістки, вони безтурботні, добре бачать все зверху, швидко пересуваються і мало їдять, мають гарне пір'я, прокидаються дуже рано, іноді схожі один на одного. Ці особливості її поведінки лягають в основу метафоричних переосмислень. У фразеологічних одиницях, що розуміються нами в найширшому сенсі, виділяються такі якості птиці, як її легкість, невагомість, свобода, вільність польоту, порівняна нешкідливість, беззахисність, досвідченість, обережність, швидкість, добродичність, краса, привабливість, унікальність, працьовитість, заподіяння мінімальної шкоди людині порівняно з іншими представниками фауни, скромні потреби в їжі, балакучість, рознесення пліток та поганих новин тощо. Таким чином, образ птаха, що закладений у фразеологічній одиниці, може володіти як позитивними, так і негативними конотаціями. Все це знаходить відображення у фразеологічному фонді англійської мови, де присутні всі ці якості: (*as free as a bird* – вільний, *for the birds* – некорисний, *bird brain* – курячі мізки, *like a bird* – швидко, дуже легко, *the bird is (has) flown* – занадто пізно, *to eat like a bird* – дуже мало їсти, *to sing like a bird* – сарно співати тощо.

Варто зазначити, що слово «птахи» в англійській культурі в основному викликає асоціацію зі співочим, ранковим, невеликим птахом, а не з хижим, нічним або водоплавним. Проте в мовній картині англійської мови задіяні назви як домашніх птахів, так і диких, які беруть участь в образній мотивації. Серед домашніх птахів це: *hen, chicken* – курка, *goose* – гусак; *duck* – качка; *cock* – півень; *drake* – селезень. А до складу диких птахів можна зарахувати таких: *bird* – птах; *sparrow* – горобець; *magpie* – сорока; *crow* – ворона; *lark* – жайворонко; *rook* – грач; *hawk* – яструб; *eagle* – орел; *owl* – сова; *pigeon* – голуб.

У зв'язку з тим, що птахам відведено місце в народній картині світу, яка, як відомо, передусе науковій, варто зазначити, що їх образи в фольклорі, немов дзеркало, відображають загальні риси народних персонажів нації. Як би далеко не просунулася наука, в казках, притчах і піснях народів птиці залишаться такими, якими побачили їх наші предки, і це відображене в мові сприйняття являє собою невід'ємний сегмент національної картини світу. Для англійського фольклору традиційним є протиставлення «*hen* (курка)» – «*cock* (півень)», тобто мається на увазі «жінка» – «чоловік». В англійській мові прикладами можуть служити: «*Cock-and-hen club*» – букв. «Клуб півня і курки», що в американській розмовній мові означає «клуб, куди допускаються і чоловіки, і жінки»; «*Hen party*» – букв. «Вечірка курей» означає вечірку, на яку збираються жінки, щоб попліткувати.

На стилістичному рівні орнітоніми поділяються на три групи: наукові позначення птахів, діалектизми і загальноживані або традиційні найменування [9, с. 95]. До першої групи належать такі позначення птахів, які використовуються в орнітології – одному з розділів зоології, що відповідає за вивчення птахів. Найменування цієї групи прийнято зараховувати до спеціальної, професійної лексики, яка ділиться на термінологію і номенклатуру. На відміну від першої групи, діалектизми використовуються в більш обмеженій та ненормативній сфері. У рамках останньої групи найменування птахів відповідають вимогам літературної мови і активно та часто вживаються основною частиною населення якої-небудь країни. Саме ця група становить особливий інтерес для багатьох досліджень, оскільки орнітоніми, що входять до її складу, активно використовуються у процесі утворення фразеологічних одиниць.

Висновки. Таким чином, орнітоніми у складі фразеологічних одиниць кодують культуру, традиції та історію народу. Фразеологічні одиниці, що включають у себе найменування птахів, найбільш тісно пов'язаних із людиною в процесі її культурно-історичного розвитку, відображають специфіку усвідомленого світосприйняття носіїв мови. Оскільки для фразеологічних одиниць характерною рисою є експресивність, хоч вона і не є обов'язковою, орнітоніми на рівні своєї внутрішньої форми мають як позитивні, так і негативні конотації та характеристики. До позитивних характеристик належать швидкість, досвідченість, обережність, добродичність, краса, унікальність, а до негативних – позбавлення волі, погані звістки, балакучість та інші.

Перспективи подальшого аналізу автори вбачають у вивченні фразеологізмів із компонентом «птахи» та їхніх лексико-семантичних та функціональних особливостей.

Література:

1. Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии. *Вопросы языкознания*. 1997. № 6. С. 37–48.
2. Симакова О.Б. Лексико-семантическая группа «Орнитонимы» (на материале русского и французского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / ПГПУ им. В.Г. Белинского. Пенза, 2003. 293 с.
3. Лемов А.В. Система, структура и функционирование научного термина: на материале русской лингвистической терминологии : дис. ... д-ра филол. наук. Саранск, 2000. 359 с.
4. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология. Москва : Международные отношения, 1977. 264 с.
5. Киндя Н.А. Английские и русские фразеологизмы с компонентом-зоонимом в свете истории и культуры : автореф. дис. ... филол. наук : 10.02.20 / Военный университет МО РФ. Москва, 2005. 24 с.
6. Кузнецов А.М. Проблемы компонентного анализа в лексике. Научно-аналитический обзор. Москва : Наука, 1980. 231 с.
7. Бурвинова Н.Д., Брагина А.А. Мир животных в мире слов. Москва : Московский лицей, 1996. 122 с.
8. Пименова Н.Д. Сопоставительный анализ фразеологических единиц с компонентом-орнитонимом в английском и турецком языках : дис. ... канд. филол. наук. Казань, 2002. 189 с.
9. Костина Н.Ю. Названия птиц как специфическая группа слов (на материале русского и английского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / ПГПУ им. В.Г. Белинского. Орел, 2004. 206 с.

Kuznietsova I., Artemenkova O. The value of ornithonyms in the composition of English phraseological units

Summary. This article is devoted to the analysis of English phraseological units that represent the concept of «Bird». Due to the fact that phraseological units are considered to be one of the most striking manifestations of national-cultural specificity of language, reflecting, above all, national characteristics, views about native language, history of the people, their life and mindset, it should be noted that phraseological units, containing the actual names of animals and birds, facilitate expression of feelings, reactions, emotional human life in general, forming and labeling a valuable worldview.

There is a generally accepted approach to understanding the human world through the conceptual sphere of the animal world, for the entire history of human culture, since the animal world has always played an important role in the life of the English people, who believed that there is no significant difference between man and animal. Since ancient times, animals for people are not only a source of food and clothing, but also a sign of many human qualities – both physical and moral. Therefore, many

phraseological units of the studied language are associated with animals, including birds, because they are inherent in life wisdom, astute common sense, humor, and other positive qualities.

At the same time, it remains relevant to study phraseological units with the «bird» component in modern English, since currently phraseology remains the object of numerous studies, and special attention is paid to the study of phraseological units, united by a common component. Among the phraseological units with the names of individual components, it is important to distinguish a group of phraseological units that are used to designate the name of birds, using the term “ornithonyms”. This group of words is represented in all languages, and most of it belongs to the active vocabulary, due to the significant role of birds in the world of people.

The paper gives examples of phraseological units with the «bird» component, selected from dictionaries and websites on the Internet, and their translation into Ukrainian, which enables to understand correctly the national character of the people, their culture and history, acting as a universal

cultural principle of metaphorization, covering the conceptual framework of the worldview.

Also, the peculiarities of the use of English-speaking ornithonyms are analyzed in the paper, reflecting the non-identical sides of the realities of different nations and highlighting the different relations between these realities, depending on national-cultural traditions, geographical and socio-economic conditions of native speakers life [1, p. 66].

Various features hidden in phraseological units with an ornithonym component have been considered. The sheer number of features indicates that the concept of “Bird” encompasses different species of birds from small to large, giving them various additional connotations and features that are reflected internally. Hence, the characteristic feature of ornithonyms is a high degree of idiomaticity and imagery with a strong content of naming unit. The findings outline the basic characteristics and characteristics of ornithonyms, which are undoubtedly a very diverse and expressive layer of lexical units.

Key words: concept, phraseological unit, ornithonym, metaphorization.

*Куш Е. О.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»**Осуховська Г. С.,**магістр кафедри теорії та практики перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»*

РОЛЬ ОПОЗИЦІЇ «СВІЙ – ЧУЖИЙ» У ФОРМУВАННІ ЕТНІЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Анотація. Статтю присвячено аналізу ролі опозиції «свій – чужий» у формуванні етнічної картини світу. У статті надається визначення понять «картина світу», «мовна картина світу», «етнічна картина світу», встановлюється онтологічна сутність вказаної опозиції, з'ясовується її зв'язок із процесами етнічної категоризації та стереотипізації, що визначають особливості сприйняття представників своєї та чужих етноспільнот.

Поняття «картина світу» є абстрактним і багатовимірним, що виявляє сукупність усіх знань і уявлень людини про світ. Поняття «мовна картина світу» віддзеркалює, як подібні знання та уявлення актуалізуються в мові та за допомогою неї. Поняття «етнічна картина світу» виявляє особливості етнічно зумовленого та структурованого погляду на світ, уявлень представників етнічної спільноти про власну та чужі етнічні групи та спільноти.

Формування подібних поглядів і уявлень базується на опозиції «свій – чужий», що має онтологічне підґрунтя, зумовлене психологічними та фізіологічними особливостями людини, розподілом їхнього мозку на дві півкулі, наслідком чого є біполярність процесів сприйняття та категоризації світу та його представників. Опозиція «свій – чужий» визначає також етносоціальний розподіл світу, що виявляється в процесах етнічної диференціації та ідентифікації.

Опозиція «свій – чужий» пов'язана із процесом етнічної стереотипізації, що належить до базових процесів етносоціальної категоризації, результатом якої є утворення етнічних стереотипів. Подібні стереотипи актуалізують уявлення про соціокультурні особливості етнічних груп, моральні, розумові, фізичні та інші якості їх представників. В автостереотипах виявляються уявлення та знання про свою етнічну групу чи спільноту, в той час як гетеростереотипи містять інформацію про представників інших етнічних груп. Етнічна диференціація та ідентифікація завжди відбувається шляхом порівняння та протиставлення чужинців із представниками своєї нації та навпаки. Саме тому гетеростереотипи та автостереотипи взаємопов'язані.

Зміст етнічних стереотипів і опозиції «свій – чужий» залежить від соціокультурних, економічних, історичних, політичних умов розвитку етнічних спільнот та взаємовідносин між ними. Опозиція «свій – чужий» вербалізується в мові та мовленні.

Ключові слова: автостереотип, гетеростереотип, диференціація, ідентифікація, етнічна картина світу, мовна картина світу, опозиція «свій – чужий».

Постановка проблеми. Дослідження механізму актуалізації в мові етносвідомості її носіїв може здійснюватися через вивчення їх мовної та етнічної картин світу. Хоча поняттю «етнічна картина світу» та її вербальному втіленню приділено вже достатньо уваги лінгвістів [8; 11], дотепер не визначено роль опозиції «свій – чужий» в її створенні, в чому й полягає *мета* наукової розвідки. Її завданнями є у зв'язку з цим визначення понять «картина світу», «мовна картина світу», «етнічна картина світу», виявлення онтологічної сутності вказаної опозиції та з'ясування її ролі в конструюванні етнічної картини світу.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що картина світу є абстрактним поняттям. Її визначають як весь комплекс знань і уявлень людини про світ [11, с. 32]. Вона є багатомірною. Наприклад, картина світу сучасної людини зберігає погляди та знання попередніх поколінь.

Введення поняття «картина світу» в лінгвістику дає змогу дослідникам по-новому подивитись на вже відомі лінгвістичні проблеми. Використання такої абстрактної та багатомірної моделі світу певним чином розширює лінгвістичні дослідження, дає змогу розглянути нові питання, змінити акценти.

З кожною картиною світу пов'язані певна логіка світобачення і спосіб світосприйняття, який визначає думки та звичаї. Але картина світу не є дзеркальним відображенням світу, а лише його певною інтерпретацією. Індивідуальних картин світу існує стільки, скільки є спостерігачів. Суб'єктом картини світу може бути окрема людина, окрема група людей, окремий народ, а також людство загалом.

Зміст поняття «мовна картина світу» полягає в тому, що в системі мови, зокрема в її лексиконі, відображається те, як людина бачить світ, що її оточує, своє місце в ньому [11, с. 27]. У мові знаходиться вираження розмаїття історичних та соціальних умов, в яких відбувалося освоєння та перетворення світу. Особливості функціонування мови не передбачають, що вони створені самою мовою. Вони лише фіксують особливості об'єктивно існуючих форм людського спілкування та діяльності. Мовна картина світу відбиває лише мовне втілення саме об'єктивного світу разом із людиною як частиною його.

Під етнічною картиною світу розуміють етнічно зумовлений і структурований погляд на світ, в якому відбиваються уявлення про свою та чужі етнічні групи, спільноти [11, с. 28]. Колективна рефлексія будь-якого етносу щодо себе та представників інших націй структурується згідно з бінарними

опозиціями «свій – чужий». Ця опозиція визначає «спосіб ієрархічної самоорганізації пралюдських і людських колективів на ранніх стадіях соціогенезу та соціальну стратифікацію суспільств на пізніших історичних етапах» [11, с. 27]. Протиставлення «свого» та «чужого» є особливістю колективного, етнонаціонального світосприйняття, базовою константою етнічної картини світу, психологічною, соціокультурною та історичною формою саморефлексії будь-якої нації.

Сутність людського мислення полягає в упорядкуванні, категоризації світу, що відбувається за допомогою підсвідомих структур – бінарних опозицій, які задають універсальну логіку мислення [10, с. 12]. Постулат про антиномічну природу людської думки та універсальні структурні закони розуму було сформульовано вперше засновником структурної антропології Кл. Леві-Строссом [6].

Важливість принципу біполярності у сприйнятті світу підкреслює багато дослідників [1, с. 32; 5, с. 29; 10, с. 13]. Вже первісна людина намагалася впорядкувати навколишній світ, категоризуючи його за допомогою бінарних опозицій: *життя – смерть, небо – земля, день – ніч, правий – лівий, верх – низ, чоловік – жінка, свій – чужий*. При цьому парність категорій супроводжується в людини абсолютизацією їх протилежності. Як зазначає Б.Ф. Поршнев, причина споконвічної дуалістичності людського мислення полягає в тому, що «архаїчна людина гостро відчувала внутрішню конфліктність світу – для неї було очевидним те, що сонце протистоїть місяцю, як світло – темряві, порядок та гармонія протистоять безладу та хаосу, культура людського співіснування – варварству дикої природи» [7, с. 11].

Пояснюючи двоїстість сприйняття навколишнього світу людиною особливостями її соціокультурного існування, а також суто фізіологічними причинами, насамперед тим, що її мозок поділено на дві півкулі, дослідники розглядають біполярність як універсальний принцип категоризації – базового пізнавального процесу людини, за допомогою якого відбуваються структурування та систематизація її життєвого досвіду [1, с. 14].

Ментальні бінарні опозиції «свій – чужий» / «ми – вони» входять у систему свого роду опорних пунктів свідомості. На думку російського палеопсихолога Б.Ф. Поршнева, саме категорія «вони», пов'язана з категорією «ми», є найбільш давнім, архаїчним утворенням, що знаходиться біля джерел антропогенезу [7, с. 11]. Лише на основі кристалізації у свідомості представників того чи іншого етносу категорії «вони» відбувається визначення власної ідентичності й автентичності.

В основі протиставлення «свого» та «чужого», за спостереженням етнологів [2, с. 14], психологів [3, с. 17; 4, с. 188], завжди знаходиться певна частка агресії, що полягає в неприязному ставленні до чужого та незнайомого. Опозиція «свій–чужий» неминуче породжується в результаті поляризації представників своєї та чужих націй, оскільки «чуже» є не лише незрозумілим, «недискретним та невизначеним» [2, с. 7], але й викликає страх та почуття небезпеки.

Американський психолог Дж. Ротуелл [9, с. 24] порівнює символічні та сигнальні реакції, що виникають у людини у процесі оцінювання одноплемінників і представників іншого етносу: символічна реакція характеризується затримкою в часі, обдуманістю, гнучкістю, у той час як сигнальна реакція схожа на умовний рефлекс, є автоматичною, необдуманною, стрімкою.

Сигнальна реакція з'являється в людини під час сприйняття образу ворога. Отже, неусвідомлена, біологічно вмотивована закономірність розмежування «свого» та «чужого» стає основою формування етнічної картини світу, центральним психологічним компонентом міжетнічних взаємовідносин.

Опозиція «свій–чужий» безпосередньо пов'язана з етнічною стереотипізацією – базовим процесом етносоціальної категоризації, в результаті якого утворюються етнічні стереотипи [2, с. 11]. **Етнічні стереотипи** є соціально детермінованими, узагальненими, емоційно насиченими, сталими уявленнями про особливості соціокультурного існування етнічних груп, а також про моральні, розумові, фізичні та інші якості їх представників [3, с. 14].

Етнічні стереотипи поділяються на авто- та гетеростереотипи. **Автостереотипи** – це сукупність атрибутивних ознак про дійсні або уявні риси, притаманні власній етнічній групі, що виконують функцію її позитивно-ціннісної диференціації, оскільки, як правило, містять комплекс позитивних оцінок про неї. **Гетеростереотипи** являють собою оцінні, зазвичай негативні судження про інші етноси та їх представників. Гетеро- та автостереотипи взаємопов'язані, оскільки етнічна диференціація та ідентифікація завжди відбувається шляхом порівняння та протиставлення чужинців із представниками своєї нації та навпаки [2, с. 12]. На зміст гетеростереотипів впливають соціально-політичні та економічні умови розвитку етнічних груп та взаємовідносини між ними.

Опозиція «свій – чужий» слугує тим знаком, який маркує біологічні та соціальні відмінності представників різних націй. Етнічна поляризація виступає своєрідним біологічним механізмом самозбереження племені, нації [2, с. 11]. У процесі етногенезу відбувається поступове заміщення природно-біологічних детермінант людської поведінки та мислення (необхідності в їжі, теплі, безпеці) на соціальні (потреба визнання, самоствердження, боротьба поглядів, ідеологій). Поряд із цим природно-біологічні детермінанти не зникають, а є базою цілої низки сталих реакцій на зовнішні подразники та визначають особливості розумової і практичної діяльності людини.

Маючи онтологічне підґрунтя, опозиція «свій–чужий» є своєрідним засобом орієнтації людини в етнокультурному середовищі, оскільки саме усвідомлення факту існування чужих етносів, а також визначення їхніх особливостей дає змогу зрозуміти самотність власної нації. Крім того, бінарне протиставлення «свого» та «чужого», властиве масовій наївній свідомості, є тим механізмом, який організує етносоціальну реальність. Опозиція «свій – чужий» істотно впливає на дії, поведінку людини, політичне життя народів, виникнення міжетнічних конфліктів. Аксіологічність цієї опозиції залежить від колективних цінностей, етичних норм та настанов етносу [8, с. 27].

Ідея вищості власних звичаїв, вдачі, богів відображена в народному епосі, легендах, сказаннях, а також у прислів'ях і приказках різних націй: *Every bird likes its own nest, Every country has its customs; До свого роду хоч через воду; Чуже чужим і пахне; Всякому мила своя сторона; На чужої сторонішке рад своєї воронушке; Незваний гість – хуже татарина*.

Питання діалектики «свого» та «чужого» є одним із фундаментальних для гуманітарних наук і лінгвістики, надзвичайно актуальним у зв'язку з проблемами етносоціальних відносин, експлікація яких відбувається за допомогою мовних засобів у процесах комунікації. Опозиція «свій – чужий»

об'єктивується в мові та мовленні, визначає етнічно зумовлений спосіб членування соціального простору, актуалізується в етнічній картині світу.

Висновки. Таким чином, поняття «картина світу», «мовна картина світу», «етнічна картина світу» є взаємопов'язаними, перше із яких актуалізує увесь комплекс знань і уявлень людини про світ, друге визначає, як у мові та мовленні, а також за їх допомогою виявляються подібні знання та уявлення про нього, третє вказує на етнічно зумовлений спосіб структурування світу та його сприйняття. Ключовою опозицією, що визначає особливості подібного структурування є опозиція «свій – чужий». Означена опозиція має онтологічне підґрунтя та входить у систему опорних пунктів свідомості та етносвідомості. Її поява зумовлена психологічними та фізіологічними особливостями людини, що детермінують особливості пізнання людством дійсності та процеси етносоціальної категоризації. Опозиція «свій – чужий» пов'язана також із процесом етнічної стереотипізації, внаслідок якого утворюються етнічні стереотипи, відбувається етнічна диференціація та ідентифікація представників своєї та чужої етноспільнот. Опозиція «свій – чужий» відбивається в мові та мовленні, на що, зокрема, вказують народний епос, легенди, прислів'я і приказки тощо.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні засобів актуалізації опозиції «свій – чужий» і етнічних стереотипів у різних типах англomовного дискурсу.

Література:

1. Андреева Г.М. Психология социального познания. Москва : Аспект Пресс, 2000. 288 с.
2. Гнатенко П.И., Павленко В.И. Этнические установки и этнические стереотипы. Днепропетровск : издательство ДГУ, 1995. 200 с.
3. Егорова А.И. Введение в этническую психологию : Учебное пособие. Якутск : Издательство Якутского ун-та, 2000. 106 с.
4. Кон И.С. Психология предрассудка. О социально-психологических корнях этнических предрассудков. *Новый мир*. 1966. № 9. С. 187–201.
5. Крысько В.Г. Социальная психология : Учебное пособие. Санкт-Петербург : «Питер», 2001. 312 с.
6. Леви-Стросс К. Структурная антропология. Москва : Наука, 1983. 535 с.
7. Поршнев Б.Ф. О начале человеческой истории. Проблемы палеопсихологии. Москва : Мысль, 1974. 640 с.
8. Селіванова О.О. Опозиція «СВІЙ – ЧУЖИЙ» в етносвідомості (на матеріалі українських паремій). *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 26–34.
9. Rothwell J.D. Telling It Like It Isn't: Language Misuse and Malpractice. Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1982. 342 p.
10. Secord P.F., Backman G.W. Social Psychology. New York : Academic Press, 1964. 69 p.

11. Uzbek P. A Person and a Community from the Linguistic Point of View. London : Allen and Unwin, 1989. 678 p.

Kushch E., Osuhovska G. The role of the opposition “us – them” in ethnic worldview

Summary. The article describes the role of the opposition “us – them” in creating ethnic worldview. The definitions of the notions of “worldview”, “linguistic view of the world”, “ethnic worldview» are given in the article. The ontological essence of the opposition “us – them” and its connection with the processes of ethnic categorization and stereotypization is also revealed in the article. Such processes determine ethnically based perception and differentiation of ethnic communities.

The notion of the “worldview” is abstract and multi-dimensional. It reveals the complex of knowledge and ideas of a human being about the world. The term “linguistic view of the world” is used to denote the representation of such knowledge and ideas in a language and with the help of it means. The notion of the “ethnic worldview” is used to designate ethnically stipulated and structured view of the world, as well as opinions and beliefs of representatives of an ethnic community about themselves and other ethnic groups.

The process of forming of such opinions and beliefs is based on the opposition “us – them”. The opposition has ontological basis, predetermined by psychological and physiological features of a human being, the division of his/her mind into two cerebral hemispheres that determines bipolarity of the processes of perception and categorization of the world and its representatives. The opposition “us – them” also determines ethnic and social division of the world revealed in the processes of ethnic differentiation and identification.

The opposition “us – them” is connected with the process of ethnic stereotypization. This process belongs to basic processes of ethnic and social categorization, the result of which is revealed in ethnic stereotypes. Such stereotypes actualize opinions and beliefs about social, cultural, moral, mental, physical and other features of ethnic groups and their representatives. Autostereotypes reveal opinions about representatives of native ethnic group, while heterostereotypes contain information about representatives of other ethnic groups or communities. Ethnic differentiation and identification is always made by comparing and contrasting of representatives of alien and native ethnic group. That is why heterostereotypes and autostereotypes are interconnected.

The content of ethnic stereotypes and the opposition “us – them” depend on social, cultural, economic, historical, political conditions of development of ethnic communities and relations between them. The opposition “us – them” is verbalized in language and speech.

Key words: autostereotype, heterostereotype, differentiation, identification, ethnic worldview, linguistic view of the world, the opposition «us – them».

УДК 81'373.612.2:821.111(73)Кізі7Над зозулиним гніздом
DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.2.38>

Літвінова М. М.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри германо-романської філології та перекладу
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

Ігошев К. М.,

*викладач кафедри германо-романської філології та перекладу
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТАФОРИ ТА СТИЛЬ МИСЛЕННЯ БРОМДЕНА В РОМАНІ К. КІЗІ «НАД ЗОЗУЛИНИМ ГНІЗДОМ»

Анотація. Сучасні лінгвістичні дослідження підкреслюють важливу роль мовних засобів у створенні стилю свідомості, що, за Р. Фаулером, є «будь-яким виразним мовним зображенням свідомості окремої особистості». Незважаючи на значний потенціал метафори у відтворенні характерних і, можливо, девіантних способів сприйняття та концептуалізації світу, відсутні ґрунтовні дослідження стилю свідомості з урахуванням реалізації метафори. Теорія концептуальної метафори, розроблена Дж. Лакоффом, М. Джонсоном та М. Тернером, має велике значення для теорії стилю свідомості, оскільки її можна використовувати для визначення когнітивних наслідків систематичного вживання певних метафоричних конструкцій у текстах. З іншого боку, поняття стилю свідомості є дуже актуальним у руслі когнітивного підходу до розуміння метафори, оскільки підкреслює спосіб, за допомогою якого твердження Дж. Лакоффа та М. Джонсона щодо взаємозв'язку між усталеними концептуальними метафорами та культурою можуть бути застосовані до зв'язків між нестандартним використанням концептуальних метафор та індивідуальним світоглядом. Детальний аналіз мови роману «Над зозулиним гніздом» К. Кізі показує, як метафоричні конструкції використовуються для створення характерного стилю свідомості оповідача від першої особи та планування його розвитку протягом усього сюжету роману.

К Кізі відтворює стиль мислення оповідача за допомогою творчого розгортання метафор, звичних для англійської мови. Усталеність таких метафор, як «люди як машини» (“People as Machines”) та «могутній – це великий» (“Powerful is Big”), сприяє розумінню стилю мислення Бромдена, а їх творче розгортання та застосування надає його картині світу характерних незвичних рис. Разом із тим у читача залишається враження, що Бромдену бракує слів, щоб описати навіть той обмежений світ, який його оточує стінами відділення лікарні. Про це свідчить й обмежений інвентар його концептуальних метафор. Взаємозв'язок між своєрідністю використання метафор та особистою картиною світу підкреслює стиль мислення оповідача.

Ключові слова: стиль мислення, порівняння, концептуальна метафора, механістична метафора, «буквальна» метафора, усталена метафора, картина світу, концепт, домен.

Постановка проблеми. У літературних творах письменники вдаються до різноманітних прийомів та технік, щоб якомога яскравіше та виразніше передати відчуття, почуття та переживання власних героїв читачу. Одна з технік – це тех-

ніка під назвою «стиль мислення» (“mind style”). Цей термін був вперше вжитий в 1977 році Р. Фаулером, щоб описати феномен, коли стиль тексту віддзеркалює характерний погляд на світ, особливий спосіб сприйняття та розуміння світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «стиль мислення» стосується, в першу чергу, наративу оповідача. І. Боктінг найбільш стисло визначив, що таке стиль мислення: «*Стиль мислення стосується конструювання та вираження в мові концептуалізації реальності певної свідомості*» [1, с. 159].

З цього визначення випливає, що: 1) «реальність» може частково відрізнятись залежно від індивідуума (оскільки вона є результатом когнітивних та рецептивних процесів); 2) мова – центральний елемент процесу, за допомогою якого людина розуміє світ навколо себе, тому тексти, автором яких вона є, віддзеркалюють її власний спосіб вираження реальності.

Таким чином, дослідження стилю мислення охоплює визначення лінгвістичних конструкцій, що відповідають за сприйняття неповторної картини світу під час прочитання тексту. Стиль мислення постає з процесу відбору й частой та послідовної появи зазначених лінгвістичних конструкцій у тексті. Р. Фаулер визначає це так: «В сумі сталий відбір конструкцій, що збігаються в зображенні описуваного світу тим чи іншим шляхом, з того чи іншого кута зору дає в результаті відчуття картини світу. Це я буду називати «стиль мислення»» [2, с. 76].

У працях Фаулера та його послідовників виділене коло лінгвістичних феноменів, що можуть сприяти виявленню стилю мислення. Вони охоплюють постійність відбору словникових одиниць, граматичних конструкцій, транзитивність та валентність вживаних автором дієслів.

Стиль мислення – невіддільна властивість будь-яких текстів. Дж. Ліч та М. Шорт у своїй праці «Стиль у літературі» пропонують своєрідну шкалу стилю мислення: від «природного та неускладненого» до «незвичайного» (цей поділ є досить умовним) [3, с. 151]. Дослідники визначають стиль мислення як реалізацію наративної точки зору персонажа, оповідача або автора [3, с. 151].

О. Семіно розділяє поняття картини світу, ідеологічної точки зору та стилю мислення. Зокрема, нас цікавить відмінність між останніми двома поняттями: «Ідеологічна точка зору найбільше пасує для опису соціальних, культурних, релігійних чи політичних аспектів картини світу, які індивід скоріш за все поділяє з іншими індивідами, що належать до тієї

самої соціальної, культурної, релігійної чи політичної групи» [4, с. 97]. Натомість стиль мислення «найбільше пасує для опису, в першу чергу, особистих та когнітивних за характером аспектів, які є унікальними для індивіда або ж загальними для окремої групи, члени якої розділяють ті самі когнітивні характеристики (наприклад, як результат схожих розумових та психічних розладів або окремих етапів розумового розвитку)» [4, с. 97]. Як бачимо, стиль мислення в трактуванні О. Семіно найближчий до специфіки світосприйняття Бромдена через його параноїдално-шизофренічний розлад.

Серед вітчизняних дослідників різними аспектами проблеми стилю мислення займалися О. Беляков, О. Гураль, Л. Присяжнюк та інші. Особливо цікавою видається розвідка О. Белякова, оскільки у своїй статті він розглядає особливості художнього моделювання шизофренічного дискурсу в когнітивному аспекті на матеріалі роману В. Фолкнера «Галас і шаленство». Автор розглядає роман із точки зору «теорії свідомості» Дж. Фелана та Л. Заншайн, що ґрунтується на методиці моніторингу джерела думок, висловлювань, бажань намірів літературного персонажа (у нашому випадку наратора Бромдена). Зазначено: «Є набір мовленнєвих ознак, які допомагають «синтезувати» шизофренічний дискурс: розщеплення «Я», дестабілізація афективних станів; аутизм (утрата контакту з дійсністю); амбівалентність і відсутність бінарної логіки; широкий спектр галюцинацій; відсутність зв'язності й цілісності; відчуження мислення від свідомості (синдром психологічного автоматизму); десуб'єктивізація і генералізація світу (редукція сфери «я-ти-ми»); втрата індивідуальних рис особистості» [5, с. 30]. Звичайно ж, більшість із цих ознак притаманна лише героям роману Фолкнера, однак деякі з цих рис помітні у Бромдена (наприклад: розщеплення «Я», часткова утрата контакту з дійсністю, комплексні галюцинації, відсутність зв'язності), що буде розглянуто нижче.

У статті О. Гураль [6] застосовано когнітивно-стилістичний підхід до аналізу стилю мислення ментально девіантних персонажів-маргіналів, навколо яких розгортається сюжет постмодерністського експериментального роману. Застосовано поєднання лінгвостилістичного аналізу з теорією концептуальної метафори до тексту романів М. Аміса. Внаслідок застосування цього підходу розглянуто процес інтерпретації стилю мислення персонажа як ідіосинкратичного явища, виокремлено низку стилістичних прийомів, наративних тактик та концептуальних моделей, що є ключовими для досягнення такого ефекту.

Л. Присяжнюк розглядає змінені стани свідомості в художній семантиці на матеріалі роману У. Голдінга «Володар мух». Дослідниця пропонує методику аналізу змінених станів свідомості в художньому тексті на базі лінгвопсихологічного підходу. Л. Присяжнюк доходить висновку: «Аналіз змінених станів свідомості (ЗСС) у системі словесних образів дає змогу виокремити такі тенденції: 1) втілення ЗСС пов'язане із семантикою мовних одиниць і їх організацією в тексті та сюжетно-композиційною будовою художнього твору; 2) вербалізація відбувається не як результат застосування окремих вербальних засобів, а внаслідок взаємодії фонетичних, морфологічних, лексичних, синтаксичних і семасіологічних засобів; 3) у системі словесних образів ЗСС втілюються на основі трьох типів словесних образів: перцептивних, тропейчних і потенційних словесних образів» [7, с. 63].

За останні сорок років світова наукова спільнота стала свідком того, що ми можемо назвати «когнітивним поворо-

том» у розумінні метафори. Традиційно метафора визначалася як незвичний та різючий випадок використання порівняння, типовий для такого жанру, як поезія. Але з кінця 1970-х років лінгвісти, психологи та філософи почали розуміти метафору не тільки як лінгвістичний, але і як когнітивний феномен, і зазначили його всепроникність не тільки в мові, але й у думках. Праці Дж. Лакоффа, М. Джонсона та М. Тернера, зокрема, привели до розуміння метафори як основного когнітивного інструменту, який ми використовуємо для структурування абстрактних, незрозумілих або менш визначених доменів, як-от: кохання, життя та мова (зміст або цільовий домен метафори) в термінах конкретних і звичних доменів, таких як контейнери, подорожі та машини (оболонка або вихідний домен). А. Річардс пропонує ввести також третю категорію – «підстава» – комбінація спільних та відмінних ознак, на підставі яких будується метафоричний зв'язок [8, с. 64–68]. Когнітивний підхід до розуміння метафори сконцентрований, перш за все, на ustalених метафорах та їх значенні для формування картини світу представника окремої культури. Дж. Лакофф та М. Джонсон, визначаючи повторювані метафоричні конструкції в англійській мові, зазначають, що наявність таких метафор свідчить про асоціації між доменами, які є частиною загальної концептуальної системи носіїв англійської мови. Частота таких ustalених метафор, як «I had a full life» («я прожив повне життя») та «get the most out of life» («взяти від життя все»), означає, наприклад, що така ustalена концептуальна метафора, як «Life is a Container» («Життя – це контейнер»), є центральною для розуміння життя в англійській культурі загалом. Іншими словами, ustalені концептуальні метафори вважаються обов'язковою частиною картини світу певної лінгвокультурної спільноти. Натомість незвичне використання метафор може надати змогу вийти за звичні рамки загальних уявлень та поглянути на реальність під іншим кутом зору [9, с. 53; 10, с. 67].

Метою статті є з'ясувати специфіку застосування концептуальних метафор для відтворення ментально-девіантного стилю мислення Бромдена в романі К. Кізі «Над зозулиним гніздом». Задля досягнення цієї мети вбачаємо за потрібне виконати такі завдання:

- обґрунтувати використання терміну «стиль мислення»;
- узагальнити положення теорії концептуальної метафори Дж. Лакоффа, релевантні для аналізу ролі концептуальної метафори у формуванні стилю мислення;
- окреслити інвентар концептуальних метафор, що використовуються для відтворення стилю мислення Бромдена;
- визначити особливості використання метафор у романі К. Кізі «Над зозулиним гніздом».

Виклад основного матеріалу. «Над зозулиним гніздом» – це найвідоміший роман американського письменника К. Кізі. Роман написано від першої особи, оповідач – індіанець-напівкровка «Вождь» Бромден, один із пацієнтів психіатричної клініки, де відбувається дія роману. Бромден – давній пацієнт (тутешній медперсонал описує його як параноїка-шизофреніка). У романі описаний шлях його духовного та фізичного звільнення від моменту, коли до психіатричного відділення потрапляє новий пацієнт Макмерфі, до втечі Бромдена з лікарні. Цей поетапний процес звільнення спровокований бунтом Макмерфі проти старшої сестри міс Рекет, що заправляє усім відділенням. Попри те, що Бромден із жалю вбиває Макмерфі після того, як з останнього зробили «овоч» за допомогою лоботомії, його

жертва дає змогу Бромдену та іншим пацієнтам отримати мужність, щоб знову вийти в навколишній світ.

Бромден використовує відомий йому, але небезпечний світ машин для того, щоб описувати все, що бачить у психіатричному відділенні. Таким чином, у його мовленні дуже багато концептуальних метафор, заснованих на електричній та механістичній символіці. Усталені «механістичні» та «електричні» метафори, що трапляються в англійській мові (напр.: «I am out of steam», «I am not functioning properly»), Бромден розширює та ускладнює. Іншими словами, центральну характеристику стилю мислення Бромдена може бути прослідковано до обмеженої кількості усталених метафор, які були систематично розвинуті й ускладнені та являють собою ядро його концептуальної системи. Джерела метафор Бромдена – це радіо, роботи, електроприлади, вантажівки, радіатори, двигуни, електропили, свердла та годинники.

Від самого початку роману мова Бромдена є нестандартною в тому сенсі, що переконливо відтворює враження від внутрішнього монологу персонажа. Вона віддзеркалює свідомість, що сприймає реальність у незвичайний спосіб. Іншими словами, це характерний та девіантний стиль мислення.

«Вони вже там.

Чорні хлопці в білих костюмах, прокинулися раніше за мене, щоб у коридорі здійснити свої статеві акти й усе прибрали, поки я їх не заскочив.

Саме прибирають, коли я виходжу: всі троє похмурі й усім незадоволені – раною годинною, і цим місцем, і тими людьми, з якими їм доводиться працювати. Коли вони такі незадоволені, ліпше їм на очі не потрапляти. Тихо, як порох, скрадаються в парусинових черевиках попід стіною, але їхні чутливі прилади реєструють мій страх, і тоді всі троє водночас зводять погляди, і на чорних обличчях очі світяться, як лампи на старому радіоприймачі...

Сміються, а тоді чути, як вони, схиливши голови, шепочуться в мене за спиною. Гуде чорна машинерія, гуде ненависто, смертю й іншими лікарняними таємницями. Навіть не стишують голосів, ділячись своїми ненависними секретами, коли я поряд, бо гадають, що я глухонімий. Усі так гадають. Хоч у чомусь я їх перехитрував. Якщо в цьому гидкому житті половина індіанської крові колись мені й допомагала, то це хитрувати: допомагала всі ці роки.

Мию коло дверей відділення, коли з того боку брякає ключ, і я здогадуюся, що це Старша Сестра: замок слухається ключа, відмикається тихо, швидко й легко, бо вона стільки вже має справу з замками! З хвилиною холоду вона прослизлає у двері й замикає їх по собі, й мені видно, як пальці її ковзають блискучим металом: на кінчиках вони того самого кольору, що і її вуста. Помаранчеві. Наче кінчик паяльника. Колір чи то гарячий, чи то холодний – на дотик і не скажеш напевно» [11, с. 6-7].

Попри запевнення Бромдена в тому, що все, згадане ним, – правда, він є ненадійним оповідачем. Про це свідчить тенденція Бромдена представляти як «факти» події, які читач із впевненістю може вважати вигадками божевільного. Наприклад, він зазначає, що «чорні хлопці <...> прокинулися раніше за мене, щоб у коридорі здійснити свої статеві акти» [11, с. 6].

Але найбільш показовою характеристикою нарративу Бромдена є його систематичне звернення до образів машин: санітари мають «чутливі прилади», якими вони вловлюють його страх, на їх чорних обличчях «очі світяться, як лампи на ста-

рому радіоприймачі», «гуде чорна машинерія, гуде ненависто, смертю» й колір нігтів Старшої Сестри помаранчевий, «наче кінчик паяльника» [11, с. 7]. Протягом оповіді ми дізнаємось, що Бромден вивчав електротехніку в коледжі та пішов в армію помічником електрика в часи Другої світової війни. Таким чином, хоча він дуже обізнаний в електриці й механіці, водночас він боїться їх, бо асоціює їх із війною, яка й стала причиною його психічного розладу.

Крім того, Бромден вважає, що світом керує «Комбінат» («Combine»). Це слово поєднує два значення: «комбінат» як завод із виробництва машин або електричних чи механічних приладів та «комбайн» як приладдя, що призначене для збору, перероблювання та перемелювання чогось (зерна, м'яса і т. п.). Бромден зазначає, що Комбінат – «це величезна організація, метою якої є впорядкування зовнішнього світу, от як Старша Сестра впорядкувала (англ. adjust) внутрішній» [11, с. 32]. Дієслово «adjust» [12, с. 22] («настроювати») ясно вказує на механічний компонент, який може бути змінений таким чином, щоб працювати ефективніше. Комбінат «заплітає землю мідним дротом і кристалами» [11, с. 285]. Це той самий механізм, що перетворив батька Бромдена на висохлого п'яничугу, зламав його, бо «тиснув на нього роками» [11, с. 233]. Комбінат насаджує конформізм: «Я бачив ознаки того, чого вдалося досягти Комбінату відтоді, як я востаннє тут бував, – бачив я, наприклад, як на станції зупиняється потяг і вивантажує низку дорослих чоловіків в ідентичних костюмах і фабричних капелюхах – відкладає їх, мов однаковісінькі комашині яйця, напівживі створіння ... п'ять тисяч ідентичних будинків, наштампованих машиною і розставлених на пагорбах за містом, свіженьких, щойно з фабрики ... п'ять тисяч дітлахів у вельветових штанцях, білих сорочках і зелених светрах» [11, с. 255–266].

Божевільня, в якій Бромден перебуває останні двадцять років свого життя, відіграє важливу роль, допомагаючи Комбінату керувати зовнішнім світом. Бромден описує відділення таким чином: «Відділення – це фабрика на Комбінаті. Існує для того, щоб виправляти помилки, яких припустилися вдома, в школі, в церкві, – ось навіщо лікарня. Коли готовий продукт повертається назад у суспільство, полагоджений, знов як новенький, а іноді й кращий, серце Старшої Сестри радіє: колишній незрозумілий покруч знову перетворився на функціональний, припасований гвинтик, який тішить око» [11, с. 45]. Таким чином, виходить, що працівники лікарні – то роботи, пацієнти – зламані машини, а лікування – це ремонт або заміна механічних частин зламаних машин.

Бромден порівнює Старшу Сестру з механічним павуком, а її владу – з електричним струменем: «Її впевнена влада розходиться на всі боки по тоненьких як волосина дротах, яких не бачить ніхто крім мене; а я бачу, як Старша Сестра сидить у центрі цього павутиння дротів, наче невсипущий робот, плете своє павутиння вправно, мов механічний павук, і щосекунди знає, куди тягнеться який дротик і скільки струму по ньому пустити для досягнення потрібного результату» [11, с. 32]. У своїй розповіді Бромден використовує три види метафоричних конструкцій: порівняння, метафори та «буквальні» метафори. Просте порівняння – це, наприклад, такий вираз: «на чорних обличчях очі світяться, як лампи на старому радіоприймачі...» [11, с. 6], а метафора – «гуде чорна машинерія» [11, с. 6]. «Буквальна» концептуальна метафора відрізняється від звичайної тим, що цільовий та вихідний домени

ототожнюються. Тому часто дуже важко відрізнити таку «буквальну» метафору від звичайної у тексті. Наприклад, Бромден розповідає, що санітари мають особливі «чутливі прилади», які реєструють страх [11, с. 6]. Санітари вловлюють страх Бромдена за допомогою спеціальних приладів, що може й не бути механістичною метафорою, а може бути істиною з погляду Бромдена. Ці переходи між порівняннями, метафорами та «буквальними» метафорами є визначальною рисою оповіді Бромдена. Наведені приклади стосуються опису Старшої Сестри:

а) «просидівши після цього питання двадцять хвилин у цілковитому мовчанні, тиха як електробудильник, який от-от має задзвонити» [11, с. 57];

б) «Ніздрі роздуваються, з кожним подихом вона більшає ... А вона тріщить шарнірами у ліктях і пальцях. Чути легенький писк. Сестра рушає, і я втискаюся в стіну; проминаючи мене, вона вже завбільшки з вантажівку, і позаду у вихлопах тягнеться плетена сумка, мов причеп до дизеля. Вуста в сестри розтулені, й усмішка їде перед нею, як решітка радіатора. Нюхом чую гарячу оливу й іскри, і з кожним своїм кроком сестра більшає, роздувається і надимається, змете все на своєму шляху» [11, с. 108];

в) «її вміння, її фантастична механічна сила знов затопила її, аналізуючи ситуацію і звітуючи їй, що зараз ліпше помовчати» [11, с. 340].

Ці три цитати містять різні варіанти реалізації однієї з найулюбленіших Бромденових концептуальних метафор «Старша Сестра – це машина» (“The Big Nurse is a Machine”). У першій цитаті метафоричні відносини реалізуються за допомогою порівняння «тиха як електробудильник, який от-от має задзвонити». Порівняння підкреслює деякі схожі риси між двома предметами, які зіставляються, але вони чітко розрізнені. Таким чином, перша цитата передбачає, що для Бромдена Старша Сестра та електробудильник – то дві різні речі, і він порівнює їх лише для того, щоб передати напруженість ситуації.

На відміну від першої, у другій цитаті Бромден поєднує порівняння («вона вже завбільшки з вантажівку», «мов причеп до дизеля», «як решітка радіатора») з виразами, в яких немає явних засобів порівняння зі світом машин при описі гніву Старшої Сестри («А вона тріщить шарнірами у ліктях і пальцях», «Нюхом чую гарячу оливу й іскри, і з кожним своїм кроком сестра більшає»). Через те, що вони переважають з порівняннями, останні вирази можуть бути інтерпретовані як прямі метафори, в той час як порівняння зі світом машин не заважає розуміти порівнювані поняття як відмінні. Однак згадка про шарніри та запах оливи й іскри може бути натяком на хаос, що панує у свідомості Бромдена стосовно буквального чи образного статусу його опису гніву Старшої Сестри. Водночас тут просліджується і друга улюблена Бромденом концептуальна метафора «Могутній – це великий» (“Powerful is Big”), де могутність і сила залежать від розміру: «Ніздрі роздуваються, з кожним подихом вона більшає», «вона вже завбільшки з вантажівку», «і з кожним своїм кроком сестра більшає, роздувається і надимається, змете все на своєму шляху». Повторювані слова зі значенням збільшення (більшає, завбільшки, роздувається, надимається) покликані передати страх Бромдена, але не від фізичного розміру Старшої Сестри, а від її сили, могутності, влади. Відповідно, втрата влади й сили описується як зменшення в розмірі. Бромден сам понад два метри ростом, але він відчуває, що пере-

бування в лікарні висушило його, зробило крихітним. Він каже Макмерфі: «Ти кремезніший і кругіший за мене ... Я занадто малий. Був колись великий, але більше вже ні. Ти вдвічі більший за мене» [11, с. 232]. Бромден отримує від Макмерфі обіцянку повернути Бромдена до колишнього розміру за допомогою спеціального курсу бодібілдингу, щоб він зміг повірити, що спроможний підняти ту контрольну панель, яку він, врешті-решт, використовує, щоб втекти з лікарні. Започатковане Макмерфі відродження людяності та самооцінки Бромдена повсякчас описується через фізичний ріст: «Опустивши очі, я завважив, що нога в мене більша, ніж я пам’ятав, так наче й справді виросла вдвічі, як каже Макмерфі» [11, с. 286].

Майже магічний, а не тільки фізичний ефект на усіх хворих у лікарні від присутності Макмерфі виразно передано особливо потужною метафорою, коли Бромден описує сміх на рибалці: «Починався цей сміх повільно, але все наростав, і з ним росли і росли люди» [11, с. 267].

Так само, як і з механістичними метафорами, зрівняння сили і розміру є звичною метафорою як в англійській, так і в українській мові: “Powerful/Strong/Important is Big” («Могутній/Сильний/Важливий – це Великий»). Метафора присутня в таких ідіомах, як “here comes the big boss” («ось їде велике цабе») та “today is a big day” («сьогодні – великий день»), де «великий» означає не фізичний розмір, а статус та важливість.

Розмір поєднується в уяві Бромдена з механічною (нелюдською) силою в описі гніву Старшої Сестри. В описі Макмерфі, навпаки, розмір співвідноситься від самого початку з позитивними людськими рисами: «З голосу він здоровань <...> тато був високий, а цей широкий <...> долоні в нього великі й зашкарублі» [11, с. 15]. Коли Макмерфі кидає виклик Системі, в уяві Бромдена він «збільшується і збільшується» [11, с. 154].

У третій цитаті немає порівнянь: твердження про «механічну силу» Старшої Сестри може бути сприйнято або як метафора її здатності оцінювати ситуацію, або як буквальный опис її реакції Бромденом.

У романі К. Кізі буквально розуміння механістичних метафор призводить до конструювання неможливого світу, в якому люди зібрані з механічних запчастин. Бромден коливається між образним та буквальним розумінням механістичних метафор, і це коливання залежить від його параноїдальних тенденцій. Коли він порівняно спокійний та щасливий, вживання механістичних метафор має виключно образну мету (а також є не таким частим). Коли ж він заляканий та переживає стрес, вони відбивають його спотворене світосприйняття: він уявляє себе у світі, де машинерія повсякчас проривається крізь тонкий шар шкіри та загрожує йому. Іншими словами, його знання світу машин слугує за зручний спосіб опису навколишнього світу, а також є паливом для його психічних розладів.

Висновки. Наш аналіз показав, як певні метафоричні конструкції можуть бути використані для відтворення характерного та девіантного стилю мислення. У романі «Над зозулиним гніздом» використання різноманітних концептуальних метафор, що мають коріння в домені механіки, викликає в читача враження, що оповідач має незвичне, а часом деформоване світосприйняття. Варіації та частота використання метафоричних конструкцій відбиває зміни у свідомості оповідача. Останнє особливо видається нам важливим для такого роману, як «Над зозулиним гніздом», де фокус уваги – не тільки на сюжеті, але й на прогресі у сприйнятті оповідачем подій, які він описує.

Найбільше досягнення К. Кізі полягає у створенні ним образів, які можуть бути сприйняті як буквальні з погляду оповідача і як фігуральні з погляду читача. Навіть найочевидніші приклади деформованого світосприйняття Бромдена (такі, як туманна машина або Комбінат) можуть функціонувати як гострі та виразні метафори для світу, підкореного машинами. Ще одне досягнення К. Кізі – у створенні стилю мислення, який водночас виразно відмінний від звичного й напорчуд легкий для сприйняття. У той час як ми одразу відчуваємо відмінність й дивність світосприйняття Бромдена, у нас не виникає проблем із його розумінням, навіть коли він зловживає механістичними метафорами. Як зазначено вище, К. Кізі відтворює стиль мислення оповідача за допомогою творчого розгортання метафор, звичних для англійської мови. Усталеність таких метафор, як «люди як машини» (“People as Machines”) та «могутній – це великий» (“Powerful is Big”), сприяє розумінню стилю мислення Бромдена, а їх творче розгортання та застосування надає його картині світу характерних незвичних рис. Разом із тим у читача залишається враження, що Бромдену бракує слів, щоб описати навіть той обмежений світ, який його оточує стінами відділення лікарні. Про це свідчить обмежений інвентар його концептуальних метафор.

Дослідження використання метафор для відтворення стилю мислення у вітчизняній літературознавчій науці досі ще мало вивчене і має значні перспективи з огляду на дослідження художньої прози.

Література:

1. Bockting I. Character and Personality in the novels of William Faulkner: A Study in Psychostylistics. Amsterdam : University of Amsterdam Press, 1993. 312 p.
2. Fowler R. Linguistics and the Novel. London : Methuen, 1977. 141 p.
3. Leech G. Style in Fiction / G. Leech, M. Short. London : Longman, 2007. 404 p.
4. Semino E. A Cognitive stylistic approach to mind style in narrative fiction. Cognitive Stylistics: Language and Cognition in text analysis / ed. by E.J. Culpeper. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins B.V., 2002. Pp. 95–122.
5. Беляков О. Особливості художнього моделювання шизофренічного дискурсу (когнітивний аспект). *Науковий журнал*. 2019. № 10. С. 27–34.
6. Гураль О.Ю. Стиль мислення маргіналізованого персонажа пост-модерністського роману: когнітивно-стилістичний вимір. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2019. № 5. С. 123–126.
7. Присяжнюк Л.Ф. Змінені стани свідомості: лінгвістичний вимір. *Науковий вісник КНЛУ. Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія»*. 2011. № 22. С. 59–64.
8. Ричардс А.А. Философия риторики. Теория метафоры / Ред. Н.Д. Арутюнова. Москва : Прогресс, 1990. С. 44–68.

9. Lakoff G. *Metaphors We Live By* / G. Lakoff, M. Johnson. Chicago : University of Chicago Press, 2003. 276 p.
10. Lakoff G. *More Than Cool Reason: A Guide to Poetic Metaphor* / G. Lakoff, M. Turner. Chicago : University of Chicago Press, 1989. 237 p.
11. Кізі К. Над зозулиним гніздом / пер. Н. Тисовська. Київ : КМ-БУКС, 2017. 352 с.
12. Kesey K. *One Flew Over The Cuckoo's Nest*. The Viking Press, Inc. 1962. 251 p. URL: <https://www.somersetacademy.com/ourpages/auto/2015/9/29/56608819/cuckoos%20nest.pdf>.

Litvinova M., Ihoshev K. Conceptual metaphors and Bromden's mind style in K. Kesey's novel “One Flew Over The Cuckoo's Nest”

Summary. A number of different literary studies have highlighted the role of lexical, syntactic, and transitive patterns in what Roger Fowler called mind style: “any distinctive linguistic presentation of an individual mental self”. Although metaphors have been paid only scant attention in studies of mind style, they can also help to project characteristic and possibly deviant ways of perceiving and conceptualizing the world. The theory of conceptual metaphor developed by G. Lakoff, M. Johnson, and M. Turner is important for the theory of mind style since it can be used to determine the cognitive consequences of consistent use of metaphorical patterns in texts. On the other hand, the notion of a mind style is very relevant for the cognitive approach to understanding metaphor because it emphasizes the way in which G. Lakoff and M. Johnson's statements about the connections between conventional conceptual metaphors and culture can be applied to the connections between non-standard uses of conceptual metaphors and individual outlook. A detailed analysis of the language of Ken Kesey's “One Flew Over The Cuckoo's Nest” shows how metaphorical patterns are used to create a distinctive mind style of the novel's first-person narrator and to chart his development throughout the novel.

K. Kesey reproduces the narrator's mind style through the creative unfolding of metaphors, which are conventional for English. The conventionality of such metaphors as “People as Machines” and “Powerful is Big” contributes to the understanding of Bromden's mind style, and their creative unfolding and application gives his picture of the world a peculiar and unusual character. At the same time, we have the impression that Bromden does not have enough words to describe even the limited world that surrounds him within the walls of the hospital ward. This is evidenced by the limited inventory of his conceptual metaphors. The relationship between the characteristic use of metaphors and the individual world view accentuates the narrator's mind style.

Key words: mind style, simile, conceptual metaphor, mechanical metaphor, literal metaphor, conventional metaphor, world view, concept, domain.

*Любимова Ю. С.,
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри китайської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ОПТАТИВНОСТІ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Статтю присвячено опису засобів реалізації категорії оптативності в сучасній китайській мові. З метою ґрунтовного аналізу категорії модальності в китайській мові об'єктом дослідження було обрано категорію оптативності й схарактеризовано такі поняття, як оптативність і дезидеративність. Виявилось, що для розрізнення понять оптативності й дезидеративності варто розмежувати мовця і діяча. Таким чином, оптативність реалізує бажання мовця, що не збігається із суб'єктом дії, а дезидеративність реалізує бажання діяча. Було визначено, що дезидеративність виступає ситуацією реального плану, в той час як оптативність як ірреальна ситуація є складовою частиною категорії модальності і потребує ґрунтовного вивчення. Завдяки залученню функціонального аналізу було виявлено різнорівневі засоби реалізації семантики бажання в сучасній китайській мові, а також уточнено сутність поняття оптативності, проаналізовано поняття синтаксичного бажального способу й виявлено особливості його вираження в китайській мові. Було визначено, що для реалізації цієї семантики в сучасній китайській мові центральним засобом поля оптативності слугують модальні дієслова зі значенням бажання, крім того, семантика оптативності може реалізуватися в реченні за допомогою спеціальних синтаксичних конструкцій, вербалізованих комплементів можливості, за певних контекстуальних умов – за допомогою спонукальних дієслів і модальних дієслів зі значенням необхідності. Було висвітлено семантичні й функціональні особливості дієслів зі значенням бажання, специфіку їх вживання в мовленні. Крім того, було схарактеризовано особливості вживання модальних дієслів необхідності, а також спонукальних дієслів як показників оптативності в сучасній китайській мові. На додаток, було висвітлено специфіку комунікативної ситуації й контекстуальних умов як важливих складників формування модальної рамки у висловленні в сучасній китайській мові.

Ключові слова: китайська мова, категорія модальності, оптативність, функціональний аналіз.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні розвідки направлені на вивчення зв'язку таких високоорганізованих систем, як мова й мислення. Тому актуальним є дослідження категорії модальності та її складників за допомогою функціонального аналізу. На особливу увагу заслуговує семантика бажання (бажаності), яку покладено в основу категорії оптативності як складника категорії модальності. Проблематику дослідження становить зафіксований у мовленні спосіб передачі цього значення за допомогою різнорівневих мовних засобів у різних мовах світу. З-поміж інших мов реалізація цієї семантики в сучасній китайській мові викликає особливий інтерес, адже

за браком морфологічних засобів (напр., способів дієслова) зазначена семантика тією чи тією мірою може реалізуватися в китайській мові за допомогою низки граматикизованих і лексичних засобів, отже, ця проблематика потребує ґрунтовного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Є різні погляди щодо семантики бажання, і загалом немає єдиної думки, чи варто включати значення бажання до категорії модальності, адже вона певним чином наближується до значень можливості, необхідності, імперативності. Семантика оптативності має багато спільного із семантикою імперативності [1, с. 128], адже обидва різновиди модальності містять семантику волевиявлення, проте, на відміну від імперативного висловлення, оптативне не має семантичного компонента каузативу, крім того, суб'єктом оптативного волевиявлення може бути як істота, так і неістота. На думку О.І. Беляєвої, імперативна й оптативна ситуації різняться за ступенем вираження наміру мовця змінити екстралінгвістичну реальність, а також адресованістю/неадресованістю волевиявлення [2, с. 74].

У китайських лінгвістичних розвідках є чимало досліджень дієслів на позначення семантики бажання, проте дослідження цієї семантичної категорії загалом має доволі фрагментарний характер. Так, натрапляємо на аналіз дієслів на позначення бажання в працях Люй Шусяня [3], Чжао Юаньженья [4], Лю Юехуа [5], Сін Фуї [6] тощо. Зазначені автори класифікують дієслова 要 yào «хотіти; вимагати» 想 xiǎng «хотіти; думати», 愿意 yuànyì «бажати», 肯 kěn «хотіти; погоджуватися щось робити» тощо як такі, що реалізують семантику бажання. В основному зазначені дослідження присвячені проблематиці функціонування цих дієслів, їхнім семантичним особливостям і специфіці використання у мовленні.

Ми вважаємо, що бажання є складовою частиною категорії модальності, а отже, потребує ретельного вивчення. Семантика бажання є комплексною, на користь цього свідчить численна кількість досліджень, присвячених проблематиці трактування цієї категорії, а також розрізненню понять дезидеративності й оптативності. Зазвичай ці поняття пов'язують із категорією способу дієслова, проте, ми керуємося тим, що зазначені поняття можуть бути пов'язані не лише з формальними категоріями, а й семантичними.

О.В. Ханіна, розглядаючи когнітивно-функціональні особливості семантики бажання, говорить про те, що на особливу увагу заслуговує саме бажання, націлене на ситуацію, а не на об'єкт, адже в більшості мов світу засоби реалізації бажання, націленого на об'єкт, не характеризуються жодними спеціалізованими засобами [7, с. 122].

Є. Курілович у модальності бажаності виділяє два різновиди семантики – оптативність і дезидеративність, стверджуючи,

що для розрізнення оптативності і дезидеративності варто розмежовувати мовця і діяча. Таким чином, оптативність реалізує бажання мовця, що не збігається із суб'єктом дії, а дезидеративність реалізує бажання діяча [8, с. 16].

За твердженням О.В. Ханіної, дезидеративна ситуація поділяється на ситуацію бажання і бажану ситуацію, таким чином, дезидеративність опиняється на межі між модальною (нереальною) бажаністю і реальним бажанням, що базуються на почуттях й емоціях [7, с. 122–154]. Згідно з дослідженнями І. Адамсона, дезидеративність може реалізуватися лише за допомогою займенника першої особи однини як єдиного способу такого вираження, а якщо ситуація передається від другої чи третьої осіб, це не обов'язково означає, що реалізується семантика бажання, адже це може бути й вказівкою на певне судження з боку мовця, що в результаті позбавляє висловлення модального смислу [9, с. 73–74]. Нам здається, що аналізувати дезидеративність у контексті розгляду модальності бажаності є зайвим [10, с. 171], адже в ситуаціях типу – *Я хочу піти в кіно* – немає модальної оцінки, і її швидше можна розглядати як ситуацію реального плану «*я хочу, і в мене є можливість*». Оптативна ситуація, своєю чергою, вказує на те, що аж ніяк не залежить від волі мовця, і можливість того, чи це відбудеться, також перебуває під сумнівом.

Мета статті – вивчити й схарактеризувати основні засоби реалізації оптативності в сучасній китайській мові.

Виклад основного матеріалу. Ми дотримуємося того принципу, що в оптативній ситуації реалізується модальність, пов'язана з мовцем, і це значення утворює комунікативну рамку, адже оптатив – це комунікативно-прагматична категорія, яка має перформативну природу, оскільки значущість власне бажання йде від першої особи й пов'язана з моментом мовлення [10, с. 172]. З огляду на те, що предикат оптативних висловлень містить лише ознаку бажаності і може бути як адресованим, так і неадресованим [10, с. 172], модальність оптативності визначається нами як акт волевиявлення, в якому реалізується бажання мовця зі вказівкою на виконання дії, про яку йдеться у висловленні, і ця дія має ознаку неадресованості [11; 12, с. 59–65]. У китайській мові бракує морфологічних засобів для реалізації оптативності, отже, ми можемо говорити про те, що О.О. Шахматов називає синтаксичним бажальним способом, – усі мовні засоби, що є в реченні і за допомогою яких мовець може виразити своє бажання встановити зв'язок між певною дією-станом та суб'єктом, яким може виступати як сам мовець, так і будь-яка інша особа чи предмет [13, с. 484]. На користь такої думки свідчить дослідження Н.Ю. Шведової, яка виділяє розгалужену систему поодиноких значень синтаксичного бажального способу, розуміючи бажаність як інваріант, який можна знайти в багатьох окремих значеннях [14, с. 118–122].

Ми застосовуємо функціональний підхід до аналізу категорії оптативності як явища взаємодії системних елементів під час їхнього функціонування в мові з максимальною граматикалізованим ядром і лексико-граматичною периферією [1, с. 45]. Отже, в основі функції має перебувати максимально граматикалізований засіб, наприклад, спосіб дієслова. Проте, з огляду на те, що в китайській мові бракує морфологічних засобів для реалізації цієї семантики, центральним засобом поля оптативності визначаємо модальні дієслова зі значенням бажання (愿动词). Крім того, семантика оптативності може реалізуватися

в реченні за допомогою спеціальних синтаксичних конструкцій, вербалізованих комплементів можливості (词汇性的可能补语), за певних контекстуальних умов – за допомогою спонукальних дієслів і модальних дієслів зі значенням необхідності.

До модальних дієслів зі значенням бажання належать 想 xiǎng «хотіти, бажати» (想要 xiǎngyào; 要想 yào xiǎng), 要 yào «хотіти; треба»; 希 xī (希望 xīwàng) «хотіти, сподіватися»; 愿 yuàn «бажати, мріяти, сподіватися» (愿意 yuànyì / 颇愿 pōyuàn / 愿欲 yuànyù / 志愿 zhìyuàn / 心愿 xīnyuàn); 惟愿 wéiyuàn / 但愿 dànyuàn «хотілося б...; лише б...; тільки би...; якби ж тільки...»; 宁可 nìngkě / 宁肯 nìngkěn / 宁愿 nìngyuàn / 情愿 qíngyuàn «хотіти, надавати перевагу» тощо.

Дієслово 要 yào виражає значення «активної» необхідності, пов'язаної із бажанням мовця, несе в собі підкреслено категоричне волевиявлення, тоді як 想 xiǎng позбавлений цього значення і є стилістично нейтральним, хоча іноді натрапляємо на нього в таких дієсловах, як 渴想 kěxiǎng («надто сильно хотіти, бажати»). Порівняємо: 1. 我要自己办好这件事。wǒ yào zìjǐ bàn hǎo zhè jiàn shì – *Я хочу (я маю) сам владнати цю справу*; 2. 我想自己办好这件事。wǒ xiǎng zìjǐ bàn hǎo zhè jiàn shì – *Я хочу (мені хотілося б) сам владнати цю справу*.

Модальне дієслово 希 xī (希望 xīwàng) «хотіти, сподіватися» виражає семантику бажання з елементом сподівання – мовець не впевнений, чи точно відбудеться певна ситуація, але він дуже цього хоче. Його емоційно забарвленими аналогами можемо визначити такі модальні дієслова, як 企望 qǐwàng / 渴望 kěwàng / 指望 zhǐwàng / 冀望 jìwàng «сподіватися, палко бажати, мріяти, плекати надію». Наприклад, 我希望一切都在我到达巴黎之前决定下来。wǒ xīwàng yíqiè dōu zài wǒ dàodá bāilǐ zhīqián juédìng xiàláai. – *Мені б хотілося, щоб все було вирішено ще до мого приїзду до Парижу*. Аналогічне значення реалізується за допомогою модального дієслова 愿 yuàn «бажати», «мріяти», «сподіватися» та таких варіантів, як 愿意 yuànyì / 颇愿 pōyuàn / 愿欲 yuànyù / 志愿 zhìyuàn / 心愿 xīnyuàn – «дуже сильно хотіти, пристрасно бажати, палко хотіти».

Окрему групу становлять модальні дієслова 惟愿 wéiyuàn / 但愿 dànyuàn – «хотілося б...; лише б...; тільки би...; якби ж тільки...», які вказують на бажання, яке доволі складно здійснити, і на мрію мовця щодо його здійснення. Наприклад, 啊, 但愿一个人能够像鸟一样飞翔! a, dànyuàn yí gè rén nénggòu xiàng niǎo yíyàng fēixiáng! – *Ах, якби ж тільки людина могла літати, як птах!*

Модальні дієслова 宁可 nìngkě / 宁肯 nìngkěn / 宁愿 nìngyuàn / 情愿 qíngyuàn «хотіти, надавати перевагу» також реалізують семантику оптативності і доволі часто функціонують у складі синтаксичних конструкцій 宁可.....也不 nìngkě.....yě bù / 宁愿.....也不 nìngyuàn.....yě bù / 宁肯.....也不 nìngkěn.....yě bù / 情愿.....也不 qíngyuàn.....yě bù – «я вже краще..., ніж...». Вживання таких конструкцій вказує на те, що перед мовцем стоїть певний вибір, який йому треба здійснити, і, швидше за все, вибір буде не на користь мовця, отже, таке бажання зазвичай не ідеальне й продиктоване оцінкою ситуації і певним вибором. Наприклад, 可我觉得我宁肯.....去睡觉。kě wǒ juéde wǒ nìngkěn.....qù shuìjiào. *Проте, мені здається, я б... краще пішов спати*.

На особливу увагу заслуговує модальне дієслово 肯 kěn «хотіти, бажати, збиратися, погоджуватися щось зробити», яке реалізує значення «пасивного» бажання, яке виникає через певну потребу чи необхідність: 我要求您真正发发慈悲, 如果

您肯 ..... wǒ yāoqiú nín zhēnzhèng fāfā cíbēi, rúguǒ nín kěn.....
Я прошу Вас дійсно проявити милосердя, якщо Ви захочете
(погодитесь)....

До модальних дієслів зі значенням бажання також зараховуємо 欲 yù «хотіти, бажати» (欲要 yù yào / 思欲 sī yù / 意欲 yì yù), дієслова 冀 jì / 愁 yīn – «хотілося б, краще б», які обмежуються сферою використання, виражають бажання, яке важко або взагалі неможливо здійснити.

Умовні синтаксичні конструкції зі сполучниками 假如 jiǎ rú / 若 ruò / 假若 jiǎ ruò / 假设 jiǎ shè / 假饶 jiǎ ráo / 如果 rú guǒ / 果 guǒ / 要是 yào shì – «якби ж то..., якби..., якщо...» можуть реалізовувати значення оптативності. Зауважимо, що ситуація оптативності зазвичай не потребує умов, а також обмеженої цими умовами іншої ситуації, а ці сполучники, передусім, виконують функцію умовності. Ми розрізняємо такі поняття, як реальна дія за умовою та ірреальна дія за бажанням, тому складність полягає в тому, що за браком спеціального способу на позначення бажання іноді досить легко сплутати, коли зазначені вище сполучники реалізують модальність бажаності. На нашу думку, така семантика вирізняється за умови додавання наприкінці речення виразів типу 该多好 gāi duō hǎo / 也好 yě hǎo / 多好啊 duō hǎo a / 就行 jiù xíng / 就好 jiù hǎo – «було б гарно, було б добре», які підсилюють семантику ірреальної дії, пов'язаної з бажанням, висловленим мовцем. Наприклад, 1. 要是明天可以不来上课多好! Yào shì míngtiān kěyǐ bù lái shàngkè duō hǎo! – *Якби ж завтра можна було б не приходити на навчання!*; 2. 假如你知道我有多想念你, 那该多好。jiǎ rú nǐ zhīdào wǒ yǒu duō xiǎngniàn nǐ, nà gāi duō hǎo – *Якби ти знала, як часто я думаю про тебе.*

Вище було згадано про дієслова з вербалізованим компонентом можливості (词汇性的可能补语), які, на відміну від більшості складних дієслів, що переходять у форму потенційного способу за допомогою інфіксації, в основному існують лише у формі потенційного способу [15, с. 37]. Зокрема, є ті, що існують виключно в заперечній формі: 恨不得 hèn bù dé – «так і хотілося б, шкода, що неможливо», 巴不得 bā bù dé / 巴不能 bā bù néng / 得不得 dé bù dé / 巴不的 bā bù dé – «сприяти (хотіти)», «чекати не дочекається», «не терпить». 巴不得 bā bù dé зазвичай вказує, що мовець дуже сильно хоче, щоб певна ситуація здійснилася, в той час як 恨不得 hèn bù dé вказує на бажання мовця, яке частіше за все є гіперболізованим, і, швидше за все, просто не може бути здійсненим. Наведемо приклади: 1. 我也巴不得一切都顺顺当当。wǒ yě bā bù dé yí qiè dōu shùn shùn dang dang. – *Мені б теж хотілося, щоб все пройшло гладко*; 2. 我恨不得一天之中把什么都做完, 但连最小的工作困难得不得了。wǒ hèn bù dé yí tiān zhī zhōng bǎ shén me dōu zuò wán, dàn lián zuì xiǎo de gōng zuò kùn nán de bù dé liǎo. – *Якби мені хотілося все доробити за один день, але ж навіть найменша дрібна робота занадто складна.*

Значення побажання також можна зарахувати до похідних від значення бажання, але семантика цих похідних складніша [10, с. 181]: сюди можна зарахувати не лише побажання, а також і прокльони.

Семантика **побажання** в китайській мові представлена такими лексичними засобами, як 祝 zhù / 祝愿 zhù yuàn / 愿 yuàn «бажати», за допомогою яких формується конструкція «я бажаю комусь щось». У такій конструкції згадування адресата може і не бути, що легко можна відновити, при цьому смисл речення не змінюється. Рідше для реалізації цього значення

вживаються такі дієслова, як 企祝 qǐ zhù / 企颂 qǐ sòng / 请 qǐng «бажати». Окрему групу становлять і побажання в епістолярному стилі, адже в них, крім побажання, завжди виражається і повага до адресата, причому часто доволі гіперболізована. У такому разі можна опустити дієслово зі значенням бажання, і смисл речення від цього не зміниться. Наприклад: 祝您万事如意 zhù nín wàn shì rú yì / 事业有成 shì yè yǒu chéng / 事事如意 shì shì rú yì – «бажаю Вам здійснення усіх бажань / професійних успіхів / удачі у всьому».

З метою реалізації значення **прокльону** використовуються дієслова 祝 zhù – «бажати», 诅咒 zǔ zhòu / 咒 zhòu «проклинати». Наприклад, 我诅咒你到恐怖的地方去! wǒ zǔ zhòu nǐ dào kǒng bù de dì fāng qù! – *Щоб ти крізь землю провалився!* Модальні дієслова необхідності 该 gāi «треба, бути зобов'язаним», 要 yào – «хотіти, бажати» можуть також реалізувати значенням прокльону, коли далі йдеться про побажання негативного характеру, аналогічно до таких часток в українській мові, як «нехай», «бодай», «щоб». Наприклад, 你该死! nǐ gāi sǐ! – *Щоб ти вмер!* Спонукальні дієслова 让 ràng / 叫 jiào – «робити так, щоб...» також контекстуально можуть виконувати аналогічну функцію. Наприклад, 让你倒霉! ràng nǐ dǎo méi! – *Нехай тобі всячина!* Насамкінець, є певні фразеологізми, що містять семантику прокльону, на зразок 促死促灭 cù sǐ cù miè – *бодай ти пропадом пропав, 绝子绝孙 jué zǐ jué sūn – щоб в тебе ані сина, ані онука не було.*

Як було зазначено вище, значення оптативності ґрунтується на значенні волевиявлення, а отже, певною мірою пов'язане з семантикою імперативності. Натрапляємо на таку ситуацію, коли спонукальні дієслова й модальні дієслова на позначення необхідності контекстуально реалізують і значення оптативності. Значення бажання з елементами спонукання, яке передається в українській мові за допомогою частки «нехай», формального аналога якої немає в китайській мові, реалізується через спонукальні дієслова 让 ràng / 叫 jiào «допускати, дозволяти». Так семантика оптативності може бути реалізована, якщо в позиції підмета використовується слово, яке може позначати істоту або неістоту, або якщо присудок при підметі-імені позначає неінтенційну дію: 让高山低头, 叫河水让路。ràng gāo shān dī tóu, jiào hé shuǐ ràng lù – *Нехай гори схиляться, нехай води розійдуться.*

За допомогою спонукальних дієслів 让 ràng / 叫 jiào також може виражатися бажання з інтенцією дозволу: мовець розуміє, що бажана ситуація вже існує, і погоджується на її продовження. Зазвичай така ситуація виявляється в діалогічному мовленні, коли репліці мовця передують репліка співрозмовника про ситуацію, що існує. Наприклад,

— 你孩子呢? nǐ hái zi ne? – *А де твій син?*

— 在睡呢。要叫醒他吗? zài shuì ne. yào jiào xǐng tā ma? – *Він спить. Розбудити його?*

— 不用, 让他休息一会儿。bù yòng, ràng tā xiūxi yí huìr. – *Не треба, нехай він відпочине трошки.*

Спонукальні дієслова 让 ràng / 叫 jiào також можуть виконувати функцію, подібну до функції українського сполучника «щоб» – виражати категоричне спонукання, зумовлене особистим бажанням мовця. Наприклад, 让他下星期把所有钱还给我。ràng tā xià xīng qī bǎ suǒ yǒu qián huán gěi wǒ. – *Нехай він наступного тижня поверне мені усі гроші.*

Модальні дієслова необхідності 要 yào, 得 děi, 应该 yīng gāi іноді контекстуально можуть реалізувати семантику

бажання, яке містить елементи наказу. Наприклад, 你们该按时到办公室, 我们9点钟开会。nǐmen gāi ànshí dào bàngōngshì, wǒmen 9 diǎn zhōng kāi huì – *Щоб завтра всі вчасно прийшли до офісу, о 9-й ми розпочинаємо засідання.*

Прислівники 最好 zuì hǎo / 顶好 dǐng hǎo; 不妨 bù fǎng / 无妨 wú fǎng «краще б, бажано, щоб, не завадило» виступають показниками семантики бажання з елементами спонування, можуть використовуватися як перед суб'єктом волевиявлення, так і після нього [16, с. 703]. Зазвичай це не наказ, а пом'якшена форма, завуальоване спонування, порада: 我想, 你顶好也点明了, 你要什么。wǒ xiǎng, nǐ dǐng hǎo yě diǎn míngliǎo, nǐ yào shénme. *Мені здається, тобі б краще й самому розуміти, що тобі треба.* Таке бажання спрямоване на співрозмовника й містить елементи спонування, адже сам мовець хоче, щоб певна ситуація відбулася і спонукає співрозмовника (частіше за все виражається займенниками другої особи) виконати його бажання.

Висновки. Отже, в результаті аналізу основних засобів реалізації категорії оптативності в сучасній китайській мові було встановлено, що центральними засобами вираження цієї семантики є модальні дієслова зі значення бажання, а також спеціальні умовні конструкції, як периферійні засоби було визначено дієслова з вербалізованим комплементом можливості, дієслова зі значенням побажання й прокльону, а також модальні дієслова необхідності, спонукальні дієслова й прислівники, які за певних контекстуальних умов можуть накладати на висловлення модальну рамку оптативності. У перспективі подальших досліджень – аналіз міжкатегорійних зв'язків у складі функціонально-семантичного поля модальності в сучасній китайській мові.

Література:

1. Любимова Ю.С. Функционально-семантическое поле модальности в сучасній китайській мові : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2017. 205 с.
2. Беяева Е.И. Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках. Воронеж : ИПЦ ВГУ, 1985. 180 с.
3. Люй Шу-сян. Очерк грамматики китайского языка. Часть первая. Категории. Москва : Наука, 1965. 349 с.
4. 赵元任. 汉语口语语法. 北京 : 商务印书馆. 380 页.
5. 刘月华. 实用现代汉语语法. 北京 : 商务印书馆. 1005 页.
6. 邢福义. 现代汉语. 北京 : 高等教育出版社. 554 页.
7. Ханина О.В. Желание: когнитивно-функциональный портрет. *Вопросы языкознания.* № 4. Москва : Наука, 2004. С. 122—154.
8. Щербакова М. И. Лексико-грамматическая специфика оптативности в современном русском языке : дис. ... канд. філол. наук. Москва, 2016. 372 с.
9. Адамсон И. Модальный смысл дезидеративности: от семантической зоны к семантической типологии высказываний : дис. ... канд. філол. наук. Таллин, 2006. 131 с.
10. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность / Под ред. А.В. Бондарко. Ленинград : Наука, 1990. 264 с.

11. Алтабаева Е.В. Категория оптативности в современном русском языке : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Москва, 2003. 35 с.
12. Проблемы функциональной грамматики. Полевые структуры / [Бондарко А.В., Ахапкина Я.Э., Воейкова М.Д. и др.]; под ред. А.В. Бондарко. Санкт-Петербург : Наука, 2005. 478 с.
13. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 624 с.
14. Шведова Н.Ю. Русский язык. Избранные работы. Москва : Языки славянской культуры, 2005. 640 с.
15. Любимова Ю.С. Потенциальное наклонение глагола как доминанта субполя возможности в современном китайском языке. *Austrian journal of humanities and social sciences.* № 1-2 (January-February). Vienna : «East West», 2016. С. 35–38.
16. 吕叔湘. 现代汉语八百词: 增订. 北京 : 商务印书馆, 2016. 760页.

Liubymova Yu. Means of expression of the optativity category in modern Chinese

Summary. The article deals with the description of the means of expression of the category of optativity in modern Chinese. In order to thoroughly analyze the category of modality in the Chinese language, the category of optativity was chosen as the object of study, and such concepts as optativity and desiderativity have been characterized. It turned out that in order to distinguish the concepts of optativity and desiderativity, one should distinguish the speaker and the doer. In this way, optativity expresses the desire of the speaker, who does not coincide with the subject of action, and desiderativity expresses the desire of the doer. It has been determined that desiderativity is a real situation, while optativity as an unreal situation, and a part of the category of modality, and thus needs to be thoroughly analyzed. Due to the involvement of functional analysis, the multilevel means of expression of semantics of desire in modern Chinese have been identified, as well as the essence of the concept of optativity has been clarified, the concept of syntactic optative mood has been analyzed and features of its expression in Chinese have been identified. It has been determined that for the expression of this semantics in modern Chinese, modal verbs with the meaning of desire serve as the central means of the field of optativity, in addition, the semantics of optativity can be expressed in the sentence by the usage of special syntactic constructions, verbalized complements of possibility, moreover, under certain contextual conditions – by means of imperative verbs and modal verbs with the meaning of necessity. The semantic and functional features of the verbs with the meaning of desire, the specifics of their use in speech were highlighted. In addition, the peculiarities of the use of the modal verbs of necessity, as well as the imperative verbs as situational indicators of optativity in modern Chinese were characterized. Moreover, the specifics of the communicative situation and contextual conditions were highlighted as important components of the formation of a modal framework in expression in modern Chinese.

Key words: Chinese, modality, optativity, functional analysis.

Маниліч А. В.,

магістр кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Бялик В. Д.,

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ОНОМАСІОЛОГІЧНІ ТА СЕМАСІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ІМЕН

Анотація. Статтю присвячено дослідженню англо-мовних прецедентних імен. У статті надається визначення поняття «прецедентне ім'я», з'ясовуються ономасіологічні та семасіологічні особливості англо-мовних прецедентних імен. З'ясування ономасіологічних особливостей прецедентних імен англійської мови здійснюється шляхом їх характеристики як номінативних одиниць, з'ясування їх місця серед загальних і власних імен. Семасіологічні характеристики англо-мовних прецедентних імен визначаються шляхом встановлення типів цих одиниць за їхнім загальним значенням, виявлення парадигматичних відносин між ними.

Прецедентним є ім'я, власна назва, пов'язана з відомим текстом або подією. Прецедентне ім'я апелює не до денотату, який воно позначає, а до набору диференційних ознак, пов'язаних із ним. Прецедентне ім'я може містити як один, так і більше елементів, що позначають одне поняття.

Прецедентні імена є номінативними одиницями на позначення суб'єктів, об'єктів реалій позамовної дійсності. Номінативні властивості мовних знаків вивчає ономасіологія. Ономасіологічні характеристики прецедентних імен як одиниць номінації пов'язані з їхнім проміжним статусом між власними і загальними назвами. Прецедентне ім'я лише ґрунтується на власній назві, якій притаманна одинична референція. На відміну від власного, в прецедентному імені виявляється сукупність асоціативних ознак, пов'язаних із референтом. Прецедентні імена наближаються до загальних назв у тому, що вони мають значення як у мовленні, так і у мові.

Об'єктом семасіології є слова як знакові одиниці, що мають план змісту та план вираження. Семасіологічні особливості прецедентних імен виявляються в їх змісті. За сферою обігу прецедентні імена поділяються на авторські, соціумні, національні й універсальні. За змістом вони поділяються на антропоніми (власне антропоніми, міфоантропоніми), міфоніми (міфоантропоніми, міфоперсоніми, міфозоніми) та топоніми (ойконіми, урбаноніми, годоніми, агороніми та ороніми). Полісемія, синонімія та антонімія прецедентних назв наближає їх до загальних.

Ключові слова: англійська мова, власна назва, загальна назва, ономасіологія, прецедентне ім'я, референт, семасіологія.

Постановка проблеми. Хоча явище прецедентності, введене в науковий лінгвістичний обіг російським мовознавцем Ю.М. Карауловим [5], та прецедентні феномени стали вже предметом досліджень багатьох лінгвістів [див., напр., 1; 5; 7; 9],

ще й дотепер недостатньо уваги приділено, на нашу думку, вивченню прецедентного імені. Зазначимо, що прецедентні імена широко використовуються в різних комунікативних сферах і різних типах дискурсу. **Мета** наукової розвідки полягає у визначенні ономасіологічних і семасіологічних особливостей англо-мовних прецедентних імен, а її завданнями у зв'язку з цим є визначення поняття «прецедентне ім'я», надання характеристики англо-мовним прецедентним іменам як номінативним одиницям, з'ясування їх місця серед загальних і власних імен, встановлення типів цих прецедентних імен, виявлення, в які саме парадигматичні зв'язки здатні вступати ці одиниці.

Під **прецедентним іменем** розуміють власну назва, пов'язану з широко відомим текстом (наприклад, *Uncle Tom*) або подією (*Іван Сусанин*) [1, с. 32], складний знак, при використанні якого в комунікації здійснюється апеляція не до денотату безпосередньо, а до набору диференціальних ознак цього прецедентного імені [11, с. 97]. До складу прецедентного імені може входити як один, так і більше елементів, що позначають при цьому одне поняття.

Прецедентні імена є номінативними одиницями, що позначають об'єкти, суб'єкти, реалії позамовної дійсності. Номінативні одиниці, їх характерні особливості та якості вивчає **ономасіологія**. Традиційно під номінацією розуміють процес і результат використання одиниць мови, що слугують засобами дискретизації й іменування реалій позамовної дійсності, що існують фактично чи є розумовими [6, с. 35]. Отже, номінація є тим механізмом, за допомогою якого встановлюється зв'язок між мовою, мисленням та позамовною дійсністю. На цьому наголошували ще представники Празького лінгвістичного гуртка, стверджуючи, що саме за посередництва номінативної діяльності мова розчленовує дійсність (зовнішню або внутрішню, реальну або абстрактну) на елементи, що можуть бути визначені лінгвістично [4, с. 22].

Особливості прецедентних імен як одиниць номінації пов'язані з їхнім проміжним статусом між власними і загальними назвами, що вимагає встановлення властивостей, спільних і відмінних для прецедентних імен. Ці одиниці за своєю формою є **власними назвами** – мовними знаками, представленими словами (наприклад, *Tom*), словосполученнями (*Pride and Prejudice*) або реченнями (*Catch Me If You Can*) [1, с. 18]. Вони вирізняють номінований об'єкт із низки подібних (індивідуалізують та ідентифікують його) і виконують референційну функцію – відсилають до позначеного об'єкта [1, с. 19]. Як

і власні назви, прецедентні імена зберігають написання з великої літери.

Розглянемо спільні та відмінні ознаки в значенні власної назви та прецедентного імені. Власні назви (оніми) не здатні виражати поняття як цілісний узагальнений образ множинності споріднених предметів. Не маючи зв'язку із поняттям, власні назви, тим самим, позбавлені свого мовного значення, а набуття ними референтної співвіднесеності лише в комунікативному процесі дозволяє вважати їх «позначками», «дейктичними знаками», близькими до змістом до особових і вказівних займенників [12, с. 236–237].

Мовлення як сфера функціонування власних назв спричиняє тісну референтну співвіднесеність імені з об'єктом або ситуацією, внаслідок чого власна назва отримує здатність позначати блок інформації про одиничний, індивідуальний предмет [14, с. 122]. З огляду на те, що власна назва завжди номінує індивідуальний об'єкт, вона має референтне значення. Індивідуальність й одиничність референта власної назви зумовлюють особливості її семантики, яка віддзеркалює розподіл індивідуальних об'єктів, позначених власною назвою, на унікально-специфічні та контекстуально-специфічні [8, с. 168].

Унікально-специфічний об'єкт є єдиним у своєму роді, одиничним, тому його власна назва не застосовується для номінації інших об'єктів, і в будь-якому контексті вона активує ту ж саму «унікальну» інформацію, наприклад: *the USA, Zeus, Mars*. Контекстуально-специфічний об'єкт належить до групи об'єктів одного класу. Наприклад, представниць жіночої статі називають власними назвами *Ann, Helen, Mary*. Контекстуально-специфічні об'єкти стають одиничними лише в певному контексті, який обумовлює індивідуальність інформації, активованої такою власною назвою. Наприклад, специфічність інформації про осіб на ім'я *Ann* або *Helen* зумовлена вказівкою на конкретних людей, які носять ці імена. Відповідно до специфіки іменованого об'єкта референтне значення власної назви може бути контекстуально незалежним (референт є унікальним і незмінним) або ж контекстуально залежним (референт змінюється в різних контекстах) [8, с. 170]. В обох випадках власна назва вказує на конкретний одиничний об'єкт, наділений індивідуальними ознаками.

Власній назві притаманна одинична референція, а прецедентному імені – подвійна, ґрунтована на використанні власної назви як матеріальної підтримки – мовного знаку, який стисло представляє фрагмент концепту [1, с. 19]. Власна назва відсилає до репрезентованого нею концепта, за ознакою якого характеризується об'єкт мовлення [14, с. 123]. Таким чином, спільними властивостями прецедентних імен та власних назв є їхня форма (написання з великої літери) та їхнє значення, пов'язане з унікальним індивідуальним об'єктом.

Прецедентні імена наближаються до загальних назв у тому, що вони мають значення як у мовленні, так і у мові [10, с. 61]. Так, наприклад, поза контекстом власна назва *Tom* не репрезентує певний концепт, оскільки її референт не є визначеним. Прецедентне ж ім'я *Uncle Tom* являє собою концепт у контекстному і позаконтекстному використанні внаслідок унікальності референтного концепта, що містить інформацію про центрального персонажа роману Г. Бічер-Стоу «Хатина дядька Тома» – літнього негра-раба, який вирізнявся винятковою добротою, шляхетністю та побожністю [15, с. 997].

Аналіз семасіологічних характеристик різнорівневих мовних одиниць передбачає, насамперед, з'ясування особливостей їх значень. Традиційним об'єктом семасіології є слово як знакова одиниця, що має план змісту та план вираження і відкриває перший рівень лексико-граматичної єдності мовної системи [13, с. 145]. Протягом певного часу семасіологія фактично стає дублетом лінгвістичної семантики, однак згодом набуває більш вузького значення – її галузі, що вивчає зв'язок значення, змісту з формою номінативних одиниць.

Відокремлення семасіології, насамперед, пов'язане з виділенням двох ракурсів аналізу слова: **ономасіологічного** (номінативно-репрезентативного), що апелює до орієнтації мовної одиниці на ментальний зв'язок зі світом дійсності, та **семасіологічного** (внутрішньоструктурного), який репрезентує слово щодо інших одиниць мови в лінійному ряді або в парадигматичних групах [3, с. 115]. Загалом у семасіології пропонується два напрями тлумачення значення: а) психологічна сутність, що співвідноситься із предметом, уявленнями, емоціями, поняттями; б) реляційна сутність, відношення знака до предмета (денотативне значення), поняття (сигніфікативне), акту мовлення (прагматики), ситуації вживання (стилістичне) і до інших певних знаків (структурне) [13, с. 116]. Значення дорівнює інформації, яка актуалізується у свідомості мовців у процесі сприйняття мовної одиниці на підставі конвенцій. За своїм значенням прецедентні імена розподіляються залежно від типів об'єктів, які вони позначають (живих і неживих) [9, с. 36].

Здатність стати прецедентом – ключовим словом тексту мовної спільноти в певну епоху, є різною для численних за тематичними класами власних назв. Іменам живих істот та істот, які сприймаються як живі, а саме антропонімам, теонімам й міфонімам, також як і топонімам, властиво накопичувати значний обсяг інформації про їхніх носіїв [9, с. 36–37]. Ця здатність зумовлює спроможність власних назв позначати властивості людей та географічних об'єктів і пояснює причину високої частотності їх переходу до прецедентних імен.

Наявні лінгвістичні класифікації прецедентних імен ґрунтуються на сфері їх обігу [1, с. 25–27] та їх змісті [9, с. 36–37]. За сферою обігу прецедентні імена поділяються на **авторські, соціумні, національні й універсальні** [1, с. 25–27]. **Авторські прецедентні імена** є іменами окремих феноменів, що мають особливе пізнавальне, емоційне та аксіологічне значення для окремої особи. **Соціумні прецедентні імена** вживаються пересічним представником вікової, соціальної, конфесійної або будь-якої групи. Наприклад, ім'я художника поп-арту *Andy Warhol* є прецедентним у професійних колах митців. **Національні прецедентні імена** відомі будь-якому представнику національної лінгвокультурної спільноти. Наприклад, *Johnny Appleseed* є героєм американського фольклору, який заснував яблуневі сади у США. **Універсальні прецедентні імена** відомі будь-якій людині, зокрема, *Jesus*. Необхідно зазначити, що мовці володіють частково або повністю фондом спільних знань різних соціальних прошарків, тому до складу їхнього тезаурусу можуть входити прецедентні імена різних груп.

Прецедентні імена поділяються також на **антропоніми** (імена людей). До антропонімів зараховуємо **власне антропоніми** (наприклад, *Pele*), **теоніми** (*Jesus Christ*) та **міфоантропоніми** (*Hercules*). Прецедентні антропоніми позначають окрему характеристику суб'єкта (*Chekhov* – автор літературних творів високого гатунку).

До прецедентних імен можуть належати також **міфоніми** (імена суб'єктів із міфів та оповідей). Прецедентні міфоніми позначають окрему характеристику казкового персонажа (*Hobbit* – той, хто має малий зріст). Міфоніми, своєю чергою, поділяють на **міфоантропоніми** (імена людських істот із міфів та оповідей, наприклад, *Prometheus*), **міфоперсоніми** (імена персонажів із міфів та оповідей, існування яких неможливе в реальній дійсності (наприклад, *Heraclès*, *Shrek*) і **міфозооніми** (імена тварин, які насправді не існують, проте людина вважає їх реальними, наприклад, *The Swan Princess*, *The Big Bad Wolf*).

Відокремлюють також **топоніми** – імена будь-якого географічного об'єкта. До топонімів належать **ойконіми** (наприклад, *Detroit*), **урбаноніми** (*Disneyland*), **годоніми** (*Main Street*), **агроніми** (*Tiananman Square*) та **ороніми** (*Everest*). Прецедентні топоніми репрезентують не географічні об'єкти як такі, а їхні властивості та пов'язані з ними події й осіб (*the Bermudas* – жарке місце).

Прецедентні імена здатні розвивати **полісемію**, а також бути синонімічними та антонімічними, що зближує їх із загальними назвами. Полісемія прецедентних імен спричиняється висвітленням різних складників повідомлення в різноманітних контекстах. Поява **синонімії** прецедентних імен зумовлена наявністю подібних між собою прецедентів (наприклад, пари закоханих – *Daphnis and Chloe*; *Harlequin and Columbine*; *Tristan and Isolde*; *Lancelot and Guinevere*; *Romeo and Juliet*). Прецедентні імена, демонструють також відношення **антонімії**, протиставлення значень, зокрема: «злодій – добродій» (*Hitler or Jesus*); «порядна людина – чудовисько» (*Angela Merkel and Nicolas Sarkozy*); «красива, охайна жінка – некрасива, неохайна жінка» (*So, you married Marilyn Monroe, then woke up one day with Waynetta Slob*) [9, с. 36–37].

Найпоширенішим способом ознайомлення із семантикою прецедентних імен є запозичення наявного уявлення про їхній зміст, оскільки для створення уявлення про референцію більшості прецедентних імен достатньо наявності стереотипів, які формуються у свідомості носія мови з дитинства у процесі повсякденного спілкування [2, с. 82]. Ознайомлення мовної особистості з прецедентними феноменами забезпечує саме мова, яка є одним з основних ментальних джерел національно-культурних цінностей.

Таким чином, ономазіологічні характеристики прецедентних імен визначаються їхніми номінативними здібностями та проміжним статусом між власними та загальними назвами. Прецедентне ім'я лише ґрунтується на власній назві. На відміну від власних імен, яким притаманна одинична референція, у прецедентних іменах виявляється сукупність асоціативних ознак, пов'язаних із референтами, яких вони позначають. Прецедентні імена можуть розвивати полісемію, мати синоніми та антоніми, що наближає їх до загальних назв. Семасіологічні особливості прецедентних імен виявляються в їхньому змісті. За **сферою обігу** прецедентні імена поділяються на авторські, соціумні, національні й універсальні. За змістом вони поділяються на антропоніми, міфоніми та топоніми. Прецедентні імена можуть розвивати полісемію, мати синоніми та антоніми, що наближає їх до загальних назв. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі функційних характеристик англійських прецедентних імен та способів їх перекладу українською мовою.

Література:

1. Гудков Д.Б. Прецедентное имя и проблемы прецедентности. Москва : Издательство МГУ, 1999. 152 с.
2. Дзюбишина-Мельник Н.Я. Роль художньо-образних асоціацій у загальному та мовному розвитку дитини. *Слово. Стиль. Норма* : збірник наук. праць. Київ : Наук. думка, 2002. С. 81–86.
3. Жаботинская С.А. Ономазіологіческие модели в свете современных школ когнитивной лингвистики. *С любовью к языку* : сборник науч. трудов. Воронеж : ИЯ РАН, Воронежский ГУ, 2002. С. 115–123.
4. Звєгинцев В.А. Тезисы Пражского лингвистического кружка. Москва : Прогресс, 1967. 142 с.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Издательство ЛКИ, 2010. 264 с.
6. Куш Е.О. Вербалізація ідеологічних макроструктур поляризації в упередженому дискурсі американських, британських і російських політиків. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2015. Вип. 28. С. 34–40.
7. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? Москва : ИТДГК Гнозис, 2003. 375 с.
8. Левочкина С.В. Семантика власних назв. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки»*. Вип. 169. Черкаси: ЧНУ, 2009. С. 167–175.
9. Нахимова Е.А. Прецедентные имена в массовой коммуникации. Екатеринбург : УралЮрИздат, 2007. 208 с.
10. Непокупный А.П. Теория и методика ономастических исследований. Москва : Наука, 1986. 255 с.
11. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / отв. ред. А.В. Суперанская. Москва : Наука, 1988. 192 с.
12. Руденко Д.И. Имя в парадигмах «философии языка». Харьков : Основа, 1990. 299 с.
13. Селіванова О.А. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : Підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
14. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. Москва : Наука, 1973. 366 с.
15. Чернов Г.В. Американка. Англо-русский страноведческий словарь. Смоленск : Полиграма, 1996. 1185 с.

Manylich A., Balyk V. Onomasiological and semasiological features of precedent names in the English language

Summary. The article is devoted to the study of English-language precedent names. The definition of the notion of “precedent name” is given, onomasiological and semasiological features of English-language precedent names are clarified in it. Clarification of onomasiological features of English-language precedent names is carried out by describing them as nominative units and finding out their place among common and proper names. Semasiological characteristics of English-language precedent names are determined by revealing of their types that is done on the basis of their general meanings and the process of identifying of paradigmatic relations existing between them.

A precedent name is a proper name associated with a well-known text or event. The precedent name appeals not to the referent it denotes, but to a set of differential features associated with it. The precedent name can contain either one or more elements that denote a single concept.

Precedent names are nominative units used for the designation of subjects, objects of non-lingual reality. Nominative characteristics of language signs are studied by onomasiology. Onomasiological characteristics of proper names as nomination units are related to their intermediate

status between proper and common names. The precedent name is based on the proper name, which has a single reference. In contrast to the proper name, the precedent name is a set of associative features connected with the referent it denotes. Proper names as common names have speech and language meanings.

The object of semasiology is words as sign units that have a plan of content and a plan of expression. Semasiological features of precedent names are revealed in their content. According to the sphere of circulation, precedent names

are subdivided into author's, social, national and universal. According to their content they are subdivided into anthroponyms (actual anthroponyms, mythanthroponyms), mythonyms (mythanthroponyms, mythpersonims, mythzoonyms) and toponyms (oikonoms, urbanonyms, godonyms, agoronyms, oronyms). Precedent names can develop polysemicy, have synonyms and antonyms. Their paradigmatic relations approach them to common names.

Key words: the English language, general name, proper name, onomasiology, precedent name, referent, semasiology.

ЗМІСТ

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

<i>Aliyev Loghman</i> CONCEPT OF NATIONAL-MORAL SELF-CONSCIOUSNESS IN EXAMPLES OF ARTISTS (IN THE CONTEXT OF CREATIVE ACTIVITY ALI ILIDIRIMOCHLU).....	4
<i>Aliyeva Narmina</i> THE CONCEPT OF DIVINE LOVE IN THE CREATION OF HASIM BEY SAGIB.....	9
<i>Aliyeva Ruhangiz</i> FOLKLORE AS NATIONAL THOUGHT IN AZERBAIJAN CHILDREN'S LITERATURE (BASED ON MATERIALS FROM THE SECOND HALF OF THE 20 TH CENTURY).....	13
<i>Демірезен І. О.</i> ВИСВІТЛЕННЯ ЖІНОЧОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В ПЕРІОДИЧНИХ ПУБЛІКАЦІЯХ ФАТЬМИ АЛІС ХАНИМ.....	16
<i>Искендерли Р. Б.</i> БАКИНСКИЕ РУКОПИСИ И СТАРОПЕЧАТНЫЕ КНИГИ ШЕМСЕДИНА САМИ.....	21
<i>Karimova Flora</i> SAYYID AZIM SHIRVANI'S IRFANI OPINIONS.....	25
<i>Маммадова Р. И.</i> НАУЧНОЕ НАСЛЕДИЕ АБУ АБДУЛЛАХА МИГДАДА АС-СУЙУРИ АЛ-ХИЛЛИ И ЕГО ТРУД «КАНЗУЛ-ИРФАН».....	28
<i>Могилко Ю. О.</i> КОРЕЙСЬКА ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА КОЛОНІАЛЬНОГО ПЕРІОДУ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ЧХВЕ НАМ СОНА).....	31
<i>Моргунова О. О.</i> ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ РОМАНІВ «АФРИКАНСЬКОГО ДИПТИХУ» ЖАНА-КРИСТОФА ГРАНЖЕ.....	34
<i>Пшеничная М. С.</i> СИСТЕМА МОТИВОВ И СЮЖЕТНО-КОМПОЗИЦИОННАЯ СТРУКТУРА РОМАНА ДЖ. М. КУТЗЕЕ «ХУДОЖНИК ПЕТЕРБУРГА».....	37
<i>Салимов Ш. А.</i> ЛЮБОВНАЯ ЛИРИКА РУХИ БАГДАДИ.....	41
<i>Safarova Ze. I.</i> THE OPINIONS OF RASUL RZA ON THE AZERBAIJANI LANGUAGE.....	46
<i>Супа Л. М., Ковальчук О. П.</i> МУЗИЧНИЙ ДИСКУРС У НОВЕЛІ ОНОРЕ ДЕ БАЛЬЗАКА «МАССІМІЛЛА ДОНІ».....	49
<i>Сюй Юэ</i> ЭМОЦИОНАЛЬНАЯ ПРИРОДА ЭССЕИСТИКИ БИН СИНЬ.....	53

РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА СХІДНІ МОВИ

<i>Vaibakova I. M., Hasko O. L.</i> INVESTIGATING BLENDED LEARNING ENVIRONMENT IN THE CONTEXT OF ESP DISCOURSE TEACHING.....	58
<i>Боднар І. М.</i> МОДЕЛЮВАННЯ НОМІНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ <i>ОСВІТА</i> В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	61
<i>Болдескул С. О.</i> МОДЕЛЬ ТРАДИЦІЙНИХ РОДИННИХ СТОСУНКІВ ТА ЇХ ОБ'ЄКТИВАЦІЯ В КОРЕЙСЬКИХ КАЗКАХ ПРО ДУРНІВ.....	65
<i>Веремчук Е. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КОГНІТИВНОГО ЗМІСТУ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО КОНЦЕПТУ <i>SPACE/КОСМОС</i>	70
<i>Вільховченко Н. П., Шайнер Г. І.</i> ФАНТАСТИЗМИ ТА ТЕРМІНИ В НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОМУ ТЕКСТІ: ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ.....	74

<i>Гайденко Ю. О.</i> ФІГУРИ СУМІЖНОСТІ В РОМАНАХ ШАРЛОТТИ БІНГХЕМ	77
<i>Ганжелю С. М.</i> ПАРОНОМАЗІЯ ЯК ОДИН ІЗ ПРИЙОМІВ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	82
<i>Григорян Н. Р., Дєміна Н. Е.</i> ЭРИСТИЧЕСКИЕ АРГУМЕНТАТИВНЫЕ ДИАЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНСТВА И ИХ ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ ВАРИАЦИЯ	85
<i>Гюнайдыи М. А.</i> СЛОВА, ОБОЗНАЧАЮЩИЕ ЖИВОТНЫХ В ГАГАУЗСКОМ И ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКАХ	90
<i>Деде Ю. В.</i> МІТІГАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ, ЯКИМИ КЕРУЮТЬСЯ ПЕРСОНАЖІ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ	93
<i>Дудок А. Р.</i> СЕМАНТИКА ОДНОЗНАЧНИХ ТА БАГАТОЗНАЧНИХ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	98
<i>Дудок Х. Р.</i> МОРФОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНОСФЕРИ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ	102
<i>Diadachko A. M.</i> R. J. WALLER AND HIS VIEWS ON HUMAN LIFE AND BEING	106
<i>Карпова Д. М.</i> ВАРІАТИВНІСТЬ ЧАСТОТНИХ ХАРАКТЕРИСТИК У МОВЛЕННІ ПРЕДСТАВНИКІВ П'ЯТИ РЕГІОНІВ УЕЛЬСУ	110
<i>Каціон І. О.</i> СПІВІДНОШЕННЯ КОГНІТИВНИХ ОЗНАК ОПОЗИЦІЙНОЇ ПАРИ КОНЦЕПТІВ <i>ЖИТТЯ</i> І <i>СМЕРТЬ</i> У ТУРЕЦЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	114
<i>Киселюк Н. П., Приходько В. Б.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ АМБІВАЛЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У ПОЛЯРНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЯХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ)	117
<i>Кійко С. В., Пинтюк Є. С.</i> НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК АРХІТЕКТУРИ І БУДІВНИЦТВА: ПРИНЦИПИ РОЗРОБКИ Й УКЛАДАННЯ	121
<i>Kozlovskiy V. V.</i> DIE SEMANTISCHE STRUKTUR DES LINGUAKULTURELLEN KONZEPTS (ANHAND DER DEUTSCHEN GEGENWARTSSPRACHE)	126
<i>Костроміна О. В.</i> СОЦІОРЕГІОНАЛЬНІ ПРОСОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЕВОЇ ПОВЕДІНКИ АВСТРАЛІЙЦІВ	130
<i>Кременєва Т. В.</i> ФАХОВА МОВА ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ КОРЕЛЯЦІЇ	134
<i>Кузнєцова І. В., Анисимова В. О.</i> АНТИПРИСЛІВ'Я З ГЕНДЕРНИМ КОМПОНЕНТОМ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	138
<i>Кузнєцова І. В., Артеменкова О. К.</i> ЗНАЧЕННЯ ОРНІТОНІМІВ У СКЛАДІ АНГЛОМОВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ	142
<i>Куц Е. О., Осуховська Г. С.</i> РОЛЬ ОПОЗИЦІЇ «СВІЙ – ЧУЖИЙ» У ФОРМУВАННІ ЕТНІЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ	146
<i>Літвінова М. М., Ігошев К. М.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТАФОРИ ТА СТИЛЬ МИСЛЕННЯ БРОМДЕНА В РОМАНІ К. КІЗІ «НАД ЗОЗУЛИНИМ ГНІЗДОМ»	149
<i>Любимова Ю. С.</i> ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ОПТАТИВНОСТІ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ	154
<i>Маниліч А. В., Бялик В. Д.</i> ОНОМАСІОЛОГІЧНІ ТА СЕМАСІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ІМЕН	158

CONTENTS

FOREIGN LITERATURE

<i>Aliyev Loghman</i> CONCEPT OF NATIONAL-MORAL SELF-CONSCIOUSNESS IN EXAMPLES OF ARTISTIC IMAGES (IN THE CONTEXT OF CREATIVE ACTIVITY OF ALI ILDIRIMOCHLU).....	4
<i>Aliyeva Narmina</i> THE CONCEPT OF DIVINE LOVE IN THE CREATION ACTIVITY OF HASIM BEY SAGIB.....	9
<i>Aliyeva Ruhangiz</i> FOLKLORE AS NATIONAL THOUGHT IN AZERBAIJAN CHILDREN'S LITERATURE (BASED ON MATERIALS FROM THE SECOND HALF OF THE 20 TH CENTURY).....	13
<i>Demirezen I.</i> DESCRIPTION OF WOMEN'S PROBLEMS IN PUBLICATIONS OF FATMA ALIE HANIM.....	16
<i>Iskenderli R.</i> BAKU'S MANUSCRIPTS AND OLD PRINTED BOOKS OF SHAMSEDDIN SAMI.....	21
<i>Karimova Flora</i> SAYYID AZIM SHIRVANI'S IRFANI OPINIONS.....	25
<i>Mammadova R.</i> SCIENTIFIC HERITAGE OF ABU-ABDULLAH MIGDAD AS-SUYURI AL-HILLY AND HIS WORK "KANZUL-IRFAN".....	28
<i>Mogylko I.</i> KOREAN CHILDREN'S LITERATURE OF THE COLONIAL PERIOD (ON THE EXAMPLE OF CREATIVITY OF CHOI NAM SON).....	31
<i>Morgunova O.</i> THE GENRE PECULIARITY OF "THE AFRICAN DIPTYCH" BY JEAN-CHRISTOPHE GRANGÉ.....	34
<i>Pshenychnaya M.</i> THE SYSTEM OF MOTIFS AND SUBJECT-COMPOSITIONAL STRUCTURE OF THE NOVEL "THE MASTER OF PETERSBURG" BY J. M. COETZEE.....	37
<i>Salimov Sh.</i> LOVE LYRICS OF RUHI BAGHDADI.....	41
<i>Safarova Ze. I.</i> THE OPINIONS OF RASUL RZA ON THE AZERBAIJANI LANGUAGE.....	46
<i>Sypa L., Kovalchuk O.</i> MUSICAL DISCOURSE IN THE NOUVELETTE "MASSIMILLA DONI" BY HONORE DE BALZAC.....	49
<i>Xu Yue.</i> THE EMOTIONAL COMPONENT OF BING XIN ESSAYS.....	53

ROMANCE, GERMANIC AND OTHER LANGUAGES

<i>Baibakova I. M., Hasko O. L.</i> INVESTIGATING BLENDED LEARNING ENVIRONMENT IN THE CONTEXT OF ESP DISCOURSE TEACHING.....	58
<i>Bodnar I.</i> THE STRUCTURE OF THE NOMINATIVE FIELD OF THE DOMAIN OF EDUCATION IN ENGLISH.....	61
<i>Boldeskul Ye.</i> MODEL OF TRADITIONAL FAMILY RELATIONS AND THEIR OBJECTIFICATION IN THE KOREAN TALES OF FOOLS.....	65
<i>Veremchuk E.</i> PECULIARITIES OF THE ORGANIZATION OF A COGNITIVE CONTENT OF THE ENGLISH CONCEPT SPACE.....	70

<i>Vilkhovchenko N., Shayner H.</i> FANTASTISMS AND TERMS IN THE SCIENCE-FICTION TEXT: PRINCIPLES OF INTERACTION.....	74
<i>Haidenko I.</i> FIGURES OF CONFIGNITY IN THE NOVELS BY CHARLOTTE BINGHAM.....	77
<i>Ganzhelo S.</i> PARONOMASIA AS A MEANS OF TRANSFORMATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE GERMAN LANGUAGE.....	82
<i>Grigoryan N., Dyomina N.</i> ARGUMENTATIVE ERISTIC DIALOGICAL UNITS AND THEIR ENERGETIC VARIATION.....	85
<i>Gunaydin M.</i> WORDS OF ANIMAL NAMES IN GAGAUZ TURKISH AND TURKEY TURKISH.....	90
<i>Dede Yu.</i> MITIGATION STRATEGIES AND TACTICS USED BY PERSONAGES OF ENGLISH FICTIONAL DISCOURSE.....	93
<i>Dudok A.</i> SEMANTICS OF UNEQUIVOCAL AND MULTIQUIVOCAL PREFIXAL VERBS IN MODERN ENGLISH.....	98
<i>Dudok Ch.</i> MORPHOLOGICAL MEANS OF CREATING TERMS IN THE SPHERE OF MOBILE TECHNOLOGIES.....	102
<i>Diadechko A. M.</i> R. J. WALLER AND HIS VIEWS ON HUMAN LIFE AND BEING.....	106
<i>Karpova D.</i> THE VARIATION OF FREQUENCY CHARACTERISTICS IN THE SPEECH OF FIVE REGIONS OF WALES REPRESENTATIVES.....	110
<i>Katsion I.</i> THE COGNITIVE FEATURES CORRELATION OF LIFE AND DEATH CONCEPTS OPPOSITION IN THE TURKISH WORLDVIEW.....	114
<i>Kyseliuk N., Pryhodko V.</i> IMPLEMENTATION OF THE AMBIVALENT POTENTIAL OF LEXICAL UNITS IN OPPOSITE COMMUNICATIVE SITUATIONS (BASED ON ENGLISH-LANGUAGE ART DISCOURSE).....	117
<i>Kiyko S., Pyntiuk Ye.</i> THE GERMAN-UKRAINIAN TERMINOLOGICAL DICTIONARY OF ARCHITECTURE AND CONSTRUCTIONS: DEVELOPMENT PRINCIPLES AND INSTALLATION	121
<i>Kozlovskiy V.</i> SEMANTIC STRUCTURE OF LINGUOCULTURAL CONCEPT (ON THE MATERIAL OF MODERN GERMAN).....	126
<i>Kostromina O.</i> SOCIAL AND REGIONAL PROSODIC PECULIARITIES OF AUSTRALIAN SPEECH BEHAVIOR.....	130
<i>Kremenieva T.</i> PROFESSIONAL LANGUAGE OF LANGUAGE INSTRUCTOR: LEXICAL-SEMANTIC CORRELATION.....	134
<i>Kuznietsova I., Anysymova V.</i> ANTI-PROVERBS WITH GENDER COMPONENT IN MODERN ENGLISH LANGUAGE.....	138
<i>Kuznietsova I., Artemenkova O.</i> THE VALUE OF ORNITHONYMS IN THE COMPOSITION OF ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS.....	142
<i>Kushch E., Osuhovska G.</i> THE ROLE OF THE OPPOSITION “US – THEM” IN ETHNIC WORLDVIEW.....	146
<i>Litvinova M., Ihoshev K.</i> CONCEPTUAL METAPHORS AND BROMDEN’S MIND STYLE IN K. KESEY’S NOVEL “ONE FLEW OVER THE CUCKOO’S NEST”.....	149
<i>Liubymova Yu.</i> MEANS OF EXPRESSION OF THE OPTATIVITY CATEGORY IN MODERN CHINESE.....	154
<i>Manylich A., Byalyk V.</i> ONOMASIOLOGICAL AND SEMASIOLOGICAL FEATURES OF PRECEDENT NAMES IN THE ENGLISH LANGUAGE	158

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 43 том 2, 2019

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.

Комп'ютерна верстка – Кузнєцова Н.С.

Підписано до друку 27.12.2019 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 22,91, ум.-друк. арк. 19,31.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0420/109.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)

Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а

Тел. (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua